ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

СЕРІЯ «ПОДАТКОВА ТА МИТНА СПРАВА В УКРАЇНІ»

Серію «Митна справа в Україні» засновано в 2001 р. Її продовженням є серія «Податкова та митна справа в Україні», яку започатковано в 2015 р.

А. А. Олешко,
К. П. Побоча

АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ КОРПОРАЦІЯМИ

Навчальний посібник

Ірпінь
2017

УДК 005.915
ББК 65.261-21
О-53

Рекомендовано до друку Вченою радою
Університету ДФС України
(протокол № 13 від 26 жовтня 2017 року)

Рецензенти:

Корнєєв В. В., д.е.н., професор, завідувач відділу фінансової політики Державного науково-дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки Міністерства економічного розвитку і торгівлі України;

Онишко С. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансових ринків Університету державної фіскальної служби України.

Олешко А. А.

О-53 Антикризове управління фінансовими корпораціями : навчальний посібник / А. А. Олешко, К. П. Побоча ; Державна фіскальна служба України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2017. – 442 с. – (Серія «Податкова та митна справа в Україні», т. 94).

ISBN 978-966-337-464-2

У навчальному посібнику розкриті основні питання теорії і практики антикризового управління фінансовими корпораціями.

Навчальний матеріал викладено з урахуванням сучасних реалій соціально-економічного розвитку, спричинених процесами глобальної та макроекономічної нестабільності, та процесів інтеграції фінансових корпорацій держави в міжнародну фінансову систему.

До кожної глави розділу подано питання для самоконтролю, тестові завдання, перелік інформаційних джерел.

Призначений для студентів, аспірантів та викладачів вищої школи галузей знань «Соціальні та поведінкові науки», Право», «Управління та адміністрування», а також читачів, які цікавляться проблемами антикризового управління фінансовими корпораціями.

УДК 005.915
ББК 65.261-21

© Олешко А. А., Побоча К. П., 2017
© Університет державної фіскальної служби України, 2017

ISBN 978-966-337-464-2

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 7

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ КОРПОРАЦІЯМИ 10

Глава 1. Зміст антикризового управління фінансовими корпораціями: макро- та мікроекономічний рівні 10

1.1. Фінансові корпорації у сучасній економіці 10

1.2. Фінансові кризи та необхідність управління кризовими процесами у фінансових корпораціях 18

1.3. Сутнісна характеристика антикризового управління 29

1.4. Механізм антикризового управління фінансовими корпораціями 34

1.5. Функції та завдання органів державної влади в системі антикризового управління фінансовими корпораціями 47

Глава 2. Антикризове управління фінансовою безпекою фінансових корпорацій 64

2.1. Фінансова безпека як об'єкт антикризового управління. Рівні фінансової безпеки 64

2.2. Управління фінансовою безпекою держави та його вплив на фінансові корпорації 68

2.3. Забезпечення фінансової безпеки банківського сектору та банків 75

2.4. Забезпечення фінансової безпеки небанківського сектору та небанківських фінансових корпорацій 79

Глава 3. Управління санацією та банкрутством фінансової корпорації 93

3.1. Санація та банкрутство як методи антикризового управління 93

3.2. Методи та моделі діагностики ймовірності банкрутства 99

3.3. Управління санацією фінансової корпорації..... 102
3.4. Управління банкрутством та ліквідацією фінансової корпорації 105
Глава 4. Антикризове планування діяльності фінансових корпорацій 117
4.1. Планування як функція антикризового управління 117
4.2. Державні антикризові стратегії у фінансовому секторі 123
4.3. Антикризові стратегії фінансових корпорацій 131
4.4. Бізнес-плани фінансових корпорацій..... 134
4.5. Тактичне та оперативне антикризове планування..... 137

РОЗДІЛ 2. АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ БАНКАМИ 147
Глава 5. Організація антикризового управління банками 147
5.1. Чинники банківської кризи та необхідність антикризового управління..... 147
5.2. Мета та завдання антикризового управління банками 151
5.3. Інструменти антикризового управління банками..... 154
5.4. Державне антикризове регулювання банківської діяльності та банківський нагляд..... 157
Глава 6. Управління фінансовою стійкістю банку 169
6.1. Сутнісна характеристика фінансової стійкості банківської системи та банку 169
6.2. Індикатори фінансової стійкості банку..... 173
6.3. Економічні нормативи регулювання діяльності банків 176
6.4. Управління фінансовою стійкістю банку: суб'єкти, об'єкти, процес 181
6.5. Управління рентабельністю, платоспроможністю і ліквідністю банку 183

Глава 7. Управління банківськими ризиками 195

7.1. Поняття управління банківськими ризиками та їхня класифікація 195

7.2. Управління квантифікованими ризиками 204

7.3. Управління неквантифікованими ризиками 215

7.4. Оцінка кредитного ризику за активними банківськими операціями.....220

7.5. Стрес-тестування банків та рейтингові оцінки банківських ризиків.....226

7.6. Контроль банківських ризиків.....230

Глава 8. Фінансове оздоровлення, банкрутство та ліквідація банку.....242

8.1. Критерії віднесення банків до проблемних та неплатоспроможних 242

8.2. Заходи фінансового оздоровлення банку 245

8.3. Фінансова реструктуризація в банку 251

8.4. Реорганізація банку та її форми.....255

8.5. Банкрутство та ліквідація банку 261

РОЗДІЛ 3. АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ НЕБАНКІВСЬКИМИ ФІНАНСОВИМИ КОРПОРАЦІЯМИ 272

Глава 9. Антикризове управління страховими компаніями 272

9.1. Фінансові кризи у страхових компаніях та необхідність антикризового управління ними.....272

9.2. Управління фінансовою стійкістю і платоспроможністю страхової компанії.....278

9.3. Управління ризиками страхової компанії 288

9.4. Санація, реорганізація, банкрутство та ліквідація страхової компанії.....291

Глава 10. Антикризове управління недержавними пенсійними фондами 301

10.1. Функціональне призначення антикризового управління недержавними пенсійними фондами 301

10.2. Об'єкти та методи антикризового управління недержавними пенсійними фондами 308

10.3. Антикризове управління активами та інвестиційною діяльністю недержавних пенсійних фондів 312

10.4. Соціальний захист учасників та державний нагляд за діяльністю недержавних пенсійних фондів 320

10.5. Припинення діяльності недержавних пенсійних фондів 322

Глава 11. Антикризове управління кредитними спілками 332

11.1. Основи антикризового управління кредитними спілками 332

11.2. Суб'єкти антикризового управління кредитними спілками 336

11.3. Моніторинг фінансових нормативів кредитних спілок 342

11.4. Реорганізація та ліквідація кредитних спілок 352

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК 360

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 395

ДОДАТКИ 416

ПЕРЕДМОВА

Наростання економічної нестабільності у глобальній та національних економіках, зумовлені переформатуванням світогосподарського порядку, поширюються на мікроекономічних суб'єктів – фінансові і нефінансові корпорації.

Кризові явища, що розгортаються у фінансових корпораціях, призводять до негативних соціально-економічних наслідків для держави, бізнесу і суспільства. Протидія та мінімізація негативних наслідків кризових явищ у фінансових корпораціях можлива за умови формування і реалізації ефективного антикризового управління.

Антикризове управління фінансовими корпораціями – це управління, що передбачає цілеспрямований вплив на банки і небанківські фінансові корпорації, який забезпечує недопущення розгортання фінансової кризи, а у разі її виникнення – вжиття комплексу адекватних антикризових заходів із стабілізації фінансово-економічного стану, фінансового оздоровлення, реструктуризації, реорганізації, банкрутства і ліквідації з найменшими втратами для організації, клієнтів, кредиторів та суспільства.

Метою викладання навчальної дисципліни «Антикризове управління фінансовими корпораціями» є розкриття та формування знань у студентів з теорії і практики антикризового управління фінансовими корпораціями.

Основними завданнями дисципліни «Антикризове управління фінансовими корпораціями» є вивчення:

– функціональних характеристик фінансових корпорацій в умовах економічної нестабільності;

– сутнісної характеристики, видів, форм та механізму розгортання фінансових криз у соціально-економічних системах;

– методологічних положень, функцій та принципів антикризового управління фінансовими корпораціями;

– механізмів забезпечення фінансової безпеки фінансових корпорацій;

– форм і методів діагностики банкрутства банківських і небанківських корпорацій;

– антикризових стратегій фінансових корпорацій;

– механізмів фінансового оздоровлення, реорганізації, банкрутства і ліквідації фінансових корпорацій.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студенти повинні ***знати:***

– основні категорії, принципи, теорії зародження фінансових криз;

– методологію антикризового управління банківськими і небанківськими фінансовими корпораціями;

– основи формування та реалізації ефективних антикризових стратегій фінансових корпорацій;

– процедуру введення тимчасової адміністрації, банкрутства та ліквідації банків;

– методику визначення обов'язкових нормативів діяльності банків;

– функції, завдання, права і обов'язки органів державного управління фінансовими корпораціями в частині реалізації антикризової політики;

– механізмів фінансового оздоровлення банків та небанківських фінансових корпорацій;

– специфіку антикризового управління страховими компаніями, недержавними пенсійними фондами та кредитними спілками;

– інформаційне забезпечення діяльності фінансових корпорацій;

вміти:

– формулювати й обґрунтовувати проблематику антикризового управління фінансовими корпораціями;

– знаходити необхідну наукову, фінансову й економічну інформацію з питань діяльності фінансових корпорацій та їхнього фінансового стану;

– оцінювати рівень економічних та інвестиційних ризиків фінансових корпорацій;

– діагностувати передкризовий, кризовий стан фінансової корпорації та стадію розгортання фінансової кризи;

– розраховувати показники рівня фінансової безпеки і фінансової стійкості фінансових корпорацій;

– розраховувати основні обов'язкові нормативи діяльності банків;

– визначати рівень ймовірності банкрутства фінансових корпорацій із застосуванням сучасних методів і моделей;

– брати участь у науковій дискусії з питань підвищення ефективності антикризового управління фінансовими корпораціями;

– збирати, обробляти й аналізувати статистичні дані, що характеризують рівень фінансової безпеки банків і небанківських фінансових корпорацій;

– робити наукові доповіді на наукових заходах (конференціях, семінарах, круглих столах) з проблематики антикризового управління фінансовими корпораціями.

Навчальний посібник містить три розділи. Перший розділ «Теоретичні засади антикризового управління фінансовими корпораціями» присвячено базовим поняттям антикризового управління фінансовими корпораціями на макро- та мікроекономічному рівнях, ключовим положенням антикризового управління фінансовою безпекою фінансових корпорацій, антикризовому плануванню діяльності фінансових корпорацій.

У другому розділі «Антикризове управління діяльністю банків» викладено теорію та практику антикризового управління банківськими установами, їх фінансовою стійкістю та ризиками, розкрито механізм фінансового оздоровлення, реорганізації, банкрутства та ліквідації банків.

Третій розділ «Антикризове управління небанківськими фінансовими корпораціями» включає теоретичні та практичні аспекти антикризового управління страховими компаніями, недержавними пенсійними фондами та кредитними спілками.

До кожної глави розділу подано питання для самоконтролю, тестові завдання, список інформаційних джерел. У додатках наведено допоміжні матеріали до опанування навчального матеріалу.

Навчальний посібник стане в нагоді студентам, аспірантам, викладачам вищої школи та читачам, що опікуються проблемами антикризового управління та підвищення ефективності функціонування фінансових корпорацій.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ КОРПОРАЦІЯМИ

Глава 1. Зміст антикризового управління фінансовими корпораціями: макро- та мікроекономічний рівні

1.1. Фінансові корпорації у сучасній економіці.

1.2. Фінансові кризи та необхідність управління кризовими процесами у фінансових корпораціях.

1.3. Сутнісна характеристика антикризового управління.

1.4. Механізм антикризового управління фінансовими корпораціями.

1.5. Функції та завдання органів державної влади в системі антикризового управління фінансовими корпораціями.

1.1. Фінансові корпорації у сучасній економіці

Функціонування і розвиток міжнародної та національних господарських систем забезпечуються виробництвом товарів (робіт, послуг) їх розподілом, перерозподілом, споживанням і нагромадженням.

Системоутворюючим мікрогосподарським елементом національних економік є інституційна одиниця – суб'єкт національного господарства, який від власного імені володіє активами, приймає зобов'язання, бере участь в економічній діяльності та вступає в операції з іншими одиницями.

Інституційні одиниці в національних економіках представлені двома групами:

– перша група – фізичні особи або групи фізичних осіб у формі домашніх господарств;

– друга група – юридичні особи, що здійснюють діяльність, незалежно від того, які особи або суб'єкти можуть володіти ними чи контролювати їхню діяльність.

Основними видами другої групи – юридичних осіб, створених для ринкового виробництва товарів та послуг, – є *корпорації* (включаючи квазікорпорації).

Термін «корпорації» є узагальнюючим для всіх організацій, орієнтованих на отримання прибутку.

Корпорації – це основні інституційні одиниці підприємництва, створені з метою ринкового виробництва товарів та послуг і є джерелом прибутку чи іншої фінансової вигоди для своїх власників.

До корпорацій належать господарські товариства, утворені двома або більше засновниками за їхнім спільним рішенням (договором), що діють шляхом об'єднання майна та/або підприємницької діяльності засновників (учасників), їхнього спільного управління, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства.

Корпоративними є різні види господарських товариств, кооперативи, а також інші підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб.

Усі інституційні одиниці – резиденти, однакові за своїми цілями, функціями та діяльністю, групуються у п'ять секторів економіки[1]:

1) фінансові корпорації;

2) сектор загального державного управління;

3) нефінансові корпорації;

4) домашні господарства;

5) некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства.

Схема віднесення інституційних одиниць до відповідного сектору економіки наведена у додатку А.

---

[1] Класифікації інституційних секторів економіки України (KICE) : Наказ Державної служби статистики України : від 03.12.2014 № 378. URL : http://document.ua/pro-zatverdzhennja-klasifikaciyi-instituciinih-sektoriv-ekon-doc213682.html

Фінансові корпорації як сектор економіки призначені надавати фінансові послуги та фінансувати соціально-економічний розвиток.

Фінансові корпорації (установи) включають усі корпорації-резиденти, які переважно зайняті наданням фінансових послуг іншим інституційним одиницям, у тому числі послуги страхування і пенсійних фондів.

Фінансові корпорації – це корпорації, які спеціалізуються на фінансових послугах чи допоміжній фінансовій діяльності: Національний банк України, інші депозитні корпорації (банки, що створені і діють на території України), інші фінансові корпорації (страхові компанії, пенсійні фонди, інвестиційні фонди, кредитні установи, фінансові компанії тощо).

Сектор фінансових корпорацій включає:

1) фінансові корпорації, незалежно від того, резидентами яких країн є їхні акціонери;

2) дочірні підприємства корпорацій-нерезидентів, які надають фінансові послуги на території України тривалий період;

3) некомерційні організації (НКО), які надають ринкові фінансові послуги.

Сектор фінансових корпорацій поділений на дев'ять підсекторів відповідно до їхньої діяльності на ринку і ліквідності зобов'язань:

1) Національний банк України;

2) корпорації, що приймають депозити;

3) фонди грошового ринку;

4) інвестиційні фонди негрошового ринку;

5) інші фінансові посередники, крім страхових корпорацій та пенсійних фондів;

6) допоміжні фінансові корпорації;

7) кептивні фінансові корпорації;

8) страхові корпорації;

9) пенсійні фонди.

Детальна класифікація сектору фінансових корпорацій наведена у додатках Б і В.

Залежно від функціонального призначення фінансові корпорації можна поділити на дві групи (рис. 1.1):

1) банківські фінансові корпорації (банки) – депозитні корпорації, основною функцією яких є фінансове посередництво та які емітують зобов'язання у формі депозитів чи інших інструментів залучення фінансових ресурсів, що включаються до грошових агрегатів;

2) небанківські фінансові корпорації – інші корпорації, що надають фінансові послуги (крім банків).

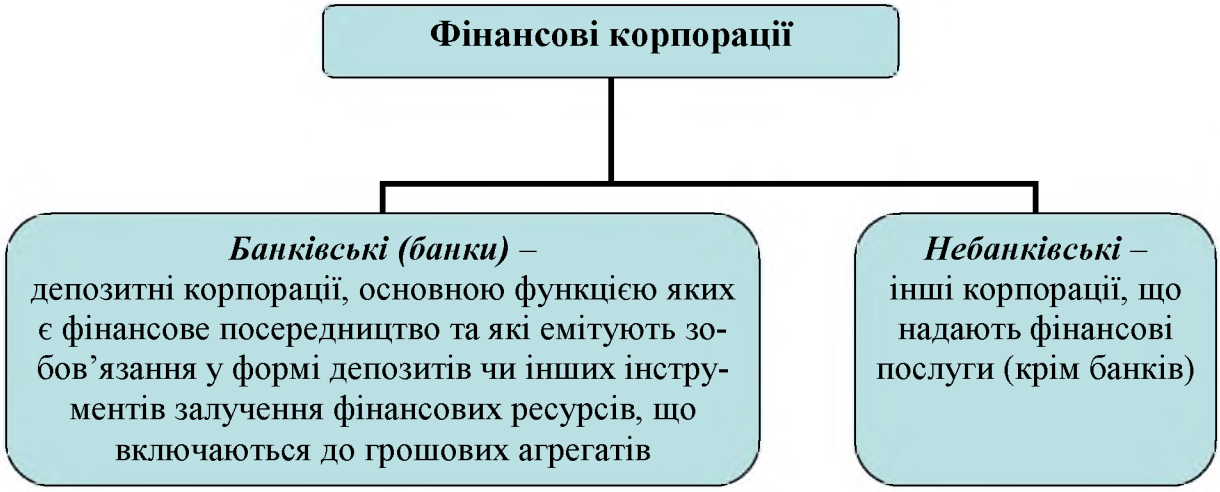

Рис. 1.1. Види фінансових корпорацій за функціональним призначенням

Фінансова установа, залежно від функціонального призначення, також може бути банківською або небанківською.

Фінансова установа – це юридична особа, яка надає фінансові послуги та внесена до реєстру, що ведеться національним регулятором.

Поділ фінансових установ на банківські (банки) і небанківські зумовлений відмінностями характеру їхньої діяльності на ринку фінансових послуг. До банківських операцій належать: залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб, розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах і на власний ризик, відкриття та ведення банківських рахунків фізичних і юридичних осіб. Фінансові посередники, для яких ці операції не є базовими, належать до небанківських фінансових установ.

Діяльність фінансових установ є основною, якщо сукупне середньоарифметичне значення їхніх активів за останні чотири звітних періоди (квартали) становить 80 і більше відсотків сукупного розміру середньоарифметичних значень активів усіх дочірніх та асоційованих компаній за цей період[2].

Фінансовою послугою визнаються операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Фінансовими вважаються такі послуги:

1) випуск платіжних документів, платіжних карток, дорожніх чеків та/або їхнього обслуговування, кліринг, інші форми забезпечення розрахунків;

2) довірче управління фінансовими активами;

3) діяльність з обміну валют;

4) залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їхнього повернення;

5) фінансовий лізинг;

6) надання коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту;

7) надання гарантій та поручительств;

8) переказ коштів;

9) послуги у сфері страхування та у системі накопичувального пенсійного забезпечення;

10) професійна діяльність на ринку цінних паперів, що підлягає ліцензуванню;

11) факторинг;

12) адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах;

---

[2] Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України : від 12.07.2001 зі змінами і доповненнями, внесеними від 20.12.2016. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/2664-14

13) управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю відповідно до Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю»;

14) операції з іпотечними активами з метою емісії іпотечних цінних паперів;

15) банківські та інші фінансові послуги, що надаються відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність».

Відповідно до класифікації видів економічної діяльності[3] фінансова та страхова діяльність віднесена до сектору К і включає такі види послуг:

1) надання фінансових послуг, крім страхування та пенсійного забезпечення (грошове посередництво, діяльність холдингових компаній);

2) страхування, перестрахування та недержавне пенсійне забезпечення, крім обов'язкового соціального страхування;

3) допоміжна діяльність у сферах фінансових послуг і страхування (оцінювання ризиків та завданої шкоди, діяльність страхових агентів і брокерів, управління фондами).

Банківськими фінансовими установами є банки, які діють відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» і утворюються у формі публічного акціонерного товариства або кооперативного банку.

Банки можуть об'єднуватись у групи.

Банківська група – це група юридичних осіб:

які мають спільного контролера, що складається з материнського банку, його однієї чи кількох українських та/або іноземних дочірніх та/або асоційованих компаній, які є фінансовими установами або для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, або

що складається з материнського банку, який є контролером, його однієї чи кількох українських та/або іноземних дочірніх та/або

---

[3] Класифікація видів економічної діяльності. URL : http://evrovektor.com/kved/2010/

асоційованих компаній, які є фінансовими установами або для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, або

які мають спільного контролера, що складається з двох або більше українських фінансових установ та/або компаній, для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, їхніх українських та/або іноземних дочірніх та/або асоційованих компаній, які є фінансовими установами або для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, в якій банківська діяльність є переважною, або

що складається з небанківської фінансової установи або компанії, для якої надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, яка є контролером, її однієї або декількох українських та/або іноземних дочірніх та/або асоційованих компаній, які є фінансовими установами або для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, в якій банківська діяльність є переважною[4].

Визнання банківських груп в Україні здійснюється відповідно до Положення про порядок ідентифікації та визнання банківських груп, затвердженого Національним банком України[5].

Небанківська фінансова установа – юридична особа, яка, відповідно до законодавства України, не є банком, надає одну або кілька вузькоспеціалізованих фінансових послуг та яку внесено до відповідного державного реєстру фінансових установ. До небанківських фінансових установ належать кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, корпоративні інвестиційні фонди, довірчі товариства, страхові компанії, установи недержавного пенсійного забезпечення, фінансові компанії та інші юридичні особи, винятковим видом діяльності яких є надання фінансових послуг.

---

[4] Про банки і банківську діяльність : Закон України : від 07.12.2000 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 23.03.2017. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/2121-14

[5] Про затвердження Положення про порядок ідентифікації та визнання банківських груп : Постанова НБУ : від 09.04.2012 № 134. URL : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=113304

Небанківські фінансові установи як і банківські також можуть об'єднуватись у групи. *Небанківська фінансова група* – це група юридичних осіб, які мають спільного контролера (крім банку), що складається з двох або більше фінансових установ, у якій небанківська фінансова установа (небанківські фінансові установи) здійснює переважну діяльність[6].

Визнання банківських і небанківських груп в Україні здійснюється за критерієм здійснення банківської або небанківської фінансової діяльності (рис. 1.2).

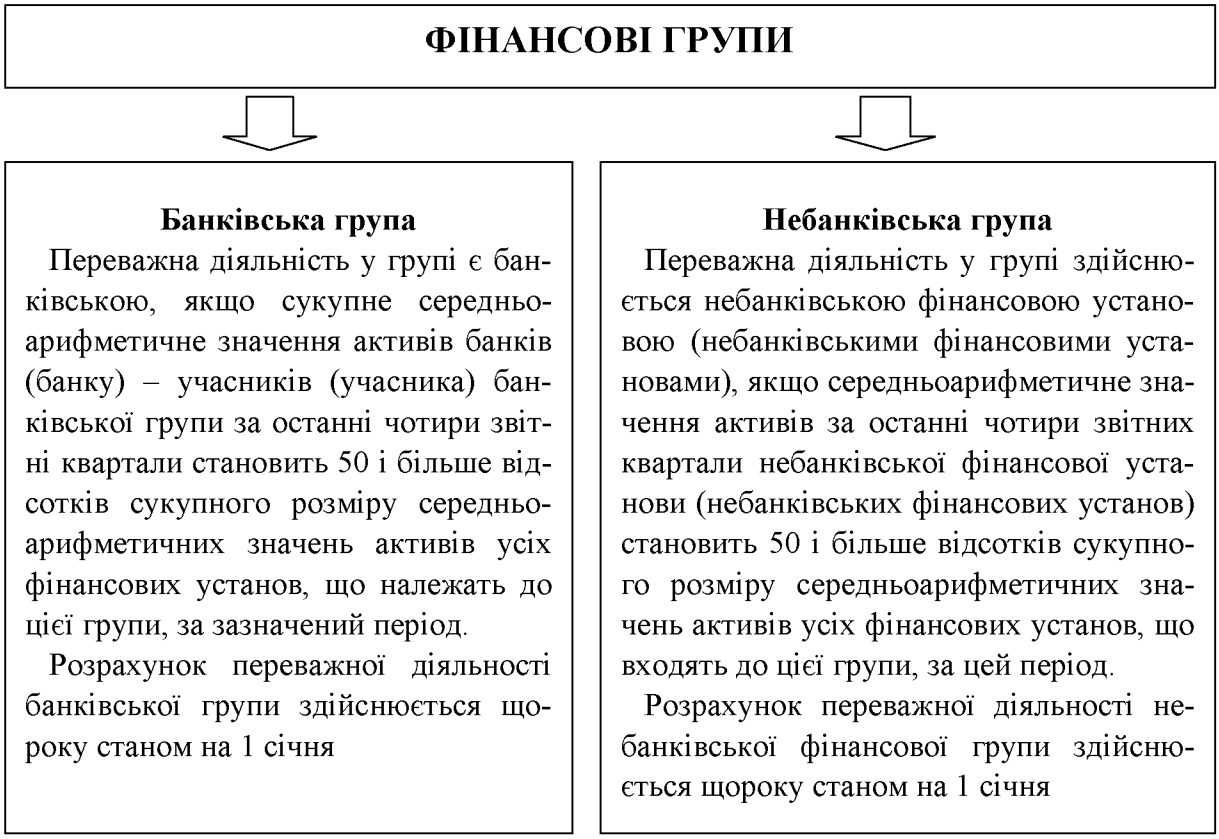

Рис. 1.2. Визнання банківської і небанківської фінансової групи

Банківські і небанківські фінансові групи можуть функціонувати у формі холдингу. *Банківська холдингова компанія* – це фінансова холдингова компанія, в якій переважною діяльністю

---

[6] Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України : від 12.07.2001 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 20.12.2016. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/2664-14

фінансових установ, що є її дочірніми та асоційованими компаніями, є банківська діяльність. Переважною діяльністю *небанківської фінансової холдингової компанії* є діяльність фінансових установ з надання небанківських фінансових послуг, які є її дочірніми та асоційованими компаніями.

1.2. Фінансові кризи та необхідність управління кризовими процесами у фінансових корпораціях

Криза є закономірним процесом розвитку соціально-економічних систем. У перекладі з грецької криза (krisis) означає рішення, поворотна точка, з китайської – має подвійне трактування: 1) небезпека, 2) переломний момент.

У понятійно-термінологічному апараті криза трактується як:

– надскладне становище, загострена ситуація;

– зміна організаційних форм системи, перехід її у новий стан або занепад;

– загострення протиріч у соціально-економічній системі, які загрожують її життєздатності у навколишньому середовищі, переломний момент у послідовності подій і дій;

– фаза конкретного циклу, функцією якої є, з одного боку, виявлення і демонтаж старого, віджилого недієздатного, а з іншого – створення передумов утвердження нового, надання шансу перспективному.

Класифікація криз у соціально-економічних системах наведена у додатку Г.

Відповідно до видової характеристики тривалості циклів у соціально-економічних системах можна виділити:

1) кризи малих циклів (фінансові кризи) – періодичністю 2–4 роки, спричинені процесами, що відбуваються у сфері грошових відносин;

2) кризи середніх циклів (економічні кризи) – періодичністю 8–12 років, пов'язані з циклічністю виробництва, обміну, розподілу і споживання, оновленням основних засобів виробництва;

3) кризи великих циклів (кризи Кондратьєвського циклу або інноваційні) – періодичністю 40–60 років, зумовлені змінами

поколінь технологій, науково-технічних напрямів, превалюючих технологічних укладів;

4) кризи вікових циклів – періодичністю 100–350 років, відображають вікові тенденції, характеризуються змінами стадій розвитку продуктивних сил, економічних відносин;

5) цивілізаційні кризи, які характеризують зміну епох.

Криза виконує три функції:

1) творча – створення передумов для розвитку елементів нової системи, завдяки цій функції після виходу з кризи відбувається перехід системи у новий стан, реалізується можливість якісного стрибка в суспільстві;

2) спадкоємна – передання наступному циклу кумулятивних і частково модифікованих елементів старої системи;

3) руйнівна – різкий спад основних макроекономічних показників, погіршення життя населення, послаблення дії старих елементів соціально-економічної системи[7].

Творча та спадкоємна функції забезпечують кінцевий результат економічної кризи – якісний стрибок, що виявляється у довгостроковій перспективі.

Фінансові кризи у соціально-економічних системах виникають на фінансових ринках та у фінансовій системі, що загрожує порушенню її цілісного функціонування, та характеризуються різким погіршенням фінансового стану переважної більшості суб'єктів господарювання.

Фінансові кризи у національних державах (макрорівень) класифікуються за такими ознаками: ступінь поширення, країни, сценарій, сегментація, тривалість, перебіг, інтенсивність впливу, повторюваність, кумулятивність, зумовленість, ступінь охоплення фінансових інститутів, стан, форма прояву, одночасність проходження, первинність, реальність, можливість виявлення, характер, етапи, імовірність, можливість діагностування і прогнозування, масштаб, ступінь розвитку, переборність, наслідки, ідентичність, універсальність, стадія, можливість трансформації (Додаток Д).

---

[7] Яковец Ю. В. Циклы. Кризисы. Прогнозы. М. : Наука, 1999. 448 с.

Фінансова криза виникає на таких рівнях:

1) глобальний – фінансова криза, охоплює переважну більшість країн світу і впливає на діяльність їхніх фінансових систем та світової фінансової системи загалом;

2) міжнародний – фінансова криза охоплює фінансові ринки декількох або групи країн;

3) макроекономічний (національний) – фінансова криза характеризується глибоким розладом державної фінансової, грошової системи, що насамперед проявляється у невідповідності доходів бюджету і його видатків, нестабільності і падінні курсу національної грошової одиниці, взаємних неплатежах економічних суб'єктів, невідповідності в обігу грошової маси вимогам закону грошового обігу.

Наслідки макроекономічних фінансових криз у фінансовій системі країни такі[8]:

– у фінансовому секторі й на фінансових ринках – у різкому зростанні процента, частки проблемних банків і небанківських фінансових інститутів, боргів, що дедалі збільшуються; істотному скороченні кредитів, наданих економіці і домашнім господарствам; ланцюгових банкрутствах; переході до збиткової моделі банківської та іншої фінансової діяльності; переважанні спекулятивної фінансової діяльності над інвестиційною; масштабному падінні курсів цінних паперів; затримці розрахунків із наростаючим колапсом платіжної системи; виникненні масових збитків на ринку деривативів; неліквідності фінансових ринків і фінансових інститутів з ефектом «доміно»; банківській паніці;

– у міжнародних фінансах – у неконтрольованому падінні курсу національної валюти; масовій втечі капіталів з країни; некерованому нарощуванні зовнішнього боргу і прострочених платежів держави і комерційних організацій; перенесенні системного ризику на міжнародний ринок і фінансові ринки інших країн;

– у сфері грошового обігу – в різкому некерованому зростанні цін із переходом у хронічну інфляцію; втечі від національної

---

[8] Барановський О. І. Сутність і різновиди фінансових криз. Фінанси України. 2009. № 5. С. 12–20.

валюти, стрімкому впровадженні у внутрішній обіг твердої іноземної валюти, масовій появі грошових сурогатів;

– у сфері державних фінансів – у різкому падінні величини золотовалютних резервів і державних стабілізаційних фондів; виникненні дефіциту чи загостренні привнесеної кризою дефіцитності бюджету; швидкому скороченні збирання податків; падінні бюджетного фінансування державних витрат; некерованому нарощуванні внутрішнього державного боргу;

4) мезоекономічний – сегментується на регіональні, секторальні (галузеві) фінансові кризи.

Регіональна фінансова криза – охоплює окремі адміністративно-територіальні одиниці України, характеризується фінансовою дестабілізацією територіальних громад і подекуди є наслідком неефективної регіональної фінансової політики.

Секторальна (галузева) фінансова криза – поширюється на сектор економіки або галузь (наприклад, промислова, агропромислова, транспортна криза, криза банківського сектору, страхового сектору тощо).

Найбільш повторюваними у соціально-економічних системах є такі *секторальні фінансові кризи*:

кризи у банківському секторі (банківські кризи) – це дестабілізація банківського сектору або його окремих сегментів, що проявляється в неспроможності банків виконувати свої функції внаслідок критичного погіршення фінансового стану;

кризи на фондовому ринку (біржові кризи) – супроводжуються масовим розпродажем цінних паперів на фондовій біржі та падінням їхньої реальної вартості;

кризи страхового сектору – характеризуються критичним падінням обсягів надання страхових послуг, невиконанням зобов'язань перед страхувальниками, масовою збитковістю та банкрутством страхових компаній;

5) мікроекономічний (рівень корпорації) – криза поширюється на фінансові і нефінансові корпорації та їхні групи.

Розгортання кризи на одному з означених рівнів може призвести до поширення кризи на інші вищі або нижчі рівні. Зокрема,

глобальна фінансова криза зазвичай поширюється на міжнародний, а надалі національний, секторальний рівень та рівень фінансової корпорації. І навпаки, фінансова криза у транснаціональній фінансовій корпорації (корпорації, діяльність якої охоплює значну кількість країн і має високий рівень проникнення в національні фінансові системи) може спровокувати настання міжнародної і глобальної фінансової кризи.

Фінансова криза фінансової корпорації – це вид мікроекономічної кризи, за якої критично погіршуються в динаміці показники фінансової стійкості, надійності, рентабельності, платоспроможності й ліквідності та виникають реальні загрози до невиконання зобов'язань перед кредиторами, вкладниками, клієнтами.

Фінансова криза фінансової корпорації визначається системним порушенням функціонування фінансового механізму, неспроможністю здійснювати фінансове забезпечення операційної діяльності, надавати якісно і вчасно фінансові послуги та катастрофічним зниженням рівня економічної безпеки.

Фінансова криза фінансової корпорації – періодично повторюваний та частково керований процес, який характеризується відхиленнями економічних показників діяльності від нормативних значень понад допустимі межі, втратою адаптивності системи управління до змін нестійкого зовнішнього середовища.

Фінансова криза фінансової корпорації характеризується за трьома параметрами:

1) чинники кризи;

2) стадія розгортання та фаза кризи;

3) різновид кризи.

Фінансова криза фінансової корпорації розгортається під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників (рис. 1.3).

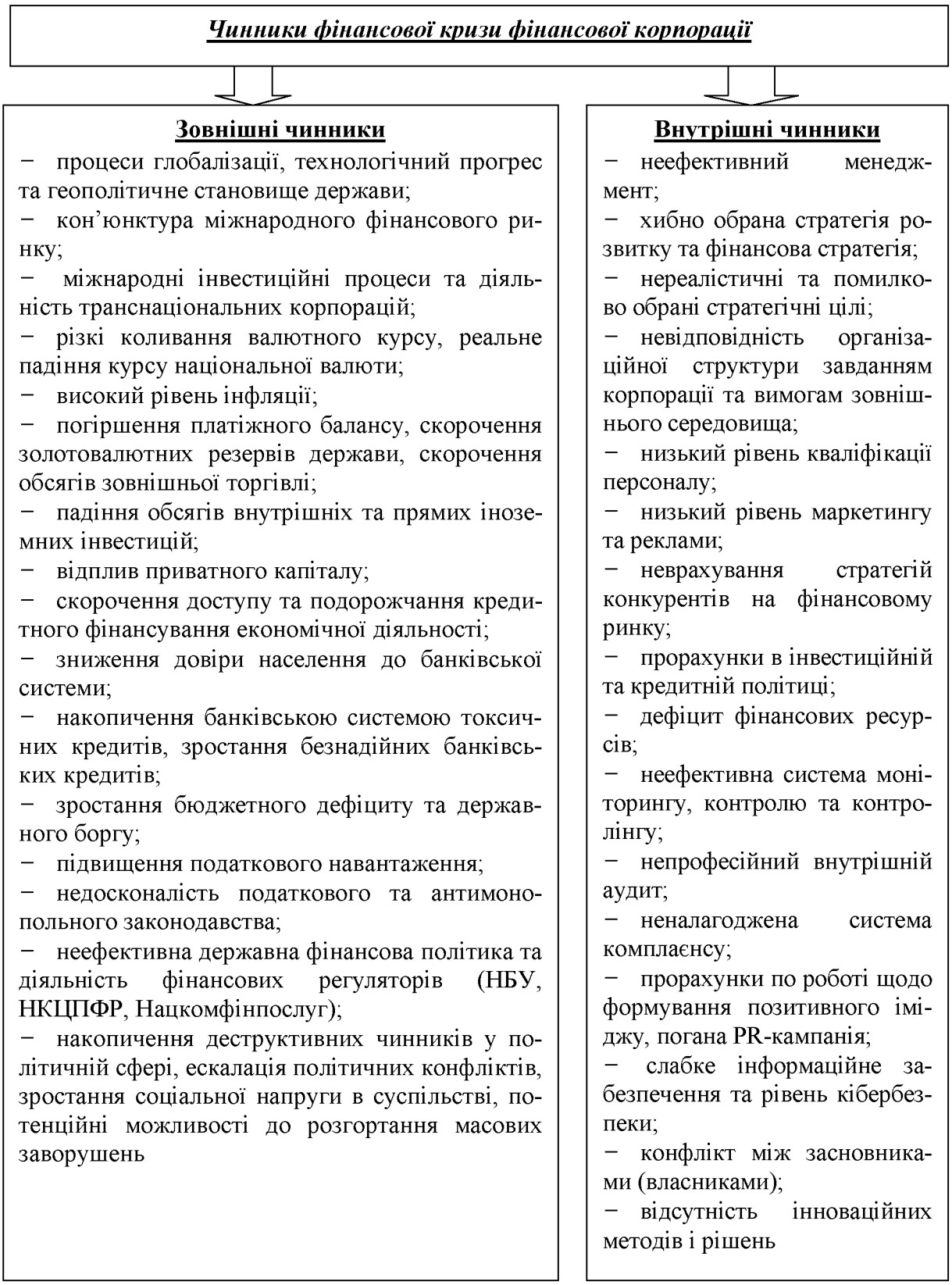

Рис. 1.3. Чинники фінансової кризи фінансової корпорації

Фінансова криза проходить три стадії розгортання (рис. 1.4).

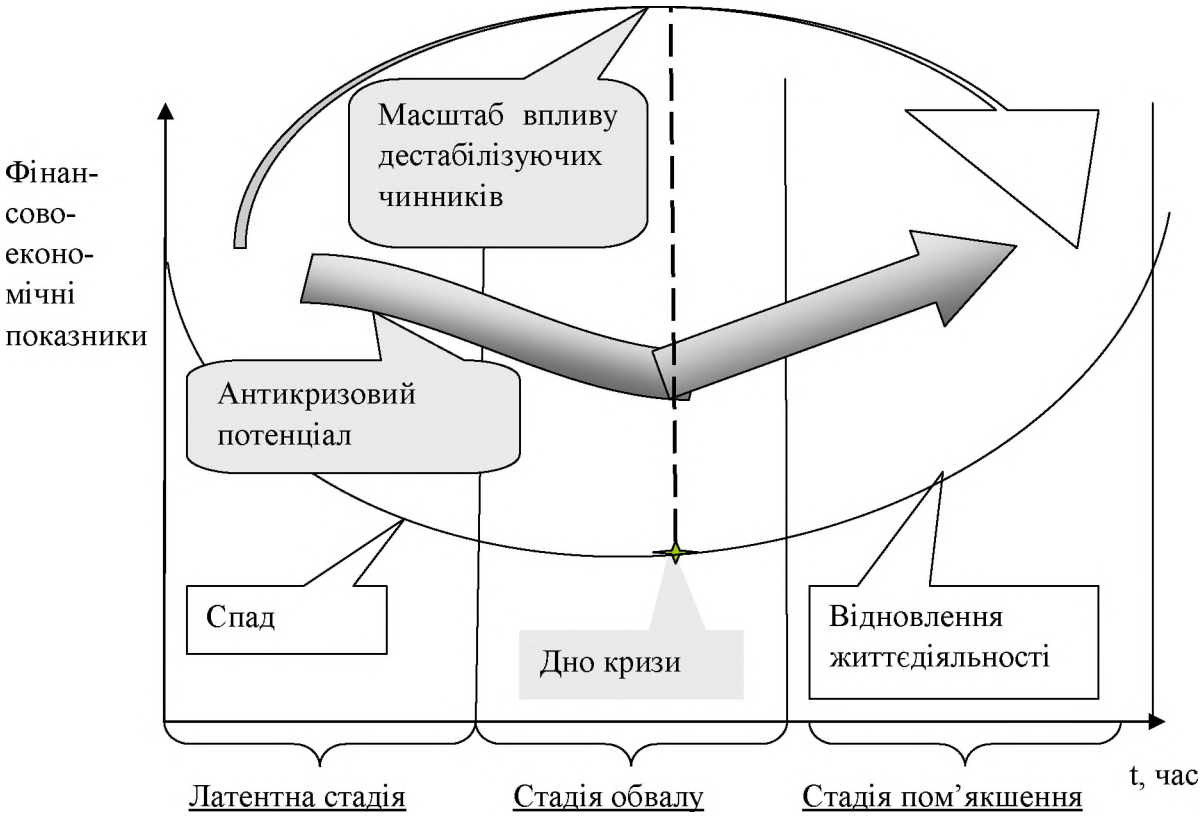

Рис. 1.4. Процес розгортання фінансової кризи

Латентна стадія характеризується назріванням передумов кризи, поступовим накопиченням системою кризового потенціалу, що являє собою сукупність дестабілізуючих, деструктивних чинників, фінансових ризиків, загроз, що у процесі акумулювання створюють «критичну масу» і можуть спричинити кризову ситуацію. У латентній стадії настання фінансової кризи можна запобігти за умови своєчасного виявлення симптомів кризи і вжиття управлінських заходів.

Стадія обвалу характеризується різким загостренням протиріч у внутрішньофінансовій системі корпорації, обвалом показників фінансової стійкості, економічних нормативів, фінансової безпеки до рівня критичних значень, наростання фінансових ризиків, досягнення кризового потенціалу критичної маси. Ця стадія є поворотним моментом у прийнятті рішення щодо банкрутства, ліквідації і реорганізації фінансової корпорації або вжиття санаційних заходів для забезпечення подальшого функціонування й розвитку.

Стадія пом'якшення кризи – це створення передумов для подолання кризових явищ, поступове усунення дестабілізуючих чинників та розширення можливостей мінімізації негативних наслідків кризових явищ.

Фінансова криза включає три фази:

1. Криза прибутковості.
2. Криза ліквідності.
3. Криза платоспроможності.

Подолання першої фази кризи унеможливлює настання другої фази – фази платоспроможності і ліквідності, а подолання другої фази унеможливлює настання третьої фази кризи – кризи виконання зобов'язань (рис. 1.5).

Індикатором кризових процесів у фінансовій корпорації є зростання ймовірності настання банкрутства.

Ідентифікація кризових процесів та своєчасне виявлення симптомів кризи дозволяє її подолати у фазі зародження або мінімізувати негативні наслідки.

Симптоми кризи (від грецької σύμπτομα – випадок, ознака) – це ознаки – передвісники порушення стійкості та життєздатності фінансової корпорації або її окремих напрямів діяльності.

Ідентифікація фінансової кризи – це процес розпізнавання характеристичних параметрів кризи за допомогою загальних та спеціальних методів пізнання. Ідентифікація кризи передбачає збір, обробку, аналіз інформації про кризовий об'єкт, виявлення чинників, симптомів, викликів, ризиків, загроз.

Ідентифікація кризових процесів дозволяє визначити різновид фінансової кризи фінансової корпорації, що кризи здійснюються шляхом виявлення чинників, симптомів, фази кризи, специфіки її зародження і протікання та зівставлення цих параметрів з існуючими випадками кризових явищ.

Залежно від фази фінансові кризи фінансових корпорацій бувають:

– прибутковості;
– ліквідності;
– платоспроможності.

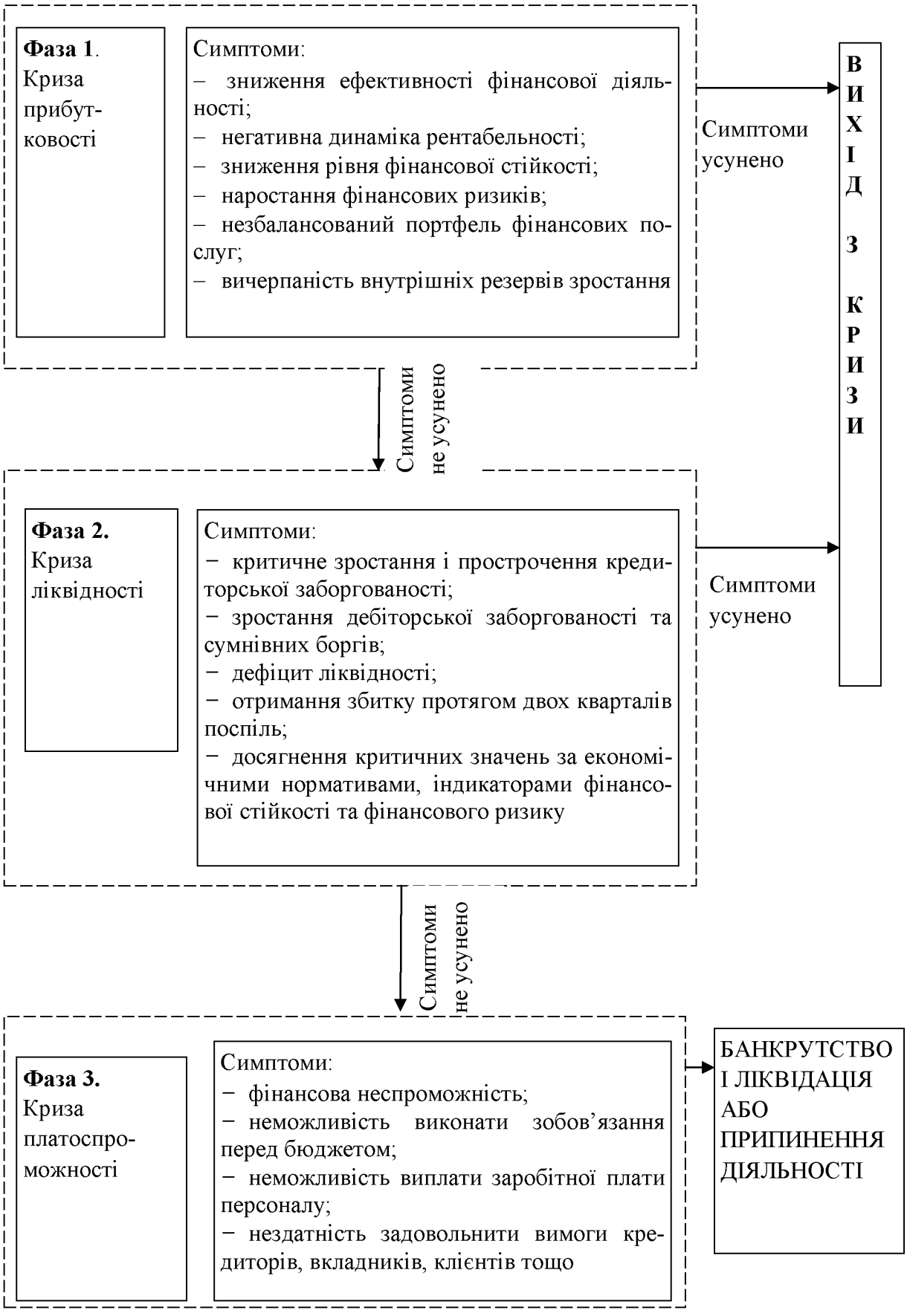

Рис. 1.5. Алгоритм черговості настання фаз фінансової кризи

Криза прибутковості характеризується зниженням ефективності діяльності фінансової корпорації, погіршанням структури балансу та його збитком, негативною динамікою показників рентабельності, збитковістю окремих фінансових операцій та вичерпаністю внутрішніх резервів для покриття збитків.

Неусунення кризи прибутковості призводить до кризи ліквідності та платоспроможності.

Поняття платоспроможності взаємопов'язане з поняттям ліквідності. Платоспроможність і ліквідність характеризують здатність фінансової корпорації виконувати свої фінансові зобов'язання. Відмінність полягає в тому, що платоспроможність передбачає виконання зобов'язань за рахунок власного капіталу, а ліквідність – повне виконання всіх зобов'язань фінансової корпорації.

Криза ліквідності – характеризується неспроможністю фінансової корпорації забезпечувати своєчасність, повноту та безперервність виконання усіх своїх грошових зобов'язань.

Криза платоспроможності – це такий стан фінансової корпорації, за якого вона неспроможна задовольняти законні вимоги кредиторів.

Криза платоспроможності загрожує існуванню фінансової корпорації і, як правило, призводить до припинення її діяльності, банкрутства і ліквідації.

Залежно від впливу на фінансову корпорацію як систему фінансові кризи бувають:

1) системні;

2) трансформаційні.

Фінансові корпорації є відкритою системою, якій притаманна наявність сукупності взаємопов'язаних і взаємодоповнюваних елементів, структури, стійких зв'язків із зовнішніми агентами (клієнтами, вкладниками, кредиторами, постачальниками, державними інституціями, конкурентами тощо).

Системні фінансові кризи – найбільш руйнівні для життєдіяльності фінансової корпорації і характеризуються розладом функціонування основних складових фінансової системи корпорації,

руйнацією та розривом зв'язків її елементів, розпадом фінансового механізму та загрозою існування організації.

Системна фінансова криза проникає в економічний, соціальний, технологічний та інші напрями діяльності фінансової корпорації та, як правило, призводить до її банкрутства, реорганізації, ліквідації.

Системна криза виникає внаслідок дії ланцюга причинно-наслідкових зв'язків та є результатом послідовного процесу нарощування кризових явищ, її виникненню передують кризові ситуації за окремими напрямами фінансової діяльності, стратегічна, тактична кризи, криза прибутковості, платоспроможності, ліквідності.

Трансформаційна криза, як і системна, охоплює всі елементи системи і призводить до розриву усталених зв'язків її елементів. Але на відміну від системної трансформаційна криза приводить до формування нової системи з якісно новими характеристиками.

Трансформаційна криза – це тривалий перехідний стан розвитку фінансової корпорації, що характеризується кардинальними змінами організації її життєдіяльності і передбачає пристосування до нестійкого зовнішнього середовища шляхом зміни організаційно-правової форми та реорганізації.

За горизонтом дії, фінансові кризи фінансових корпорацій бувають:

1) стратегічні;
2) тактичні.

Стратегічна криза фінансової корпорації – це процес критичного погіршення фінансово-господарського стану, що характеризується вичерпанням стратегічного потенціалу та неможливістю функціонування суб'єкта господарювання з незмінною організаційно-правовою формою, місією, цілями, напрямами діяльності та підприємницьким потенціалом.

До стратегічної кризи призводить неефективне стратегічне управління, що виявляється у прорахунках цілепокладання, стратегічного планування, регулювання і контролю, орієнтацією

менеджменту на вирішення оперативних завдань та наявністю внутрішнього конфлікту між засновниками (власниками).

Тактична криза фінансової корпорації виникає внаслідок неможливості у короткостроковому періоді забезпечити виконання стратегічних цілей та завдань і здійснювати реалізацію практичних дій щодо тактичного управління суб'єктом господарювання. Як правило, за ефективного менеджменту корпорації, тактична криза може бути швидко подолана і не призводить до руйнівних наслідків.

Специфіка розгортання, протікання та подолання різновидів фінансових криз визначається масштабами діяльності та фінансовими послугами, що надаються фінансовими корпораціями.

Залежно від приналежності фінансової корпорації до групи банківських або небанківських розробляється механізм ідентифікації, виявляються чинники і симптоми та проводиться діагностика фінансової кризи.

1.3. Сутнісна характеристика антикризового управління

Будь-які кризи, у тому числі і фінансові, залежно від різновиду та стадії розгортання, мають певний рівень керованості та піддаються управлінському впливу.

У загальному розумінні управління – це діяння, яке приводить до змін стану якогось об'єкта; вплив на об'єкт, систему, процес тощо з метою збереження їх сталості або переведення з одного стану в інший відповідно до встановленої мети[9].

Будь-яке управління певною мірою має бути антикризовим, оскільки кризи є об'єктивним процесом, що притаманний відкритим системам.

Антикризове управління – це управління, спрямоване на передбачення кризи, виявлення її симптомів, чинників, ризиків і загроз існування організації та прийняття системних рішень щодо

---

[9] Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. К. : НАДУ, 2011. Т. 1 : Теорія державного управління / наук.-ред. колегія : В. М. Князєв (співголова), І. В. Розпутенко (співголова) та ін. 2011. 748, [675] с.

мінімізації негативних наслідків кризи з метою забезпечення безпечного функціонування організації, а у разі неможливості – реалізації ефективних реорганізаційних, санаційних і ліквідаційних заходів.

Сутність антикризового управління розкривається у таких положеннях:

– кризи є передбачуваними, прогнозованими й очікуваними;

– настання кризи можна спровокувати і штучно викликати;

– кризові стани (ситуації) можна прискорювати або відсувати у часі;

– наслідки кризи можна пом'якшувати;

– до моменту настання кризи необхідно вживати превентивні заходи – заходи «на випередження»;

– кризові процеси мають певний рівень керованості;

– у процесі управління кризами людський фактор є визначальним;

– управління в кризових умовах вимагає застосування системного підходу, знань, умінь та досвіду;

– управління кризовими процесами спрямоване на впровадження найбільш ефективного і раціонального варіанта стабілізації (розвитку) об'єкта управління.

Антикризове управління є функціональною підсистемою загального управління організацією.

У свою чергу, антикризове управління включає такі основні підсистеми:

- антикризове фінансове управління;
- управління ризиками (ризик-менеджмент);
- антикризове управління фінансовою безпекою;
- антикризове управління персоналом (рис. 1.6).

Виділяють також антикризовий маркетинг, антикризове операційне управління тощо.

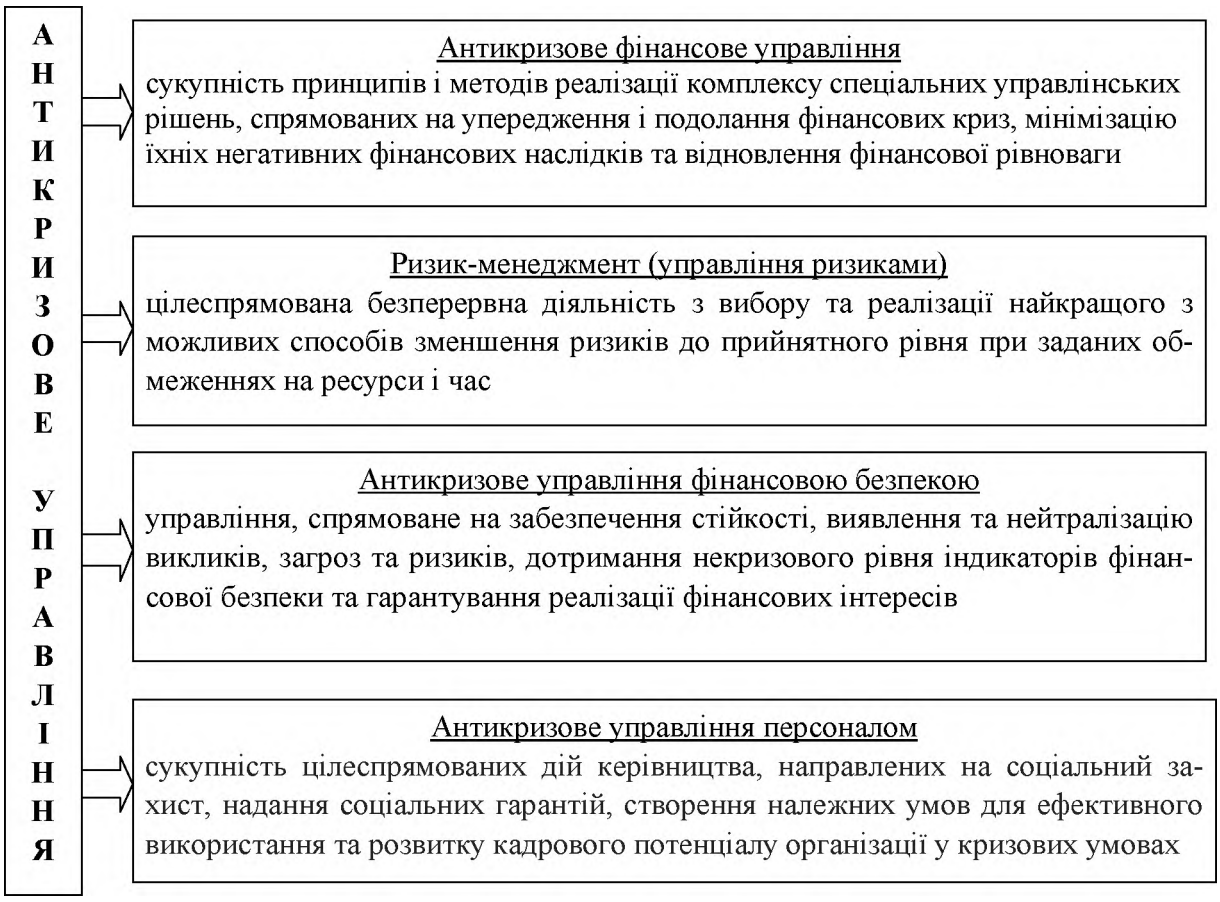

Рис. 1.6. Підсистеми антикризового управління

Незалежно від об'єкта управління (фінансова або нефінансова корпорація), антикризове управління реалізується у вісім етапів:

1 етап – діагностика кризового стану і загрози банкрутства. Діагностика кризового стану і загрози банкрутства корпорації може здійснюватися або безпосередньо її співробітниками, або зовнішніми незалежними експертами.

2 етап – визначення мети і завдань антикризового управління. Результати діагностики дозволяють визначити мету та завдання антикризового управління.

3 етап – визначення суб'єкта антикризового управління. На цьому етапі визначаються підрозділи та антикризові менеджери, їхні повноваження, функції, завдання і відповідальність за розробку і реалізацію антикризових заходів.

4 етап – оцінка часових обмежень процесу антикризового управління, які визначаються інтенсивністю поширення кризових

явищ та часом, наявним у корпорації до порушення справи про банкрутство та ліквідації.

5 етап – оцінка ресурсного потенціалу антикризового управління, зокрема фінансових, економічних, кадрових, інформаційних тощо.

6 етап – розробка антикризової програми корпорації, яка являє собою обґрунтовану сукупність антикризових заходів, завдань та методів, засобів й інструментів їх вирішення.

7 етап – впровадження антикризової програми і контроль за її виконанням та у разі необхідності корегування розроблених заходів у зв'язку з непрогнозованими збуреннями у внутрішньому і зовнішньому середовищі та поведінкою кредиторів.

8 етап – розробка і реалізація профілактичних заходів щодо запобігання повторенню кризи. Метою цього етапу антикризового управління є створення або модернізація основних елементів системи запобігання банкрутству, впровадження профілактичних заходів щодо запобігання повторенню кризи в майбутньому.

У фінансових корпораціях процес антикризового управління має свою специфіку, що визначається їхнім функціональним призначенням в економіці й суспільстві.

Антикризове управління фінансовими корпораціями розглядається на макро- та мікрорівні.

На макрорівні здійснюється *державне антикризове управління фінансовими корпораціями*, що передбачає ефективну протидію і подолання кризових процесів та має на меті забезпечення фінансової стабільності національної фінансової системи.

Фінансова стабільність – це стан фінансової системи, що забезпечує виконання нею основних функцій та протистояння кризовим процесам.

Фінансова стабільність держави має такі характеристики:

1) фінансова система здатна ефективно перерозподіляти ресурси між учасниками фінансового ринку (інституційними секторами економіки та у процесі трансформації заощаджень в інвестиції);

2) забезпечується високий рівень фінансової безпеки та функціонування системи управління фінансовими ризиками;

3) формується збалансований державний бюджет та раціональне управління державними фінансами;

4) фінансова система здатна протистояти глобальним загрозам і викликам;

5) забезпечується фінансова стійкість банківського та небанківського сектору.

Державне антикризове управління фінансовими корпораціями – це комплекс цілеспрямованих дій державних органів управління, спрямованих на недопущення кризових ситуацій, а у разі їх виникнення – усунення та мінімізацію негативних наслідків для фінансової системи держави.

Основними завданнями державного антикризового управління фінансовими корпораціями є:

– розробка державних антикризових стратегій, програм, планів;

– встановлення раціональних і прозорих законодавчих норм і нормативів;

– інформаційно-комунікативне супроводження діяльності банків і небанківських установ;

– встановлення науково обґрунтованих та адаптованих до міжнародних правил економічних нормативів діяльності банків і небанківських установ;

– систематичне проведення діагностики фінансового стану;

– рейтингування банків і небанківських установ та постійне інформування громадськості про їхній фінансово-економічний стан;

– розробка і впровадження методики ідентифікації фінансових ризиків, їх контроль, встановлення загальних правил ризик-менеджменту;

– забезпечення належного рівня фінансової безпеки;

– своєчасне виявлення проблемних і неплатоспроможних фінансових корпорацій;

– забезпечення ефективного фінансового нагляду, моніторингу і контролю;

– розробка загальних правил санації, реорганізації, реструктуризації, банкрутства і ліквідації;

– розробка вимог до складання і впровадження бізнес-планів санації і реорганізації;

– забезпечення соціальних гарантій клієнтам і вкладникам збанкрутілих фінансових установ;

– запобігання негативному впливу діяльності фінансових корпорацій на населення, бізнес та суспільство у цілому.

Антикризове управління фінансовими корпораціями на мікрорівні (рівні окремої фінансової корпорації) реалізується на засадах його відповідності загальнодержавній антикризовій фінансовій політиці.

Антикризове управління фінансовими корпораціями – це управління, що передбачає цілеспрямований вплив на банки і небанківські фінансові корпорації, який забезпечує недопущення розгортання фінансової кризи, а у разі її виникнення – вжиття комплексу адекватних антикризових заходів із стабілізації фінансово-економічного стану, фінансового оздоровлення, реструктуризації, реорганізації, банкрутства і ліквідації з найменшими втратами для організації клієнтів, кредиторів та суспільства.

Антикризове управління фінансовими корпораціями базується як на загальних закономірностях теорії управління, так і на специфічних, притаманних лише цій функціональній підсистемі.

1.4. Механізм антикризового управління фінансовими корпораціями

Практична реалізація антикризового управління фінансовими корпораціями передбачає формування ефективного механізму.

Механізм антикризового управління фінансовими корпораціями – сукупність взаємоузгоджених і взаємодоповнюваних елементів, правил, процедур, засобів та методів впливу на кризові процеси, приведення у дію яких забезпечує стабільне функціонування фінансової корпорації у її організаційно незмінній або реорганізованій формі, а у разі недоцільності – банкрутство та/або ліквідація з найменшими втратами.

Складовими механізму антикризового управління є:

- суб'єкти і об'єкти;

- цілі;
- принципи;
- функції;
- методи;
- інструменти;
- нормативно-правове забезпечення;
- інформаційно-комунікативне забезпечення;
- критерії ефективності (рис. 1.7).

Рис. 1.7. Складові механізму антикризового управління фінансовими корпораціями

Розглянемо кожну із означених складових механізму антикризового управління фінансовими корпораціями.

Суб'єктами антикризового управління на державному рівні є органи державного управління (докладніше у п. 1.5), на рівні фінансової корпорації – антикризові менеджери, ризик-менеджери.

Антикризовий менеджер, крім загальних компетентностей, повинен мати такі професійні якості:

– високий професіоналізм у сфері антикризового управління та суміжних сферах: економіці, менеджменті, маркетингу, господарському, адміністративному праві, психології, конфліктології;

– досвід практичної діяльності;

– високий рівень відповідальності за прийняті рішення;

– ініціативність, спроможність до помірно ризикових дій;

– інноватівність та творчий підхід у продукуванні антикризових рішень;

– уміння працювати в команді, високі морально-етичні якості;

– здатність зберігати та не розповсюджувати конфіденційну інформацію.

Вихідним пунктом антикризового управління є вибір і формування цілей.

Основною метою *антикризового управління фінансовими корпораціями* є недопущення і мінімізація негативних наслідків кризових процесів (ситуацій) та забезпечення стабільного функціонування організації.

Залежно від виду надання фінансових послуг, реальних та потенційних загроз функціонуванню організації, специфіки розгортання фінансової кризи тощо у кожній окремо взятій фінансовій корпорації формується система цілей антикризового управління.

Система цілей антикризового управління передбачає формування стратегічної мети, тактичних і оперативних цілей у їхній ієрархічній підпорядкованості.

Відповідно до цілей існують три рівні антикризового управління: стратегічний, тактичний, оперативний.

Основними завданнями антикризового управління фінансовими корпораціями є:

– запобігання настанню кризи – якщо криза відворотна, виявлення чинників, передбачення, прогнозування кризи – якщо криза невідворотна;

– пом'якшення перебігу кризи, нівелювання загроз і ризиків, ліквідація негативних наслідків кризи;

– моніторинг, діагностика та дотримання економічних нормативів діяльності, показників рівня фінансової безпеки і нормативів фінансових ризиків;

– аналіз фінансового стану та симптомів й індикаторів кризи;

– ідентифікація факторів, що зумовили кризовий стан;

– підтримання належного рівня фінансової стійкості, рентабельності, платоспроможності та ліквідності;

– наскрізне антикризове планування;

– розробка санаційних заходів, заходів з реорганізації, фінансової реструктуризації;

– діагностика ймовірності банкрутства;

– недопущення банкрутства, а у разі невідворотності проведення процедури банкрутства з найменшими втратами;

– підтримання ділової репутації та у разі виникнення кризи недопущення паніки серед населення і клієнтів організації;

– забезпечення виконання зобов'язань перед кредиторами (клієнтами);

– захист персоналу від проявів кризи та протидія скороченню надання соціального забезпечення;

– контроль за своєчасністю та ефективністю антикризових заходів і внесення коректив у антикризову політику з урахуванням досягнутих результатів та зміни факторів зовнішнього і внутрішнього середовища.

Мета і завдання антикризового управління реалізуються за допомогою об'єктивних правил управлінської поведінки – *принципів антикризового управління*.

Антикризове управління фінансовими корпораціями базується на загальних та специфічних принципах.

Загальні принципи визначають загальні вимоги до антикризового управління (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Загальні принципи антикризового управління фінансовими корпораціями

Принцип	Коротка характеристика
цілеспрямованості	передбачає формування системи цілей, яким підпорядковується антикризова діяльність
об'єктивності	забезпечує врахування механізмів виникнення та поглиблення кризових процесів, орієнтацію управлінського впливу на першопричини виникнення кризи

Продовження таблиці 1.1

функціональної інтеграції	передбачає задіяння всіх функціональних підсистем управління на запобігання або вирішення проблем виходу з кризи
комплексності	передбачає необхідність розробки антикризових рішень з усіх напрямів діяльності для комплексного вирішення проблеми запобігання або виходу із кризи
відповідності	полягає у типізації умов функціонування конкретної банківської і небанківської установи, виявленні умов і тенденцій її розвитку, врахуванні різновиду, масштабів, стадії та фази розгортання кризи
адекватності	передбачає відповідність антикризових заходів реаліям фінансово-економічної ситуації
своєчасності прийняття антикризових рішень	передбачає прогнозування, діагностику та оперативне реагування на симптоми кризи з метою недопущення кумулятивного накопичення кризового потенціалу
професіоналізму і відповідальності	передбачає наявність спеціальної підготовки антикризового менеджменту, опанування ним сучасних знань і навичок та формування відповідальності за наслідки прийнятих управлінських рішень
гнучкості	передбачає пристосування до нестійкого внутрішнього та зовнішнього середовища й можливість швидко корегувати антикризовий інструментарій, ранжирувати антикризові дії за пріоритетністю та змінювати порядок їхнього проведення
оптимальності	забезпечує прийняття і реалізацію антикризових рішень, спрямованих на досягнення найменших втрат, й оптимальний розподіл фінансових ресурсів в умовах, що склалися
ефективності	полягає у максимально можливому використанні потенціалу об'єкта та суб'єкта управління для формування антикризової програми, мінімізації витрат, пов'язаних з кризовим станом установи та виходом з нього
послідовності	забезпечує вирішення завдань і проблем за мірою їхньої важливості для досягнення кінцевої мети та із урахуванням впливу попередньо вирішеного завдання на здійснення подальших антикризових дій

Продовження таблиці 1.1

наукової обґрунтованості	передбачає врахування сучасних досягнень у теорії і методології при розробці та впровадженні антикризових заходів
розподілу функцій і повноважень	спрямований на виконання завдань, визначення прав і обов'язків персоналу з уникненням дублювань, визначенням центру відповідальності та оптимального співвідношення централізму і децентралізму в ухваленні антикризових рішень
контрольованості	передбачає постійний контроль за реалізацією управлінських заходів та їхнього коригування для адаптації до змінюваних умов внутрішнього і зовнішнього середовища

Специфічні принципи антикризового управління фінансовими корпораціями визначають його особливі ознаки та можуть бути диференційовані щодо об'єкта, процесу і системи управління (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Специфічні принципи антикризового управління фінансовими корпораціями

Принцип	Коротка характеристика
упередження	передбачає орієнтацію на запобігання виникненню та поглибленню кризових процесів і вжиття превентивних антикризових заходів до моменту настання кризової ситуації
стабільності	забезпечує управлінський вплив на усунення негативних коливань та нівелювання спадів ділової активності
мінімізації фінансових ризиків	забезпечується вибором та диференціацією напрямів діяльності з метою максимального зниження можливості настання негативних наслідків
вмотивованості	полягає у використанні засобів мотивації персоналу, спрямованих на швидке розв'язання кризових ситуацій

Функціонально *антикризове управління фінансовими корпораціями* передбачає діяльність керівників (менеджерів) щодо планування, організації, регулювання, мотивації і контролю взаємозалежних заходів, спрямованих на стабілізацію, забезпечення фінансової безпеки, мінімізацію фінансових ризиків та вихід з кризового стану.

Функціями *антикризового управління фінансовими корпораціями* є:

– планування;
– організація;
– регулювання;
– мотивація;
– контроль.

Планування – це визначення цілей та шляхів їхнього досягнення, що передбачає наукове передбачення, прогнозування та програмування стабільного функціонування й розвитку фінансової корпорації. Результатом планування є антикризові стратегії, програми, плани (у тому числі бізнес-плани санації і реорганізації).

Організація – це формування та координація системи антикризового менеджменту в часі й просторі, створення та підтримання ефективної організаційної структури й забезпечення вертикальної і горизонтальної узгодженості діяльності фінансової корпорації.

Регулювання передбачає підтримання у фінансовій корпорації заданих фінансових показників і нормативів та усунення відхилень від нормативних значень, а також створення системи внутрішніх норм, що регулюють діяльність фінансової корпорації у межах чинного законодавства.

Мотивація як функція антикризового управління передбачає задіяння механізмів спонукання та стимулювання персоналу до розробки і реалізації дієвих антикризових заходів та вирішення проблем подолання кризових процесів з мінімальними втратами для фінансової корпорації.

Контроль – це виявлення і вимірювання відповідності діяльності фінансової корпорації та її результатів встановленим цілям, орієнтирам і законодавчо закріпленим нормативам. У разі виявлення відхилень від запланованих та нормативних показників

необхідним є корегування діяльності фінансової корпорації. Контролююча функція передбачає здійснення обліку, аналізу, діагностування, перевірки та постійного моніторингу діяльності.

На практиці можна застосовувати різні види антикризового управління фінансовими корпораціями та їх комбінації.

За впливом на початок кризового періоду (якщо криза невідворотна), управлінський вплив спрямовується на:

– наближення кризи;

– віддалення кризи;

– невтручання.

За характером поведінки антикризового менеджменту, можливі такі варіанти управління:

– сприяння розгортанню кризи;

– нейтралітет;

– протидія негативним проявам і наслідкам.

Залежно від стадії розгортання кризи (рис. 1.4) антикризове управління здійснюється як:

1) передкризове;

2) в умовах кризи;

3) в умовах виходу з кризи.

Однак найбільш поширеним у практиці управління є поділ антикризового управління, залежно від реакції на кризу, на:

– превентивне;

– активне;

– реактивне.

Превентивне управління – це управління, що застосовується з метою упередження кризових ситуацій, передбачення і прогнозування можливих негативних наслідків та їхнього усунення до моменту настання кризи.

Активне управління – це управління, для якого характерна початкова реакція на вже незворотні загрози та вжиття найоптимальніших оперативних заходів. Коли їхня низька результативність стає очевидною, корпорація переходить до стратегічних заходів антикризового управління.

Реактивне управління застосовується як реакція на вже виниклу кризову ситуацію, за якої фінансова корпорація має значні

відхилення від запланованих і нормативних показників і несе збитки. Початок реагування на кризову ситуацію здійснюється із запізненням, управління носить реактивний і навіть хаотичний характер, що призводить до подальшого погіршення фінансового стану.

Таким чином, найефективнішим є превентивне антикризове управління, оскільки воно надає змогу запобігти настанню кризи за рахунок розробки та впровадження превентивних (упереджувальних) заходів, а у разі невідворотності настання кризи – вжити пом'якшувальних та упереджувальних заходів, заздалегідь розробити ефективну антикризову стратегію.

Реалізація антикризового управління передбачає застосування комплексу методів, адекватних стадії розгортання кризи та специфіці її зародження і протікання.

У загальному розумінні методи управління – це сукупність способів і засобів впливу керуючого суб'єкта на об'єкт управління для досягнення визначених цілей.

Методи антикризового управління фінансовими корпораціями поділяються на:

– стратегічні;

– тактичні;

– оперативні (рис. 1.8).

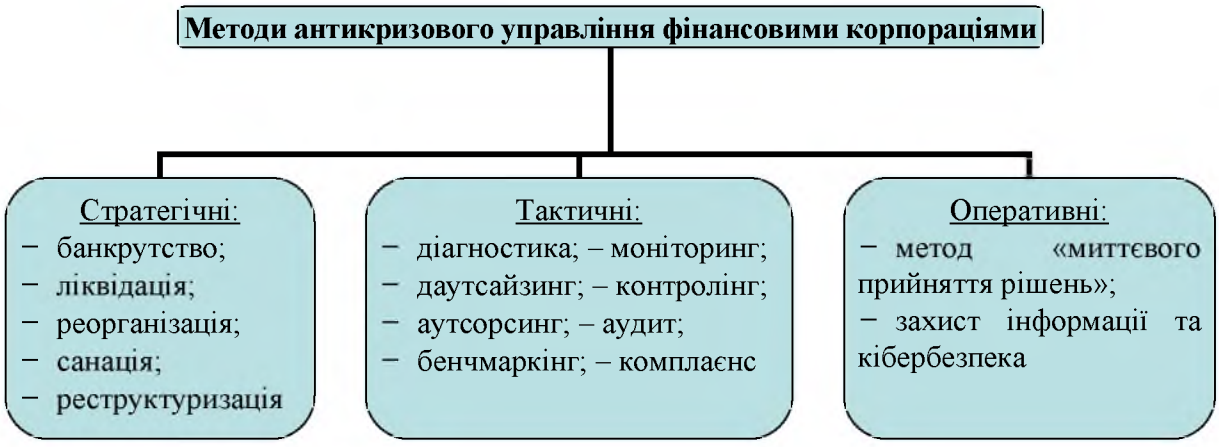

Рис. 1.8. Методи антикризового управління фінансовими корпораціями

Стратегічні методи антикризового управління включають заходи тривалої реалізації і дії, їхнє застосування, як правило, є наслідком неефективної системи управління фінансовою установою

або негативним впливом ринкової кон'юнктури, державної політики, змінами умов функціонування у нестійкому зовнішньому середовищі (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Характеристика стратегічних методів антикризового управління фінансовими корпораціями

Методи	Сутнісна характеристика
Банкрутство	як метод антикризового управління застосовується у випадках, коли інші методи, що дозволяють забезпечити функціонування фінансової установи, неефективні, а криза платоспроможності є непереборною. Банкрутство – це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити грошові вимоги кредиторів не інакше, ніж через застосування ліквідаційної процедури
Ліквідація	передбачає припинення існування юридичної особи на підставі або рішення власників (учасників, акціонерів), або ліквідації шляхом банкрутства, або за судовим рішенням, що не пов'язане з банкрутством. Для окремих фінансових установ, які мають велике соціальне значення (недержавних пенсійних фондів, кредитних спілок) процедура банкрутства не передбачена і у цьому разі застосовується ліквідаційна процедура
Реорганізація	здійснюється шляхом злиття, приєднання, виділення, поділу, перетворення організаційно-правової форми, наслідком яких є передача, прийняття майна, коштів, прав та обов'язків правонаступникам
Санація (фінансове оздоровлення)	є комплексом послідовних взаємозв'язаних заходів фінансово-економічного, виробничо-технічного, організаційного та соціального характеру, спрямованих на виведення фінансової установи з кризи і відновлення або досягнення нею прибутковості та конкурентоспроможності
Реструктуризація	передбачає здійснення організаційно-економічних, правових і технічних заходів, спрямованих на зміну структури фінансової установи, її управління, форми власності, з метою виходу з кризового стану та забезпечення стабільного функціонування і розвитку

Тактичні методи антикризового управління забезпечують досягнення стратегічних цілей фінансової установи, за їх впровадження відповідають менеджери середньої ланки відповідно до функціональних обов'язків (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Характеристика тактичних методів антикризового управління фінансовими корпораціями

Методи	Сутнісна характеристика
Діагностика	передбачає своєчасне виявлення чинників і симптомів кризи, ознак кризовості, неплатоспроможності, збитковості, фінансової залежності від зовнішніх джерел фінансування, низької ділової активності
Моніторинг	безперервний процес спостереження і фіксації показників і нормативів фінансової діяльності, рівня фінансової безпеки, фінансових ризиків та їх порівняння з нормативними значеннями
Даунсайзинг	комплекс заходів, пов'язаний із зменшенням (оптимізацією) розмірів організації для покращення її функціонування і зниження витрат шляхом скорочення кадрів або більш ефективної кадрової політики, зміни структури фінансової установи та її основних процесів
Аутсорсинг	передбачає передачу фінансовою установою на основі договору окремих видів і функцій діяльності з метою більш професійного і якісного управління. Найчастіше це IT-аутсорсинг, аутсорсинг з ризик-менеджменту
Бенчмаркінг	передбачає порівняльний аналіз показників діяльності фінансової установи з еталонними значеннями аналогічної установи, вивчення найкращого досвіду антикризового управління та з його урахуванням впровадження власних заходів антикризового управління
Контролінг	забезпечує отримання, опрацювання та узагальнення інформації про антикризову діяльність фінансової установи
Аудит	передбачає перевірку даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності з метою висловлення незалежної думки аудитора про її достовірність в усіх суттєвих аспектах та відповідність вимогам законів України, положень (стандартів) бухгалтерського обліку або інших правил (внутрішніх положень фінансової установи)

Продовження таблиці 1.4

Комплаєнс	передбачає відповідність діяльності фінансової установи вимогам законодавства, вимогам фінансових регуляторів, дотримання нормативів економічної діяльності, захист інтелектуальної власності, захист конфіденційної інформації і персональних даних, забезпечує дотримання корпоративної етики, антикорупційної політики. Комплаєнс включає такі складові, як комплаєнс-ризик, комплаєнс-контроль, комплаєнс-культура тощо

Оперативні методи антикризового управління застосовуються у процесі щоденної управлінської роботи і спрямовані на вирішення конкретних питань антикризової діяльності фінансової установи в короткостроковому періоді. Оперативне управління передбачає здійснення оперативного планування, обліку, моніторингу, контролю. Застосування оперативних методів вимагає швидкого (миттєвого) прийняття управлінських рішень як реакції на непередбачувані проблеми, що виникають (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Характеристика оперативних методів антикризового управління фінансовими корпораціями

Методи	Сутнісна характеристика
метод «миттєвого прийняття рішень»	передбачає прийняття антикризових рішень миттєво у разі виявлення поточних загроз стабільному функціонуванню фінансової установи, внутрішніх проблем управління та ознак деструктивного впливу зовнішнього середовища
захист інформації та кібербезпека	спрямоване на вирішення найактуальнішої проблеми унеможливлення втручання в автоматизовані інформаційні системи фінансової установи і фінансових регуляторів. Передбачає забезпечення цілісності, конфіденційності та доступності інформації за умов впливу на неї загроз природного і штучного характеру, реалізація яких може призвести до завдання шкоди власникам і користувачам інформації

Методи антикризового управління фінансовими корпораціями реалізуються за допомогою інструментів, набір яких залежить від віднесення фінансової установи до банківської або небанківської.

Нормативно-правове забезпечення антикризового управління фінансовими корпораціями поділяється на зовнішнє і внутрішнє.

Зовнішнє нормативно-правове забезпечення антикризового управління забезпечує створення загальних законів, правил, норм і нормативів діяльності фінансових корпорацій.

Основними нормативно-правовими документами, що регулюють антикризову діяльність фінансових корпорацій, є:

1. Господарський, податковий, митний, бюджетний кодекси України.

2. Рішення Ради національної безпеки і оборони України з питань запобігання кризовим явищам та усунення їхніх негативних наслідків.

3. Закони України:

– «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»;

– «Про Національний банк України»;

– «Про банки і банківську діяльність»;

– «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»;

– «Про інститути спільного інвестування»;

– «Про недержавне пенсійне забезпечення»;

– «Про страхування»;

– «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»;

– «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»;

– «Про кредитні спілки»;

– «Про фінансову реструктуризацію».

4. Постанови, розпорядження Кабінету Міністрів України з питань антикризової політики.

5. Постанови, накази інструкції фінансових регуляторів (НБУ, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг).

Внутрішнє нормативно-правове забезпечення антикризового управління включає установчі документи, накази, розпорядження та інструкції, затверджені уповноваженими особами в установленому порядку.

Інформаційно-комунікативне забезпечення включає програмне забезпечення, бази даних, автоматизовані системи управління тощо.

Критерієм ефективності антикризового управління є ступінь використання потенційних можливостей безкризового функціонування або швидкого і з найменшими витратами виходу з кризи. Критерії ефективності визначаються за видами ефективності – економічної, фінансової, соціальної.

Реалізація механізму антикризового управління фінансовими корпораціями забезпечується використанням власних і залучених фінансових, економічних, технічних, кадрових та інтелектуальних ресурсів.

1.5. Функції та завдання органів державної влади в системі антикризового управління фінансовими корпораціями

Суб'єктами антикризового управління фінансовими корпораціями на загальнодержавному рівні є:

1) Президент України;
2) Верховна Рада України;
3) Кабінет Міністрів України;
4) місцеві органи виконавчої влади та місцевого самоврядування;
5) органи судової системи;
6) Міністерство фінансів України;
7) Державна аудиторська служба України;
8) Державна фіскальна служба України;
9) Державна служба фінансового моніторингу України;
10) Рада національної безпеки і оборони України;
11) Національний банк України;
12) Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг;

13) Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку;

14) Фонд гарантування вкладів фізичних осіб;

15) Рада з фінансової стабільності.

Відповідно до Конституції України главою держави є Президент України, законодавчу владу здійснює Верховна Рада України, виконавчу – Кабінет Міністрів України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації. Судову владу здійснюють Конституційний Суд України та суди загальної юрисдикції.

Кабінет Міністрів України у сфері державного антикризового управління спрямовує і координує діяльність Міністерства фінансів України, Державної аудиторської служби України, Державної фіскальної служби України, Державної служби фінансового моніторингу України.

Міністерство фінансів України забезпечує формування та реалізацію єдиної державної фінансової, бюджетної, податкової політики та політики у сфері організації та контролю за виготовленням цінних паперів, документів суворої звітності тощо та несе відповідальність за підтримку фінансової стабільності держави.

Державна аудиторська служба України виконує контролюючу функцію антикризового управління фінансовими корпораціями. Державна аудиторська служба України здійснює фінансовий контроль:

– у міністерствах, інших органах виконавчої влади, державних фондах, фондах загальнообов'язкового державного соціального страхування, бюджетних установах, суб'єктах господарювання державного сектору економіки, а також на підприємствах, в установах та організаціях, які отримують (отримували у періоді, який перевіряється) кошти з бюджетів усіх рівнів, державних фондів та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування або використовують (використовували у періоді, який перевіряється) державне чи комунальне майно (підконтрольні установи);

– суб'єктів господарської діяльності, незалежно від форми власності, які не віднесені законодавством до підконтрольних

установ, за судовим рішенням, ухваленим у кримінальному провадженні.

Органи Державної аудиторської служби України здійснюють незалежний державний фінансовий контроль від імені Уряду, відповідно до Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», через здійснення: 1) державного фінансового аудиту; 2) перевірки державних закупівель; 3) інспектування (ревізії); 4) моніторингу закупівель[10].

Державна фіскальна служба України формує через Міністерство фінансів України та забезпечує реалізацію державної податкової політики та політики у сфері державної митної справи, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства.

Державна служба фінансового моніторингу України через Міністерство фінансів України реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Рада національної безпеки і оборони України (далі – РНБО) є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України. У сфері антикризового управління фінансовими корпораціями РНБО забезпечує координацію невідкладних заходів із розв'язання кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України, та заходів економічного характеру відповідно до масштабу потенційних та реальних загроз національним інтересам України. В умовах фінансової кризи в Україні 2009–2010 рр. та 2013–2017 рр. РНБО прийнято ряд антикризових рішень, спрямованих на недопущення банківської паніки, захист вкладників банків, запобігання фінансової катастрофи, забезпечення фінансової безпеки.

Безпосереднє *державне антикризове управління банками здійснює Національний банк України, небанківськими фінансовими корпораціями – Національна комісія, що здійснює державне*

---

[10] Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України : від 26.01.1993 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 23.12.2015. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/2939-12

регулювання у сфері ринків фінансових послуг, й Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

Відповідно до Конституції України основною функцією Національного банку України є забезпечення стабільності грошової одиниці України. Національний банк України сприяє стабільності банківської системи за умови, що не перешкоджає досягненню цілі із забезпечення стабільності грошової одиниці України[11].

У сфері антикризового управління банками *Національний банк України* виконує такі завдання:

1) відповідно до Основних засад грошово-кредитної політики визначає та проводить грошово-кредитну політику;

2) виступає кредитором останньої інстанції для банків і організує систему рефінансування, надає кредити комерційним банкам для підтримки ліквідності;

3) здійснює банківське регулювання та нагляд;

4) здійснює регулювання діяльності банків через економічні нормативи та нормативно-правове забезпечення здійснюваних цими банками операцій;

5) здійснює регулювання фінансових ризиків, визначає розміри, порядок формування та використання резервів банків для покриття можливих втрат за кредитами, резервів для покриття валютних, відсоткових та інших ризиків банків;

6) здійснює ліцензування банківської діяльності та операцій;

7) бере участь у підготовці кадрів для банківської системи України, здійснює сертифікацію тимчасових адміністраторів і ліквідаторів банку;

8) аналізує стан грошово-кредитних, фінансових, цінових та валютних відносин;

9) визначає системно важливі банки;

10) визначає проблемні та неплатоспроможні банки;

11) встановлює для банків правила проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів та майна;

---

[11] Про Національний банк України : Закон України : від 20.05.1999 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 06.12.2017. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/679-14

12) визначає напрями розвитку сучасних електронних банківських технологій, створює, координує та контролює створення електронних платіжних засобів, платіжних систем, автоматизації банківської діяльності та засобів захисту банківської інформації.

Антикризове управління банками передбачає захист вкладів населення. Цю місію виконує Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (далі – ФГВФО).

Основним завданням ФГВФО є забезпечення функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку. На виконання основного завдання ФГВФО здійснює такі функції[12]:

1) веде реєстр учасників;

2) акумулює кошти, отримані з таких джерел:

– початкові збори з учасників ФГВФО;

– регулярні збори з учасників ФГВФО;

– спеціальний збір до ФГВФО;

– доходи, одержані від інвестування коштів ФГВФО в державні цінні папери України;

– кошти, залучені Фондом шляхом розміщення облігацій та/або видачі векселів ФГВФО;

– доходи, одержані у вигляді процентів, нарахованих Національним банком України, за залишками коштів на рахунках ФГВФО, відкритих у Національному банку України;

– кредити, залучені від Національного банку України;

– неустойка (штрафи, пеня), що стягується відповідно до законодавства;

– кошти, що були внесені Національним банком України в розмірі 20 мільйонів гривень на день створення ФГВФО;

– кошти з Державного бюджету України (у тому числі облігації внутрішньої державної позики);

– доходи від цільової позики, наданої банку для оплати витрат, пов’язаних із здійсненням діяльності;

---

[12] Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України : від 23.02.2012 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 15.11.2016. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/4452-17

– благодійні внески, гранти, технічна допомога у грошовій або не грошовій формі, у тому числі від іноземних осіб;

– кредити, залучені від небанківських фінансових установ та іноземних кредиторів;

– кошти, отримані від виконання заходів, передбачених планом врегулювання, зокрема від продажу неплатоспроможного банку або перехідного банку, ліквідації банку;

– доходи, отримані від надання позики на умовах субординованого боргу приймаючому банку;

– гарантійні внески, перераховані учасниками відкритого конкурсу;

– кошти, одержані від управління майном ФГВФО (у тому числі від відчуження, оренди тощо);

3) здійснює контроль за повнотою і своєчасністю перерахування зборів кожним учасником ФГВФО;

4) інвестує кошти ФГВФО в державні цінні папери України; здійснює розміщення облігацій і видачу векселів у випадках, передбачених законом про Державний бюджет України на відповідний рік;

5) здійснює заходи щодо організації виплат відшкодувань за вкладами у визначені строки;

6) здійснює регулювання участі банків у системі гарантування вкладів фізичних осіб;

7) бере участь в інспекційних перевірках проблемних банків за пропозицією Національного банку України;

8) застосовує до банків та їхніх керівників, відповідно, фінансові санкції і накладає адміністративні штрафи;

9) здійснює процедуру виведення неплатоспроможних банків з ринку, у тому числі шляхом здійснення тимчасової адміністрації та ліквідації банків, організовує відчуження всіх або частини активів і зобов'язань неплатоспроможного банку, продаж неплатоспроможного банку або створення та продаж перехідного банку;

10) здійснює перевірки банків;

11) надає фінансову підтримку банку;

12) здійснює аналіз фінансового стану банків з метою виявлення ризиків у їхній діяльності та прогнозування потенційних витрат ФГВФО на виведення неплатоспроможних банків з ринку та відшкодування коштів вкладникам;

13) надає цільову позику банку для фінансування витрат для оплати роботи осіб, що здійснюються протягом дії тимчасової адміністрації;

14) звертається з відповідними запитами до клієнтів, вкладників та інших кредиторів банку в порядку, встановленому ФГВФО;

15) здійснює заходи щодо інформування громадськості про функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб, захисту прав та охоронюваних законом інтересів вкладників, підвищення рівня фінансової грамотності населення;

16) вивчає та аналізує тенденції розвитку ринку ресурсів, залучених від вкладників учасниками ФГВФО.

Антикризове управління небанківськими фінансовими установами (крім установ, що надають фінансові послуги на ринках цінних паперів та похідних цінних паперів – професійних учасників фондового ринку, інститутів спільного інвестування, фінансових установ, які мають статус міжурядових міжнародних організацій, Державної казначейської служби України та державних цільових фондів) забезпечує *Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (далі – Нацкомфінпослуг).*

Нацкомфінпослуг є державним колегіальним органом, підпорядкованим Президенту України, підзвітним Верховній Раді України.

Основними завданнями Нацкомфінпослуг є[13]:

1) формування та забезпечення реалізації політики державного регулювання у сфері ринків фінансових послуг (крім ринку

---

[13] Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : Указ Президента України : від 23.11.2011 № 1070/2011. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1070/2011/page

банківських послуг і ринків цінних паперів та похідних цінних паперів);

2) розроблення і реалізація стратегії розвитку ринків фінансових послуг та вирішення системних питань їхнього функціонування;

3) забезпечення розроблення та координації єдиної державної політики щодо функціонування накопичувальної системи пенсійного страхування;

4) здійснення в межах своїх повноважень державного регулювання та нагляду за наданням фінансових послуг і дотриманням законодавства у відповідній сфері;

5) захист прав споживачів фінансових послуг шляхом застосування у межах своїх повноважень заходів впливу з метою запобігання і припинення порушень законодавства на ринку фінансових послуг;

6) узагальнення практики застосування законодавства України з питань фінансових послуг і ринків та розроблення пропозицій щодо їхнього вдосконалення;

7) розроблення і затвердження обов'язкових до виконання нормативно-правових актів з питань, що належать до її компетенції;

8) координація діяльності з іншими державними органами;

9) запровадження міжнародно визнаних правил розвитку ринків фінансових послуг.

Антикризове управління професійних учасників фондового ринку та інститутів спільного інвестування забезпечує Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (далі – НКЦПФР).

НКЦПФР є державним колегіальним органом, підпорядкованим Президенту України, підзвітним Верховній Раді України.

Основними завданнями НКЦПФР є[14]:

1) формування та забезпечення реалізації єдиної державної політики щодо розвитку і функціонування ринку цінних паперів

---

[14] Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку : Указ Президента України : від 23.11.2011 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 03.04.2015. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1063/2011

та похідних (деривативів) в Україні, сприяння адаптації національного ринку цінних паперів до міжнародних стандартів;

2) захист прав інвесторів шляхом здійснення заходів щодо запобігання і припинення порушень законодавства на ринку цінних паперів та законодавства про акціонерні товариства, застосування санкцій за порушення законодавства у межах своїх повноважень;

3) координація діяльності державних органів з питань функціонування в Україні ринку цінних паперів та похідних (деривативів);

4) здійснення державного регулювання та контролю за емісією і обігом цінних паперів та похідних (деривативів) на території України;

5) сприяння розвитку ринку цінних паперів та похідних (деривативів);

6) узагальнення практики застосування законодавства України з питань емісії (випуску) та обігу цінних паперів в Україні, розроблення пропозицій щодо його вдосконалення;

7) здійснення державного регулювання та контролю у сфері спільного інвестування;

8) здійснення у межах компетенції державного регулювання та контролю у сфері накопичувального пенсійного забезпечення;

9) здійснення у межах компетенції державного регулювання і нагляду у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

10) здійснення у межах компетенції заходів щодо запобігання і протидії корупції;

11) здійснення у межах повноважень, визначених законодавством, нагляду на консолідованій та субконсолідованій основі за небанківськими фінансовими групами та їхніми підгрупами.

За підтримку фінансової стабільності в Україні несе відповідальність Національний банк України, Міністерство фінансів України, НКЦПФР, Нацкомфінпослуг та ФГВФО.

Колегіально питання забезпечення фінансової стабільності вирішуються міжвідомчою Радою з фінансової стабільності за участі керівників ключових регуляторів фінансового ринку[15].

Основними завданнями Ради є:

– обмін інформацією та своєчасне виявлення поточних і потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз та системних ризиків для забезпечення фінансової стабільності й мінімізації їхнього негативного впливу на фінансову систему держави;

– узгодження упереджувальних заходів та заходів швидкого реагування (антикризовий менеджмент) за наявності ознак нестійкого фінансового стану банківської системи, а також обставин, які загрожують стабільності банківської та/або фінансової системи держави.

Забезпечення макроекономічними суб'єктами (органами державного управління) виконання функцій та завдань антикризового управління фінансовими корпораціями передбачає розподіл між ними повноважень, прав, обов'язків, відповідальності, контролю, регулювання й нагляду.

Основним критерієм результативності державних органів у системі антикризового управління фінансовими корпораціями є їхня здатність запобігати, упереджувати та швидко і з мінімальними для суспільства втратами ліквідовувати негативні наслідки фінансових криз.

Питання для самоконтролю

1. Роль фінансових корпорацій у соціально-економічному розвитку держави.
2. Фінансові кризи в економіці та їхній вплив на діяльність фінансових корпорацій.
3. Поняття та види фінансових криз.
4. Фактори розгортання фінансових криз у фінансових корпораціях.

---

[15] Про Раду з фінансової стабільності : Указ Президента України : від 24.03.2015 № 170/2015. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/170/2015

5. Поняття антикризового управління фінансовими корпораціями.

6. Етапи антикризового управління фінансовими корпораціями.

7. Завдання державного антикризового управління фінансовими корпораціями.

8. Сутність та складові механізму антикризового управління фінансовими корпораціями.

9. Характеристика загальних і специфічних принципів антикризового управління фінансовими корпораціями.

10. Стратегічні методи антикризового управління фінансовими корпораціями: види та характеристика.

11. Суть та значення тактичних методів антикризового управління фінансовими корпораціями.

12. Характеристика оперативних методів антикризового управління фінансовими корпораціями.

13. Суб'єкти антикризового управління фінансовими корпораціями та їхні повноваження.

14. Функції та завдання органів державного антикризового управління банківськими корпораціями та небанківськими фінансовими корпораціями.

Тести для перевірки засвоєних знань з теми

1. Залежно від функціонального призначення фінансові корпорації поділяються на види:

а) Національний банк України, корпорації що приймають депозити, фонди грошового ринку, страхові корпорації, пенсійні фонди;

б) банківські фінансові корпорації, небанківські фінансові корпорації;

в) банківські фінансові корпорації, страхові корпорації, пенсійні фонди;

г) банківські корпорації, інвестиційні корпорації, страхові корпорації, інноваційні корпорації.

2. Кризові явища за рівнем виникнення:

а) фінансові, економічні, політичні, комерційні, екологічні, валютні, демографічні, бюджетні тощо;

б) відтворення власності, продуктивних сил;

в) галузеві, регіональні, міжнародні, глобальні, макроекономічні, мікроекономічні;

г) об'єктивні, суб'єктивні.

3. До основних функцій антикризового управління фінансовими корпораціями належать:

а) прогнозування, планування, організація, регулювання, мотивація, контроль;

б) прогнозування, планування, організація, регулювання, контроль;

в) планування, організація, регулювання, мотивація, контроль;

г) планування, організація, регулювання, контроль.

4. Залежно від реакції на кризу антикризове управління фінансовими корпораціями поділяється на види:

а) превентивне, активне, реактивне;

б) стратегічне, оперативне, тактичне;

в) превентивне; активне, реактивне, планове;

г) економічне, фінансове, інвестиційне.

5. Стратегічними методами антикризового управління фінансовими корпораціями є:

а) метод «миттєвого прийняття рішень», захист інформації та кібербезпека;

б) банкрутство, ліквідація, реорганізація, санація, реструктуризація;

в) діагностика, моніторинг, даунсайзинг, аутслрсинг, бенчмаркінг, контролінг, аудит, комплаєнс;

г) даунсайзинг, аутсорсинг, бенчмаркінг, контролінг, комплаєнс.

6. Комплекс заходів, пов'язаний із зменшенням (оптимізацією) розмірів організації для покращення її функціонування і зниження витрат шляхом скорочення кадрів або більш ефективної кадрової політики, зміни структури фінансової установи та її основних процесів, – це:

а) аутсорсинг;

б) бенчмаркінг;

в) комплаєнс;

г) даунсайзинг.

7. Безперервний процес спостереження і фіксації показників і нормативів фінансової діяльності, рівня фінансової безпеки, фінансових ризиків та їх порівняння з нормативними значеннями – це:

а) моніторинг;

б) діагностика;

в) контролінг;

г) аудит.

8. Спеціальними принципами антикризового управління фінансовими корпораціями є принципи:

а) комплексності, об'єктивності, адекватності, цілеспрямованості, функціональної інтеграції відповідності та ін.;

б) стабільності, вмотивованості, упередження, мінімізації фінансових ризиків;

в) стабільності, комплексності, вмотивованості, об'єктивності, адекватності;

г) комплексності, об'єктивності, адекватності, цілеспрямованості, функціональної інтеграції відповідності, мінімізації фінансових ризиків.

9. Управління, що застосовується з метою упередження кризових ситуацій, передбачення і прогнозування можливих негативних наслідків та їхнього усунення до моменту настання кризи, – це:

а) превентивне управління;

б) реактивне управління;

в) активне управління;

г) пасивне управління.

10. Державне антикризове управління небанківськими корпораціями здійснюють:

а) Національний банк України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг;

б) Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку;

в) Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку;

г) Національний банк України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

Список використаних джерел до теми 1

1. Барановський О. І. Сутність і різновиди фінансових криз / О. І. Барановський // Фінанси України. – 2009. – № 5. – С. 3–20; № 6. – С. 3–14; № 8. – С. 19–32.

2. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. – Т. 1 : Теорія державного управління / наук.-ред. колегія : В. М. Князєв (співголова), І. В. Розпутенко (співголова) та ін. – 2011. – 748, [675] с.

3. Класифікація видів економічної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://evrovektor.com/kved/2010/

4. Класифікації інституційних секторів економіки України (КІСЕ) : Наказ Державної служби статистики України : від 03.12.2014 № 378 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://document.ua/pro-zatverdzhennja-klasifikaciyi-instituciinih-sektoriv-ekon-doc213682.html

5. Олешко А. А. Антикризове регулювання національної економіки: теорія і практика : монографія / А. А. Олешко ;

Національний університет ДПС України. – Ірпінь : Видавництво НУДПСУ, 2012. – 350 с.

6. Олешко А. А. Антикризове регулювання економіки в умовах довгохвильової депресії Кондратьєвського циклу / А. Олешко // Проблеми науки. – 2012. – № 8. – С. 35–39.

7. Олешко А. А. Взаємозв'язок циклів і криз різної етимології у динаміці розвитку соціально-економічних систем / А. А. Олешко // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2010. – Т. 1, № 1 (3). – С. 241–247.

8. Олешко А. А. Генезис антикризового регулювання економіки України [Електронний ресурс] / А. Олешко // Ефективна економіка. – 2012. – № 7. – Режим доступу : www.economy.nayka.com.ua

9. Олешко А. А. Інноваційні чинники макроекономічної динаміки / А. А. Олешко // Проблеми науки. – 2012. – № 4. – С. 16–21.

10. Олешко А. А. Концептуальні засади антикризового регулювання національної економіки / А. А. Олешко // Економіка та держава. – 2012. – № 9. – С. 4–7.

11. Олешко А. А. Психологічні чинники фінансових криз / А. А. Олешко // Науковий вісник Національного університету ДПС України. – 2009. – № 4 (47). – С. 47–52.

12. Олешко А. А. Чинники циклічності розвитку національної економіки / А. А. Олешко // Науковий вісник Національного університету ДПС України. – 2012. – № 2 (57). – С. 21–28.

13. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України : від 14.05.1992 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 23.03.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2343-12

14. Про банки і банківську діяльність : Закон України : від 07.12.2000 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 23.03.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/2121-14

15. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні : Закон України : від 30.10.1996 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 23.03.2017 [Електронний ресурс]. – Режим

доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80/page

16. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон Верховної Ради України : від 11.09.2003 № 1160-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1160-15

17. Про затвердження Положення про порядок ідентифікації та визнання банківських груп : Постанова НБУ : від 09.04.2012 № 134 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=113304

18. Про інститути спільного інвестування : Закон України : від 05.07.2012 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 23.03.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5080-17/page

19. Про кредитні спілки : Закон України : від 20.12.2001 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 23.12.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2908-14/page2

20. Про Національний банк України : Закон України : від 20.05.1999 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 06.12.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/679-14

21. Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку : Указ Президента України : від 23.11.2011 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 03.04.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1063/2011

22. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : Указ Президента України : від 23.11.2011 № 1070/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1070/2011/page

23. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України : від 09.07.2003 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 05.06.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1057-15/page

24. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України : від 26.01.1993 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 23.12.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/2939-12

25. Про Раду з фінансової стабільності : Указ Президента України : від 24.03.2015 № 170/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/170/2015

26. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України : від 23.02.2012 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 15.11.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/4452-17

27. Про страхування : Закон України : від 07.03.1996 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 20.12.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/85/96-%D0%B2%D1%80

28. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України : від 12.07.2001 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 20.12.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/2664-14

29. Про фінансову реструктуризацію : Закон України : від 14.06.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1414-19/page2

30. Яковец Ю. В. Циклы. Кризисы. Прогнозы / Ю. В. Яковец. – М. : Наука, 1999. – 448 с.

Глава 2. Антикризове управління фінансовою безпекою фінансових корпорацій

2.1. Фінансова безпека як об'єкт антикризового управління. Рівні фінансової безпеки.

2.2. Управління фінансовою безпекою держави та його вплив на фінансові корпорації.

2.3. Забезпечення фінансової безпеки банківського сектору та банків.

2.4. Забезпечення фінансової безпеки небанківського сектору та небанківських фінансових корпорацій.

2.1. Фінансова безпека як об'єкт антикризового управління. Рівні фінансової безпеки

Агрегованим об'єктом антикризового управління є фінансова безпека.

Фінансова безпека – це:

– захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на усіх рівнях фінансових відносин;

– забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій і установ, регіонів, галузей, секторів економіки держави фінансовими ресурсами;

– здатність фінансової системи забезпечити ефективне функціонування економічної системи та стале економічне зростання.

Основою забезпечення фінансової безпеки є захист національних фінансових інтересів та досягнення фінансової стабільності шляхом усунення загроз, мінімізації ризиків життєдіяльності корпорації і держави загалом.

Національні фінансові інтереси – це життєво важливі економічні та фінансові цінності української держави як носія суверенітету, визначальні фінансові потреби народу та держави, реалізація яких гарантує фінансову незалежність та прогресивний розвиток України.

Загрози фінансовій безпеці являють собою сукупність наявних та потенційно можливих явищ і чинників, що створюють небезпеку для реалізації національних фінансових інтересів.

Фінансова безпека має такі рівні (рис. 2.1):

– глобальний рівень – глобальна фінансова безпека;
– міжнародний рівень – міжнародна фінансова безпека;
– макрорівень – фінансова безпека держави;
– мезорівень – фінансова безпека сектору (галузі), регіону;
– мікрорівень – фінансова безпека корпорації, підприємства, установи.

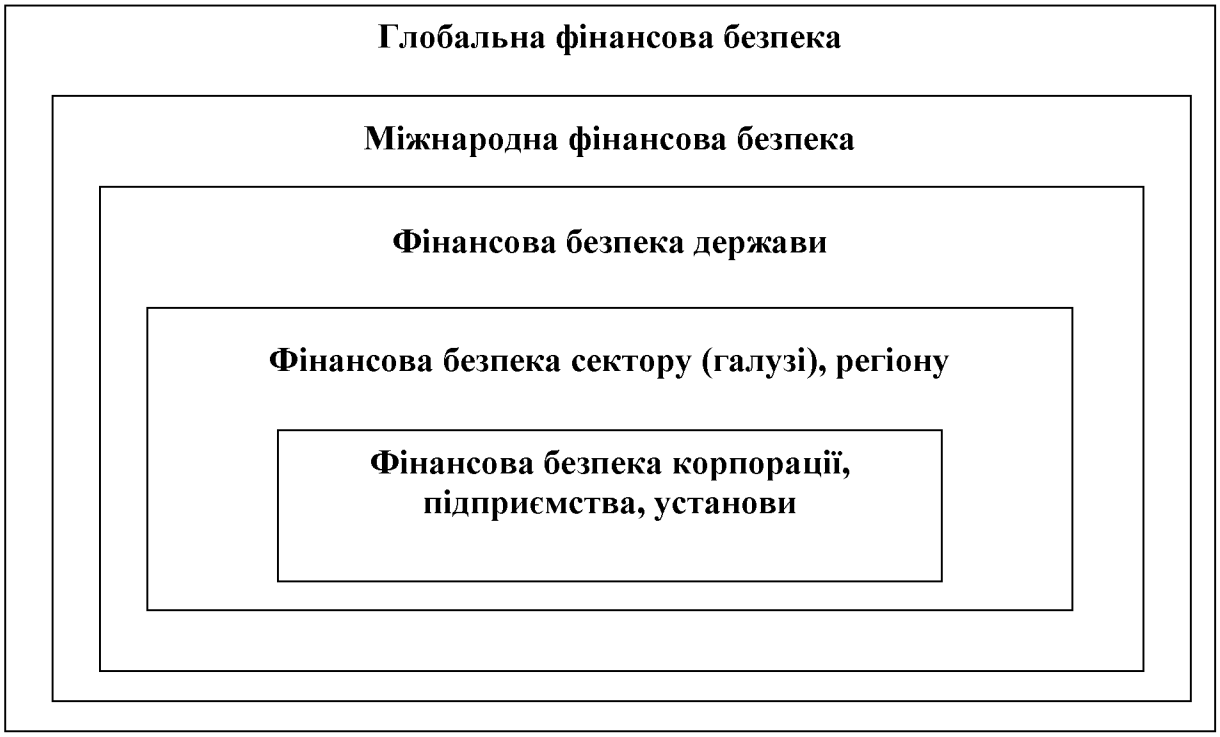

Рис. 2.1. Рівні фінансової безпеки

Кожний нижчий рівень фінансової безпеки включений і взаємообумовлений фінансовими інтересами, загрозами і ризиками вищого рівня.

У свою чергу, на рівні фінансової безпеки держави функціонують боргова, валютна, бюджетна, грошово-кредитна, банківська безпеки та безпека небанківського фінансового сектору (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Складові макроекономічного рівня фінансової безпеки

Забезпечення фінансової безпеки здійснюється суб'єктами економічної діяльності і регулюється державою.

Суб'єктами фінансової безпеки, залежно від її рівня, є:

– органи глобального управління (ООН, G – 20, G – 7, ACEAN, NAFTA, БРІКС);

– міжнародні фінансові інститути та організації;

– органи державного управління (законодавчі, виконавчі, судові);

– фінансові корпорації (НБУ, банки, страхові компанії, фондові біржі, кредитні спілки, інвестиційні фонди;

– нефінансові корпорації (підприємства усіх форм власності, фірми тощо);

– домогосподарства.

Концепція формування механізму забезпечення фінансової безпеки корпорації наведена на рис. 2.3[16].

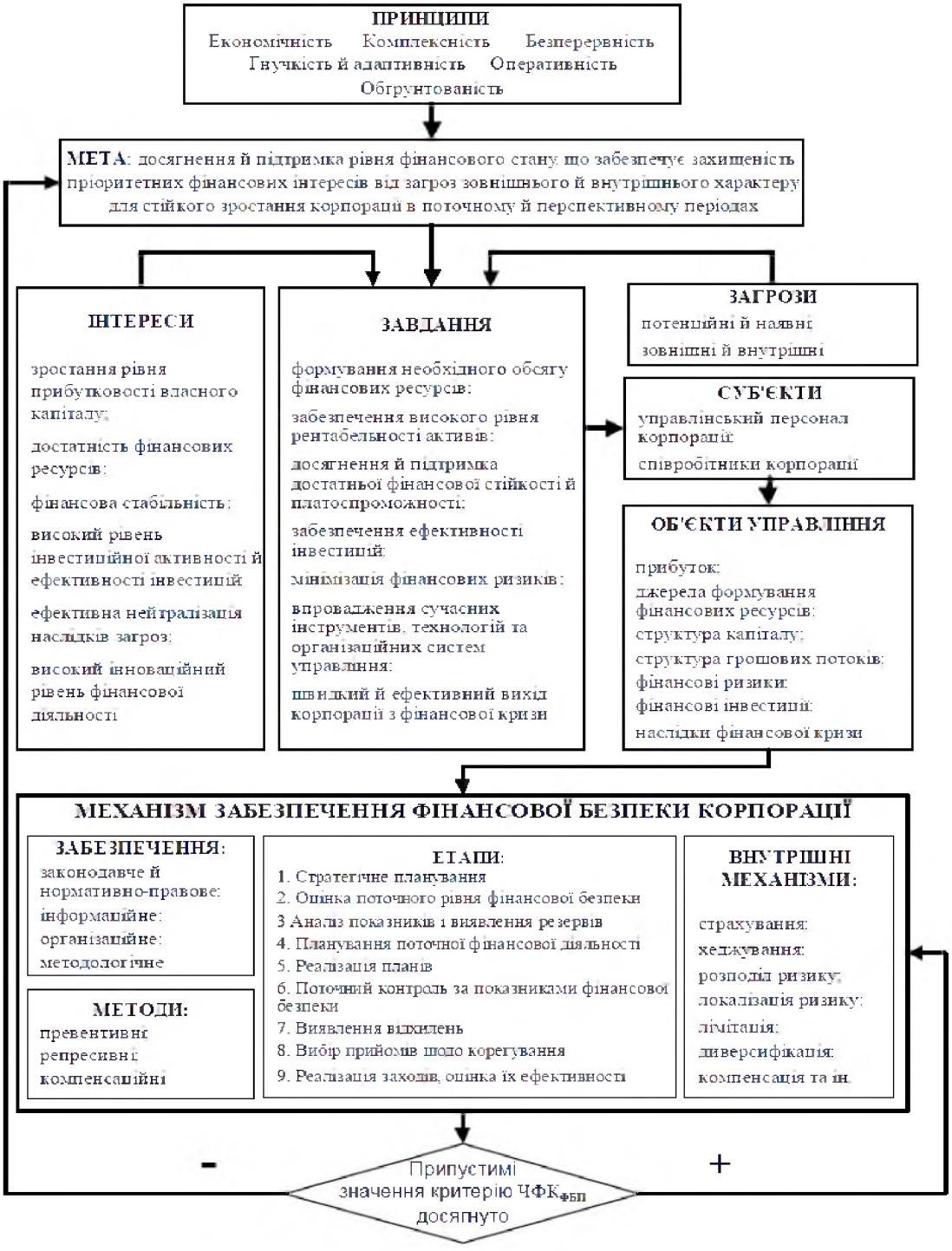

Рис. 2.3. Концепція формування механізму забезпечення фінансової безпеки корпорації

---

[16] Кужелєв М. О. Формування механізму забезпечення фінансової безпеки корпорації. Проблемы повышения эффективности функционирования предприятий различных форм собственности. 2010. Вип. 3. С. 83–91.

У загальному розумінні до основних функціональних цілей антикризового управління фінансовою безпекою належать:

1) забезпечення високої фінансової ефективності роботи;
2) підтримка фінансової стійкості та незалежності;
3) досягнення високої конкурентоспроможності;
4) забезпечення високої ліквідності активів;
5) підтримка належного рівня ділової активності;
6) забезпечення захисту інформаційного поля;
7) ефективна організація безпеки капіталу, майна, комерційних інтересів.

Залежно від рівня фінансової безпеки реалізація функціональних цілей матиме свою специфіку.

2.2. Управління фінансовою безпекою держави та його вплив на фінансові корпорації

Стан фінансової системи залежить від гармонійного розвитку її складових.

Фінансова безпека є складовою економічної безпеки держави, яка, у свою чергу, є частиною національної безпеки держави (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Місце фінансової безпеки в національній безпеці держави

Фінансова безпека держави – це стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни[17].

Фінансова безпека держави – складова економічної безпеки, яка характеризує стан захищеності життєво важливих (ключових) інтересів держави, регіонів, підприємницьких структур та громадян у фінансовій сфері від впливу широкого кола негативних чинників (загроз). Основними критеріями фінансової безпеки є достатність фінансових ресурсів, їхня збалансованість та ліквідність, які уможливлюють нормальне існування та розвиток зазначених суб'єктів економічного життя.

Антикризове управління фінансовою безпекою спрямоване на забезпечення ефективності, незалежності та конкурентоспроможності фінансової системи держави. Ефективність фінансової системи передбачає її здатність забезпечувати досягнення стратегічних та тактичних цілей розвитку держави. Незалежність фінансової системи дозволяє державі самостійно визначати цілі, механізми та шляхи її функціонування. Конкурентоспроможність забезпечує можливість виконувати державою свої функції в умовах впливу фінансових систем інших країн та світових фінансових центрів.

Антикризове управління фінансовою безпекою держави передбачає діяльність економічних суб'єктів, направлену на запобігання або мінімізацію загроз фінансовій безпеці, та захист її національних фінансових інтересів.

До явищ і чинників, що можуть призвести до створення зовнішніх загроз національній безпеці у фінансовій сфері, належать:

---

[17] Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України : від 29.10.2013 № 1277. URL : https://www.zakon-i-normativ.info/index.php/component/lica/?base=1&href=0&id=739858&menu=931208&view=text

– обмеженість доступу до міжнародних фінансових ринків;

– значна залежність від експортно-імпортної діяльності;

– погіршення стану зовнішньої торгівлі, зростання дефіциту платіжного балансу;

– залежність від зовнішніх кредиторів;

– вплив світових фінансових криз на фінансову систему держави;

– вплив світових фінансових центрів на фінансові системи країн світу та фінансові потоки між ними.

До явищ і чинників, що можуть призвести до створення внутрішніх загроз національній безпеці у фінансовій сфері, належать:

– нестабільність та недосконаліть правового регулювання у фінансовій сфері;

– нерівномірний розподіл податкового навантаження на економічних суб'єктів, що зумовлює ухилення від сплати податків, відплив капіталу, у тому числі в офшорні зони;

– відплив капіталу за кордон унаслідок погіршення інвестиційного клімату;

– низький рівень бюджетної дисципліни і незбалансованість бюджетної системи;

– зростання державного боргу;

– тінізація економіки;

– недостатній рівень золотовалютних резервів;

– значний рівень доларизації економіки;

– різкі коливання курсу національної грошової одиниці щодо основних валют світу, що не спричинені зовнішньоекономічними процесами;

– недорозвиненість фондового ринку, у тому числі щодо забезпечення захисту прав інвесторів на фондовому ринку;

– недостатній рівень капіталізації фінансової системи.

Фінансова безпека держави має такі складові:

– *банківська безпека* – це рівень фінансової стійкості банківських установ країни, що надає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської системи країни та захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов її функціонування;

– *безпека небанківського фінансового сектору* – це рівень розвитку фондового та страхового ринків, що надає змогу повною мірою задовольняти потреби суспільства в зазначених фінансових інструментах та послугах;

– *боргова безпека* – відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі;

– *бюджетна безпека* – це стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції;

– *валютна безпека* – це стан курсоутворення, який характеризується високою довірою суспільства до національної грошової одиниці, її стійкістю, створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняної економіки, залучення в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках;

– *грошово-кредитна безпека* – це стан грошово-кредитної системи, що забезпечує всіх суб'єктів національної економіки якісними та доступними кредитними ресурсами в обсягах та на умовах, сприятливих для досягнення економічного зростання національної економіки.

Рівень фінансової безпеки держави та її складових визначається відповідними показниками (Додаток Е).

Кожний з показників рівня фінансової безпеки держави має нормативні значення, які закріплені в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України[18].

---

[18] Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України : від 29.10.2013 № 1277. URL : https://www.zakon-i-normativ.info/index.php/component/lica/?base=1&href=0&id=739858&menu=931208&view=text

На загальнодержавному рівні Кабінетом Міністрів України прийнята *Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері*[19], якою передбачено досягнення таких результатів у сферах фінансової безпеки.

Безпека у бюджетній сфері:

– забезпечення відповідності цілей бюджетної політики фінансовим можливостям держави;

– посилення контролю за цільовим і ефективним використанням бюджетних коштів;

– забезпечення дотримання індикативних прогнозних показників державного бюджету на середньострокову перспективу;

– завершення проведення пенсійної реформи з метою збалансування бюджету Пенсійного фонду України та забезпечення його бездефіцитності;

– припинення надання державної підтримки державним монополіям як шляхом виділення коштів безпосередньо з бюджету, так і шляхом утримання цін на їхню продукцію на економічно необґрунтованому рівні та надання інших привілеїв.

Безпека у сфері управління державним боргом, гарантованим державою боргом та боргом корпоративного сектору:

– запобігання виникненню пікових навантажень на державний бюджет, що пов'язані із здійсненням платежів за державним боргом;

– забезпечення розвитку внутрішнього ринку державних цінних паперів;

– використання державних гарантій виключно як інструменту підтримки реалізації проектів, які відповідають державним завданням і пріоритетам;

– зменшення залежності від зовнішніх фінансових ринків і запозичень короткострокового капіталу;

– створення умов для розвитку та функціонування внутрішнього ринку капіталу, підвищення його конкурентоспроможності;

---

[19] Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері : розпорядження Кабінету Міністрів України : від 15.08.2012 № 569-р. URL : http://document.ua/pro-shvalennja-koncepciyi-zabezpechennja-nacionalnoyi-bezpek-doc109058.html

– розроблення механізмів та інструментів, що сприятимуть спрямуванню вітчизняного капіталу на розвиток реального сектору економіки.

Безпека у податковій сфері:

– проведення аналізу економічної співпраці українських резидентів із суб'єктами підприємницької діяльності, які зареєстровані в офшорних зонах, та удосконалення нормативно-правової бази у податковій сфері;

– проведення інвентаризації міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування, що не відповідають сучасним стандартам Організації економічного співробітництва та розвитку, і внесення змін до положень таких договорів у частині розширення вимог щодо обміну інформацією.

Безпека у сфері фінансів реального сектору економіки:

– усунення невідповідності між активами та зобов'язаннями підприємств реального сектору економіки, насамперед базових галузей економіки;

– усунення загрози здійснення спекулятивних операцій із земельними ділянками, банкрутства сільськогосподарських виробників унаслідок введення в ринковий оборот земель сільськогосподарського призначення;

– запровадження системи здійснення постійного моніторингу за збалансованістю активів і пасивів підприємств реального сектору економіки незалежно від їхньої форми власності;

– запобігання можливій концентрації сільськогосподарських земель у власності осіб, що не провадять сільськогосподарську діяльність.

Безпека у банківській сфері:

– стимулювання банківського сектору до спрямування кредитних коштів насамперед на розвиток реального сектору економіки за пріоритетними напрямами;

– удосконалення механізму здійснення нагляду за банківським сектором;

– посилення ризик-менеджменту в банках;

– формування власної ресурсної бази та переорієнтації банківської системи на внутрішні ринки фінансових ресурсів;

– захист прав кредиторів та інвесторів;

– протидія зростанню рівня проблемних позик у банківській системі;

– попередження кредитних ризиків банків, для якого необхідно запровадити удосконалені підходи до проведення оцінки кредитних ризиків банків, створити умови для підвищення якості кредитного аналізу платоспроможності позичальників і забезпеченості кредитів;

– забезпечення захисту прав споживачів та відновлення довіри населення до ринків фінансових послуг;

– підвищення рівня фінансової грамотності й обізнаності населення, які забезпечуватимуть соціальну та фінансову стабільність у суспільстві, сприятимуть посиленню довіри населення до фінансової системи країни.

Безпека у сфері функціонування валютного ринку:

– мінімізація ризику значних коливань курсу гривні внаслідок різкої та непрогнозованої зміни у валютних курсах світових валют і напрямах потоків капіталу;

– зниження вразливості фінансової сфери від непрогнозованих змін на фінансових ринках;

– забезпечення підтримки рівня резервних активів Національного банку України на економічно обґрунтованому рівні та збереження адекватної системи валютного регулювання щодо руху капіталу;

– зниження рівня доларизації економіки для забезпечення оплати наданих послуг переважно в національній валюті шляхом: а) встановлення на законодавчому рівні рівних умов участі резидентів та нерезидентів на ринку інвестиційних операцій України в частині визначення обов'язку щодо проведення іноземними інвесторами розрахунків за інвестиційними операціями на території України виключно в національній валюті України; б) мінімізація використання готівкової іноземної валюти на території України; в) запобігання нелегальному використанню іноземної валюти як засобу платежу на території України;

– запровадження механізмів підтримки вітчизняних експортерів високотехнологічної продукції, які діють у розвинених

країнах, що надасть змогу поліпшити диверсифікованість вітчизняного експорту та уникнути валютного ризику в майбутньому.

Безпека у сфері функціонування фондового ринку:

– збільшення капіталізації та ліквідності фондового ринку;

– удосконалення ринкової інфраструктури та засад саморегулювання, забезпечення їхнього надійного й ефективного функціонування;

– удосконалення механізмів захисту прав інвесторів;

– удосконалення умов і правил державного регулювання та нагляду на фондовому ринку.

Безпека у сфері небанківського фінансового сектору:

– створення системи ідентифікації ризиків, проведення моніторингу та поточного аналізу ринку фінансових послуг з метою забезпечення створення можливостей для вжиття запобіжних заходів до забезпечення фінансової безпеки;

– посилення прозорості та відкритості у діяльності фінансових установ та органу, який здійснює державне регулювання і нагляд за такими установами;

– підвищення платоспроможності та фінансової стійкості небанківських фінансових установ;

– забезпечення належного захисту споживачів небанківських фінансових послуг;

– запобігання використанню небанківських фінансових установ для непродуктивного виведення капіталу за кордон.

2.3. Забезпечення фінансової безпеки банківського сектору та банків

Фінансова безпека банківського сектору – такий його стан, який характеризується оптимальним рівнем залучення і розміщення ресурсів при мінімізації загроз та негативних явищ і характеризує здатність банків до саморозвитку, підвищення ефективності та конкурентоспроможності.

Безпека банківського сектору в цілому тісно пов'язана з фінансовою безпекою банків, особливо системних. З одного боку, проблеми, що виникли в одному банку, здатні викликати ефект

доміно і призвести до системної банківської кризи. З іншого – низький рівень безпеки банківського сектору негативно впливатиме на діяльність усіх банків країни. Крім того, фінансова безпека банку обумовлена рівнем підтримання ліквідності, впровадженням фінансових інновацій, охороною інформації, збереженням активів, забезпечення прибутковості.

Фінансова безпека банку – це стан банківської установи, що характеризується збалансованістю і стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, його спроможністю досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку.

Фінансова безпека банку – це стан захищеності фінансових інтересів, фінансової стійкості та життєздатності банку.

Управління фінансовою безпекою банку передбачає упередження потенційно небезпечних чинників для його функціонування, забезпечення стійкого фінансового стану та дозволяє нейтралізувати кризу і запобігти банкрутству та ліквідації банку.

Загрози банківській безпеці поділяють на дві групи: зовнішні і внутрішні.

Зовнішні загрози є результатом впливу зовнішньої економічної кон'юнктури, діяльності конкурентів, державної політики та державного управління, чинників фінансової і економічної глобалізації (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Основні зовнішні загрози банку

Загроза	Можливі прояви
1. Неефективне законодавче та банківське регулювання й нагляд	– недосконалість і мінливість законодавства; – обмеженість конкуренції через консолідацію банківської системи; – встановлення необґрунтованих нормативів економічної діяльності та фінансової стійкості; – дискримінаційні щодо окремих банків вимоги з банківського нагляду; – зміна умов ліцензування

Продовження таблиці 2.1

2. Грошово-кредитна політика НБУ	− встановлення завищених норм обов'язкових резервів для банків; − недосконала процентна політика (у тому числі встановлення облікової ставки); − недосконаліть механізму рефінансування банків; − невигідні умови за операціями з цінними паперами (ОВДП, борговими зобов'язаннями НБУ та іншими)
3. Глобальна фінансова нестабільність	− глобальні та міжнародні економічні і фінансові кризи; − обмеженість доступу до зовнішніх фінансових ресурсів; − низька інтегрованість у світові фінансові потоки; − блокування активів банку за кордоном
4. Негативні макроекономічні умови	− державний дефолт; − високий рівень інфляції та інфляційних очікувань; − низький рівень ділової активності та ділових очікувань підприємств; − падіння ВВП, доходів населення; − незадовільний інвестиційний клімат; − падіння попиту на банківські послуги
5. Конкурентне середовище	− діяльність конкурентів; − різке збільшення ринкових ставок за депозитами або різке зниження ринкових ставок за кредитами; − слабкі конкурентні переваги
6. Політична нестабільність	− нестабільність економічної політики та неефективне проведення реформ; − політичні конфлікти; − військові конфлікти; − громадські заворушення
7. Кіберзлочинність та злочинна діяльність	− грабіж і крадіжка цінностей банку; − псування майна банку; − шахрайські дії третіх осіб; − рейдерські атаки на банк; − хакерські атаки та злом комп'ютерних мереж банку; − шпигунство
8. Недовіра до банківської системи	− недовіра з боку інвесторів, корпорацій, вкладників; − відтік депозитів із банку; − провокування банківської кризи; − погіршення іміджу і репутації банку; − банкрутство банку

Внутрішні загрози спричинені переважно діяльністю управлінського персоналу та можливостями забезпечення фінансовими ресурсами (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Основні внутрішні загрози банку

Загроза	Можливі прояви
1. Низький рівень менеджменту, компетентності та професіоналізму персоналу	– неправильно обрана стратегія розвитку; – прийняття неправильних управлінських рішень; – невикористання резервів та потенціалу банку; – помилки в плануванні; – побудова нераціональної організаційної структури банку; – недосконалий ризик-менеджмент та оцінка банківських ризиків; – непрофесійне маркетингове дослідження ринку та вибір набору банківських послуг; – недостатній рівень кваліфікації персоналу
2. Якість кредитного портфеля	– рівень проблемних і «токсичних» кредитів; – зростання безнадійної та простроченої заборгованості; – неповернення кредитів; – незбалансована кредитна політика
3. Якість і структура активів та пасивів	– дефіцит власних коштів; – низький рівень ліквідності; – низький рівень прибутків і рентабельності активів; – висока частка ризикових активів; – нестача капіталу; – незбалансованість активів і пасивів
4. Залежність від інсайдерів	– пільгове кредитування засновників; – прийняття управлінських рішень під тиском власників; – операції з пов'язаними особами
5. Злочинні дії персоналу	– шахрайство; – розголошення конфіденційної інформації; – розголошення комерційної таємниці

Забезпечення фінансової безпеки банків здійснюється за такими напрямами:

– забезпечення фінансової стійкості і незалежності;

– формування ефективної організаційної структури;

– правовий захист діяльності;

– проведення ефективної маркетингової діяльності та формування набору конкурентних банківських послуг;

– використання сучасних методів і прийомів менеджменту;

– захист інформації;

– контроль за працівниками щодо їхніх можливих протиправних (злочинних) дій, протидія витоку комерційної таємниці;

– формування сучасного інформаційно-комунікаційного забезпечення, орієнтованого на споживача та зручного у використанні для персоналу.

2.4. Забезпечення фінансової безпеки небанківського сектору та небанківських фінансових корпорацій

Безпека небанківської системи є складовою національної безпеки держави.

Державна політика у сфері забезпечення безпеки небанківського фінансового сектору спрямована на:

– створення системи ідентифікації ризиків, проведення моніторингу та поточного аналізу ринку фінансових послуг з метою забезпечення створення можливостей для вжиття запобіжних заходів до забезпечення фінансової безпеки;

– посилення прозорості та відкритості у діяльності фінансових установ та органу, який здійснює державне регулювання і нагляд за такими установами;

– підвищення платоспроможності та фінансової стійкості небанківських фінансових установ;

– забезпечення належного захисту споживачів небанківських фінансових послуг;

– запобігання використанню небанківських фінансових установ для непродуктивного виведення капіталу за кордон.

За об'єктністю антикризове управління фінансовою безпекою небанківського фінансового сектору поділяється на:

– антикризове управління фінансовою безпекою страхових корпорацій;

– антикризове управління фінансовою безпекою недержавних пенсійних фондів;

– антикризове управління фінансовою безпекою кредитних спілок.

Фінансова безпека страхової корпорації – це стан корпорації, за якого забезпечується здатність виконувати взяті зобов'язання за договорами страхування за умови дії несприятливих чинників, а також зміни в економічній кон'юнктурі.

Відповідно до Закону України «Про страхування»[20] фінансова стійкість страхових компаній визначається виходячи з таких умов забезпечення їхньої платоспроможності:

– наявності сплаченого статутного фонду та гарантійного фонду страховика;

– створення страхових резервів, достатніх для майбутніх виплат страхових сум і страхових відшкодувань;

– перевищення фактичного запасу платоспроможності страховика над розрахунковим нормативним запасом платоспроможності.

До основних показників, що характеризують рівень фінансової безпеки страхового ринку, відносять:

– проникнення страхування (страхові премії до ВВП) – не менше 8 %;

– щільність страхування (страхові премії на одну особу – не менше 140 дол. США);

– частка довгострокового страхування загальним обсягом страхових премій – не менше 30 %;

– рівень страхових виплат – не менше 30 %;

– частка премій, що належать перестраховикам нерезидентам – не більше 25 %;

– частка надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній загальним обсягом надходжень страхових премій (крім страхування життя) – не більше 20 %.

---

[20] Про страхування : Закон України : від 07.03.1996 із змінами і доповненнями, внесеними : від 20.12.2016. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/85/96-%D0%B2%D1%80

Основні складові зміцнення безпеки страхового ринку наведено на рис. 2.5[21].

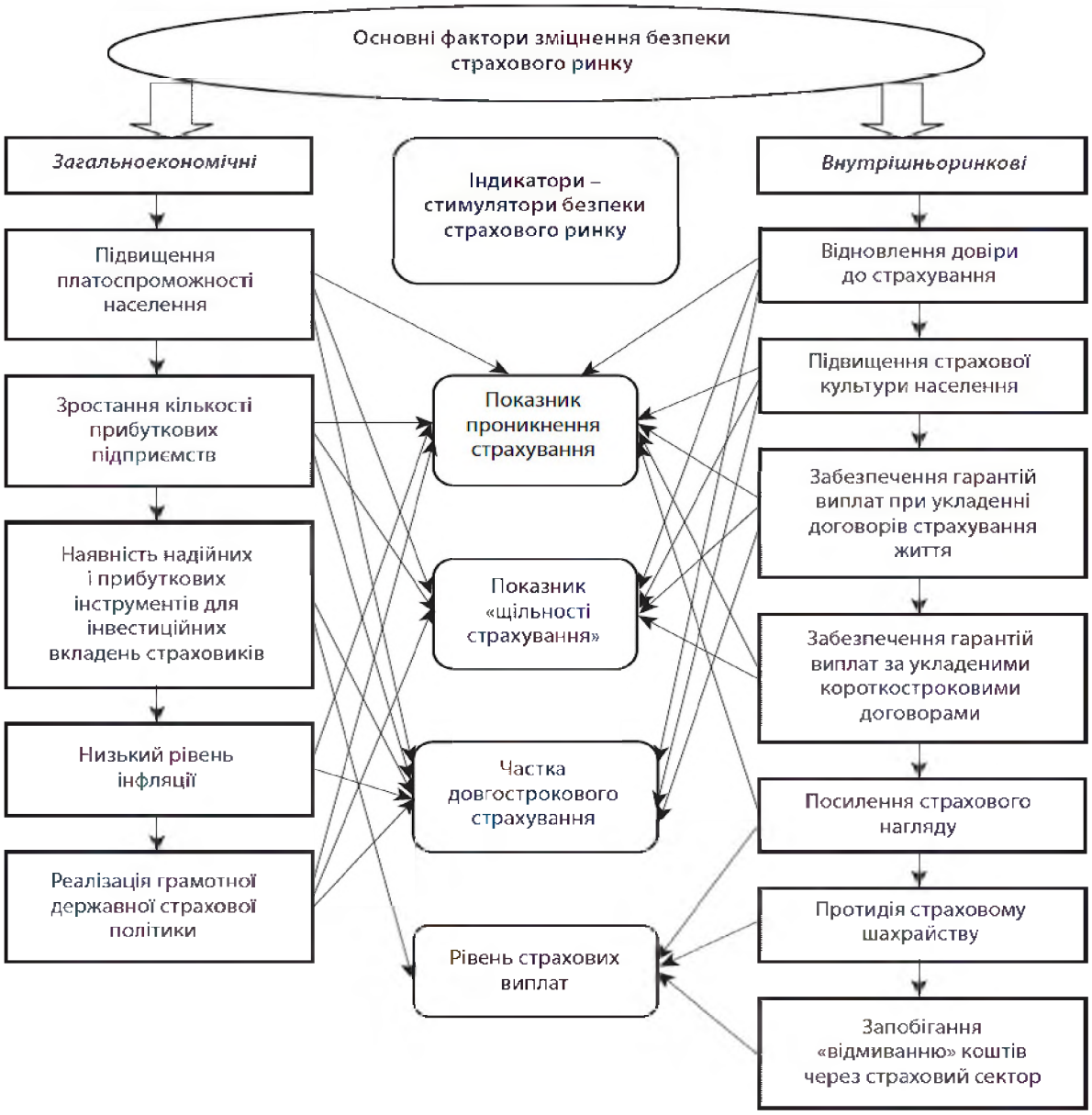

Рис. 2.5. Основні складові зміцнення безпеки страхового ринку

Забезпечення фінансової безпеки кредитних спілок в Україні передбачає усунення загроз і мінімізацію ризиків, у першу чергу, кредитного.

---

[21] Бабець І. Г., Жабинець О. Й. Інтегральна оцінка безпеки страхового ринку України. Бізнес Інформ. 2015. № 2. С. 223–228. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/**binf**_2015_2_38.

Законом України «Про кредитні спілки» визначено ключові положення щодо їхнього функціонування, а також щодо здійснення управлінської діяльності кредитних спілок[22].

Ризики виникають унаслідок стихійної зміни попиту та пропозиції кредитних ресурсів. Ключовим ризиком є кредитний. Він пов'язаний з неспроможністю клієнта виконати умови за кредитним договором.

Основними факторами, які впливають на підвищення кредитного ризику в кредитних спілках, є:

– значний розмір сум кредитів, виданих вузькому колу позичальників;

– ліберальна кредитна політика;

– надання кредитів без наявності необхідної інформації;

– неможливість отримання відповідного забезпечення для кредиту;

– значні суми кредитів, виданих позичальникам, пов'язаних між собою;

– нестабільність економічної та політичної ситуації[23].

Факторами, які впливають на зниження кредитного ризику, є:

– консервативна політика управління кредитуванням;

– ретельна процедура затвердження кожного кредиту;

– встановлення максимально допустимого розміру ризику, що доводиться на одного позичальника;

– систематичне спостереження та контроль за ризиками зі сторони керівництва;

– ефективне забезпечення страхування кредитів[24].

Кредитні спілки також наражаються на процентні ризики і ризики ліквідності. Нагромадження високоліквідних активів у кредитних спілках нині обмежене, оскільки в умовах економічної

---

[22] Про кредитні спілки : Закон України : від 20.12.2001 із змінами і доповненнями, внесеними : від 23.12.2015. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2908-14/page2

[23] Гриценко О. І. Забезпечення фінансової безпеки діяльності кредитних спілок. URL : http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/704/1/gritsenko7.pdf

[24] Там само.

нестабільності вони майже не здійснюють вкладень у фінансові інвестиції, крім пайових внесків в об'єднані кредитні спілки і вкладів на депозитні рахунки в банківських установах. Ще менше можливостей мають кредитні спілки для запозичення ліквідних ресурсів. Кредитні спілки стикаються із проблемою повернення своїх коштів із банківських установ через нестабільність банківської системи і не можуть ефективно виконувати свої зобов'язання[25].

Забезпечення фінансової безпеки недержавних пенсійних фондів передбачає захист фінансових інтересів учасників НПФ та державний нагляд за їхньою діяльністю (більш докладно у главі 10).

Фінансова безпека недержавних пенсійних фондів – це стан захищеності фінансових інтересів владників та учасників недержавних пенсійних фондів як результат діяльності Ради фонду, адміністратора, компанії з управління активами та зберігача у взаємодії з органами державного регулювання щодо ідентифікації, запобігання або зменшення впливу різного роду[26].

Результат діяльності з ідентифікації та запобігання впливу загроз і небезпек, специфічний вид суспільно-економічних відносин забезпечується використанням сукупності фінансових методів, важелів та інструментів загроз і небезпек, а також формування сприятливих умов функціонування НПФ.

Фінансова безпека НПФ залежить від багатьох факторів та класифікаційних ознак НПФ:

– норм законодавства, що регламентують діяльність фінансових установ різних видів, які управляють контрактними фондами, мають значні відмінності, що варто враховувати при розробленні заходів щодо забезпечення фінансової безпеки НПФ. Так, комерційні банки можуть бути зобов'язані брати участь у

---

[25] Коцовська Р. Р. Основні напрями реформування української системи кредитної кооперації. Вісник університету банківської справи НБУ. 2014. № 2 (20). С. 187–190.

[26] Цікановська Н. А. До питання визначення сутності поняття «Фінансова безпека недержавних пенсійних фондів». Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2012. № 1. С. 59–67.

гарантійному фонді, для страхових компаній можуть бути встановлені значно лояльніші інвестиційні обмеження на операції з пенсійними активами, ніж для інституційних НПФ;

– одним із заходів щодо підтримання фінансової безпеки НПФ у разі порушення фінансової стійкості фонду є поповнення його капіталу засновниками. Однак якщо засновниками НПФ є урядові установи, порядок використання коштів яких суворо регламентований законодавством, або громадські організації, бюджет яких може бути досить невеликим, то можливості застосування такого заходу є обмеженими;

– пенсійні активи автономних НПФ є більш убезпеченими, ніж пенсійні активи резервних фондів, оскільки в разі банкрутства засновника НПФ вони не включаються до ліквідаційної маси і не можуть бути використані для погашення зобов'язань засновника;

– у разі якщо засновники НПФ беруть участь у розподілі прибутку фонду, це може сприяти обранню фондом ризикової інвестиційної стратегії заради отримання підвищеної дохідності, що негативно впливає на стан фінансової безпеки НПФ;

– у дворівневих НПФ стан фінансової безпеки залежить від підсумків діяльності кількох установ, які управляють фондом. Відповідно, завдання щодо забезпечення фінансової безпеки повинні бути розподілені між цими установами;

– якщо погіршується стан фінансової безпеки НПФ, учасники відкритого фонду можуть вільно перевести пенсійні накопичення до будь-якого іншого фонду, тоді як у разі участі у фондах інших видів така можливість є обмеженою;

– до обов'язкових НПФ висуваються підвищені вимоги стосовно розміру їхнього власного капіталу, рівня інвестиційної дохідності, кількості років успішної діяльності на фінансовому ринку, тому стан фінансової безпеки таких фондів здебільшого є кращим, ніж у добровільних НПФ. До того ж у разі обов'язкової участі у НПФ держава може надавати гарантії щодо здійснення пенсійних виплат учасникам і здійснювати посилений нагляд за діяльністю таких фондів. Одночасно держава не несе

відповідальності за зобов'язання добровільних НПФ, тож завдання щодо забезпечення фінансової безпеки цілком покладається на самі фонди;

– основним видом пенсійних виплат, які здійснюються страховими НПФ, є довічні пенсії. Під час виплати таких пенсій виникає ризик «довгого життя» учасника, реалізація якого може призвести до завчасного вичерпання коштів на індивідуальному пенсійному рахунку. Тому першочерговим заходом щодо забезпечення фінансової безпеки таких фондів є створення обов'язкових резервів для покриття цього ризику;

– збереження права власності на пенсійні активи за учасниками НПФ надає їм право розпоряджатися такими активами на власний розсуд, зокрема в разі погіршення фінансової безпеки фонду, перевести свої активи до іншого НПФ, комерційного банку або страхової компанії;

– стадія життєвого циклу впливає на інвестиційні можливості НПФ. Підтримання фонду у стадії розвитку дозволяє найкраще задовольнити фінансові інтереси його учасників;

– якщо ризикованішим є інвестування пенсійних активів, то більш продуманою повинна бути система заходів щодо забезпечення фінансової безпеки фонду;

– наявність гарантій поліпшує захищеність фінансових інтересів учасників фондів, однак, з іншого боку, це зумовлює потребу в резервуванні частини пенсійних внесків для виконання взятих зобов'язань у кризові періоди діяльності НПФ[27].

Фінансова безпека НПФ та високий рівень його фінансового стану, що оцінюється за допомогою системи індикаторів, досягається за сукупності сприятливих умов внутрішнього та зовнішнього середовища (правових, організаційних, фінансово-економічних).

---

[27] Цікановська Н. А. Класифікація недержавних пенсійних фондів у контексті забезпечення їхньої фінансової безпеки. Вісник університету банківської справи. 2016. № 1–2 (25–26). С. 64–70.

Питання для самоконтролю

1. Роль та значення фінансової безпеки в системі антикризового управління.
2. Рівні фінансової безпеки.
3. Вплив фінансової безпеки держави на діяльність фінансових корпорацій.
4. Загрози фінансовій безпеці держави.
5. Складові фінансової безпеки держави.
6. Основні показники рівня фінансової безпеки держави.
7. Забезпечення фінансової безпеки фінансової корпорації.
8. Сутність та значення фінансової безпеки банківського сектору.
9. Види та прояви зовнішніх і внутрішніх загроз банківським установам.
10. Сутнісна характеристика фінансової безпеки установ небанківського фінансового сектору.
11. Ознаки фінансової стабільності страхового ринку.
12. Контроль ризиків та рівня фінансової безпеки кредитних спілок.
13. Ключові поняття фінансової безпеки недержавних пенсійних фондів.
14. Методи та інструменти антикризового управління банками.
15. Методи та інструменти антикризового управління страховими компаніями, недержавними пенсійними фондами, кредитними спілками.

Тестові завдання для перевірки засвоєних знань

1. Фінансова безпека держави має рівні:

а) глобальний, макрорівень, мікрорівень;

б) макрорівень, мікрорівень;

в) макрорівень, мезорівень, мікрорівень;

г) глобальний, міжнародний, макрорівень, мезорівень, мікрорівень.

2. Фінансова безпека держави включає в себе:

а) безпеку банків та небанківських установ;

б) грошово-кредитну, бюджетну, валютну, боргову безпеки та фінансову безпеку фінансового сектору;

в) бюджетну, банківську безпеки та безпеку небанківського фінансового сектору;

г) банківську безпеку та безпеку небанківського фінансового сектору.

3. Фінансова безпека фінансових корпорацій включає в себе:

а) безпеку банків та небанківських установ;

б) грошово-кредитну, бюджетну, валютну, боргову безпеки та фінансову безпеку фінансового сектору;

в) бюджетну, банківську безпеки та безпеку небанківського фінансового сектору;

г) банківську безпеку та безпеку небанківського фінансового сектору.

4. В антикризовому управлінні банками внутрішні загрози спричинені переважно:

а) рівнем проблемних кредитів та неповерненням кредитів;

б) прийняттям неправильних управлінських рішень;

в) недосконалою оцінкою кредитних ризиків та низьким рівнем прибутків;

г) діяльністю управління персоналу та можливостями забезпечення фінансовими ресурсами.

5. Здатність фінансової системи держави забезпечувати досягнення стратегічних та тактичних цілей розвитку держави – це:

а) ефективність фінансової системи;

б) незалежність фінансової системи;

в) конкурентоспроможність фінансової системи;

г) стійкість фінансової системи.

6. Швидке вилучення великого обсягу коштів з банку належить до одного з видів зовнішніх загроз банку:

а) нестабільності зовнішнього середовища;

б) довіри до банківської системи;

в) конкурентного середовища;

г) нормативного регулювання банківської діяльності.

7. Незбалансована кредитна політика є проявом одного з видів внутрішніх загроз банку:

а) рівня і компетенції менеджменту банку;

б) якості кредитного портфеля банку;

в) структури активів і пасивів банку;

г) неефективної діяльності банку.

8. Використання засобів масової інформації для провокування банківської кризи належить до одного з видів зовнішніх загроз банку:

а) нестабільності зовнішнього середовища;

б) довіри до банківської системи;

в) конкурентного середовища;

г) нормативного регулювання банківської діяльності.

9. Здійснюючи антикризове управління страховими компаніями, використовують індикатори (стимулятори) безпеки страхового ринку:

а) показник проникнення страхування, показник «щільності страхування», частка короткострокового страхування, рівень страхових виплат;

б) показник проникнення страхування, показник «щільності страхування», рівень страхових виплат;

в) показник проникнення страхування, показник «щільності страхування», частка довгострокового страхування, рівень страхових виплат;

г) показник проникнення страхування, показник «щільності страхування».

10. При здійсненні антикризового управління в забезпеченні фінансової безпеки кредитних спілок найважливішим є здійснення контролю за:

а) рівнем капіталу установи;

б) ризиками;

в) ліквідністю;

г) рівнем прибутковості.

Список використаних джерел до теми 2

1. Бабець І. Г. Інтегральна оцінка безпеки страхового ринку України [Електронний ресурс] / І. Г. Бабець, О. Й. Жабинець // Бізнес Інформ. – 2015. – № 2. – С. 223–228. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/**binf**_2015_2_38.
2. Богріновцева Л. М. Проблеми та перспективи забезпечення фінансової безпеки банківських установ / Л. М. Богріновцева, А. В. Смішко // Аналіз сучасних підходів до ефективного використання потенціалу економіки країни : матер. Міжнар. науково-практ. конф., м. Дніпро, 18–19 серпня 2017. – Дніпро : НО «Перспектива», 2017. – С. 95–96.
3. Варналій З. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення : монографія / З. С. Варналій, Д. Д. Буркальцева, О. С. Саєнко. – К., 2011. – 299 с.
4. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О. С. Власюк ; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К., 2008. – 48 с.
5. Гриценко О. І. Забезпечення фінансової безпеки діяльності кредитних спілок [Електронний ресурс] / О. І. Гриценко. – Режим доступу : http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/704/1/gritsenko7.pdf
6. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : монографія / М. М. Єрмошенко. – К. : КНТЕУ, 2001. – 309 с.

7. Ковальчук Т. Т. Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика : наукове видання / Т. Т. Ковальчук. – К. : Знання, 2004. – 638 с.

8. Коцовська Р. Р. Основні напрями реформування української системи кредитної кооперації / Р. Р. Коцовська // Вісник університету банківської справи НБУ. – 2014. – № 2 (20). – С. 187–190.

9. Кужелєв М. О. Формування механізму забезпечення фінансової безпеки корпорації / М. О. Кужелєв // Проблемы повышения эффективности функционирования предприятий различных форм собственности. – 2010. – Вип. 3. – С. 83–91.

10. Мунтіян В. І. Економічна безпека України : монографія / В. І. Мунтіян. – К. : Вид-во КВІЦ, 1999. – 464 с.

11. Олешко А. А. Активізація регуляторного потенціалу фінансового ринку України / А. А. Олешко // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2015. – № 2. – С. 164–181.

12. Олешко А. А. Актуальні напрями подолання банківської кризи в Україні [Електронний ресурс] / А. А. Олешко, К. П. Побоча // Моделювання та інформатизація соціально-економічного розвитку України. – 2017. – Вип. 1. – С. 70–78. – Режим доступу : http://dndiime.org/wp-content/uploads/2016/12/MODELING_AND_INFORMATIZATION_3.pdf

13. Олешко А. А. Ендогенізація інвестиційного розвитку в контексті забезпечення економічної безпеки України / А. А. Олешко // Актуальні проблеми економіки. – 2017. – № 2. – С. 52–58.

14. Олешко А. А. Трансформація державної політики фінансової безпеки України / А. А. Олешко // Зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. «Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України», 29–30 жовтня 2016 р. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2016. – 284, [82–84] с.

15. Oleshko Anna. Investment policy in the context of strengthening the national economic security [Електронний ресурс] / Oleshko Anna // Теоретична та практична концептуалізація розвитку фінансово-кредитних механізмів в умовах в умовах нової соціально-економічної реальності : матеріали II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. 27–31 березня 2017 р. – Ірпінь : УДФСУ, 2017. – Режим доступу : http://ndi-fp.asta.edu.ua/thesis/380/

16. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 30.06.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://nfp.gov.ua/files/DepFinMon/NPF_III_kv%202016.pdf

17. Олешко А. А. Сучасна управлінська парадигма в умовах глобальної нестабільності / А. А. Олешко // Науковий вісник України (економіка, право). – 2015. – Вип. № 2(69). – С. 78–84.

18. Про банки і банківську діяльність : Закон України : від 07.12.2000 із змінами і доповненнями, внесеними : від 23.03.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/2121-14

19. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України : від 29.10.2013 № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.zakon-i-normativ.info/index.php/component/lica/?base=1&href=0&id=739858&menu=931208&view=text

20. Про кредитні спілки : Закон України : від 20.12.2001 із змінами і доповненнями, внесеними : від 23.12.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2908-14/page2

21. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України : від 09.07.2003 із змінами і доповненнями, внесеними : від 05.06.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1057-15/page

22. Про основи національної безпеки України : Закон України : від 19.06.2003 № 964-IV (ост. ред. : від 01.01.2015, підстава 35–19) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua//laws/show/964-15

23. Про страхування : Закон України : від 07.03.1996 із змінами і доповненнями, внесеними : від 20.12.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/85/96-%D0%B2%D1%80

24. Про стратегію національної безпеки України : Указ Президента України : від 26.05.2015 № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015

25. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері : Розпорядження Кабінету Міністрів України : від 15.08.2012 № 569-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://document.ua/pro-shvalennja-koncepciyi-zabezpechennja-nacionalnoyi-bezpek-doc109058.html

26. Сухоруков А. І. Проблеми фінансової безпеки України : монографія / А. І. Сухоруков. – К. : НІПМБ, 2004. – 117 с.

27. Тимошенко О. В. Економічна безпека національної економіки в умовах глобалізації : монографія / О. В. Тимошенко. – Київ : ТОВ «Наш Формат», 2016. – 384 с.

28. Цікановська Н. А. До питання визначення сутності поняття «Фінансова безпека недержавних пенсійних фондів» / Н. А. Цікановська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 1. – С. 59–67.

29. Шаров О. М. Монетарні та валютні війни як фактор загрози національній економічній безпеці / О. М. Шаров // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 3.

30. Штангрет А. М. Антикризове управління фінансовою безпекою підприємства: теоретичні аспекти [Електронний ресурс] / А. М. Штангрет, М. М. Караїм // Економічний вісник університету. – 2013. – Вип. 20(1). – С. 178–182. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2013_20%281%29__37

Глава 3. Управління санацією та банкрутством фінансової корпорації

3.1. Санація та банкрутство як методи антикризового управління.

3.2. Методи та моделі діагностики ймовірності банкрутства.

3.3. Управління санацією фінансової корпорації.

3.4. Управління банкрутством та ліквідацією фінансової корпорації.

3.1. Санація та банкрутство як методи антикризового управління

Однією з основних складових механізму антикризового управління є інститут неплатоспроможності й банкрутства, що істотно впливає на рівень соціально-економічного розвитку суспільства та забезпечує захист господарюючих суб'єктів шляхом досягнення оптимального балансу між інтересами боржника, кредиторів і суспільства.

Процеси санації і банкрутства регулюються Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» та іншими законами залежно від виду фінансової корпорації («Про банки і банківську діяльність», «Про страхування», «Про кредитні спілки», «Про недержавне пенсійне забезпечення», «Про інститути спільного інвестування»).

Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»[28] надані такі визначення неплатоспроможності, санації та банкрутства:

– *неплатоспроможність* – неспроможність боржника виконати після настання встановленого строку грошові зобов'язання перед кредиторами не інакше, ніж через відновлення його платоспроможності;

---

[28] Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України : від 14.05.1992 із змінами і доповненнями, внесеними : від 23.03.2017. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2343-12

– *санація боржника до порушення справи про банкрутство* – система заходів щодо відновлення платоспроможності боржника, які може здійснювати засновник (учасник, акціонер) боржника, власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника, кредитор боржника, інші особи, з метою запобігання банкрутству боржника шляхом вжиття організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових заходів, відповідно до законодавства, до порушення провадження у справі про банкрутство;

– *банкрутство* – визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені у порядку, визначеному законом, грошові вимоги кредиторів не інакше, ніж через застосування ліквідаційної процедури.

З економічної точки зору санація (фінансове оздоровлення) – це комплекс послідовних взаємозв'язаних заходів фінансово-економічного, виробничо-технічного, організаційного та соціального характеру, спрямованих на виведення суб'єкта господарювання з кризи і відновлення або досягнення ним прибутковості та конкурентоспроможності.

Розрізняють досудову і судову санацію (рис. 3.1).

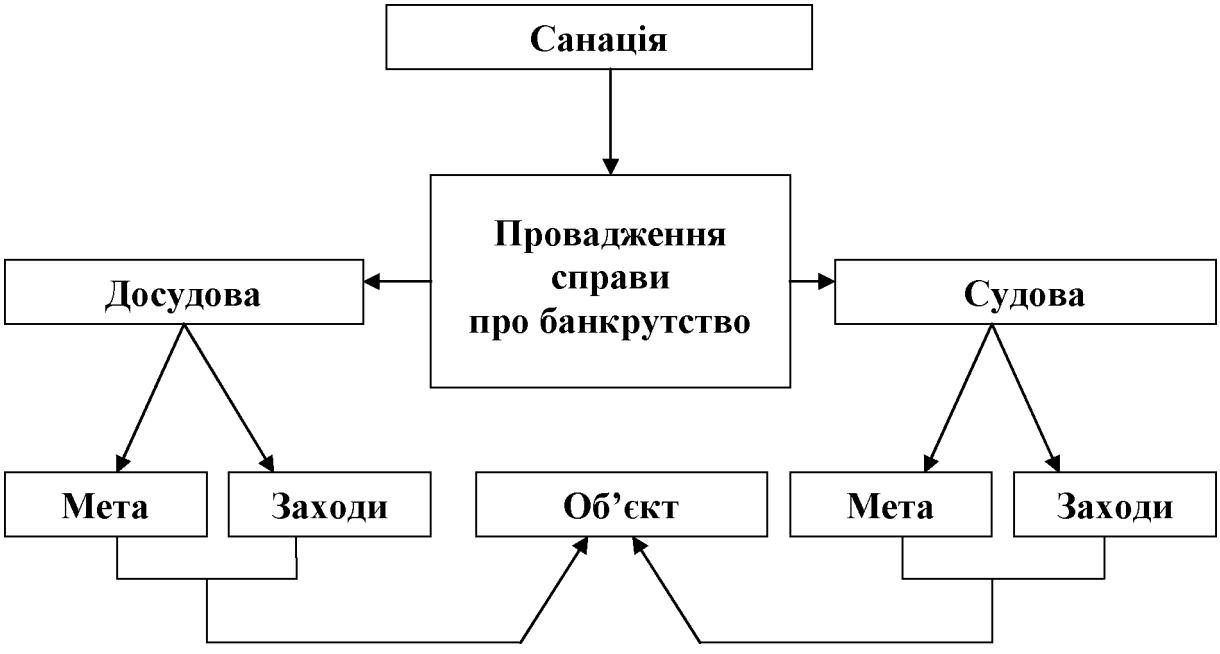

Рис. 3.1. Види санації

Досудова санація – система заходів для відновлення платоспроможності боржника, які здійснюються власником підприємства-боржника з метою запобігання його ліквідації. Ці заходи стосуються реорганізаційних, організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових питань і провадяться, згідно з чинним законодавством, до початку порушення справи про банкрутство.

Висновок про доцільність проведення досудової санації фінансової установи формується на підставі виявлення та аналізу причин фінансової кризи. Рішення про доцільність досудової санації приймається лише у тому випадку, коли установа:

– має реальну можливість відновити платоспроможність, ліквідність і прибутковість;

– має кваліфікований управлінський персонал;

– забезпечує довгостроковий попит на фінансові послуги;

– відповідає вимогам, що висуваються державними регуляторами;

– прогнозовано забезпечуватиме високий рівень конкурентоспроможності.

Судова санація – це система заходів, що здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення повним обсягом або частково вимог кредиторів шляхом реструктуризації підприємства, боргів і активів та/або зміни організаційно-правової та виробничої структури боржника.

Банкрутство як економічне явище характеризує настання періоду в діяльності суб'єкта господарювання (фірми, підприємства, банку, іншої подібної організації), коли останній стає повністю неплатоспроможним і нездатним задовольнити вимоги кредиторів та виконати фінансові зобов'язання перед державним і місцевим бюджетами.

Причини банкрутства поділяють на зовнішні і внутрішні.

До зовнішніх причин належать прорахунки в державному управлінні, неефективна податкова політика та високе податкове

навантаження, загострення конкуренції, спад економічної кон'юнктури, глобальні кризові процеси тощо.

Внутрішні причини зумовлені неефективною системою антикризового менеджменту, нераціональною організаційною структурою, хибно обраною стратегією розвитку.

Розрізняють реальне технічне, умисне, фіктивне та приховуване банкрутство (табл. 3.1).

Визначення ознак доведення до банкрутства може бути здійснено у разі, коли в суді була розпочата справа щодо банкрутства підприємства та є ознаки неправомірних дій відповідальних осіб боржника, що призвели його до фінансової неспроможності[29].

Ознаками доведення до банкрутства є наявність дій відповідних осіб боржника, які призвели до погіршення платоспроможності підприємства, у зв'язку з чим боржник не мав змоги задовольнити повним обсягом вимоги кредиторів або сплатити обов'язкові платежі.

При цьому рівень забезпечення зобов'язань кредиторів характеризується такими показниками:

- забезпечення зобов'язань боржника всіма його активами (відношення суми активів боржника до суми його зобов'язань);
- забезпечення зобов'язань боржника його оборотними активами (відношення оборотних активів до суми зобов'язань боржника);
- розмір чистих активів (різниця між сумою активів підприємства та його зобов'язань).

Економічними ознаками дій щодо доведення до банкрутства може вважатися такий фінансово-економічний стан боржника,

---

[29] Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства : Наказ Міністерства економіки України : від 19.01.2006 № 14. URL : http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=111503bd-ca7f-4dee-b07c-c66c2aa28e03&title=MetodichniRekomendatsiiSchodoViiavlenniaOznakNeplatospromozhnostiPidpriiemstvaTaOznakDiiZPrikhovuvanniaBankrutstvaFiktivnogoBankrutstvaChiDovedenniaDoBankrutstva-1

коли виконання умов договорів призвело до погіршення показників оцінки його фінансового стану.

Таблиця 3.1

Види банкрутства та їхня характеристика

Вид банкрутства	Коротка характеристика
Реальне банкрутство	повна нездатність установи відновити в майбутньому періоді фінансову стійкість і платоспроможність
Технічне банкрутство	стан неплатоспроможності установи, спричинений простроченням її дебіторської заборгованості та перевищенням дебіторської заборгованості над кредиторською. За умови ефективного антикризового управління шляхом санації технічне банкрутство не призводить до юридичного банкрутства
Умисне банкрутство	умисне створення (чи збільшення) керівником чи власником підприємства його неплатоспроможності, нанесення ними економічного збитку установі в особистих інтересах чи в інтересах інших осіб, свідомо некомпетентне антикризове управління; умисне, з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або в інтересах третіх осіб вчинення власником або службовою особою суб'єкта господарської діяльності дій, що призвели до стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарської діяльності
Фіктивне банкрутство	свідомо помилкове оголошення підприємством про свою неспроможність з метою введення в оману кредиторів для одержання від них відстрочки (розстрочки) виконання своїх кредитних зобов'язань чи знижки із суми кредитної заборгованості; фіктивне банкрутство – завідомо неправдива офіційна заява громадянина-засновника або власника суб'єкта господарської діяльності, а також службової особи суб'єкта господарської діяльності та громадянина – суб'єкта підприємницької діяльності про фінансову неспроможність виконання вимог з боку кредиторів і зобов'язань перед бюджетом
Приховуване банкрутство	умисне приховування стійкої фінансової неспроможності шляхом подання недостовірних відомостей у разі, якщо це завдало великої матеріальної шкоди

До ознак приховуваного банкрутства належить:

– надання третім особам (банківським установам, державним установам, постачальникам, покупцям) завідомо неправдивої інформації про фінансово-господарський стан підприємства;

– можливість визнання причинного зв'язку між наданою інформацією та збитками, які зазнала третя особа.

Навмисне погіршення фінансово-господарського стану підприємства можна визначити за такими основними ознаками:

– зменшення розміру, приховування та заниження оцінки майна, яке знаходиться у розпорядженні підприємства;

– штучне збільшення розміру кредиторської та дебіторської заборгованості;

– наявність у підприємства штрафів, пені, неустойки, визнаних у судовому порядку, за невиконання умов договорів та недотримання вимог законодавства;

– збитковість діяльності протягом двох років;

– наявність у суді розпочатих справ, за якими підприємство є відповідачем останні два роки;

– спрямування інвестицій не на основну діяльність підприємства;

– наявність переваг у структурі доходів підприємства від неосновної діяльності;

– відхилення показників ліквідності від граничного значення;

– необґрунтоване зменшення штату підприємства.

На окремих стадіях (етапах) життєвого циклу корпорації діють відповідні чинники, що можуть спричинити її банкрутство.

Зокрема, до банкрутства можуть призвести:

а) на стадії зародження корпорації: неправильне визначення місії фірми, низькі підприємницькі здібності власника (власників) фірми, низька кваліфікація управлінського персоналу, неадекватний менеджмент та маркетинг, неадекватність трансакційних витрат;

б) на стадії уповільненого зростання: неефективне управління оборотним капіталом, неадекватність трансакційних витрат;

в) на стадії зрілості: спрацювання основного капіталу, низька ліквідність, відсутність інноваційних рішень, застаріле інформаційно-комунікаційне супроводження;

г) на стадії спаду: неефективне антикризове управління та чинники, що виникають на стадії зрілості.

Найбільш впливовими чинниками на всіх стадіях життєвого циклу корпорації є рівень конкурентоспроможності, ефективність антикризового управління, державна політика.

3.2. Методи та моделі діагностики ймовірності банкрутства

Алгоритм ранньої діагностики банкрутства зорієнтований на загальнодоступні джерела звітної фінансової інформації та дозволяє мінімізувати вплив недостовірних вхідних даних та суб'єктивізму на кінцеві результати при прогнозуванні майбутнього стану фінансових корпорацій.

Діагностика банкрутства – це своєчасне виявлення неплатоспроможності, збитковості, фінансової залежності від зовнішніх джерел фінансування, низької ділової активності.

З функціональної точки зору, діагностика банкрутства фінансового сектору – це інформаційна система, що включає безперервне спостереження за рівнем проблемності фінансової системи, її аналіз, оцінку і прогнозування з метою ухвалення ефективних рішень для забезпечення її фінансової стійкості.

З організаційної точки зору, рання діагностика банкрутства є системою з певним набором елементів, а саме: мета, об'єкт, предмет, суб'єкт і механізм.

Основна мета діагностики банкрутства – попередження кризових явищ, яка покликана в комплексі вирішити такі завдання:

– спостереження за діяльністю фінансових корпорацій у контексті кризових явищ;

– превентивне виявлення проблем у діяльності фінансових корпорацій;

– формування коригувальних заходів регулювальних органів;

– оцінка результатів, прийнятих регулювальними органами заходів.

Об'єктом діагностики банкрутства є діяльність фінансових корпорацій, предметом – ризик потенційного банкрутства.

Для оцінки ймовірності банкрутства суб'єктів господарювання можуть бути використані інтегральні показники (індекси). У зарубіжних країнах розроблені й застосовуються кілька багатофакторних моделей (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Багатофакторні моделі для розрахунків інтегральних показників (індексів) оцінки ймовірності банкрутства суб'єктів господарювання[30]

Формула розрахунку	*Характеристики моделі*
Двофакторна модель оцінки ймовірності банкрутства підприємства (організації)	
$Z = –0,3877 – 1,0736*k_{зл} + 0,0579*q_{пк}$, де $k_{зл}$ – коефіцієнт загальної ліквідності; $q_{пк}$ – частка позикових коштів у загальній величині пасиву балансу	За двофакторною моделлю, ймовірність банкрутства будь-якого суб'єкта господарювання є досить малою за будь-якого від'ємного значення коефіцієнта Z і великою – за Z > 1
П'ятифакторна модель Альтмана	
$Z = 3,3K_1 + 0,99K_2 + 0,6K_3 + 1,4K_4 + 1,2K_5$, де K_1 — характеризує прибутковість основного та оборотного капіталу; визначається діленням суми балансового прибутку на загальну вартість активів; K_2 – відображає дохідність суб'єкта господарювання і розраховується як співвідношення чистої виручки від реалізації продукції і загальної вартості активів підприємства (організації); K_3 – визначає структуру капіталу фірми; обчислюється як відношення власного капіталу (за ринковою вартістю) до позикового	У вітчизняній практиці господарювання модель Альтмана має бути адаптована до специфіки української економіки. Залежно від виду діяльності фінансових установ п'ятифакторна модель Альтмана модифікована: – для компаній, акції яких котируються на біржах; – для компаній, акції яких не торгуються на біржах; – для невиробничих компаній. Існує також семифакторна модель Альтмана, яка, однак, має

[30] Узагальнено за: Ященко В. Методи аналізу ймовірності настання банкрутства на підприємстві. Науковий блог ВНЗ «Острозька академія». URL : http://naub.oa.edu.ua/2015/%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8-%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D1%83-100

капіталу (суми коротко- і довгострокових пасивів); K_4 – відображає рівень чистої прибутковості виробництва (діяльності); розраховується діленням обсягу реінвестованого прибутку (суми резерву, фондів соціального призначення, нерозподіленого прибутку) на загальну вартість активів фірми; K_5 – характеризує структуру капіталу і визначається як відношення власного оборотного капіталу до загальної вартості активів суб'єкта господарювання; 0,99; 0,6; 1,2; 1,4; 3,3 – коефіцієнти регресії, що характеризують міру впливу на індекс «Z»	ряд недоліків і не набула значного поширення у практичному застосуванні
Модель Спрінгейта	
$Z = 1{,}03X_1 + 3{,}07X_2 + 0{,}66X_3 + 0{,}4X_4$, де X_1 – власний оборотний капітал / усього активів; X_2 – прибуток до виплати відсотків / усього активів; X_3 – прибуток до оподаткування / поточні зобов'язання; X_4 – чистий дохід / усього активів. Якщо для підприємства критерій $Z < 0{,}862$, то підприємство – потенційний банкрут, якщо $Z > 2{,}451$, то загроза банкрутства мінімальна і підприємство є фінансово надійним	Модель М. Спрінгейта передбачає розрахунок інтегрального показника, за допомогою якого здійснюється оцінка ймовірності визнання підприємства банкрутом. Модель побудована за допомогою покрокового дискримінантного аналізу методом, який розробив Едуард І. Альтман. Точність моделі є високою – понад 90 %. Проте наявні і недоліки в моделі Спрінгейта, основними з яких є: – під час розрахунків не були враховані умови розвитку економіки різних країн, орієнтовано на Канаду і США; – необхідна корекція на національну валюту, яка, у свою чергу, порушує безперервність; – значення змінних в оригінальних моделях надані в канадських і американських доларах. Перерахунок на долари в інших країнах проблему вирішує, але зміни курсу залишають відхилення

Продовження таблиці 3.2

Модель Ліса	
$Z = 0{,}063X_1 + 0{,}092X_2 + 0{,}057X_3 + 0{,}001X_4$, де X_1 – оборотні активи / всього активів; X_2 – операційний прибуток / всього активів; X_3 – нерозподілений прибуток / всього активів; X_4 – власний капітал / зобов'язання	Модель Ліса є більш збалансованою, вона також акцентує увагу на рівень прибутковості діяльності та рентабельність активів підприємства, а також на структуру активів і джерел їхнього фінансування. Основною перевагою моделі Ліса є відносна простота розрахунку

Поряд з описаними моделями діагностики банкрутства є ряд моделей, розроблених сучасними вітчизняними і зарубіжними вченими, зокрема моделі О. Терещенка, Фулмера, Бівера, Таффлера та Тішоу, Конана і Гольдера, метод Монте Карло та ін.

При виборі системи діагностики ймовірності банкрутства необхідно враховувати такі положення:

– орієнтованість на кількісну оцінку схильності установ до банкрутства;

– своєчасність;

– оптимальне співвідношення між простотою та складністю методів ранньої діагностики;

– економічність.

3.3. Управління санацією фінансової корпорації

Управлінські рішення щодо проведення санації в корпорації (установі) приймаються її менеджментом на підставі аналізу причин виникнення кризової ситуації і передбачають послідовно:

1) визначення цілей санації;

2) формування стратегії санації;

3) розробку програми (плану);

4) розробку санаційних заходів із визначенням термінів їхнього виконання, обсягів і джерел фінансування та відповідальних посадових осіб;

5) нагляд і контроль за виконанням програми санації та санаційних заходів, їхнього корегування у разі необхідності.

Вихідним пунктом проведення санації є формування дерева цілей, що передбачає визначення стратегічної мети, оперативних цілей та цілей другого порядку (рис. 3.2).

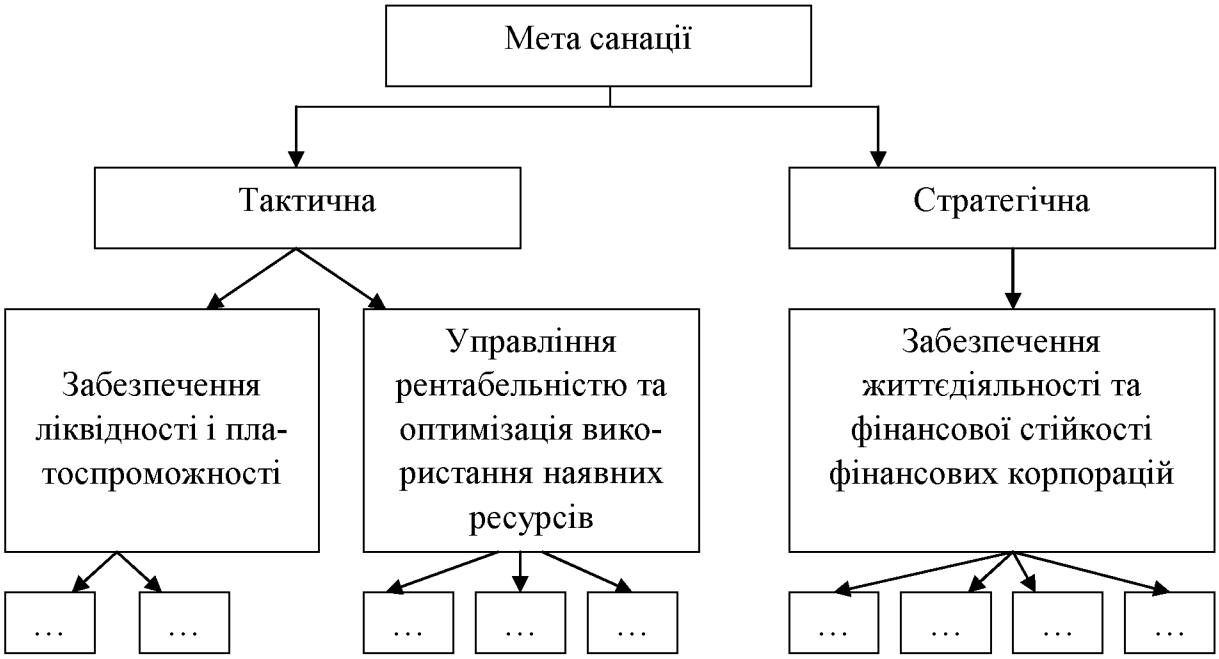

Рис. 3.2. Дерево цілей санації фінансової корпорації

Стратегічною метою санації є відновлення фінансової стійкості і платоспроможності з подальшим забезпеченням рентабельної діяльності фінансової корпорації (установи).

Відповідно до прийнятої стратегії розробляється програма санації у вигляді системи заходів, спрямованих на подолання кризового стану фінансової корпорації. Вона формується на підставі комплексного вивчення причин фінансової кризи, аналізу внутрішніх резервів, висновків щодо можливостей залучення капіталу та стратегічних завдань санації.

Для визначення корпорацій (установ), що потребують державної фінансової підтримки, обов'язковою є експертиза санаційних проектів.

Санаційні заходи класифікуються:

1. За сферами діяльності:

а) технічні;

б) фінансово-економічні;

в) організаційно-правові;

г) соціальні.

2. За горизонтом впливу:

а) стратегічні;

б) тактичні.

Форми санації, визначені Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», такі:

1) при санації, проведеній до порушення справи про банкрутство:

– реорганізаційні заходи (злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення);

– організаційно-господарські заходи;

– управлінські заходи;

– інвестиційні заходи;

– технічні заходи;

– фінансово-економічні заходи;

– правові заходи;

2) при санації, проведеній під час провадження справи про банкрутство:

– реструктуризація;

– перепрофілювання виробництва;

– закриття нерентабельних виробництв;

– відстрочення та/або розстрочення платежів або прощення (списання) частини боргів, про що укладається мирова угода;

– ліквідація дебіторської заборгованості;

– реструктуризація активів боржника;

– продаж частини майна боржника;

– виконання зобов'язань боржника власником майна боржника та його відповідальність за невиконання взятих на себе зобов'язань;

– відчуження майна та погашення зобов'язань боржника шляхом заміщення активів;

– звільнення працівників боржника, які не можуть бути задіяні в процесі виконання плану санації;

– одержання кредиту для виплати вихідної допомоги працівникам боржника, які звільняються згідно з планом санації, що відшкодовується, відповідно до вимог законодавства, позачергово за рахунок продажу майна боржника;

– інші способи відновлення платоспроможності боржника.

3.4. Управління банкрутством та ліквідацією фінансової корпорації

Управління банкрутством – діяльність органів державної влади або за їхнім дорученням інших осіб, сукупність важелів, за допомогою яких здійснюється вплив на суб'єкт господарювання, що є неспроможним або банкрутом.

Антикризове управління здійснюється залежно від прийняття рішення щодо санації або мирової угоди.

Антикризове управління банкрутством являє собою систематизований перелік взаємопов'язаних і послідовних заходів, що підлягають здійсненню під час провадження у справі про банкрутство з метою розрахунків з кредиторами та відновлення платоспроможності боржника або ліквідації підприємства (установи) (рис. 3.3).

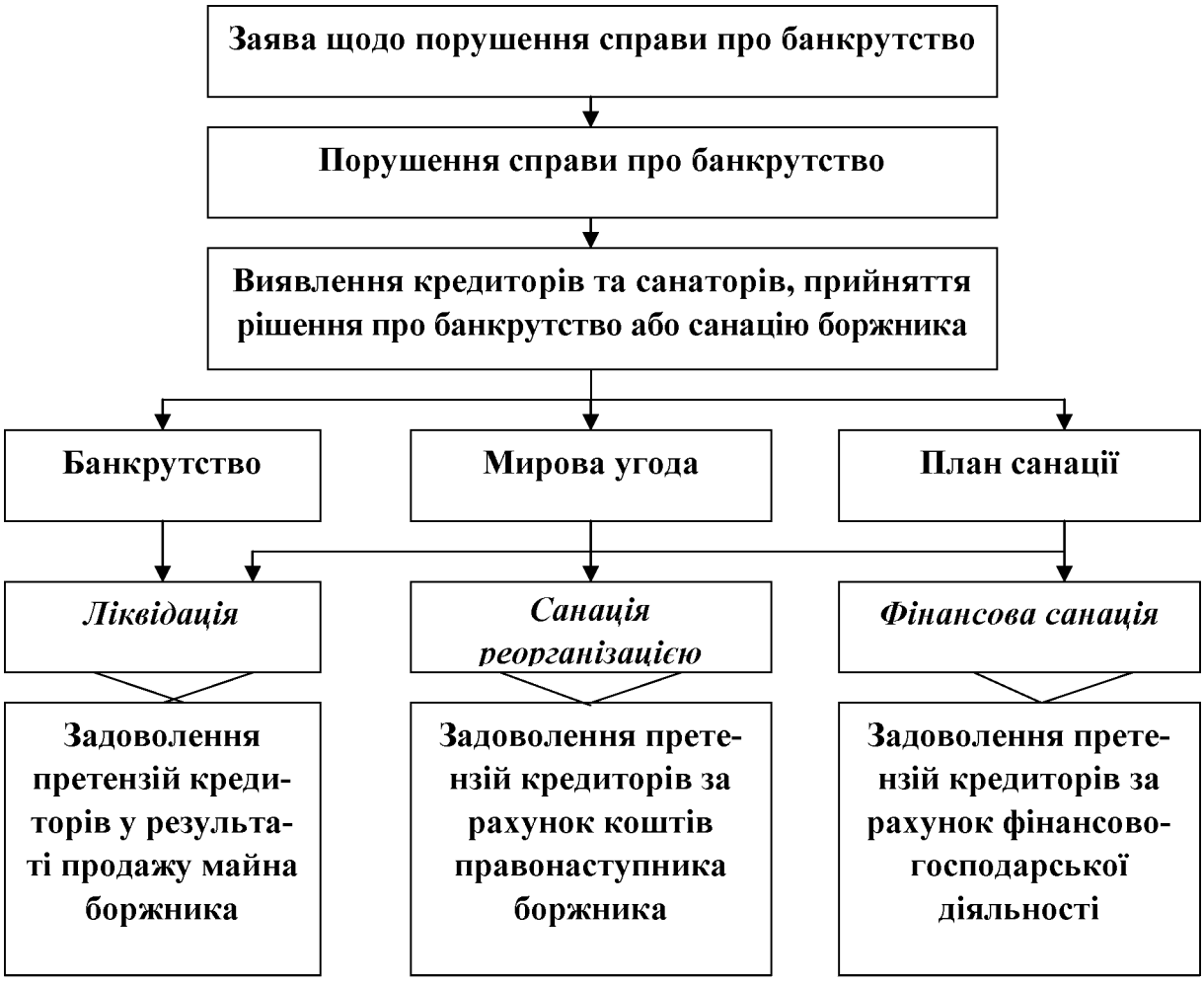

Рис. 3.3. Типова схема банкрутства фінансової корпорації

Виділяють загальний, спеціальний і спрощений порядок процедури банкрутства. Загальний порядок передбачає застосування процедури розпорядження майном з подальшим переходом до процедур санації, ліквідації або мирової угоди. Спеціальний порядок передбачає залучення до участі у справі додаткових учасників, продовження строків санації, збігу процедур розпорядження майном та санації. Спрощений порядок застосовується під час ліквідації банкрута без застосування процедур розпорядження майном та санації.

Суб'єктом банкрутства може стати будь-яка юридична особа, яка не здатна своєчасно задовольнити вимоги кредиторів і сплатити податки.

Кредитором може виступати будь-яка вітчизняна і зарубіжна юридична чи фізична особа, яка має вимоги (претензії) до боржника у вигляді як майнових, так і немайнових зобов'язань.

Підставою для офіційного порушення справи про банкрутство слугує письмова заява боржника або кредитора, до якої додається перелік документів, визначених чинним законодавством.

Після прийняття заяви проводиться підготовче засідання господарського суду, на якому розглядаються подані документи, заслуховуються пояснення сторін і за необхідності призначається розпорядник майна боржника. Якщо суд вирішує, що всі вимоги при подачі заяви дотримано, то він призначає судовий розгляд справи, надсилає повідомлення усім сторонам судового процесу та оприлюднює повідомлення про рішення суду в офіційному друкованому органі. Підготовче засідання суду проводиться не пізніше чотирнадцятого дня з дня винесення ухвали про прийняття заяви щодо порушення справи про банкрутство, а за наявності поважних причин (здійснення сплати грошових зобов'язань кредиторам тощо) – не пізніше тридцятого дня.

В ухвалі про порушення провадження у справі про банкрутство зазначається про:

– порушення провадження у справі про банкрутство;

– визнання вимог кредитора та їхній розмір;

– введення мораторію на задоволення вимог кредиторів;

– введення процедури розпорядження майном;

– призначення розпорядника майна, встановлення розміру оплати його послуг та джерела її сплати;

– вжиття заходів щодо забезпечення вимог кредиторів шляхом заборони боржнику та власнику майна (органу, уповноваженому управляти майном) боржника приймати рішення щодо ліквідації, реорганізації боржника, а також відчужувати основні засоби та предмети застави;

– строк подання розпорядником майна до господарського суду відомостей про результати розгляду вимог кредиторів, який не може перевищувати місяця та двадцяти днів після дати проведення підготовчого засідання суду;

– дату складення розпорядником майна реєстру вимог кредиторів та подання його на затвердження до господарського суду, яка не може бути пізніше місяця та двадцяти днів після дати проведення підготовчого засідання суду;

– дату попереднього засідання суду, яке має відбутися не пізніше двох місяців та десяти днів, а в разі великої кількості кредиторів – не пізніше трьох місяців після дати проведення підготовчого засідання суду;

– строк проведення розпорядником майна інвентаризації майна боржника, який не може перевищувати двох місяців, а в разі значного обсягу майна – трьох місяців після дати проведення підготовчого засідання суду.

У підсумковому засіданні суду у процедурі розпорядження майном боржника здійснюється перехід до наступної судової процедури (процедури санації, ліквідації, мирової угоди) або припиняється провадження у справі.

До закінчення процедури розпорядження майном боржника збори кредиторів зобов'язані прийняти одне з таких рішень:

– схвалити план санації та подати до господарського суду клопотання про введення процедури санації і затвердження плану санації;

– відхилити план санації та подати до господарського суду клопотання про введення процедури санації і зобов'язання керуючого санацією підготувати план санації;

– подати до господарського суду клопотання про введення процедури санації і зобов'язання керуючого санацією підготувати план санації у разі його неподання боржником;

– подати до господарського суду клопотання про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури;

– подати до господарського суду клопотання про укладення мирової угоди.

З моменту винесення ухвали про введення процедури санації:

– керівник боржника звільняється з посади у порядку, визначеному законодавством;

– управління боржником переходить до керуючого санацією;

– зупиняються повноваження органів управління боржника – юридичної особи щодо управління та розпорядження майном боржника, повноваження органів управління передаються керуючому санацією, за винятком повноважень, передбачених планом санації.

Протягом трьох місяців з дня винесення ухвали про санацію боржника керуючий санацією зобов'язаний подати суду розроблений та схвалений комітетом кредиторів план санації боржника. У разі наявності інвесторів план санації розробляється за участі інвесторів та підписується інвесторами.

План санації може містити умови про:

– виконання зобов'язань боржника третіми особами;

– задоволення вимог кредиторів іншим способом, що не суперечить законодавству;

– відшкодування коштів, витрачених на проведення зборів акціонерів та (або) засідань органів управління боржника.

План санації вважається схваленим, якщо він підтриманий на засіданні комітету кредиторів більш ніж половиною голосів кредиторів – членів комітету кредиторів.

У разі неухвалення плану санації господарський суд приймає постанову про визнання боржника банкрутом і відкриває ліквідаційну процедуру строком на дванадцять місяців.

З дня прийняття господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури:

– господарська діяльність банкрута завершується закінченням технологічного циклу з виготовлення продукції у разі можливості її продажу, за винятком укладання та виконання договорів, що мають на меті захист майна банкрута або забезпечення його збереження (підтримання) у належному стані, договорів оренди майна, яке тимчасово не використовується, на період до його продажу в процедурі ліквідації тощо;

– строк виконання всіх грошових зобов'язань банкрута вважається таким, що настав;

– у банкрута не виникає жодних додаткових зобов'язань (у тому числі зі сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), крім витрат, безпосередньо пов'язаних із здійсненням ліквідаційної процедури;

– припиняється нарахування неустойки (штрафу, пені), процентів та інших економічних санкцій за всіма видами заборгованості банкрута;

– відомості про фінансове становище банкрута перестають бути конфіденційними чи становити комерційну таємницю;

– продаж майна банкрута допускається в порядку, визначеному законодавством;

– скасовується арешт, накладений на майно боржника, визнаного банкрутом, чи інші обмеження щодо розпорядження майном такого боржника. Накладення нових арештів або інших обмежень щодо розпорядження майном банкрута не допускається;

– вимоги за зобов'язаннями боржника, визнаного банкрутом, що виникли під час проведення процедур банкрутства, можуть пред'являтися тільки в межах ліквідаційної процедури протягом двох місяців з дня офіційного оприлюднення повідомлення про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури.

У постанові про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури господарський суд призначає ліквідатора банкрута з числа арбітражних керуючих. За клопотанням ліквідатора, погодженим з комітетом кредиторів, господарський суд призначає членів ліквідаційної комісії. До складу ліквідаційної комісії банкрута включаються представники кредиторів,

уповноважена особа засновників (учасників, акціонерів) боржника, фінансових органів та профспілки, а за необхідності також представники спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах нагляду за страховою діяльністю, Антимонопольного комітету України, органу, уповноваженого управляти державним майном, та представник органів місцевого самоврядування. Ліквідатор (ліквідаційна комісія) виконує свої повноваження до завершення ліквідаційної процедури.

Кошти, одержані від продажу майна банкрута, спрямовуються на задоволення вимог кредиторів. При цьому, у першу чергу, задовольняються:

– вимоги щодо виплати заборгованості із заробітної плати перед працюючими та звільненими працівниками банкрута, грошові компенсації за всі невикористані дні щорічної відпустки та додаткової відпустки працівникам, які мають дітей, інші кошти, належні працівникам у зв'язку з оплачуваною відсутністю на роботі (оплата часу простою не з вини працівника, гарантії на час виконання державних або громадських обов'язків, гарантії і компенсації при службових відрядженнях, гарантії для працівників, що направляються для підвищення кваліфікації, гарантії для донорів, гарантії для працівників, що направляються на обстеження до медичного закладу, соціальні виплати у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності за рахунок коштів підприємства тощо), а також вихідної допомоги, належної працівникам у зв'язку з припиненням трудових відносин та нарахованих на ці суми страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інше соціальне страхування, у тому числі відшкодування кредиту, отриманого на ці цілі;

– вимоги кредиторів за договорами страхування;

– витрати, пов'язані з провадженням у справі про банкрутство в господарському суді та роботою ліквідаційної комісії, у тому числі:

– витрати на оплату судового збору;

– витрати кредиторів на проведення аудиту, якщо аудит проводився за рішенням господарського суду за рахунок їхніх коштів;

– витрати заявника на публікацію оголошення про порушення справи про банкрутство, введення процедури санації, визнання боржника банкрутом;

– витрати на публікацію в офіційних друкованих органах інформації про порядок продажу майна банкрута;

– витрати на публікацію в засобах масової інформації про поновлення провадження у справі про банкрутство у зв'язку з визнанням мирової угоди недійсною;

– вимоги щодо виплати основної грошової винагороди арбітражному керуючому;

– вимоги щодо відшкодування витрат арбітражного керуючого, пов'язаних з виконанням ним повноважень розпорядника майна, керуючого санацією боржника або ліквідатора банкрута;

– витрати арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора), пов'язані з утриманням і збереженням майнових активів банкрута;

– витрати Гарантійного фонду виконання зобов'язань за складськими документами на зерно, пов'язані з набуттям ним права регресної вимоги щодо зернового складу, у розмірі всієї виплаченої ним суми.

У світовій практиці господарювання розрізняють впорядковану та примусову ліквідацію збанкрутілих корпорацій (установ).

За впорядкованої ліквідації продаж майнових активів здійснюється протягом певного (розумного) строку з метою забезпечення більшої вартості наявного майна. Для найбільш неліквідних активів цей строк (період) може становити біля двох років.

Примусова ліквідація передбачає негативний розпродаж активів, як правило, усіх одночасно (на одному аукціоні).

Питання для самоконтролю

1. Поняття діагностики банкрутства фінансових корпорацій у системі антикризового управління.
2. Сутність досудової санації фінансової корпорації.
3. Процедура судової санації фінансової корпорації.
4. Види банкрутства фінансових корпорацій.

5. Основні чинники, що спричиняють банкрутство фінансових корпорацій.

7. Методи діагностики банкрутства фінансових корпорацій.

8. Переваги і недоліки сучасних моделей діагностики банкрутства фінансових корпорацій.

9. Управління санацією фінансової корпорації.

10. Управління банкрутством і ліквідацією фінансової корпорації.

11. Процедура банкрутства і ліквідації фінансової корпорації.

12. Проблеми банкрутства фінансових корпорацій в Україні.

Тестові завдання для перевірки засвоєних знань

1. Санація розподіляється на види:

а) часткова, повна;

б) короткострокова, середньострокова, довгострокова;

в) досудова, судова, післясудова;

г) досудова і судова.

2. Повна нездатність установи відновити в майбутньому періоді фінансову стійкість і платоспроможність – це:

а) технічне банкрутство;

б) умисне банкрутство;

в) реальне банкрутство;

г) фіктивне банкрутство.

3. За сферами діяльності санаційні заходи бувають:

а) технічні, фінансово-економічні, організаційно-правові, соціальні;

б) стратегічні, тактичні;

в) інноваційні, інвестиційні, фінансово-економічні, правові;

г) оперативні, тактичні, стратегічні.

4. За горизонтом впливу санаційні заходи бувають:

а) технічні, фінансово-економічні, організаційно-правові, соціальні;

б) стратегічні, тактичні;

в) інноваційні, інвестиційні, фінансово-економічні, правові;

г) оперативні, тактичні, стратегічні.

5. Задоволення претензій кредиторів за рахунок фінансово-господарської діяльності установи здійснюється в разі:

а) фінансової санації установи;

б) санації реорганізацією;

в) реструктуризації;

г) ліквідації.

6. Банкрутство поділяється на види:

а) реальне, приховане;

б) технічне, фіктивне, приховане;

в) реальне, технічне, умисне, фіктивне, приховане;

г) реальне, технічне, умисне, не умисне, фіктивне, приховане.

7. Відповідно до чинного законодавства України суб'єктом банкрутства може бути:

а) будь-яка юридична особа, яка нездатна своєчасно задовольнити вимоги кредиторів і сплатити податки;

б) будь-яка фізична особа, яка нездатна своєчасно задовольнити вимоги кредиторів і сплатити податки;

в) будь-яка юридична чи фізична особа, яка нездатна своєчасно задовольнити вимоги кредиторів і сплатити податки;

г) будь-яка вітчизняна або зарубіжна юридична чи фізична особа, яка нездатна своєчасно задовольнити вимоги кредиторів і сплатити податки.

8. Передбачає розрахунок інтегрального показника, за допомогою якого здійснюється оцінка ймовірності визначення підприємства банкрутом, модель:

а) Спрійгейта;

б) Ліса;

в) Альтмана;

г) Монте Карло.

9. Система діагностики банкрутства повинна базуватися на засадах:

а) орієнтованості на кількісну оцінку схильності установ до банкрутства, своєчасності;

б) своєчасності, оптимального співвідношення між простотою та складністю методів ранньої діагностики;

в) орієнтованості на кількісну оцінку схильності установ до банкрутства, своєчасності, оптимального співвідношення між простотою та складністю методів ранньої діагностики;

г) орієнтованості на кількісну оцінку схильності установ до банкрутства, своєчасності, оптимального співвідношення між простотою та складністю методів ранньої діагностики, економічності.

10. Комплекс послідовних взаємопов'язаних заходів фінансово-економічного, виробничо-технічного, організаційного та соціального характеру, спрямованих на виведення суб'єкта господарювання з кризи і відновлення або досягнення ним прибутковості та конкурентоспроможності, – це:

а) санація;

б) реорганізація;

в) реструктуризація;

г) ліквідація.

Список використаних джерел до теми 3

1. Довго, дорого, неефективно: процедура банкрутства у сучасних реаліях [Електронний ресурс] // Офіс ефективного регулювання (Better Regulation Delivery Office). – Режим доступу : http://brdo.com.ua/press-room/protsedura-bankrutstva-v-ukrayini/attachment/protsedura- bankrutstva-u-suchasnyh-realiyah-ukrai-ny_3-1/

2. Лук'янов В. С. Сучасні фінансові ринки : монографія / В. С. Лук'янов. – К., 2013. – 479 с.

3. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства :

Наказ Міністерства економіки України : від 19 січня 2006 р. № 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=111503bd-ca7f-4dee-b07c-c66c2aa28e03&title=MetodichniRekomendatsiiSchodoViiavlenniaOznakNeplatospromozhnostiPidpriiemstvaTaOznakDiiZPrikhovuvanniaBankrutstvaFiktivnogoBankrutstvaChiDovedenniaDoBankrutstva-1

4. Науменкова С. В. Проблеми підтримки фінансового сектору в умовах фінансової кризи / С. В. Науменкова // Вісник НБУ. – 2009. – № 6. – С. 12–18.

5. Обґрунтування методичних підходів до оцінки стійкості фінансової системи / С. В. Науменкова, Р. С. Лисенко, Д. С. Попов та ін. // Інформ.-аналіт. матеріали. – К. : Національний банк України. Центр наукових досліджень, 2006. – Вип. 6. – 162 с.

6. Олешко А. А. Актуальні напрями подолання банківської кризи в Україні / А. А. Олешко, К. П. Побоча // Моделювання та інформатизація соціально-економічного розвитку України : збірник наукових праць. – 2017. – Випуск № 1 (3). – С. 70–78.

7. Олешко А. А. Фінансові кризи в умовах глобалізації економіки: теоретичний аспект / А. А. Олешко // Бюджетно-податкові чинники активізації розвитку фінансових ринків та фінансового посередництва : Міжнар. наук.-практ. конф., 27–28 бер. 2008 р. : тези доп. – Ірпінь : Національний університет ДПС України. – С. 280–281.

8. Про банки і банківську діяльність: Закон України : від 07.12.2000 із змінами і доповненнями, внесеними : від 23.03.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/2121-14

9. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України : від 14.05.1992 із змінами і доповненнями, внесеними : від 23.03.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2343-12

10. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму

та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України : від 14.10.2014 із змінами і доповненнями, внесеними : від 21.12.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1702-18/page

11. Регулятивний потенціал фінансового ринку в умовах глобальних викликів : монографія / за заг. ред. д.е.н., професора С. В. Онишко. – Ірпінь : Видавництво Національного університету ДПС України, 2016. – 452 с.

12. Терещенко О. О. Антикризове фінансове управління на підприємстві / О. О. Терещенко / Київський національний економічний ун-т. – К. : КНЕУ, 2004.

13. Фомичева Л. П. Антикризисные меры: управление кредитной задолженностью [Електронний ресурс] / Л. Фомичева // Финансовый менеджмент. – 2013 – № 1. – Режим доступу : http://www.finman.ru/annotations/2013/1/

14. Ященко В. Методи аналізу ймовірності настання банкрутства на підприємстві [Електронний ресурс] / В. Ященко // Науковий блог ВНЗ «Острозька академія». – Режим доступу : http://naub.oa.edu.ua/2015/%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8-%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D1%83

15. Geršl, A. Financial stability indicators: advantages and disadvantages of theiruse in the assessment of financial system stability / A. Geršl, J. Heřmánek // CNB Financial Stability Report 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ideas.repec.org/h/cnb/ocpubc/fsr06–2.html

16. Tarullo D. Financial regulation in the wake of the crisis. Speech at the Peterson Institute for International Economics. – Washington DC, 8 June 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bic.org/reviev /r090611d.pdf

17. The Financial Crisis and Information Gaps : Progress Report Action Plans and Timetables Progress Report Action Plans and Timetables / Prepared by the IMF Staff and the FSB Secretariat. – 2010. – P. 12. – May.

Глава 4. Антикризове планування діяльності фінансових корпорацій

4.1. Планування як функція антикризового управління.
4.2. Державні антикризові стратегії у фінансовому секторі.
4.3. Антикризові стратегії фінансових корпорацій.
4.4. Бізнес-плани фінансових корпорацій.
4.5. Тактичне та оперативне антикризове планування.

4.1. Планування як функція антикризового управління

Планування разом з організацією, регулюванням, мотивацією і контролем є однією із п'яти основних функцій антикризового управління.

Антикризове планування – це процес формування цілей, визначення засобів, форм, методів їх досягнення на основі знань про закономірності та механізми функціонування об'єкта антикризового управління.

Антикризове планування – це функція антикризового управління, що передбачає розробку стратегії та тактики досягнення встановлених цілей, розробку і реалізацію стратегії, планів, програм та окремих заходів, орієнтованих на досягнення поставлених цілей антикризового управління.

Відповідно до масштабів і горизонту впливу на об'єкт антикризове планування діяльності фінансової корпорації поділяється на:

– *стратегічне планування* – процес здійснення сукупності систематизованих та взаємоузгоджених заходів із визначенням довгострокових цілей та напрямів діяльності корпорації;

– *тактичне планування* – це організована послідовність дій, розроблених з метою виконання стратегічного плану;

– *оперативне планування* – це поточне фінансово-економічне і виконавче планування на короткий період часу, орієнтоване на доповнення, деталізацію та корегування тактичного плану з урахуванням змін економічної кон'юнктури, виникнення нових загроз, ризиків і умов розгортання кризових ситуацій.

Антикризове планування діяльності фінансових корпорацій реалізується на основі певних принципів. Принципи планування – це основні правила, що використовуються задля створення умов, необхідних для розробки оптимального плану.

До *принципів антикризового планування діяльності фінансових корпорацій* відносимо:

– принцип цілеспрямованості – передбачає формулювання стратегічних і тактичних цілей, дерева цілей;

– принцип участі – передбачає участь у процесі планування антикризових менеджерів, що сприяє підвищенню ними рівня кваліфікації, формує нові навички і знання;

– принцип безперервності – передбачає організацію повторюваного процесу планування, який би оптимально дозволяв реагувати на зміни умов господарювання, що відбуваються; планування здійснюється на циклічній основі;

– принцип системності – виходить з того, що будь-яка економічна система містить ієрархічно взаємопов'язувані і взаємодоповнювані складові елементи, які формують єдиний механізм;

– принцип ефективності, що передбачає позитивний кінцевий економічний ефект;

– принцип адекватності – передбачає відповідність планових заходів реаліям сучасного етапу розвитку фінансово-економічної системи;

– принцип поступовості та етапності, що передбачає врахування фактора часу;

– принцип дотримання матеріально-фінансової збалансованості з метою забезпечення ресурсного потенціалу, регулювання фінансових потоків;

– принцип наукової обґрунтованості – передбачає врахування сучасних досягнень у теорії і методології при розробці та впровадженні антикризових планів;

– принцип забезпечення єдності стратегічного і тактичного планування;

– принцип своєчасності прийняття – передбачає прогнозування, діагностику та оперативне реагування на симптоми кризи з

метою недопущення кумулятивного накопичення кризового потенціалу;

– принцип узгодженості та скоординованості з державною фінансовою і економічною політикою та з міжнародними нормативами.

Концептуальна схема антикризового планування наведена на рис. 4.1.

Рис. 4.1. Концептуальна схема антикризового планування діяльності фінансової корпорації

Антикризовому плануванню передує процес прогнозування – передбачення майбутньої кризи та можливого стану об'єкта антикризового управління на основі аналізу, моніторингу і діагностики системи кількісних і якісних показників його діяльності.

Прогнозування криз включає ряд взаємопов'язаних етапів (рис. 4.2).

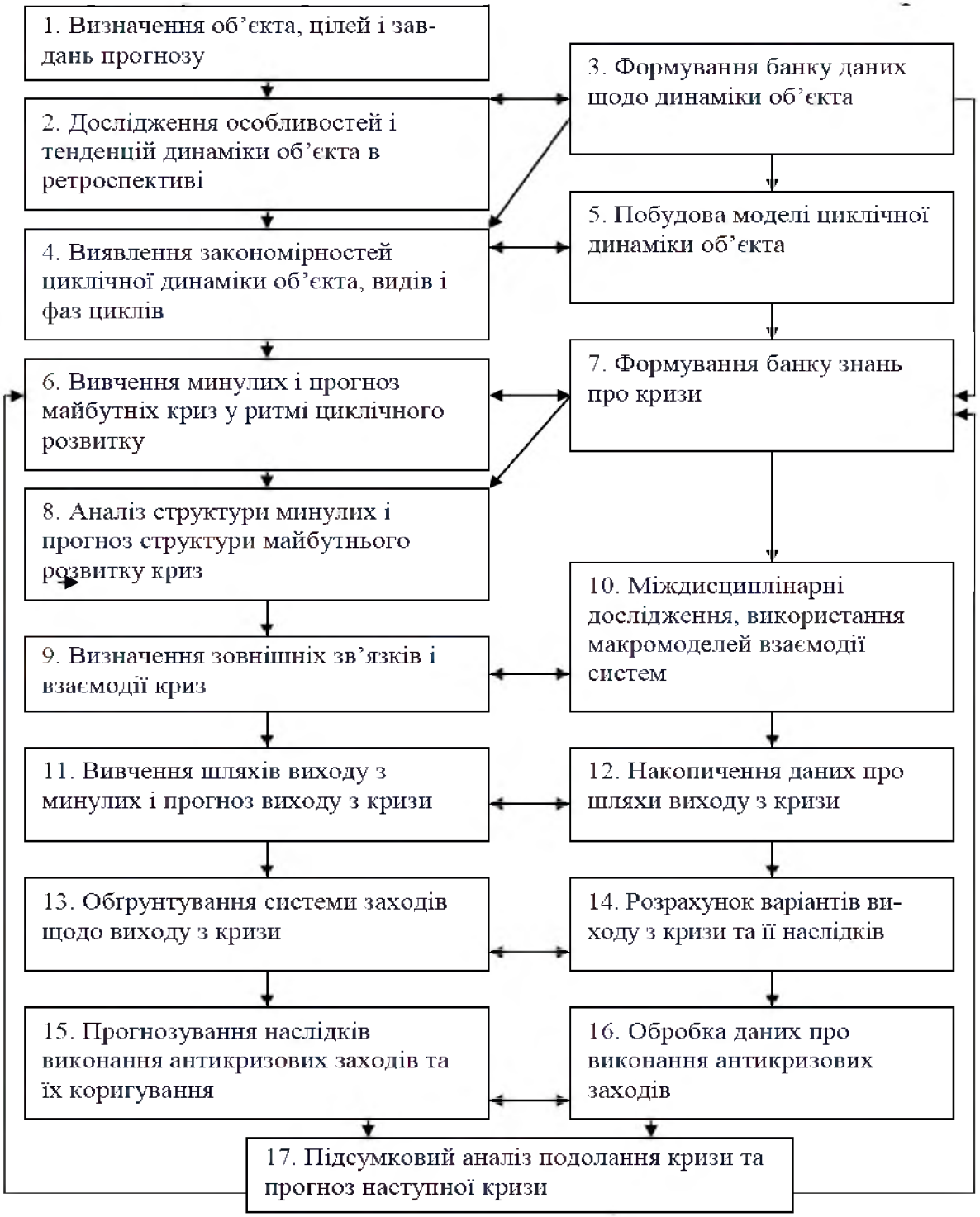

Рис. 4.2. Алгоритм прогнозування кризи[31]

Необхідність прогнозування криз визначається їх невідворотністю та циклічністю економічного розвитку. Прогнозування є

[31] Кузык Б. Н., Кушлин В. И., Яковец Ю. В. Прогнозирование и стратегическое планирование соціально-экономического развития : учебное пособие. М. : Экономика, 2006. 427 с.

науковою базою для подальшого вибору регуляторів щодо мінімізації негативних наслідків кризових явищ.

Прогнозування криз може здійснюватись у межах превентивного управління та як один із етапів, що передує розробці програми.

Антикризова програма – це цілеспрямовано розроблений документ, що містить систематизовано викладені етапи впровадження, комплекс антикризових заходів, джерела та обсяги їх фінансування, терміни виконання, способи контролю за виконанням, виконавців згідно з функціональним розподілом обов'язків та очікуваними результатами реалізації.

Антикризова програма розробляється в межах стратегії розвитку установи та на основі аналізу і діагностики ймовірності банкрутства (глава 3).

Формування антикризової програми передбачає ранжування цілей, що здійснюється способом розміщення їх у порядку зниження пріоритетності. Впорядкування цілей різних ієрархічних рівнів передбачає побудову дерева цілей (рис. 4.3).

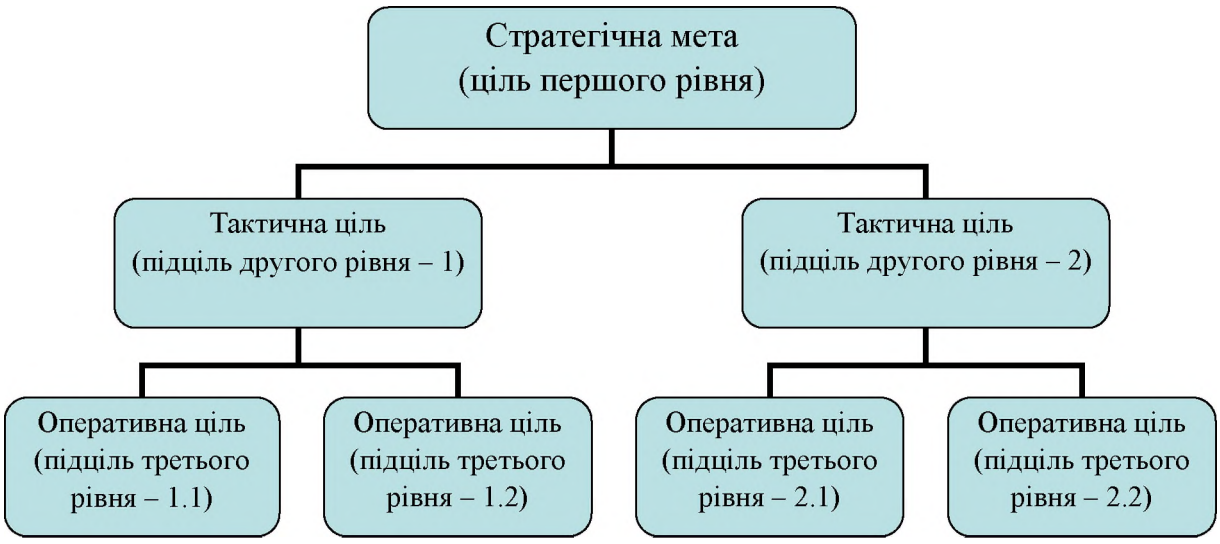

Рис. 4.3. Дерево цілей

Визначальною та вершиною дерева цілей є стратегічна мета, яка реалізується за допомогою тактичних цілей. Стратегічна мета вважається досягнутою, коли досягнуто усі підцілі нижчого рівня. *Тактика* визначає цілі й засоби, форми й способи діяльності,

які найбільш відповідають конкретним обставинам на цей момент і забезпечують досягнення стратегічних цілей. *Оперативні цілі* пов'язані з необхідністю запобігання загрозі виникнення непередбачуваних обставин та миттєвого реагування на кризові ситуації.

Антикризова програма розробляється:

– на довгостроковий період (понад п'ять років) у вигляді антикризової стратегії;

– на середньостроковий період (від одного до п'яти років);

– на короткостроковий період (до одного року).

Структура антикризової програми не потребує формалізації і визначається стадією кризи та спеціалізацією і специфікою діяльності фінансової корпорації.

Основними характеристиками антикризової програми фінансової корпорації є:

– підпорядкованість загальній стратегії розвитку корпорації;

– відповідність інтересам і потребам засновників, найманих працівників та суспільства;

– зорієнтованість на формування конкурентних переваг та досягнення високої конкурентоспроможності фінансових послуг;

– відповідність вимогам чинного законодавства, державних регуляторів (НБУ, НКЦПФР, Нацкомфінпослуг) та міжнародним нормам фінансового нагляду;

– визначеність зовнішніх і внутрішніх викликів, загроз і ризиків;

– встановлення досяжних (реалістичних) цілей, які формалізовані у кількісних і якісних показниках;

– забезпечення комплексного вирішення проблем фінансового оздоровлення, відновлення фінансової стійкості, платоспроможності і ліквідності корпорації;

– конкретність антикризових заходів із визначенням механізмів, строків їх виконання, обсягів та джерел фінансування;

– прогнозування результатів та можливих наслідків прийняття управлінських рішень;

– розподіл виконавців і відповідальності між структурними підрозділами та фахівцями з антикризового управління й ризик-менеджменту;

– контрольованість і прозорість виконання.

Антикризовий план розробляється на основі програми. У загальному розумінні план – заздалегідь визначений порядок, послідовність здійснення накресленої на конкретний період програми із зазначенням її мети, змісту, обсягу, методів, засобів, послідовності та строків виконання.

Реалізація планувальної функції здійснюється шляхом розробки антикризових планів, які класифікують за такими ознаками:

– предмет планування (план антикризових заходів, план здійснення антикризового управління);

– терміни планування (оперативні, короткострокові, середньострокові);

– масштаб планування (у цілому по установі, за структурними підрозділами, за напрямами діяльності);

– сфера планування (план фінансового оздоровлення, план антикризових маркетингових заходів, план диверсифікації діяльності тощо).

4.2. Державні антикризові стратегії у фінансовому секторі

Програмно-цільовий підхід у державному антикризовому управлінні забезпечує соціально-економічний розвиток на засадах упорядкованості, комплексності, системності та поступовості впровадження регулюючих інструментів у період кризи та й посткризовий період.

Основним довгостроковим програмним документом розвитку держави є Стратегія. Сьогодні в Україні реалізується Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»[32].

---

[32] Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», затверджена Указом Президента України : від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015

У фінансовому секторі діє стратегічний документ – Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року[33].

У програмі визначено такі чинники, що стримують подальший розвиток фінансового сектору:

– існування на ринку фінансових установ, які не виконують та не мають на меті виконувати функції фінансового посередництва і створюють суттєві системні ризики для сектору;

– недостатній рівень або повна відсутність гарантій прав захисту інтересів споживачів фінансових послуг (у т. ч. позичальників) і кредиторів;

– низький рівень стандартів управління платоспроможністю та ліквідністю банків;

– дія жорстких адміністративних заходів;

– велика частка кредитів, виданих пов'язаним особам, на балансі банків;

– операційна залежність державних банків;

– висока концентрація активів системно важливих банків;

– відсутність належної інфраструктури ринку капіталу, у т. ч. фондового ринку;

– обмежена кількість фінансових інструментів, у т. ч. хеджування ризиків;

– неможливість функціонування в Україні більшості міжнародних систем інтернет-розрахунків;

– неефективне податкове законодавство в частині оподаткування інвестиційних доходів та учасників фінансового сектору;

– зловживання окремими фінансовими установами умовами кредитних договорів;

– відсутність дієвих алгоритмів збереження та повернення активів неплатоспроможних банків;

---

[33] Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року : Постанова Правління Національного банку України : від 18.06.2015 № 391; рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку : від 30.06.2015 № 931, розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : від 11.06.2015 № 1367. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15

– низька фінансова грамотність населення;

– низька ефективність нагляду за банками та іншими фінансовими установами, що не дає можливості вчасно упередити розвиток ризиків;

– обмеженість повноважень та незалежності регуляторів для вжиття заходів впливу на учасників фінансового сектору;

– відсутність ефективних інструментів виведення з ринку проблемних фінансових установ.

Програма реформування фінансового сектору має на меті досягнення таких цілей до 2020 року:

1) фінансова стабільність та сталий розвиток:

– консолідація банківського сектору, диверсифікація його структури та формування конкурентоспроможної і менш фрагментарної банківської системи;

– відновлення банківського кредитування;

– очищення балансів фінансових установ від проблемних активів, дотримання лімітів кредитування великих позичальників та пов'язаних осіб, своєчасне та повним обсягом формування резервів за ризиками;

– сталий приплив депозитів до банківської системи, суттєве зростання частки депозитів із терміном розміщення понад дев'ять місяців, досягнення співвідношення кредитів до депозитів у банківській системі в діапазоні 110–130 %;

– впровадженння макро- та мікропруденційного нагляду на основі оцінки наявних і потенційних ризиків (risk based supervision), досягнення стійкості фінансової системи до макроекономічних шоків і контрциклічності фінансового сектору;

– забезпечення достатності капіталу відповідно до принципів Базель ІІІ понад 10 %, запровадження додаткових буферів капіталу;

– запровадження єдиних правил ЄС щодо вільного руху капіталу, лібералізація валютного законодавства, впровадження механізмів хеджування валютних ризиків, забезпечення доларизації пасивів українських банків на рівні нижче 40 %;

2) інфраструктура фінансового сектору:

– виконання фінансовими установами виключно функцій фінансового посередництва;

– зменшення кількості державних банків та їхнього впливу на економіку, підвищення стандартів корпоративного управління шляхом упровадження практик приватного сектору;

– підвищення ролі та функцій наглядових рад банків і небанківських фінансових установ, впровадження нових вимог до систем внутрішнього аудиту та контролю в банках і в небанківських фінансових установах;

– зменшення частки готівкових розрахунків і частки готівки у грошовій масі за рахунок упровадження відкритих процедур і принципів функціонування, регулювання діяльності платіжних систем в Україні та створення сприятливих умов для використання електронних платіжних засобів;

– запровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення, досягнення обсягу активів другого рівня пенсійної системи щодо ВВП – 10 %, пенсійних заощаджень населення – 15 %;

– зменшення кількості страхових компаній, зростання рівня проникнення страхування до 7 % ВВП за рахунок зростання чистих премій, запровадження накопичувального страхування, зростання обсягів довгострокових інвестицій в економіку України за рахунок довгострокових резервів страховиків зі страхування життя з 5 до 15 млрд грн, створення передумов для розвитку агрострахування та добровільного медичного страхування;

– забезпечення функціонування інфраструктури фондового ринку, впровадження нових вимог до перебування цінних паперів у лістингу бірж, модернізація системи клірингу та розрахунків, забезпечення здійснення Центральним депозитарієм депозитарного обліку всіх емісійних цінних паперів, зростання обсягів активів ІСІ щодо ВВП до 10 %;

– посилення вимог до діяльності професійних учасників на ринку цінних паперів, зокрема запровадження нових підходів до боротьби з маніпулюванням на фінансових ринках (зокрема,

фондовому), запровадження заходів протидії зловживанням з використанням інсайдерської інформації;

3) захист прав споживачів та кредиторів:

– запровадження дієздатної системи гарантування вкладів населення, що забезпечуватиме отримання гарантованої суми в термін до двох місяців, та зменшення фактору морального ризику (moral hazard) для більш відповідального вибору вкладниками банків;

– створення єдиного державного реєстру кредитних історій, забезпечення доступу кредитних бюро до інформації в усіх відкритих реєстрах;

– забезпечення можливості компенсації втрат за кредитними операціями за рахунок швидкої реалізації застав;

– запровадження гарантій компенсації втрат інвесторів, вкладників та позичальників у разі порушення законодавства банками та небанківськими фінансовими установами;

– посилення захисту прав споживачів щодо послуг зі страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів за рахунок підвищення лімітів відповідальності страховиків;

4) інституційна спроможність регуляторів:

– проведення трансформації і перерозподілу функцій між регуляторами фінансового сектору, оптимізація організаційних структур та спрощення внутрішніх процесів регуляторів;

– впровадження ефективного консолідованого нагляду за фінансовим сектором на основі принципів IOSCO, IAIS, Basel III, Solvency II, EIOPA, BIS, що надасть можливість ефективно діагностувати, попереджати розвиток системних ризиків та оцінювати реальну і потенційну дію шоків на фінансовий сектор та учасників;

– використання зваженого на ризик підходу оцінки випадків відмивання грошей та створення ефективної системи діяльності наглядової служби (як всередині країни, так і з іноземними агенціями) і відповідно до рекомендацій та вимог FATF впровадження системи протидії фінансуванню тероризму, а також механізмів викриття шахрайства;

– запровадження необхідної законодавчої бази для використання новітніх технологій у банківській сфері, розширення методів ідентифікації клієнтів, запровадження у банківському секторі МСФЗ, створення єдиної інформаційної системи даних для формування статистичної, регуляторної та фіскальної звітності, впровадження єдиних стандартів електронного документообігу у фінансовому секторі.

Програма реалізується у три етапи:

I. Очищення фінансового сектору – кардинальне вирішення проблеми «баластів» минулого, виведення із ринку недобросовісних гравців, розкриття власників учасників фінансового сектору.

II. Перезавантаження фінансового сектору – забезпечення прозорості та рівноправності в ланцюжку «акціонер-менеджмент-клієнт», скасування усіх обумовлених кризою адміністративних обмежень, підвищення капіталізації учасників фінансового сектору, посилення захисту прав позичальників, кредиторів та інвесторів.

III. Створення передумов для довгострокового сталого розвитку фінансового сектору – забезпечення стійкості та надійності фінансового сектору в довгостроковій перспективі, наближення стандартів регулювання платоспроможності та ліквідності банків до рекомендацій Базельського комітету, запровадження накопичувального пенсійного забезпечення, стимулювання ринку страхових та інших фінансових послуг і розвитку інфраструктури та інструментів фінансового сектору, створення додаткових гарантій фінансової надійності на випадок економічної рецесії, підвищення надійності системно важливих банків, підвищення інституційної спроможності регуляторів.

Як складова Стратегії розвитку фінансового сектору, розробляється стратегія розвитку банківського сектору (банківської системи)[34].

---

[34] Стратегія розвитку банківської системи 2016–2020: «синергія розвитку банків та індустріалізації економіки». Відкритий громадський проект для широкого експертного обговорення. URL : https://ru.scribd.com/doc/309476989/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97-%D0%A1%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B8-2016-2020

Основною метою реалізації Стратегії розвитку банківської системи України є розбудова фінансово потужної, прибуткової і стабільної банківської системи, яка ефективно виконує свою основну функцію – оптимальний перерозподіл капіталу в економіці для фінансування інтенсивного стійкого економічного зростання на основі високотехнологічної індустріалізації, розвитку інфраструктури, науки, освіти і добробуту населення в цілому.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких стратегічних цілей:

І. Підвищення якості політики Національного банку України, зокрема:

а) реалізація реформи монетарної політики через розвиток її операційної системи для вирівнювання накопичених монетарних дисбалансів, оптимального управління ліквідністю, оптимізації процентної політики;

б) оптимізація валютного регулювання і валютно-курсової політики для забезпечення валютної стабільності;

в) вдосконалення банківського регулювання і банківського нагляду;

г) створення ефективної та дієвої Ради НБУ і розвиток при Раді НБУ потужного науково-дослідницького й експертно-аналітичного центру для розробки і моніторингу реалізації Стратегії монетарної політики, спрямованої на забезпечення валютної стабільності і помірних темпів інфляції, та створення монетарних передумов переходу від моделі сировинного придатку до високотехнологічної промислової економіки.

ІІ. Підвищення довіри суспільства до Національного банку України, банківської системи і національної валюти.

ІІІ. Розбудова банківської системи як комплексу рівноправних, різних за розмірами, спеціалізацією і бізнес-моделями банків, які є фінансово здоровими, конкурентоспроможними, стабільними, спрямованими на довгострокову перспективу розвитку в Україні, кредитування реального сектору економіки, інноваційний та інвестиційний розвиток.

ІV. Розвиток цивілізованого конкурентного ринку банківських послуг на базі сучасної ринкової інфраструктури, нових

технологій, дотримання антимонопольного законодавства, недопущення рейдерства.

V. Розвиток процесів банківського кредитування реального сектору, зокрема високотехнологічного виробництва, малого та середнього бізнесу, мікрофінансування для сприяння зростанню економіки і підвищенню зайнятості.

VI. Розвиток державних банків як банків розвитку і структурної перебудови економіки.

У сфері надання послуг небанківського фінансового сектору реалізується Стратегія реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015–2020 роки[35].

Метою Стратегії є реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг для забезпечення сприятливих умов їхнього подальшого розвитку, підвищення інвестиційної привабливості та відновлення довіри споживачів небанківських фінансових послуг.

Досягнення мети Стратегії забезпечується за такими напрямами:

– дерегуляція на ринках небанківських фінансових послуг та спрощення регуляторного середовища;

– удосконалення діяльності регулятора та підвищення ефективності державного нагляду;

– захист інтересів споживачів фінансових послуг та відновлення довіри до ринків небанківських фінансових послуг;

– регуляторний вплив на розвиток ринків небанківських фінансових послуг (пріоритети).

---

[35] Стратегія реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015–2020 роки, затверджена розпорядженням Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : від 19.03.2015 № 499. URL : https://nfp.gov.ua/files/sektor/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%202015-2020.pdf

4.3. Антикризові стратегії фінансових корпорацій

Антикризова стратегія фінансової корпорації розробляється в межах загальнодержавних імперативів і пріоритетів розвитку фінансового сектору.

Антикризова стратегія фінансової корпорації – це довгостроковий програмний документ антикризового управління, що містить сукупність послідовних дій і управлінських рішень, спрямованих на убезпечення кризових ситуацій, забезпечення конкурентоспроможності, платоспроможності та фінансової стійкості корпорації.

На рівні корпорації антикризові стратегії можна класифікувати за різними ознаками.

За характером поведінки антикризові стратегії поділяють на:

– стратегії виживання – передбачають еволюційний розвиток з урахуванням становища, що склалося;

– стратегії прориву – забезпечують істотне поліпшення всіх аспектів діяльності і передбачають орієнтацію на лідируюче положення на ринку.

За характером поведінки на ринку антикризові стратегії є: захисні; наступальні.

За визначенням основного напряму управління компанією видами антикризових стратегій є:

– стратегія стабілізації;

– стратегія скорочення;

– стратегія реструктуризації.

У свою чергу, стратегії скорочення за способами реалізації поділяють на:

– стратегії розвороту;

– стратегію відокремлення;

– стратегію ліквідації.

За характером підходів до скорочення виділяють такі стратегії скорочення:

– скорочення витрат – близька до стратегії скорочення організаційних форм, тому що основною ідеєю є пошук можливостей і вжиття заходів для скорочення витрат;

– «збирання врожаю» – припускає відмову від довгострокової перспективи існування певного бізнесу для одержання максимальних доходів за короткий період, тобто розуміння того, що бізнес приноситиме швидкі й порівняно великі гроші, але за короткий період;

– скорочення організаційної структури, коли підприємство (установа) закриває чи продає один зі своїх підрозділів з метою довгострокової зміни меж діяльності;

– ліквідації, що є граничним випадком стратегії скорочення і здійснюється тоді, коли підприємство не може продовжувати діяльність[36].

До функціональних стратегій відносять фінансову, інвестиційну, організаційну стратегії, стратегію технічного розвитку, матеріально-технічного забезпечення, кадрів та соціального розвитку.

Фінансова стратегія – це формування системи довгострокових цілей, а також шляхів їх досягнення. Фінансова стратегія передбачає вирішення завдань, передбачених загальною стратегією корпорації.

Фінансова стратегія забезпечує:

– визначення проблем розвитку та формування шляхів їх усунення;

– виявлення загроз і фінансових ризиків;

– формулювання цілей і завдань;

– виявлення резервів зростання, напрямів і пріоритетів забезпечення фінансової стійкості;

– формування фінансових ресурсів;

– аналіз і прогнозування;

– облік і аудит фінансової діяльності;

– диверсифікацію фінансових послуг, фінансової та інвестиційної діяльності;

– фінансовий контролінг;

– формування стратегічних фінансових резервів;

– інноватизацію діяльності;

---

[36] Іртищева І., Мінакова С. Обґрунтування концепції стратегічної програми в антикризовому. Економіст. 2014. № 11. С. 38–40.

– конкурентні переваги і конкурентоспроможність;

– визначення ефективності стратегії, контроль за її виконанням та коригування з урахуванням мінливості динамічного соціально-економічного середовища.

Стратегія розробляється на чотирьох організаційних рівнях (рис. 4.4)[37]:

1. Корпоративна стратегія – стратегія для компанії та сфер її діяльності в цілому.

2. Ділова стратегія – для кожного окремого виду діяльності компанії.

3. Функціональна стратегія – для кожного функціонального напряму певної сфери діяльності. Сюди належить фінансова стратегія, виробнича стратегія, маркетингова стратегія та ін.

4. Операційна стратегія – більш вузька стратегія для основних структурних одиниць: заводів, торгових регіональних представників.

Рис. 4.4. «Піраміда стратегій» Томпсона-Стрікленда для корпорацій

---

[37] Томпсон А. А., Стрикленд А. Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии : учебник для вузов; пер. с англ. под ред. Л. Г. Зайцева, М. И. Соколовой. М : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. 576 с.

На рівні окремої фінансової корпорації (у загальному вигляді) стратегічне планування включає такі етапи:

– формування стратегічних цілей;

– аналіз зовнішнього середовища, оцінка реальності досягнення цілей;

– аналіз потенціалу та його адекватності поставленим цілям;

– аналіз стратегічних альтернатив;

– вибір генеральної стратегії;

– розробка функціональних стратегій, зокрема фінансової стратегії;

– запровадження, контроль та оцінка результатів.

Інструментом реалізації довгострокових стратегій розвитку є програма реструктуризації.

Розробка й упровадження програми надає змогу вирішити ряд завдань: підвищення конкурентоспроможності корпорації (установи); розширення ринків збуту, диверсифікація фінансових послуг, зростання прибутковості та рентабельності; забезпечення вдосконалення наявних і формування нових управлінських структур та інтеграційних зв'язків тощо.

4.4. Бізнес-плани фінансових корпорацій

Формою тактичного планування є розробка бізнес-планів.

Бізнес-план корпорації – це письмовий документ, у якому викладено суть, напрями і способи реалізації підприємницької діяльності.

Виділяють такі види бізнес-планів фінансових корпорацій:

– комерційний бізнес-план;

– інвестиційний бізнес-план;

– бізнес-план санації.

При антикризовому управлінні розробляється бізнес-план санації, який спрямований на відновлення платоспроможності та підтримання ефективної діяльності фінансової корпорації.

План санації корпорації (установи) базується на обраній стратегії. План фінансового оздоровлення розробляється як для платоспроможних, так і неплатоспроможних корпорацій (установ).

Для неплатоспроможних корпорацій (установ) розробка плану санації є обов'язковою. Залежно від виду фінансової корпорації план санації матиме специфіку розробки і реалізації, які будуть розглянуті у наступних розділах посібника.

План санації – це систематизований перелік взаємопов'язаних і послідовних заходів, що підлягають здійсненню під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом або його ліквідації, що спрямовані на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також на задоволення вимог кредиторів, із зазначенням строків здійснення таких заходів, з передбаченням їхніх очікуваних результатів (наслідків)[38].

План санації включає такі розділи:

Розділ І. «Вступ (передмова)» визначає мету санації, суть передбачених Планом санації заходів з відновлення платоспроможності боржника, способів, засобів та очікуваних результатів (наслідків) виконання Плану санації.

Розділ ІІ включає загальну інформацію щодо справи про банкрутство (дата порушення справи про банкрутство, номер справи про банкрутство, найменування суду, кредитор, який ініціює справу про банкрутство, інформація про реєстр вимог кредиторів, загальний розмір вимог кредиторів тощо).

Розділ ІІІ містить загальну характеристику боржника:

– повне і скорочене найменування, ідентифікаційний код за Єдиним державним реєстром підприємств та організацій України, номер і дата видачі свідоцтва про державну реєстрацію (перереєстрацію), місцезнаходження, інформація про засоби зв'язку, відомості про основні види господарської діяльності, відомості щодо статутного (складеного) капіталу, власників акцій (часток), структурна схема, штатний розпис, перелік дочірніх підприємств, філій, представництв та інших відокремлених структурних підрозділів;

---

[38] Про затвердження Типової форми плану санації боржника у справі про банкрутство, Типової форми мирової угоди у справі про банкрутство та вимог щодо їх розроблення : Наказ Міністерства юстиції України : від 19.06.2013 № 1223/5. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1064-13

– відомості про основні види продукції (робіт, послуг) (перелік основних видів продукції, питома вага кожного виду продукції у загальному обсязі виробництва, собівартості продукції та її реалізації (у грошовому еквіваленті); випуск продукції в натуральних одиницях; ціна та загальна характеристика ринків збуту, аналіз конкурентоспроможності та конкурентних переваг підприємства).

Розділ IV «Аналіз фінансової, господарської, інвестиційної діяльності боржника, його становища на ринках на дату порушення справи про банкрутство» включає відомості про фінансову, господарську, інвестиційну діяльність боржника за 3 роки, що передували порушенню провадження у справі про банкрутство, та висновок щодо загальних перспектив санації і подальшої господарської діяльності підприємства.

Відомості про фінансову, господарську, інвестиційну діяльність боржника включають:

– оцінку фінансового стану підприємства;

– аналіз факторів, що призвели до неплатоспроможності;

– визначення можливості санації підприємства;

– аналіз структури активів, власних оборотних засобів, структури дебіторської та кредиторської заборгованості;

– аналіз прибутковості підприємства, використання виробничого апарату та трудових ресурсів (витрат на виробництво, використання трудових ресурсів, інвестицій та інновацій, об'єктів житлово-комунального та соціально-культурного призначення);

– структуру довгострокових та поточних фінансових інвестицій;

– відомості про майно (майнові права боржника) згідно з результатами інвентаризації.

Розділ V «Заходи з відновлення платоспроможності» містить черговість, строки (терміни) виконання та відомості про:

– реструктуризацію підприємства;

– перепрофілювання виробництва;

– закриття нерентабельних виробництв;

– відстрочення та/або розстрочення платежів або прощення (списання) частини боргів;

– ліквідацію дебіторської заборгованості;

– реструктуризацію активів боржника;

– продаж частини майна боржника;

– виконання зобов'язань боржника власником майна боржника та його відповідальність за невиконання взятих на себе зобов'язань;

– збільшення статутного капіталу боржника;

– відчуження у процедурі санації майна боржника шляхом заміщення активів;

– звільнення працівників боржника, які не можуть бути задіяні в процесі виконання плану санації;

– одержання кредиту для виплати вихідної допомоги працівникам боржника, які звільняються згідно з Планом санації;

– відомості про інвестора (інвесторів) та умови його (їх) участі у відновленні платоспроможності боржника (за наявності);

– наміри інвестора щодо викупу державної частки акцій у статутному (складеному) капіталі боржника та умови такого викупу;

– відомості про інші заходи, що вживатимуться з метою відновлення платоспроможності боржника (передачу житлового фонду та соціально-культурних об'єктів до комунальної власності чи до сфери управління уповноважених органів управління тощо).

4.5. Тактичне та оперативне антикризове планування

Тактичне планування забезпечує виконання стратегічного плану. Тактичне планування належить до середньострокового і здійснюється терміном до п'яти років, на практиці – частіше на 1–2 роки.

Тактичне планування пов'язане з оптимальним поєднанням або розподілом фінансових ресурсів на короткий період часу. Основна відмінність між стратегічним і тактичним плануванням полягає в тому, що стратегічне планування пов'язане з обґрунтуванням майбутнього напряму функціонування фінансової корпорації, визначенням того, чого вона прагне досягти, а тактичне планування зосереджене на тому, як саме досягнути цього стану.

Тактичні плани є менш суб'єктивними, тому що при їх складанні використовують достовірну інформацію. Виконання тактичних планів пов'язане з меншим ризиком, оскільки ці рішення пов'язані з внутрішніми проблемами діяльності фінансових корпорацій.

Тактичне планування є логічним продовженням стратегічного, передбачає календарну послідовність реалізації заходів, досягнення стратегічних цілей, конкретизує зміст стратегічних дій.

Тактичне планування фінансової діяльності передбачає складання планів корпорації за всіма напрямами діяльності та на всіх рівнях його управління.

Тактичне планування зорієнтовано на виконання певного завдання, що постає перед фінансовою корпорацією і сформульоване у стратегічному плані. Такі завдання здебільшого мають короткостроковий характер. У тактичному плані формулюють способи досягнення цілей та вирішення конкретних завдань у кожній функціональній сфері діяльності корпорації (фінанси, організація, кадри, маркетинг та ін.).

Впровадження нових програм і проектів, розробка нових видів послуг або фінансових інструментів, розширення мережі філій, вихід на нові ринки передбачають розробку докладного тактичного плану, який визначає послідовність дій, конкретні терміни та виконавців.

Тактичний план може використовуватись і на рівні окремих підрозділів, відділень і на рівні фінансової корпорації залежно від характеру поставленого завдання.

Формою тактичного планування є розробка фінансових планів.

Фінансовий план дозволяє оцінити забезпеченість ресурсами і внутрішніми можливостями корпорації розробленого плану дій і передчасно відмовитися від програм, реалізувати які не дозволяє накопичений потенціал установи.

Фінансовий план є невід'ємною частиною процесу управління ризиками, оскільки при його складанні оцінюють декілька альтернативних проектів розвитку ситуації, які дозволяють швидко реагувати на зміни умов діяльності установи і пристосуватися при виникненні загроз розвитку.

Фінансовий план виступає основним орієнтиром для оцінки результатів роботи корпорації.

Оперативне планування доповнює тактичне.

Метою оперативного планування є забезпечення безперебійної, ритмічної, збалансованої роботи корпорації у часовому вимірі (дні, тижні, місяці) та у розрізі її структурних підрозділів.

Оперативні плани розробляються на основі стратегічного і тактичного планів діяльності фінансової корпорації та залежать від обраного механізму антикризового управління.

Максимальна тривалість часового горизонту для оперативного планування обмежується одним роком. Оперативні плани мають високий ступінь деталізації планових показників, перелік яких залежить від часових меж його реалізації.

Оскільки в кожній корпорації щоденне складання балансу обов'язкове, оперативна управлінська діяльність і полягає передусім в управлінні окремими операціями та балансом у цілому.

Об'єктами оперативного планування в фінансовій корпорації можуть бути: фінансові потоки, окремі операції, фінансові ризики, індикатори фінансових ринків, фінансові результати діяльності корпорації та її структурних підрозділів, ліквідна позиція корпорації та нормативи обов'язкового резервування, валютна позиція тощо.

Розроблення оперативних планів і постійний контроль за їхнім виконанням надає змогу менеджерам установи ефективніше реалізувати функцію оперативного управління. Процес побудови планів і бюджетів включає розрахунок фінансових результатів на плановий період діяльності, а також необхідних для цього фінансових, матеріальних та людських ресурсів. У процесі планування встановлюються планові значення показників балансу, які базуються на плануванні окремих кількісних показників, а також звіту про прибутки та збитки – планового бюджету.

Оперативне планування включає календарне планування і бюджетування.

Календарне планування – це формування плану надходження й видатків грошових коштів, що розроблений на майбутній рік з помісячною розбивкою.

Календарне планування передбачає ведення платіжного календаря, у якому відображають поточні витрати і доходи грошових засобів за днями, тижнями, декадами.

Платіжний календар – це оперативний план грошових потоків, встановлені в рамках одного місяця строки й обсяги платежів. Метою розробки платіжного календаря є встановлення конкретних строків надходження коштів і виплат грошових коштів і їхнє доведення до конкретних виконавців у формі планових завдань. Найпоширенішою формою платіжного календаря, що використовується в процесі оперативного планування грошових потоків, є його побудова в розрізі двох розділів:

1) графік майбутніх надходжень грошових коштів;

2) графік майбутніх платежів.

Складання платіжного календаря і його використання в оперативному управлінні надає можливість здійснювати контроль за надходженням грошових коштів і їхнім цільовим використанням, що сприяє зміцненню фінансової дисципліни[39].

Процес розробки бюджету, що називається бюджетуванням, спрямований на вирішення двох завдань:

– перше – визначення обсягу і видатків, що пов'язані з діяльністю окремих структурних одиниць і підрозділів;

– друге – забезпечення покриття цих видатків фінансовими ресурсами з різних джерел.

Бюджет – це оперативний фінансовий план на короткостроковий період, який розробляють у рамках наступного кварталу з розбивкою за місяцями (і меншими періодами), що відображає надходження і витрачання грошових коштів у процесі здійснення фінансової діяльності корпорації (установи).

Планування кількісних показників і створення бюджетів відбувається як на рівні корпорації в цілому, так і на рівні окремих функціональних і структурних підрозділів.

---

[39] Кузнєцова Л. В., Маслов Ю. К. Організація планування фінансової діяльності банку : монографія. Одеса : Пальміра, 2006. 193 с.

Питання для самоконтролю

1. Суть та значення антикризового планування.
2. Основні принципи антикризового планування діяльності фінансових корпорацій.
3. Поняття та значення антикризової стратегії в системі антикризового управління.
4. Класифікація антикризових стратегій.
5. Мета, завдання та пріоритети антикризової стратегії фінансової корпорації.
6. Алгоритм прогнозування кризи.
7. Суть та значення антикризової програми.
8. Етапи реалізації антикризової програми фінансової корпорації.
9. Процедура розробки антикризових стратегій фінансових корпорації.
10. Механізм тактичного антикризового планування.
11. Календарне планування та бюджетування у фінансовій корпорації.

Тестові завдання для перевірки засвоєних знань

1. Процес здійснення сукупності систематизованих та взаємоузгоджених заходів із визначенням довгострокових цілей та напрямів діяльності установи – це:

а) оперативне планування;

б) довгострокове планування;

в) стратегічне планування;

г) тактичне планування.

2. Принцип, який передбачає прогнозування, діагностику та оперативне реагування на симптоми кризи з метою недопущення кумулятивного накопичення кризового потенціалу, – це:

а) принцип своєчасності прийняття рішень;

б) принцип участі в процесі планування антикризових менеджерів;

в) принцип цілеспрямованості;

г) принцип адекватності.

3. Антикризова програма розробляється на:

а) довгостроковий та середньостроковий періоди;

б) довгостроковий, середньостроковий та короткостроковий періоди;

в) довгостроковий та короткостроковий періоди;

г) середньостроковий та короткостроковий періоди.

4. Заздалегідь визначені порядок, послідовність здійснення накресленої на конкретний період програми із зазначенням її мети, змісту, обсягу, методів, засобів, послідовності та строків виконання в період подолання кризи – це:

а) антикризова політика;

б) антикризова стратегія;

в) антикризова програма;

г) антикризовий план.

5. Стратегія, яка розробляється для установи в цілому та сфер її діяльності, – це:

а) оперативна стратегія;

б) функціональна стратегія;

в) ділова стратегія;

г) корпоративна стратегія.

6. За характером поведінки антикризові стратегії поділяють на:

а) стратегії виживання, стратегії прориву;

б) стратегії стабілізації, стратегії скорочення, стратегії реструктуризації;

в) захисні стратегії, наступальні стратегії;

г) фінансову, інвестиційну, організаційну стратегії, стратегію технічного розвитку, стратегію матеріально-технічного забезпечення, кадрів та соціального розвитку.

7. Стратегії скорочення за способами реалізації поділяють на:

а) стратегії розвороту, відокремлення, ліквідації;

б) стратегії скорочення витрат, «збирання врожаю», скорочення організаційної структури, ліквідації;

в) стратегії відокремлення, скорочення витрат;

г) стратегії розвороту, скорочення організаційної структури, ліквідації.

8. Оперативне планування поєднує такі напрями роботи:

а) прогнозування та бюджетування;

б) прогнозування, бюджетування та складання платіжного календаря;

в) бюджетування та складання платіжного календаря;

г) аналіз стратегічних альтернатив, вибір стратегії, бюджетування та складання платіжного календаря.

9. Організована послідовність дій, розроблених з метою виконання стратегічного плану, – це:

а) оперативне планування;

б) довгострокове планування;

в) середньострокове планування;

г) тактичне планування.

10. З метою оздоровлення фінансово-господарського становища боржника та запобігання визнанню боржника банкрутом або його ліквідації розробляється програмний документ:

а) план реструктуризації;

б) план санації;

в) антикризова програма;

г) антикризова стратегія.

Список використаних джерел до теми 4

1. Гриняев С. Н. Методы прогнозирования сроков наступления финансово-экономических кризисов : аналит. докл. [Електронний ресурс] / С. Н. Гриняев, А. Н. Фомин, С. А. Крюкова,

Г. А. Макаренко. – М., 2010. – Режим доступу : http://csef.ru/media/articles/917/917.pdf

2. Іртищева І. Обґрунтування концепції стратегічної програми в антикризовому управлінні / І. Іртищева, С. Мінакова // Економіст. – 2014. – № 11. – С. 38–40.

3. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року : Постанова Правління Національного банку України : від 18.06.2015 № 391; рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку : від 30.06.2015 № 931, розпорядженням Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : від 11.06.2015 № 1367 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15

4. Кравченко І. Криза та регулювання фінансової системи: уроки і перспективи / І. Кравченко, Г. Багратян // Вісник НБУ. – 2009. – № 1. – С. 19–23.

5. Кузнєцова Л. В. Організація планування фінансової діяльності банку : монографія / Л. В. Кузнєцова, Ю. К. Маслов. – Одеса : Пальміра, 2006. – 193 с.

6. Кузык Б. Н. Прогнозирование и стратегическое планирование соціально-экономического развития : учебное пособие / Б. Н. Кузык, В. И. Кушлин, Ю. В. Яковец. – М.; М.; М.; М. : Экономика, 2006. – 427 с.

7. Нова траєкторія розвитку національної економіки: мікро-, макро- та прикладні аспекти : монографія / за ред. О. В. Покатаєвої, М. В. Болдуєва, Г. Ю. Кучерової. – Запоріжжя : КПУ, 2017. – 452, [428–447] с.

8. Олешко А. А. Антикризові програми і плани національних господарств: особливості реалізації та перші результати / А. А. Олешко // Економіка та держава. – 2010. – № 1. – С. 23–29.

9. Олешко А. А. Концептуальні засади антикризового регулювання національної економіки / А. Олешко // Економіка та держава. – 2012. – № 9. – С. 4–7.

10. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України :

від 23 березня 2000 року № 1602-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1602-14

11. Про затвердження Типової форми плану санації боржника у справі про банкрутство, Типової форми мирової угоди у справі про банкрутство та вимог щодо їх розроблення : Наказ Міністерства юстиції України : від 19.06.2013 №1223/5 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1064-13

12. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України : від 12 січня 2015 року № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015

13. Розвиток фінансового сектору України в умовах формування нової фінансової архітектури / С. В. Науменкова, С. В. Міщенко. – К. : УБС, ЦНДНБУ, 2009. – 384 с.

14. Стратегія реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015–2020 роки : розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : від 19.03.2015 № 499 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://nfp.gov.ua/files/sektor/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%202015-2020.pdf

15. Стратегія розвитку банківської системи 2016–2020: «Синергія розвитку банків та індустріалізації економіки» // Відкритий громадський проект для широкого експертного обговорення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ru.scribd.com/doc/309476989/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97-%D0%A1%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B8-2016-2020

16. Томпсон А. А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии : учебник для вузов / А. А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд; пер. с англ. под ред. Л. Г. Зайцева, М. И. Соколовой. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.

17. Штангрет А. М. Антикризове управління підприємством : навч. посіб. / А. М. Штангрет, О. І. Копилюк. – К. : Знання, 2007. – 336 с.

18. Tarullo D. Financial regulation in the wake of the crisis. Speech at the Peterson Institute for International Economics. – Washington DC, 2009. – 8 June [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bic.org/reviev /r090611d.pdf

19. The Financial Crisis and Information Gaps: Progress Report Action Plans and Timetables Progress Report Action Plans and Timetables / prepared by the IMF Staff and the FSB Secretariat. – 2010. – May.

20. Tucker, P. The debate on financial system resilience: macroprudential instruments deputy governor, fi nancial stability / P. Tucker // Bank of England at Barclays : Annual Lecture. – London, 2009. – 22 October.

РОЗДІЛ 2
АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ БАНКАМИ

Глава 5. Організація антикризового управління банками

5.1. Чинники банківської кризи та необхідність антикризового управління.

5.2. Мета та завдання антикризового управління банками.

5.3. Методи антикризового управління банками.

5.4. Державне антикризове регулювання банківської діяльності та банківський нагляд.

5.1. Чинники банківської кризи та необхідність антикризового управління

Одним із різновидів фінансової кризи є банківська криза (глава 1), яка піддається управлінському впливу.

Банківська криза – це дестабілізація банківського сектору або його окремих сегментів, що проявляється в неспроможності банків виконувати свої функції внаслідок критичного погіршення фінансового стану.

Банківська криза (banking crisis) – різка зміна зовнішніх і внутрішніх умов діяльності банківської системи, внаслідок чого вона стає неспроможною стабільно функціонувати та виконувати свої основні функції. Банківська криза супроводжується масовим вилученням коштів із банківської системи, зниженням темпів зростання та обсягів кредитування, підвищенням процентних ставок і рівня доларизації економіки, падінням споживчого попиту та зниженням обсягів виробництва[40].

Банківська криза розгортається на макроекономічному (національному) та мікроекономічному рівнях.

---

[40] Глосарій банківської термінології. URL : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123133

Макроекономічна банківська криза охоплює переважну більшість банків, впливає на фінансовий стан інших інституційних секторів національної економіки, носить системний характер, призводить до масового банкрутства банків, зниження рівня фінансової безпеки, декапіталізації банківської системи, фінансових втрат домогосподарств, зниження їх довіри до банківської системи та національної грошової одиниці.

Системною банківська криза стає тоді, коли проблеми окремих банків поширюються на сектор у цілому. Системна банківська криза починається тоді, коли виконується щонайменше три з таких шести умов:

1) витрати на підтримку ліквідності банків перевищують 5 % від загальної суми вкладів та зобов'язань перед нерезидентами в банківській системі;

2) на реструктуризацію банків спрямовується принаймні 3 % ВВП;

3) відбувається націоналізація банків у значних масштабах;

4) запроваджуються нові гарантії для клієнтів банків або посилюють наявні;

5) на викуп активів у банків витрачається еквівалент 5 % ВВП чи більше;

6) запроваджується мораторій на виплати депозитів і/або банківські канікули[41].

Системна банківська криза в Україні, що відбулась у 2014–2016 роках, призвела до ряду суспільних втрат. Найбільші серед них – прямі витрати держави на реструктуризацію банківського сектору, зокрема на націоналізацію та докапіталізацію Приватбанку, рекапіталізацію державних банків (Ощадбанк, Укрексімбанк), фінансування ФГВФО для виплат вкладникам збанкрутілих фінансових установ (на фінансування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб витрачено 4.4 % ВВП), надання кредитів рефінансування (рис. 5.1).

---

[41] IMF, Systemic Banking Crises Database : An Update, Laeven and Valencia, 2012.

Рис. 5.1. Витрати держави на подолання наслідків банківської кризи в Україні (фіскальні витрати), % ВВП[42]

Системна банківська криза супроводжувалась очищенням банківського сектору: неплатоспроможними визнано 90 банків, на які разом припадало близько третини активів банківської системи до кризи.

Вартість кризи прийнято оцінювати за трьома складовими:

1) прямі втрати держави на стримування та подолання наслідків кризи;

2) прямі втрати приватного сектору;

3) опосередковані втрати економіки, пов'язані з порушенням функції фінансового посередництва банківською системою.

Загальна вартість кризи з урахуванням прямих втрат приватного сектору – близько 38 % ВВП (рис. 5.2).

На мікроекономічному рівні – рівні окремого банку банківська криза виявилась у неспроможності банківської установи виконувати свої зобов'язання перед вкладниками та кредиторами, незадовільному фінансовому стані та критичному погіршенні фінансових показників та економічних нормативів діяльності.

---

[42] Звіт про фінансову стабільність. Червень 2017. URL : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=32236491

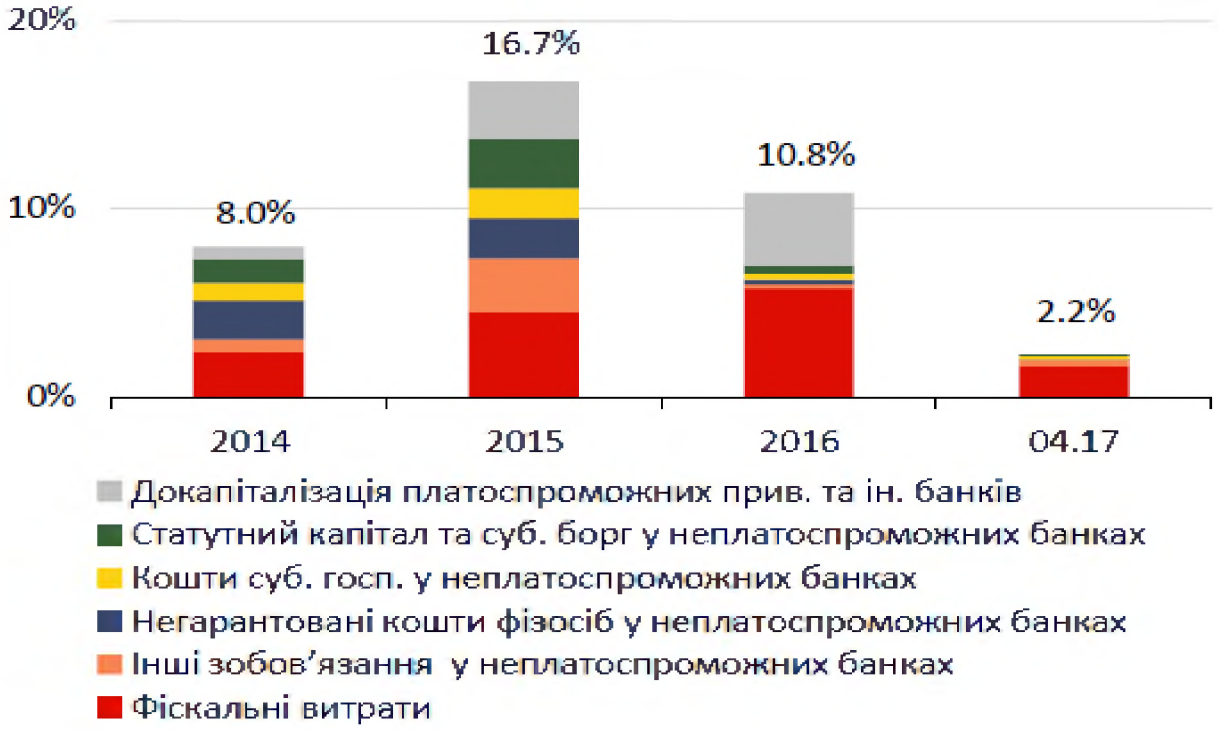

Рис. 5.2. Загальні втрати економіки від банківської кризи в Україні, % ВВП[43]

Основні показники діяльності банківської системи наведено у додатку Ж.

Чинники банківської кризи поділяють на зовнішні і внутрішні.

Зовнішні чинники банківської кризи:

– фінансова глобалізація, глобальні фінансові кризи;

– прорахунки у державній економічній, грошово-кредитній, податковій політиці;

– недосконале управління з боку фінансових регуляторів, неефективний банківський нагляд і регулювання;

– економічна криза та її різновиди;

– девальвація національної валюти, різкі флуктуації на валютному ринку;

– високе боргове навантаження, високий дефіцит бюджету;

– банківська паніка;

– висока інфляція, стагфляція;

---

[43] Звіт про фінансову стабільність. Червень 2017. URL : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=32236491

– падіння виробництва та зниження платоспроможності позичальників.

До внутрішніх чинників банківської кризи відносимо:

– недостатній рівень капіталізації;

– низький рівень антикризового управління та ризик-менеджменту;

– прорахунки у формуванні фінансової стратегії;

– неефективне формування ресурсної бази;

– умисні та / або некваліфіковані дії персоналу.

Криза в окремому банку характеризується різким зниженням ліквідності та платоспроможності, кризою платежів, збільшенням питомої ваги проблемних і прострочених кредитів, зниженням дохідності банківських операцій, банкрутством.

5.2. Мета та завдання антикризового управління банками

Банківські кризи є керованими і піддаються управлінському впливу.

Антикризове управління банку – це процес розробки та реалізації комплексу заходів, спрямованих на недопущення, профілактику та мінімізацію негативних наслідків банківської кризи. Антикризове управління банку передбачає забезпечення високого рівня його фінансової стійкості та банківської безпеки.

Антикризове управління банками здійснюється на державному (макроекономічному) рівні та рівні окремого банку (мікроекономічному рівні).

Метою державного антикризового управління є запобігання кризовим явищам, забезпечення фінансової стабільності та стійкості банківської системи.

На рівні окремого банку метою антикризового управління є прогнозування, недопущення, профілактика та мінімізація негативних наслідків банківської кризи.

Система антикризового управління банківською діяльністю у її взаємозв'язку з національним рівнем та рівнем окремого банку наведена на рис. 5.3.

Рис. 5.3. Система антикризового управління банківською діяльністю

Антикризове управління реалізується в контексті його поділу на превентивне, активне та реактивне.

Превентивне антикризове управління передбачає своєчасну діагностику передкризових станів, моніторинг загроз виникнення кризи та показників фінансового стану, а також профілактику розгортання кризових процесів у банківській установі.

Складовими превентивного антикризового управління є:

– аналіз вразливості банку до впливу зовнішніх чинників;

– антикризове планування та формування антикризових стратегій;

– виявлення потенційних ризиків, ризик-менеджмент;

– контроль.

Активне антикризове управління реалізується у період розгортання кризових явищ і передбачає задіяння механізмів мінімізації втрат і негативних наслідків та зменшення глибини кризи.

Реактивне антикризове управління передбачає реалізацію комплексу заходів як реакцію на кризу, що вже охопила банківську установу.

Реактивне антикризове управління включає:

– оперативні заходи щодо управління персоналом, ліквідністю, платоспроможністю, рентабельністю, фінансовою стійкістю, витратами та діловою активністю;

– репутаційні заходи щодо підтримання репутації та іміджу банку, спрямовані, насамперед, на недопущення відпливу вкладників банку та банківських депозитів;

– безпекові заходи щодо усунення загроз та забезпечення кібербезпеки, фінансової, економічної та інформаційної безпеки.

Антикризове управління банком включає:

– розробку стратегій, що дозволяють досягати конкурентних переваг на ринку з урахуванням ризиків (такі стратегії у першу чергу повинні орієнтуватися на клієнта);

– формування антикризової команди менеджерів і реалізація програми виходу з кризи;

– проведення заходів, направлених на залучення фінансових ресурсів в організацію і реструктуризація кредиторської заборгованості;

– своєчасне рішення конфліктів і вибір оптимальної кадрової політики;

– створення системи прогнозування та попередження кризових явищ[44].

Досягнення цілей розвитку банку забезпечується ефективним використанням методів антикризового управління.

---

[44] Чуб П. Антикризове управління у банківській діяльності. Фінанси, облік і аудит. 2012. № 20. С. 203–211.

5.3. Інструменти антикризового управління банками

Інструменти антикризового управління банком – це важелі, за допомогою яких досягається мета та завдання антикризового управління, спрямовані на забезпечення фінансової стійкості, унеможливлення кризових ситуацій, а у разі їх виникнення – виходу із кризи з найменшими втратами для власників, вкладників, держави та суспільства.

Інструменти антикризового управління застосовуються на державному рівні (рівні фінансового регулятора) та на рівні окремого банку.

Національний банк України виконує регулюючу функцію в антикризовому управлінні банківської системи за допомогою інструментів монетарної політики. Одним із основних монетарних інструментів центрального банку, за допомогою якого здійснюється вплив на вартість грошей, є процентна ставка.

Процентна політика банків складається з двох основних елементів:

1) *ключової процентної ставки монетарної політики* – процентної ставки за основними операціями центрального банку з надання або вилучення ліквідності. Проведення основних операцій за цією ставкою забезпечує увагу ринку до її змін, а процентні ставки міжбанківського кредитного ринку коливаються близько до цієї ставки;

2) *коридору процентних ставок* за операціями постійного доступу (кредити центрального банку овернайт та депозитні сертифікати на цей термін) як механізму підтримки ключової процентної ставки. Такий коридор обмежує коливання процентних ставок на міжбанківському кредитному ринку навколо ключової ставки. За нормальних умов функціонування банківської системи в банків немає стимулів проводити операції на міжбанківському ринку за ставками поза межами процентних ставок за операціями постійного доступу.

Роль ключової процентної ставки монетарної політики Національного банку України відіграє облікова ставка. Її вплив на грошово-кредитний ринок забезпечується тим, що саме за цією

ставкою проводяться основні операції з регулювання ліквідності. Змінюючи ключову процентну ставку монетарної політики, Національний банк України впливає на короткострокові процентні ставки на міжбанківському грошово-кредитному ринку, які, в свою чергу, транслюються в зміни процентних ставок за іншими фінансовими активами (зокрема, державними цінними паперами) та зміни процентних ставок банків за кредитами та депозитами. Ці ставки мають безпосередній вплив на обсяги споживання та інвестицій домогосподарств і підприємств, а отже, і на інфляцію.

Іншими інструментами монетарної політики НБУ є:

– тендери з підтримання ліквідності;

– операції з депозитними сертифікатами Національного банку України;

– операції репо;

– операції з купівлі/продажу державних облігацій України;

– обов'язкові резерви;

– інтервенції на валютному ринку.

В умовах структурного профіциту ліквідності, який спостерігається в банківській системі України, основними операціями монетарної політики є операції з розміщення депозитних сертифікатів Національного банку України на двотижневий строк.

Депозитний сертифікат Національного банку України – це борговий цінний папір у бездокументарній формі, який свідчить про розміщення в Національному банку України коштів банків та їхнє право на отримання внесеної суми і процентів після закінчення встановленого строку. Такі операції мають на меті вилучення (зменшення) ліквідності банківської системи. НБУ здійснює розміщення депозитних сертифікатів шляхом проведення тендерів.

Оперативне підтримання Національним банком України ліквідності банків здійснюється шляхом надання кредитів овернайт (на термін до наступного робочого дня) або оперативне вилучення НБУ ліквідності банків шляхом розміщення депозитних сертифікатів овернайт. Процентні ставки за інструментами постійного доступу формують коридор процентних ставок овернайт на міжбанківському кредитному ринку. Можливість щоденного

безперешкодного доступу до цих інструментів є запорукою результативності процентної політики центрального банку, яка полягає в тому, що ринкові процентні ставки перебувають у межах визначеного коридору.

На рівні окремого банку до *інструментів антикризового управління належать:*

– діагностика фінансового стану – аналіз, оцінка, виявлення можливих змін та визначення можливих заходів щодо покращення діяльності банку;

– фінансове оздоровлення банку – система заходів, спрямованих на покращення фінансового стану банку, структури активів, дохідності та рентабельності, достатності капіталу, а також на усунення порушень, що призвели до скрутного фінансового стану;

– реорганізація – зміна організаційно-правової форми банку шляхом злиття, приєднання, поділу, виділення, перетворення;

– реструктуризація – фінансове оздоровлення банку з метою його виходу з кризи та забезпечення подальшого розвитку;

– банкрутство і ліквідація;

– підвищення рівня капіталізації;

– приєднання до суми діючого капіталу норми прибутку відсотка, випуск акцій та інші способи нарощування їхньої капітальної бази;

– оптимізація управління активами та зобов'язаннями;

– оптимізація персоналу – скорочення персоналу, вдосконалення системи розподілу посадових обов'язків, суміщення посад тощо;

– реклама та PR-методи, формування позитивного іміджу;

– стрес-тестування – метод кількісної оцінки ризику, який полягає у визначенні величини неузгодженої позиції, яка наражає банк на ризик та у визначенні шокової величини зміни зовнішнього фактора – валютного курсу, процентної ставки тощо;

– аутсорсинг – виконання певних функцій і робіт, які традиційно вважаються «внутрішніми» і виконуються штатними

працівниками шляхом залучення зовнішніх незалежних сторін на договірній основі;

– бенчмаркінг – процес пошуку стандартного чи еталонного економічно ефективнішого банку-конкурента з метою порівняння із власним та переймання його найкращих методів роботи.

5.4. Державне антикризове регулювання банківської діяльності та банківський нагляд

Основними законами, що регулюють банківську діяльність в Україні, є Закон України «Про національний банк України», Закон України «Про банки і банківську діяльність».

Банківське регулювання і банківський нагляд здійснюється Національним банком України.

Завданнями банківського регулювання та нагляду є:

– захист інтересів клієнтів і вкладників, які розміщують свої кошти в банках, від неефективного управління та шахрайства;

– створення конкурентного середовища в банківському секторі; забезпечення прозорості банківського сектору;

– підвищення стійкості та ефективності банківської діяльності;

– підтримка необхідного рівня стандартів і професіоналізму в банківському секторі.

Банківський нагляд (banking supervision) – система заходів щодо контролю та активних упорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність, законодавства України і встановлених нормативів з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку[45].

Основною метою банківського нагляду є захист інтересів клієнтів банківських установ та контроль за стабільною роботою банківської системи. Національний банк України здійснює контроль

---

[45] Банківський нагляд. URL : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123147

за діяльністю усіх вітчизняних банків, їх філій, відокремлених підрозділів як на території України, так і за кордоном.

Основними принципами організації банківського нагляду є:

– багаторівневість системи нагляду за банками;

– постійне вдосконалення нормативного та методичного забезпечення наглядових процесів;

– удосконалення наукового, матеріально-технічного та кадрового забезпечення банківського нагляду;

– постійне підвищення кваліфікації спеціалістів банківського нагляду;

– посилення публічності та прозорості фінансового стану банків, широке використання механізмів ринкової самодисципліни;

– використання досвіду інших країн, запровадження міжнародних стандартів і кращої практики банківського нагляду[46].

Для здійснення своїх функцій Національний банк України має право безоплатно одержувати від банків, банківських об'єднань та юридичних осіб, які отримали ліцензію Національного банку України, а також від осіб, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність», інформацію про їхню діяльність та пояснення щодо отриманої інформації і проведених операцій. Отримана інформація не підлягає розголошенню, за винятком випадків, передбачених законодавством України.

Під час здійснення банківського нагляду Національний банк України має право вимагати від банків та їхніх керівників усунення порушень банківського законодавства, виконання нормативно-правових актів Національного банку України для уникнення або подолання небажаних наслідків, що можуть поставити під загрозу безпеку коштів, довірених таким банкам, або завдати шкоди належному веденню банківської діяльності[47].

Національний банк України може здійснювати банківський нагляд за допомогою двох методів:

1) безвиїзний нагляд;

---

[46] Про Національний банк України : Закон України : від 20.05.1999 № 679-XIV.

[47] Банківський нагляд. URL : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=76262

2) виїзне інспектування банків.

Безвиїзний нагляд передбачає дистанційний моніторинг діяльності окремих банків і банківської системи в цілому, а також застосування наглядовими органами певних заходів з метою реагування на проблеми і недоліки, виявлені в діяльності банків. Ґрунтується на аналізі звітності, що подається органам банківського нагляду на регулярній основі і надає їм можливість відстежувати фінансовий стан банків.

Інспекційні перевірки банків на місцях, як правило, проводяться кваліфікованими спеціалістами банківського нагляду, які здатні оцінити ступінь ризиків, на які наражається той чи інший банк, і визначити якість управління цими ризиками. Інспектування дозволяє органам банківського нагляду відстежувати такі аспекти діяльності банків: достовірність звітності; дотримання законів і нормативних актів; надійність управління банком; стійкість фінансового стану банку[48].

НБУ здійснює банківський нагляд на індивідуальній і консолідованій основі. Банківський нагляд на консолідованій основі – це нагляд, що здійснюється за банківською групою з метою забезпечення стабільності банківської системи та обмеження ризиків, на які наражається банк унаслідок участі в банківській групі, шляхом регулювання, моніторингу та контролю ризиків банківської групи.

З метою розробки пропозицій та рекомендацій з удосконалення банківського нагляду і розробки уніфікованих вимог щодо регулювання діяльності банківських установ президентами центральних банків країн так званої Великої десятки у 1974 році було створено Базельський комітет з питань банківського нагляду[49].

«Основні Принципи ефективного банківського нагляду» вперше опубліковані Базельським комітетом з питань банківського

---

[48] Банківський нагляд: методи проведення та заходи впливу. URL : http://ukr.vipreshebnik.ru/groshi-ta-kredit/364-bankivskij-naglyad-metodi-provedennya-ta-zakhodi-vplivu.html

[49] Міщенко В., Незнамова А. Базель ІІІ: нові підходи до регулювання банківського сектору. Вісник НБУ. 2011. № 1. С. 4–9.

нагляду у вересні 1997 року. Документом визначено основні принципи банківського нагляду, які охоплюють сфери діяльності:

– цілі, незалежність, повноваження, прозорість та співробітництво;

– дозволені види діяльності;

– критерії ліцензування;

– передача часток істотної участі;

– основні придбання;

– достатність капіталу;

– процес управління ризиками;

– проблемні активи і резерви для відшкодування можливих втрат;

– обмеження на великі сумарні обсяги наданих кредитів (максимальний розмір ризику);

– кредитування споріднених осіб;

– ризик країни та ризик переказу;

– кредитний, ринковий, операційний ризик, ризик ліквідності;

– процентний ризик у банківській книзі;

– внутрішній контроль і аудит;

– фінансові зловживання;

– підхід до наглядової діяльності;

– методи нагляду, наглядова звітність;

– повноваження органів нагляду щодо застосування виправних дій;

– бухгалтерський облік та розкриття інформації;

– консолідований нагляд;

– відносини між наглядовими органами країни походження та країни перебування[50].

Базельським комітетом розроблено і прийнято такі основні документи:

– «Міжнародне наближення визначення капіталу та нормативів капіталу» (Базель I, 1988 р.), в якому увага акцентована на регулятивному капіталі та кредитному ризику;

---

[50] Basel Committee – Documents concerning Core Principles. URL : http://www.bis.org/list/bcbs/tid_25/index.htm

– «Поправки до Базельської угоди про капітал» (1996 р.), в якому найбільш суттєвою є поправка щодо врахування ринкових ризиків у діяльності банківських установ;

– «Основні принципи ефективного банківського нагляду» (1997 р.);

– «Нова концептуальна основа Угоди про капітал» (Базель II, 2004 р.), за допомогою якого в банківській системі відбувається врахування операційних ризиків;

– Базель III, 2010 р., що вимагає підвищення якості акціонерного капіталу, встановлює буфери капіталу та вимоги до підтримки рівня ліквідності банківських установ[51].

Банківський сектор України приведений відповідно до стандартів Базеля I та частково враховані вимоги угоди Базеля II. У подальшій перспективі українським банківським установам доцільно було б продовжувати здійснення переходу на стандарти Базеля II та готуватися до запровадження принципів Базеля III. Відмінності між Угодами «Базель II» та «Базель III» наведені у додатку З.

Перехід та виконання угод Базельського комітету сприятиме підвищенню ліквідності банківського сектору, мінімізації банківських ризиків, удосконаленню прозорості української банківської системи, більшій концентрації та підвищенню якості капіталу вітчизняних банківських установ.

Складовою державного регулювання банківської діяльності є фінансовий моніторинг банків, що здійснюється Національним банком України спільно з Державною службою фінансового моніторингу України (рис. 5.4).

Національний банк України як суб'єкт державного фінансового моніторингу здійснює державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму щодо банків, платіжних організацій та членів платіжних систем, що є банківськими установами.

---

[51] Міщенко В., Незнамова А. Базель III : нові підходи до регулювання банківського сектору. Вісник НБУ. 2011. № 1. С. 4–9.

Рис. 5.4. Система фінансового моніторингу банків України[52]

Фінансовий моніторинг здійснюється відповідно до законів України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму»; «Про банки і банківську діяльність»; Кримінального кодексу України; Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Фінансовий моніторинг у банку здійснюється за механізмом, наведеним на рис. 5.5.

---

[52] Організація забезпечення фінансового моніторингу [Назва з екрана] / Національний банк України. URL : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=39943&cat_id=39942

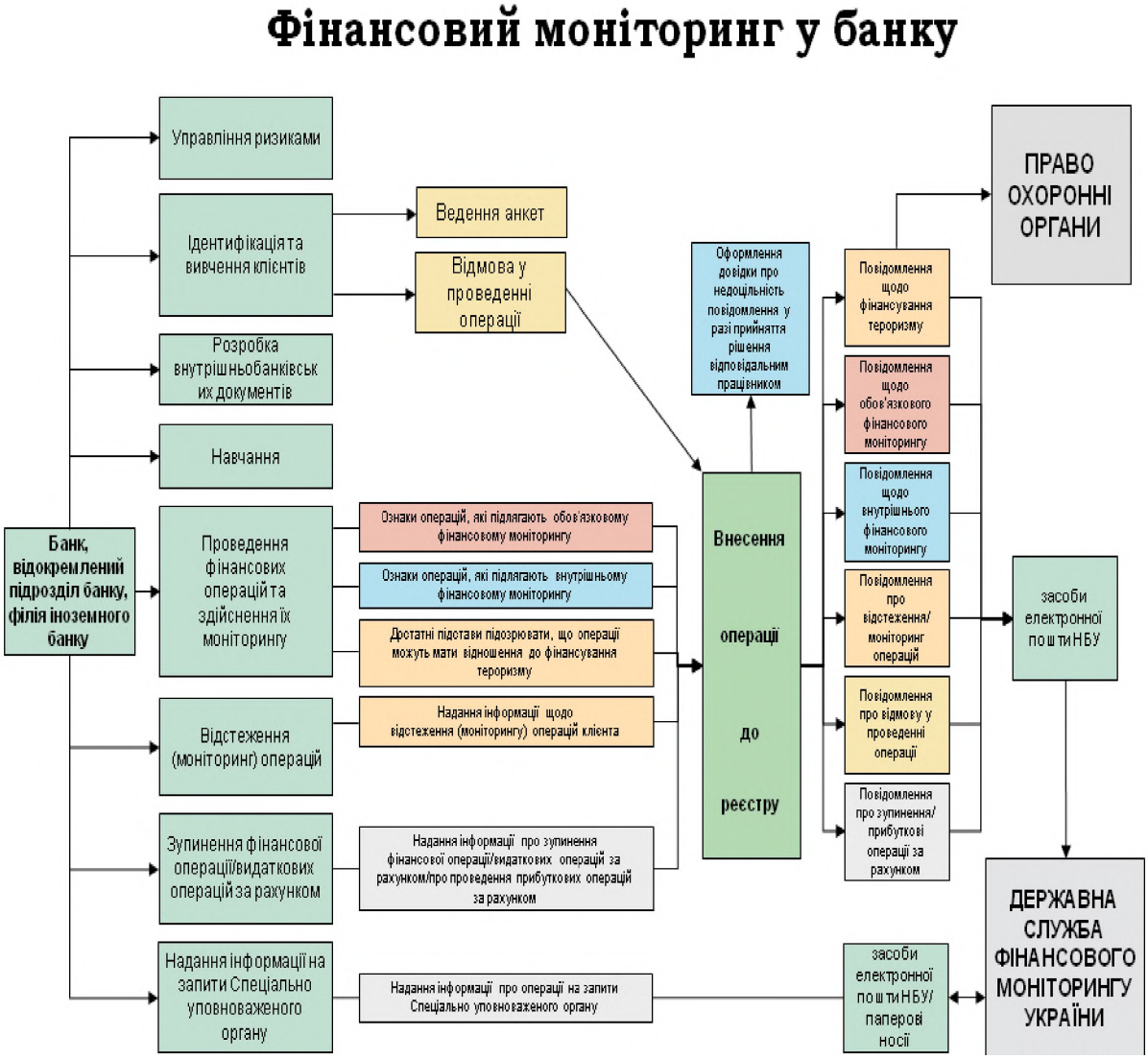

Рис. 5.5. Механізм здійснення фінансового моніторингу в банку[53]

Загальні вимоги НБУ до банків щодо порядку фінансового моніторингу такі[54]:

– виявлення та реєстрація банками фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, щодо яких є достатні підстави підозрювати, що вони пов'язані, стосуються або призначені для фінансування тероризму;

---

[53] Організація забезпечення фінансового моніторингу [Назва з екрана]. Національний банк України. URL : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=39943&cat_id=39942

[54] Положення про здійснення банками фінансового моніторингу : Постанова Правління Національного банку України : від 14.05.2003 № 189. URL : http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19007238

– ідентифікація, вивчення та класифікація клієнтів з урахуванням установлених банком критеріїв ризиків;

– надання банками Державній службі фінансового моніторингу України інформації, відповідно до вимог законодавства України, з питань запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму;

– забезпечення управління ризиками легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму;

– зупинення, поновлення фінансових операцій та виконання рішень (доручень, запитів) Державної служби фінансового моніторингу України;

– погодження, призначення та звільнення відповідального працівника банку.

Питання для самоконтролю

1. Зовнішні та внутрішні чинники банківської кризи.
2. Система антикризового управління банківською діяльністю.
3. Рівні антикризового управління банківською діяльністю.
4. Методи та інструменти антикризового управління банком.
5. Методи державного антикризового управління банківською діяльністю.
6. Превентивне, активне та реактивне антикризове управління банком.
7. Банківський нагляд в Україні.
8. Вимоги Базельського комітету з банківського нагляду та їхнє впровадження в Україні.
9. Фінансовий моніторинг у банку.

Тестові завдання для перевірки засвоєних знань

1. Здійснення аналізу, оцінки, виявлення можливих змін та визначення можливих заходів щодо покращення діяльності банку належить до одного з методів антикризового управління банком:

а) реорганізація;

б) реструктуризація;

в) діагностика фінансового стану;
г) фінансове оздоровлення банку.

2. Процес пошуку стандартного чи еталонного економічно ефективного банку-конкурента з метою порівняння із власним та переймання його найкращих методів роботи належить до одного з методів антикризового управління банком:
а) стрес-тестування;
б) бенчмаркінг;
в) аутсорсинг;
г) PR-метод.

3. Безпекові заходи щодо усунення загроз та забезпечення кібербезпеки, фінансової, економічної та інформаційної безпеки належить до складових:
а) превентивного антикризового управління банком;
б) реактивного антикризового управління банком;
в) стабілізуючого антикризового управління банком;
г) оперативного антикризового управління банку.

4. Системна банківська криза врегульовується на рівнях:
а) уряду країни та НБУ;
б) НБУ та банківської установи;
в) уряду країни та банківської установи;
г) уряду країни, НБУ та банківської установи.

5. За вимогами Базеля III основний капітал банківських установ (капітал I рівня) має зрости:
а) з 2 до 4 %;
б) з 3 до 5 %;
в) з 4 до 6 %;
г) з 5 до 7 %.

6. Захист реального сектору економіки від дифузії кризових імпульсів з фінансового сектору (зокрема, з банківської системи), забезпечення функціонування економіки країни є метою:
а) антикризового менеджменту в банківській установі;

б) антикризового регулювання Національного банку України;
в) антикризового управління уряду країни;
г) антикризового управління фінансовими корпораціями.

7. Банківський нагляд здійснюється за такими методами:
а) безвиїзний нагляд та внутрішній аудит;
б) виїзний нагляд та аудит;
в) виїзне інспектування банків;
г) безвиїзний нагляд та виїзне інспектування банків.

8. Недостатній рівень капіталізації, низький рівень антикризового управління та ризик-менеджменту належить до:
а) зовнішніх чинників банківської кризи;
б) внутрішніх чинників банківської кризи;
в) функціональних чинників банківської кризи;
г) системних чинників банківської кризи.

9. Національний банк України в антикризовому управлінні банківської системи за допомогою інструментів монетарної політики виконує функцію:
а) планування;
б) організації;
в) регулювання;
г) контролю.

10. Інструментами уряду країни в антикризовому управлінні банківською діяльністю є:
а) коригування економічних нормативів, здійснення рефінансування, введення тимчасової адміністрації в банку;
б) застосування механізмів зниження ризиків, реорганізація банку, розробка стабілізаційних програм, реструктуризація проблемної заборгованості клієнтів перед банком;
в) реорганізація банку, розробка стабілізаційних програм, здійснення рефінансування, рекапіталізація банків;
г) придбання акцій банків, рекапіталізація банків.

Список використаних джерел до теми 5

1. Афанасьєва О. Б. Антикризове управління банківською діяльністю в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.е.н. / О. Б. Афанасьєва; УАБС. – 2012. – 21 с.

2. Береславська О. І. Перспективи імплементації рекомендацій Базельського комітету в практичну діяльність банків України / О. І. Береславська // Наукові записки Національного університету Острозька академія. Економіка. – 2013. – С. 262–266.

3. Базель II: розрахунок мінімально необхідної величини капіталу згідно з першою компонентою // Вісник НБУ. – 2006. – № 6. – С. 2–7.

4. Воронкова О. М. Ефективність фінансового моніторингу в системі державного фінансового контролю / О. М. Воронкова // Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України: електронне наукове видання [Електронний ресурс] / Університет державної фіскальної служби України; гол. ред. : М. О. Кужелєв. – 2017. – № 1. – С. 54–68. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Znpnudps/index.html

5. Глосарій банківської термінології [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123133

6. Еволюція регулювання фінансового сектору: від Базеля I до Базеля III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ufin.com.ua/analit_mat/gkr/193.htm

7. Звіт про фінансову стабільність. Червень 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=32236491

8. Златіна Н. Діяльність міжнародних організацій у сфері банківського нагляду та їх вплив на правове регулювання банківського нагляду в Україні та інших країнах Європи / Н. Златіна // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 86. – С. 90–93.

9. Капітал і коефіцієнт Кука [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://stud.com.ua/58518/menedzhment/kapital_koefitsiyent_kuka

10. Кротюк В. Базель II: нова концептуальна редакція Базельської угоди про капітал / В. Кротюк, О. Куценко // Вісник НБУ. – 2006. – № 3. – С. 2–5.

11. Міщенко В. Базель III: нові підходи до регулювання банківського сектору / В. Міщенко, А. Незнамова // Вісник НБУ. – 2011. – № 1. – С. 4–9.

12. Олешко А. А. Актуальні напрями подолання банківської кризи в Україні [Електронний ресурс] / А. А. Олешко, К. П. Побоча // Моделювання та інформатизація соціально-економічного розвитку України. – 2017. – Вип. 1. – С. 70–78. – Режим доступу : http://dndiime.org/wp-content/uploads/2016/12/MODELING_AND_INFORMATIZATION_3.pdf

13. Організація забезпечення фінансового моніторингу [Назва з екрана] / Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=39943&cat_id=39942

14. Побоча К. П. Проблеми та перспективи запровадження Базеля III / К. П. Побоча // Економіка і управління: актуальні проблеми та тенденції розвитку : зб. тез доп. X Міжнар. наук.-практ. конф., 18–19 травня 2012 р. : У 3-х ч. – Ч. II. – Львів : Львівська економічна фундація, 2012. – С. 21–22.

15. Побоча К. П. Проблемні аспекти управління кредитним портфелем банку в системі антикризового регулювання / К. П. Побоча // Економіка менеджмент: перспективи розвитку : зб. тез доп. II Міжнар. наук.-практ. конф., 22–24 червня 2012 р. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 112–113.

16. Про здійснення банками фінансового моніторингу : Постанова Правління Національного банку України від 14.05.2003 № 189 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19007238

17. Про порядок регулювання діяльності банків в Україні : Постанова НБУ : від 28.08.01 № 368 зі змінами і доповн. : від 20.12.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua

18. Основні показники діяльності банків України. Аналітичні матеріали сайту НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua

19. Храпкіна В. В. Теоретико-методологічні основи банківського регулювання та нагляду в Україні [Електронний ресурс]/ В. В. Храпкіна, В. В. Крутушкіна // Економічний форум. – 2012. – № 2. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua

20. Чуб П. Антикризове управління у банківській діяльності / П. Чуб // Фінанси, облік і аудит. – 2012. – № 20. – С. 203–211.

21. Basel Committee – Documents concerning Core Principles [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bis.org/list/bcbs/tid_25/index.htm

22. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems - revised version June 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf.

23. Basel III: International framework for liquidity risk measurement, standards and monitoring, BCBS, Dec 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bis.org/publ/bcbs165.pdf.

Глава 6. Управління фінансовою стійкістю банку

6.1. Сутнісна характеристика фінансової стійкості банківської системи та банку.

6.2. Індикатори фінансової стійкості банку.

6.3. Економічні нормативи регулювання діяльності банків.

6.4. Управління фінансовою стійкістю банку: суб'єкти, об'єкти, процес.

6.5. Управління рентабельністю, платоспроможністю і ліквідністю банку.

6.1. Сутнісна характеристика фінансової стійкості банківської системи банку

В умовах затяжної глобальної фінансової кризи забезпечення фінансової стійкості є магістральним напрямом діяльності центральних банків національних держав.

Фінансова стійкість банку (financial resilience of a bank) – фінансовий стан банку, який характеризується рентабельною діяльністю, збалансованістю фінансових потоків та достатністю ресурсів для підтримки платоспроможності й ліквідності. Фінансова стійкість є інтегральною якісною і кількісною характеристикою спроможності банку виконувати свої функції під впливом негативних (руйнівних) чинників зовнішнього і внутрішнього середовища.

Існує три види фінансової стійкості банку за рівнем стабільності його роботи:

1) стійкий фінансовий стан – є фінансово безпечним, характеризується високою рентабельністю, платоспроможністю і ліквідністю, якісним кредитним портфелем;

2) нестійкий фінансовий стан – характеризується розбалансуванням фінансової діяльності, низьким рівнем фінансової безпеки, рентабельності (рентабельність близька нулю або набуває від'ємного значення), неспроможністю своєчасно виконувати зобов'язання перед кредиторами та вкладниками банку, наявністю високої частки проблемних кредитів у кредитному портфелі;

3) кризовий фінансовий стан – характеризується критичним рівнем фінансової безпеки, неплатоспроможністю і низьким рівнем ліквідності, нездатністю банку виконувати свої зобов'язання перед кредиторами і вкладниками, наявністю простроченої заборгованості. Наслідком кризового фінансового стану є фінансове оздоровлення або банкрутство і ліквідація банківської установи.

Фінансова стійкість забезпечується рентабельністю, платоспроможністю і ліквідністю.

Рентабельність (rate of return) – відносний показник економічної ефективності, який відображає рівень ефективності використання ресурсів і капіталу банку. Рентабельність розраховується як відношення операційного прибутку до активів, ресурсів або потоків, що її формують[55].

---

[55] Міщенко В. І., Слав'янська Н. Г., Коренєва О. Г. Банківські операції : підручник. 2-е вид., переробл. і доп. К. : Знання, 2007. 175, [155] с.

Рентабельність може бути виражена показниками прибутку в розрахунку на одиницю вкладених коштів або показниками прибутку, що міститься в кожній одержаній грошовій одиниці.

Платоспроможність (solvency) – це спроможність банку виконати вимоги кредиторів, що характеризується рівнем забезпеченості фінансових зобов'язань банку власним капіталом. *Неплатоспроможність* банку є антагоністичним поняттям до платоспроможності. *Неплатоспроможність* – це неспроможність банку протягом одного місяця повним обсягом виконати вимоги кредиторів через відсутність коштів або зменшення розміру капіталу банку до суми, що становить менше третини суми, встановленої Національним банком України як мінімально необхідної.

Ліквідність (liquidity) – спроможність окремої установи чи системи в цілому забезпечувати своєчасність, повноту та безперервність виконання усіх своїх грошових зобов'язань (від лат. *liquidus* – рідкий, текучий).

Ліквідність розглядається на рівні банківської системи загалом і на рівні окремого банку:

1) ліквідність банківської системи (banking system liquidity) – динамічний стан, який забезпечує своєчасність, повноту та безперервність виконання всіх грошових зобов'язань банківської системи країни, характеризує рівень її надійності та достатність коштів відповідно до потреб розвитку економіки. Ліквідність банківської системи – це спроможність банківської системи забезпечити своєчасне виконання всіх зобов'язань перед вкладниками, кредиторами та акціонерами банківських установ, можливість залучати необхідним обсягом вільні кошти юридичних і фізичних осіб, надавати кредити та інвестувати у розвиток економіки країни. Ліквідність банківської системи забезпечується коштами обов'язкових резервних вимог, які зберігаються на рахунках банків у центральному банку, та вільною ліквідністю, тобто коштами понад необхідний обсяг обов'язкових резервних вимог.

2) ліквідність банку – це його спроможність забезпечувати своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань завдяки збалансованості між строками та сумами погашення розміщених активів

і строками та сумами виконання зобов'язань, а також строками та сумами інших джерел і напрямів використання коштів.

Ліквідність банку слід розглядати як здатність банку виконувати свої зобов'язання своєчасно та без економічних втрат. Можливість забезпечення ліквідності банку пов'язана з надійністю капітальної бази; високою якістю активів і депозитів, їхньою збалансованістю за строками; помірною залежністю від зовнішніх джерел; позитивним іміджем банку; високим рівнем менеджменту тощо.

Розрізняють такі види ліквідності:

1) ліквідність балансу банку (активів і пасивів);
2) ліквідність окремих фінансових інструментів тощо.

Ліквідність балансу банку характеризується співвідношенням окремих статей активу та пасиву балансу з метою порівняння їхніх значень зі встановленими нормативами. Баланс банку вважають ліквідним, якщо термінові зобов'язання за пасивами можна швидко покрити за рахунок реалізації активів.

Під ліквідністю активів розуміють їхню здатність перетворюватися у грошову форму під час реалізації або внаслідок погашення зобов'язань позичальником. Ступінь ліквідності виду активу залежить від їхнього призначення.

Ліквідність пасивів забезпечується наявністю їхніх стабільних джерел, не чутливих до коливань відсоткових ставок. До ліквідних пасивів належать залишки на поточних рахунках постійних клієнтів банку, кредити, отримані від міжнародних фінансових організацій, кошти, одержані від емісії довгострокових облігацій банку[56].

Фінансова стійкість є системною характеристикою банку і обумовлена дотриманням рентабельності, платоспроможності, ліквідності, збалансованості активів і пасивів.

Фінансова стійкість – це спроможність банку забезпечувати такі напрями діяльності:

---

[56] Стельмах В. С., Міщенко В. І. Ліквідність банку: окремі аспекти управління та світовий досвід регулювання та нагляду : науково-методичні матеріали. К. : НБУ. ЦНД, 2008. 286 с.

1) ефективна реалізація функцій банку – залучення тимчасово вільних коштів та перетворення їх у позичковий капітал, надання кредитів, проведення грошових розрахунків і платежів, операції з цінними паперами, консалтинг, операції з акціонерним капіталом;

2) здатність протистояти зовнішнім викликам і загрозам;

3) реалізація заходів зі зміцнення рівня фінансової безпеки;

4) усунення та мінімізація банківських ризиків;

5) ефективний фінансовий менеджмент;

6) якісне обслуговування клієнтів;

7) виконання зобов'язань перед акціонерами, клієнтами;

8) дотримання обов'язкових нормативів діяльності та індикаторів фінансової стійкості;

9) збереження вкладів юридичних та фізичних осіб;

10) ефективна конкурентна політика;

11) маркетинг і реклама.

Фінансова стійкість відображає здатність банку до забезпечення високого рівня безпеки банківської діяльності, що характеризується можливістю протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам та реалізовувати власні фінансові інтереси у межах загальнонаціональних цілей соціально-економічного розвитку.

6.2. Індикатори фінансової стійкості банку

Фінансова стійкість формалізується в індикаторах (показниках) фінансового стану і розглядається відповідно до оптимальних значень та відхилень від нормативних показників банківської діяльності.

Індикатори фінансової стійкості – це показники поточного фінансового стану і стійкості фінансових установ країни та їхніх контрагентів із сектору нефінансових корпорацій та сектору домашніх господарств. Дані містять інформацію про основні індикатори фінансової стійкості депозитних корпорацій (банків) щодо достатності капіталу, якості активів, прибутку та рентабельності, ліквідності, чутливості до ринкового ризику і рекомендовані індикатори фінансової стійкості, а також вихідні дані для їх складання.

Індикатори фінансової стійкості надають уявлення про ринки, на яких здійснюють свою діяльність фінансові установи.

Міжнародний валютний фонд (далі – МВФ) передбачає компіляцію та поширення країнами 40 індикаторів фінансової стійкості: 25 індикаторів для установ сектору депозитних корпорацій (12 із яких основні) та 15 індикаторів для клієнтів сектору депозитних корпорацій, зокрема інші фінансові корпорації (2 індикатори), не фінансові корпорації (5 індикаторів), домашні господарства (2 індикатори), ліквідність ринку (2 індикатори) та ринки нерухомості (4 індикатори)[57].

Національний банк України на основі методології МВФ поквартально складає та поширює дані щодо *індикаторів фінансової стійкості* сектору депозитних корпорацій (банків) за *12 основними та 12 рекомендованими індикаторами*[58].

До *основних індикаторів фінансової стійкості* банків віднесено:

1. Співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів.

2. Співвідношення регулятивного капіталу першого рівня до зважених за ризиком активів.

3. Співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу.

4. Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів.

5. Співвідношення кредитів за секторами економіки до сукупних валових кредитів (частка в сукупних валових кредитах: а) резидентів; б) депозитних корпорацій; в) НБУ; г) інших фінансових корпорацій; д) сектору загального державного управління; е) нефінансових корпорацій; є) інших секторів-резидентів; ж) нерезидентів.

6. Норма прибутку на активи.

---

[57] Показатели финансовой устойчивости. Руководство по составлению. Вашингтон : Международный Валютный Фонд, 2007. 324 с. URL : http://www.imf.org/external/pubs/ft/fsi/guide/2006/pdf/rus/guide.pdf

[58] Індикатори фінансової стійкості. URL : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44575

7. Норма прибутку на капітал.

8. Співвідношення процентної маржі до валового доходу.

9. Співвідношення непроцентних витрат до валового доходу.

10. Співвідношення ліквідних активів до сукупних активів.

11. Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань.

12. Співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу.

До *рекомендованих індикаторів фінансової стійкості* банків віднесено:

1. Співвідношення капіталу до активів.

2. Співвідношення великих відкритих позицій до капіталу.

3. Співвідношення кредитів за географічним розподілом до сукупних валових кредитів.

4. Співвідношення валової позиції похідних фінансових інструментів в активах до капіталу.

5. Співвідношення валової позиції похідних фінансових інструментів у зобов'язаннях до капіталу.

6. Співвідношення доходу від торговельних операцій до валового доходу.

7. Співвідношення витрат на утримання персоналу до непроцентних витрат.

8. Спред між ставками за кредитами та депозитами (базисні пункти).

9. Спред між найвищою та найнижчою міжбанківськими ставками (базисні пункти).

10. Співвідношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів (крім міжбанківських).

11. Співвідношення кредитів в іноземній валюті до сукупних валових кредитів.

12. Співвідношення зобов'язань в іноземній валюті до сукупних зобов'язань.

6.3. Економічні нормативи регулювання діяльності банків

Економічні нормативи регулювання діяльності банків (economic ratios; regulatory ratios for banks) – показники, встановлені Національним банком України з метою регулювання банківської діяльності на основі безвиїзного нагляду для здійснення моніторингу діяльності окремих банків і банківської системи в цілому.

Національний банк України встановлює такі економічні нормативи, що є обов'язковими до виконання всіма банками:

- нормативи капіталу;
- нормативи ліквідності;
- нормативи кредитного ризику;
- нормативи інвестування.

Нормативи, обов'язкові для виконання банками, наведені в табл. 6.1.

Норматив капіталу встановлено Законом України «Про банки і банківську діяльність», за яким мінімальний розмір статутного капіталу на дату реєстрації банку не повинен бути меншим 500 млн грн.

Методика розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків визначена рішенням Правління Національного банку України від 13 жовтня 2016 року № 336[59].

Регулятивний капітал банку розраховується за такою формулою (6.1):

$$РК = ОК + ДК – В, \quad (6.1)$$

де РК – регулятивний капітал банку;

ОК – основний капітал (капітал 1-го рівня); ДК – додатковий капітал (капітал 2-го рівня);

В – відвернення.

[59] Методика розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні : рішення Правління Національного банку України : від 13.10.2016 № 336. URL : http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36993

Таблиця 6.1

Економічні нормативи діяльності банків

Група нормативів	Норматив		Нормативне значення
Нормативи капіталу	Н1	Регулятивний капітал (мли гри)	500 мільйонів гривень
	Н2	Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу	не менше 10 %
Нормативи ліквідності	Н4	Норматив миттєвої ліквідності	не менше 20 %
	Н5	Норматив поточної ліквідності	не менше 40 %
	Н6	Норматив короткострокової ліквідності	не менше 60 %
Нормативи кредитного ризику	Н7	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента	не більше 25 %
	Н8	Норматив великих кредитних ризиків	не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу
	Н9	Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами	не більше 25 %
Нормативи інвестування	Н11	Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою	не більше 15 %
	Н12	Норматив загальної суми інвестування	не більше 60 %

Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу розраховується за формулою (6.2):

$$Н2 = \frac{РК}{Ар + Свп - НКР} \cdot 100\,\%, \qquad (6.2)$$

де РК – регулятивний капітал банку;

Ар – активи, зменшені на суму створених відповідних резервів за активними операціями, на суму забезпечення у вигляді безумовного зобов'язання або грошового покриття, на суму необтяжених облігацій внутрішньої державної позики, що рефінансуються Національним банком України, та боргових цінних паперів,

емітованих Національним банком України, придбаних за операціями репо з переходом права власності на такі цінні папери, та зважених на відповідний коефіцієнт ризику залежно від групи ризику, до якої віднесено актив;

Свп – сукупна сума відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами та банківськими металами;

НКР – сукупне відхилення (перевищення величини кредитного ризику над розміром резервів за міжнародними стандартами фінансової звітності).

Норматив миттєвої ліквідності розраховується за формулою (6.3):

$$Н4 = \frac{Ккр + Ка + Дс}{Рп + Ск} \cdot 100\,\%, \qquad (6.3)$$

де Ккр – кошти на кореспондентському рахунку;

Ка – кошти в касі;

Де – необтяжені депозитні сертифікати Національного банку України;

Рп – поточні рахунки для розрахунку нормативу миттєвої ліквідності;

Ск – строкові кошти суб'єктів господарювання, фізичних осіб і небанківських фінансових установ, кінцевий строк погашення яких настав.

Норматив поточної ліквідності (Н5) (з кінцевим строком погашення до 31 дня) розраховується за формулою (6.4):

$$Н5 = \frac{А}{Зп} \cdot 100\,\%, \qquad (6.4)$$

де А – активи банку з кінцевим строком погашення до 31 дня для розрахунку нормативу поточної ліквідності;

Зп – зобов'язання банку з кінцевим строком погашення до 31 дня для розрахунку нормативу поточної ліквідності.

Норматив короткострокової ліквідності (Н6) (з кінцевим строком погашення до 1 року) розраховується за формулою (6.5):

$$Н6 = \frac{Ал}{Зl} \cdot 100\,\%, \qquad (6.5)$$

де Ал – ліквідні активи з кінцевим строком погашення до одного року для розрахунку нормативу короткострокової ліквідності;

З1 – зобов'язання банку з кінцевим строком погашення до одного року для розрахунку нормативу короткострокової ліквідності.

Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (або групи пов'язаних контрагентів) розраховується за формулою (6.6):

$$Н7 = \frac{Зс}{РК} \cdot 100\%, \qquad (6.6)$$

де Зс – сукупна заборгованість за строковими та простроченими депозитами, кредитами, факторингом, фінансовим лізингом, урахованими векселями, цінними паперами, іншими активними банківськими операціями та фінансові зобов'язання банку щодо одного контрагента (або групи пов'язаних контрагентів);

РК – регулятивний капітал банку.

Норматив великих кредитних ризиків розраховується за формулою (6.7):

$$Н8 = \frac{Зв}{РК} \cdot 100\%, \qquad (6.7)$$

де Зв – сукупна заборгованість за строковими та простроченими депозитами, кредитами, факторингом, фінансовим лізингом, урахованими векселями, цінними паперами, дебіторською заборгованістю, іншими активними банківськими операціями та фінансові зобов'язання банку за всіма великими кредитними ризиками, наданими банком щодо всіх контрагентів (або групи пов'язаних контрагентів), усіх пов'язаних з банком осіб;

РК – регулятивний капітал банку.

Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами розраховується за формулою (6.8):

$$Н9 = \frac{Зін}{РК} \cdot 100\%, \qquad (6.8)$$

де Зін – сукупна заборгованість за строковими та простроченими депозитами, кредитами, факторингом, фінансовим лізингом, урахованими векселями, цінними паперами, іншими активними банківськими операціями та фінансові зобов'язання банку щодо пов'язаних з банком осіб;

РК – регулятивний капітал банку.

Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою розраховується за формулою (6.9):

$$Н11 = \frac{Кін}{СТ} \cdot 100\,\%, \qquad (6.9)$$

де Кін – кошти банку, що інвестуються на придбання акцій (часток/паїв) та інвестиційних сертифікатів окремо за кожною установою;

СТ – статутний капітал банку.

Норматив загальної суми інвестування розраховується за формулою (6.10):

$$Н12 = \frac{СКін}{СТ} \cdot 100\,\%, \qquad (6.10)$$

де СКін – кошти банку, що інвестуються з метою придбання акцій (часток/паїв) та інвестиційних сертифікатів будь-яких юридичних осіб;

СТ – статутний капітал банку.

Відповідність значень економічних нормативів чинним вимогам наведено в табл. 6.2.

Таблиця 6.2

Значення економічних нормативів діяльності банків*

	Норматив	***01.01.2016***	***01.01.2017***
Н1	Регулятивний капітал (млн грн)	129 816,9	109 653,6
Н2	Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (не менше 10 %)	12,31	12,69
Н4	Норматив миттєвої ліквідності (не менше 20 %)	78,73	60,79
Н5	Норматив поточної ліквідності (не менше 40 %)	79,98	102,14
Н6	Норматив короткострокової ліквідності (не менше 60 %)	92,87	92,09
Н7	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (не більше 25 %)	22,78	21,48
Н8	Норматив великих кредитних ризиків (не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу)	364,14	308,27
Н9	Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (не більше 25 %)	31,19	36,72
Н11	Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (не більше 15 %)	0,002	0,001
Н12	Норматив загальної суми інвестування (не більше 60 %)	1,10	0,60

**Узагальнено за даними НБУ*

Дотримання економічних нормативів діяльності банків та недопущення їхнього прогнозованого падіння є одним із основних завдань управління фінансовою стійкістю.

6.4. Управління фінансовою стійкістю банку: суб'єкти, об'єкти, процес

Управління фінансовою стійкістю банків передбачає аналіз і моніторинг фінансового стану, визначення бажаного стану, управління фінансовими ресурсами та вибір і реалізацію ефективних управлінських рішень, які сприяли б забезпеченню фінансової стійкості.

Основними принципами управління фінансовою стійкістю банку є:

– принцип цілеспрямованості – передбачає формування системи цілей (дерева цілей) та встановлення чіткої і реалістичної стратегічної мети та тактичних цілей;

– принцип взаємоузгодженості управлінських дій і рішень – передбачає розподіл повноважень, прав і обов'язків між структурними підрозділами та їхню злагоджену реалізацію для досягнення спільних цілей;

– принцип комплексності – передбачає поєднання у процесі управління різнотипних засобів, методів та інструментів, спрямованих на комплексне вирішення проблеми забезпечення фінансової стійкості;

– принцип гнучкості – надає можливість адаптовуватись (гнучко пристосовуватись) до можливих змін у фінансовій системі країни та ринкової кон'юнктури;

– принцип єдності та ієрархічності – передбачає розгляд фінансової системи банку як підсистеми і складової єдиного механізму функціонування банківського сектору.

Механізм управління фінансовою стійкістю банку наведено на рис. 6.1.

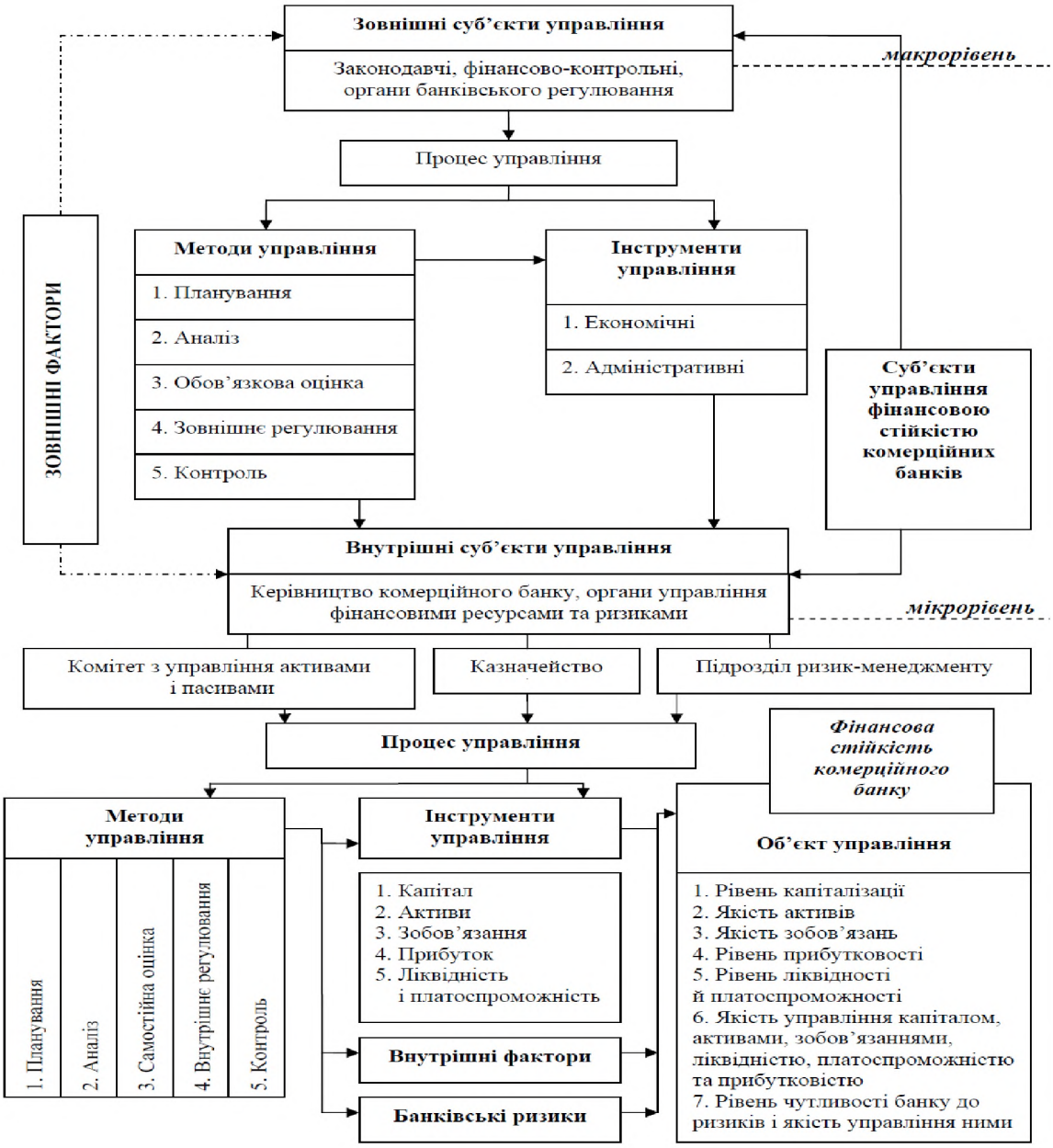

Рис. 6.1. Механізм управління фінансовою стійкістю банку[60]

Суб'єктами управління фінансовою стійкістю банку є:

– управлінський персонал банку відповідно до розподілу функціональних обов'язків. Рівень фінансової стійкості банку залежить від компетентності управлінців, рівня їхньої кваліфікації та якості системи менеджменту;

[60] Дзюблюк О. В., Михайлюк Р. В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2009. 316 с.

– органи банківського регулювання і нагляду. Суб'єктом зовнішнього управління, відповідно до законів України «Про банки і банківську діяльність» та «Про Національний банк України», є НБУ.

До *об'єктів управління фінансовою стійкістю банку* належать рентабельність, платоспроможність і ліквідність.

Процес управління фінансовою стійкістю банків передбачає виконання таких основних функцій управління, як планування, організація, регулювання, мотивація і контроль.

6.5. Управління рентабельністю, платоспроможністю і ліквідністю банку

Рівень рентабельності – ключова характеристика фінансової стійкості банку. Управління рентабельністю банку передбачає досягнення ним цільового рівня прибутку і рентабельності.

Управління рентабельністю банку ґрунтується на таких положеннях:

– зростання прибутку забезпечує достатність капіталу, підвищує дивідендну віддачу, підвищує курс акцій на фондовому ринку, сприяє поповненню резервних фондів, дозволяє покривати збитки від кредитних операцій;

– політика банку щодо отримання надприбутків призводить до зростання рівня ризикованості.

Управління рентабельністю банку передбачає:

– ранжирування банківських послуг за їхньою дохідністю, співвідносною з витратністю;

– прогнозоване визначення обсягів платоспроможного попиту на банківські послуги;

– визначення технічних можливостей надання високодохідних банківських послуг.

Рівень рентабельності залежить від стратегії діяльності, ефективності антикризового управління, ризик-менеджменту, структури і якості активів і кредитного портфеля, ефективності фінансових інвестицій тощо.

Основними показниками, що характеризують рентабельність банківської діяльності, є:

1) ROA (Return on Assets) – показник рентабельності використання активів банку. Розраховується як відношення прибутку банку після оподаткування на звітну дату до середньої вартості використовуваних банком активів за відповідний період і виражається у процентах;

2) ROE (Return on Equity) – показник рентабельності використання статутного капіталу банку. Розраховується як відношення прибутку банку після оподаткування на звітну дату до середньої вартості балансового капіталу за відповідний період і виражається у процентах.

Управління платоспроможністю як основною характеристикою фінансової стійкості має на меті:

1) виконання зобов'язань перед бюджетом та персоналом;

2) забезпечення платежів за дорученням клієнтів;

3) повернення кредиторам (вкладникам) коштів як із настанням терміну погашення, так і достроково;

4) виконання зобов'язань, що можуть виникнути з непередбачуваних обставин у майбутні періоди.

Ліквідність є окремим випадком платоспроможності, а саме можливістю своєчасного виконання зобов'язань. Платоспроможний банк – це банк, який здатний виконати свої зобов'язання, а ліквідний – це банк, що виконує всі свої зобов'язання своєчасно.

Принципи управління ліквідністю в банках представлено в табл. 6.3.

На рівень платоспроможності і ліквідності банку як основних характеристик фінансової стійкості впливають такі складові:

1) рівень капіталізації – достатній обсяг та ефективна структура власного капіталу забезпечують економічну самостійність, прибуткову діяльність на фінансовому ринку, що позитивно впливає на фінансову стійкість банку. Структура власного капіталу змінюється протягом року залежно від зовнішніх і внутрішніх факторів та зумовлена якістю активів, раціональним використанням та розподілом прибутку. Власний капітал банку включає основний та додатковий капітал. До основного капіталу (капіталу першого рівня) належать: а) фактично сплачений зареєстрований статутний капітал; б) розкриті резерви, створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку банку (резерви, що банк

оприлюднив у фінансовій звітності). Додатковий капітал (капітал другого рівня) включає резерви під стандартну заборгованість інших банків, резерви під стандартну заборгованість клієнтів за кредитними операціями банків, результат переоцінки основних засобів, прибуток поточного року, субординований борг, що враховують до капіталу;

2) якість активів банку. Активи поділяються на такі групи: а) ліквідні активи; б) працюючі активи; в) неліквідні активи. На якість активів впливає інвестиційна політика банку, кредитна політика та управління проблемними (токсичними) кредитами, диверсифікованість активних операцій.

Таблиця 6.3

Принципи управління ліквідністю в банківських установах[61]

Етапи управління ліквідністю	**Характеристика принципів управління ліквідністю в банківських установах**
Розробка структури управління ліквідністю	Принцип 1: кожен банк повинен мати погоджену стратегію повсякденного управління ліквідністю. Ця стратегія повинна застосовуватись щодо всієї організації. Принцип 2: Банківська Рада Директорів повинна схвалити цю стратегію та важливі положення, що належать до управління ліквідністю. Правління також повинно забезпечити, щоб вище керівництво робило необхідні кроки для моніторингу та контролю ризику ліквідності. Правління повинно бути регулярно інформовано про ситуацію із ліквідністю у банку та негайно, якщо є будь-які матеріальні зміни, у поточній або очікуваній ліквідності банку. Принцип 3: кожен банк повинен мати управлінську структуру для ефективного здійснення стратегії ліквідності. Ця структура повинна включати постійне залучення членів вищого керівництва. Вище керівництво повинно забезпечити те, що ліквідність ефективно управляється та встановлені відповідні положення і процедури для контролю й обмеження ризику ліквідності. Банки повинні встановити та регулярно переглядати ліміти на розмір своїх позицій ліквідності за відповідні періоди.

[61] Узагальнено за: Принципи ефективного управління ліквідністю у банківських установах: Базельський Комітет з питань Банківського нагляду. Базель. Лютий 2000 року. URL : http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36992

Продовження таблиці 6.3

	Принцип 4: банк повинен мати адекватні інформаційні системи для вимірювання, контролю та звітування ризику ліквідності. Звіти повинні своєчасно надаватись раді директорів банку, вищому керівництву та іншим відповідним працівникам
Вимірювання та моніторинг чистих потреб у фінансуванні	Принцип 5: кожен банк повинен встановити процес постійного вимірювання та моніторингу чистих потреб у фінансуванні. Принцип 6: банк повинен аналізувати ліквідність, застосовуючи різноманітні сценарії «а що коли». Принцип 7: банк має часто переглядати свої припущення, що застосовувались при управлінні ліквідністю, для того, щоб з'ясувати, чи залишаються вони ще правильними
Управління доступом до ринку	Принцип 8: кожен банк має періодично переглядати свої зусилля щодо встановлення та підтримки відношень з володарями зобов'язань, щодо підтримки диверсифікації зобов'язань та зусиль щодо забезпечення своєї спроможності продавати активи
Антикризове планування	Принцип 9: банк повинен мати антикризові плани, що розглядатимуть стратегію владнання криз ліквідності та містять процедури вирішення проблеми недостатності грошових потоків у непередбачених ситуаціях
Управління ліквідністю іноземної валюти	Принцип 10: кожен банк повинен мати систему вимірювання, моніторингу та контролю своїх валютних позицій у основних валютах, з якими він активно працює. На додаток до вимірювання своїх загальних потреб ліквідності іноземної валюти та прийнятної відкритої валютної позиції банк також повинен провести окремий аналіз своєї стратегії для кожної валюти окремо. Принцип 11: базуючись на результатах аналізу, проведеного відповідно до Принципу 10, банк повинен, якщо це прийнятно, встановити та регулярно переглядати граничні значення розміру невідповідності своїх грошових потоків (відкритої валютної позиції) за певний період для всіх іноземних валют разом та для кожної значної окремої валюти, з якими він працює
Внутрішній контроль управління ризиком ліквідності	Принцип 12: Кожен банк повинен мати адекватну систему внутрішнього контролю над процесом управління ризиком ліквідності. Фундаментальний компонент внутрішньої системи контролю включає регулярні незалежні перевірки, оцінки ефективності системи та, якщо необхідно, забезпечення відповідних виправлень або поліпшень до процесу здійснення внутрішнього контролю. Результати таких перевірок мають надаватися наглядовим органам

Продовження таблиці 6.3

Роль публічного розкриття інформації для покращення ліквідності	Принцип 13: кожен банк для того, щоб керувати тим, як сприймається громадськістю організація та її ефективність, повинен мати механізм для забезпечення відповідного рівня розкриття інформації про банк
Роль працівників банківського нагляду	Принцип 14: працівники банківського нагляду повинні проводити незалежну оцінку банківських стратегій, політики, процедур та принципів, що належать до управління ліквідністю. Вони повинні вимагати, щоб банк мав ефективну систему для вимірювання, моніторингу та контролю ризику ліквідності. Працівники банківського нагляду повинні отримувати від кожного банку достатню та своєчасну інформацію для оцінки рівня ризику ліквідності та мають забезпечити, щоб банк мав відповідні плани виходу з кризи при зниженні ліквідності

Якість активів визначають за такими ознаками: 1) величиною (обсягом) високоліквідних та ліквідних активів; 2) обсягом неякісних активів – прострочені кредити, дебіторська заборгованість, неліквідні цінні папери, нерухомість, що не реалізують; 3) ступенем ризикованості кожної з груп активів; 4) розміром процентного доходу та простроченої заборгованості за кредитами (ці параметри опосередковано характеризують якість кредитного портфеля); 5) величиною активів, що не дають прибутку або дають його досить мало; 6) ступеня знецінення активів, вкладених у цінні папери; 7) рівнем іммобілізації активів; 8) величиною штрафів, пені у банку за різні порушення; 9) позицією банку на ринку ґарантій, застав та інших позабалансових статей;

3) якість зобов'язань. В умовах нестачі власних коштів банки потребують залученого капіталу. Якість зобов'язань оцінюється стабільністю поповнення ресурсної бази, вартістю залучених коштів, чутливістю до змін процентних ставок та рівнем залежності від позичок на міжбанківському ринку кредитних ресурсів.

Якість пасивів можна характеризувати з точки зору: строковості – вважають, що стійкішим є банк, що має переважну частку довготермінових залучених коштів; стабільності – чим стабільнішими є залучені кошти, тим стійкіша основа для розвитку

активних операцій, також чим нижчі відсоткові ставки за залученими коштами, тим, відповідно, банк має більше шансів отримати вищий прибуток; платності – чим меншою є плата за залучені кошти, тим стабільніші ці ресурси і стійкіший банк; ступеня концентрації – необхідно уникати концентрації залучених коштів на одного клієнта, оскільки зняття цих коштів може призвести до погіршення фінансової стійкості банку[62].

З метою регулювання ліквідності банків Національний банк України з урахуванням поточної ситуації на грошовому ринку застосовує:

1) операції з рефінансування (постійно діюча лінія рефінансування для надання банкам кредитів овернайт, кредити рефінансування);

2) операції репо (операції прямого репо, операції зворотного репо);

3) операції з власними борговими зобов'язаннями (депозитні сертифікати овернайт та строком до 90 днів);

4) операції з державними облігаціями України[63].

Питання для самоконтролю

1. Визначення та основні поняття фінансової стійкості банку.
2. Процес управління фінансовою стійкістю банку.
3. Мета управління фінансовою стійкістю банку.
4. Об'єкти і суб'єкти управління фінансовою стійкістю банку.
5. Основні показники фінансової стійкості банків та методика їх розрахунку.
6. Економічні нормативи діяльності банку та методика їх розрахунку.

---

[62] Дзюблюк О. В., Михайлюк Р. В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2009. 316 с.

[63] Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України : Постанова Національного банку України : від 30.04.2009 № 259. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0410-09

7. Спеціальні економічні нормативи (для спеціалізованих ощадних банків, банків довірчого управління).

8. Контроль за дотриманням економічних нормативів.

9. Загальні положення управління рентабельністю.

10. Методи та інструменти управління платоспроможністю.

11. Загальні положення управління ліквідністю банку.

12. Джерела формування та напрями використання ліквідних коштів банку.

13. Інструментарій управління ліквідністю банку.

Тестові завдання для перевірки засвоєних знань

1. За рівнем стабільності роботи банківської установи фінансова стійкість банку розподіляється на види:

а) стабільний фінансовий стан, нестабільний фінансовий стан;

б) стабільний фінансовий стан, кризовий фінансовий стан;

в) стабільний фінансовий стан, нестійкий фінансовий стан, кризовий фінансовий стан;

г) ліквідний фінансовий стан; неліквідний.

2. Фінансова стійкість банку забезпечується такими показниками:

а) рентабельністю, платоспроможністю, ліквідністю;

б) прибутковістю, ліквідністю, достатністю капіталу;

в) дохідністю, збалансуванням прибутковості та ризикованості операцій;

г) платоспроможністю, ліквідністю.

3. Інструментами управління фінансовою стійкістю банку на макрорівні є:

а) політичні, економічні, фінансові, адміністративні;

б) економічні, адміністративні;

в) капітал, прибуток, ліквідність, платоспроможність;

г) капітал, активи, зобов'язання, прибуток, ліквідність, платоспроможність.

4. Спроможність окремої банківської установи чи системи в цілому забезпечувати своєчасність, повноту та безперервність виконання усіх грошових зобов'язань:

а) рентабельність;

б) платоспроможність;

в) ліквідність;

г) фінансова стійкість.

5. Розбалансування фінансової діяльності, низький рівень фінансової безпеки, неспроможність своєчасно виконувати зобов'язання перед кредиторами та вкладниками банку, наявність високої частки проблемних кредитів у кредитному портфелі являє собою:

а) нестійкий фінансовий стан банку;

б) кризовий стан банківської установи;

в) посткризовий фінансовий стан банку;

г) нестабільний фінансовий стан банківської установи.

6. Нормативне значення не менше 10 % встановлене Національним банком України для:

а) нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2);

б) нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7);

в) нормативу інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11);

г) нормативу загальної суми інвестування (Н12).

7. Принцип управління фінансовою стійкістю банку, який передбачає розгляд фінансової системи банку як підсистеми і складової механізму функціонування банківського стану – це принцип:

а) єдності та ієрархічності;

б) комплексності;

в) гнучкості;

г) взаємоузгодженості управлінських дій та функцій.

8. Нормативи максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н 7) та максимального ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н 9) повинні становити:

а) не менше 20 %;

б) не менше 40 %;

в) не менше 60 %;

г) не більше 25 %.

9. Показники поточного фінансового стану і стійкості фінансових установ країни та їхніх контрагентів із сектору нефінансових корпорацій та сектору домашніх господарств є:

а) економічними нормативами регулювання діяльності банків;

б) індикаторами фінансової стійкості банків;

в) показниками ліквідності банківських установ;

г) показниками платоспроможності банків.

10. Інструментами управління фінансовою стійкістю банку на мікрорівні є:

а) політичні, економічні, фінансові, адміністративні;

б) економічні, адміністративні;

в) капітал, прибуток, ліквідність, платоспроможність;

г) капітал, активи, зобов'язання, прибуток, ліквідність, платоспроможність.

Список використаних джерел до теми 6

1. Банківський нагляд: методи проведення та заходи впливу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukr.vipreshebnik.ru/groshi-ta-kredit/364-bankivskij-naglyad-metodi-provedennya-ta-zakhodi-vplivu.html

2. Про Національний банк України : Закон України : від 20.05.1999 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 06.12.2017 [Електронний ресурс] // Банківський нагляд. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123147

3. Белінська Я. В. Фінансова стабільність: підходи до визначення й забезпечення / Я. В. Белінська, В. П. Биховченко // Стратегічні пріоритети. – 2010. – № 4 (17). – С. 57–67.

4. Дзюблюк О. В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи : монографія / О. В. Дзюблюк, Р. В. Михайлюк. – Тернопіль : ТНЕУ, 2009. – 316 с.

5. Довгань Ж. Фінансова стійкість банківських установ у період економічної кризи / Ж. Довгань // Вісник НБУ. – 2009. – № 3. – С. 20–26.

6. Індикатори фінансової стійкості: Керівництво з компіляції. – Вашингтон : Міжнародний Валютний Фонд, 2007. – 324 с.

7. Ліквідність банківської системи України / В. І. Міщенко, А. В. Сомик // Науково-аналітичні матеріали. – К. : Центр наукових досліджень Національного банку України, 2008. – Вип. 12. – 180 с.

8. Методика розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні : рішення Правління Національного банку України : від 13 жовтня 2016 року № 336 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36993

9. Міщенко В. І. Банківські операції : підручник / В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янська, О. Г. Коренєва. – 2-е вид., переробл. і доп. – К. : Знання, 2007. – 175, [155] с.

10. Міщенко В. І. Банківський нагляд : підручник / В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. – К. : Центр наукових досліджень НБУ, Ун-т банківської справи НБУ, 2011. – 498 с.

11. Міщенко В. І. Підвищення ефективності регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні / В. І. Міщенко // Фінанси України. – 2010. – № 10. – С. 3–14.

12. Науменкова С. В. Проблеми підтримки фінансового сектору в умовах фінансової кризи / С. В. Науменкова // Вісник НБУ. – 2009. – № 6. – С. 12–18.

13. Науменкова С. В. Розвиток конкуренції та стабілізація банківської системи України / С. В. Науменкова // Социальная экономика. – 2010. – № 1. – С. 266–274.

14. Нова траєкторія розвитку національної економіки: мікро-, макро- та прикладні аспекти : монографія / за ред. О. В. Покатаєвої, М. В. Болдуєва, Г. Ю. Кучерової. – Запоріжжя : КПУ, 2017. – 452, [428–447] с.

15. Обґрунтування методичних підходів до оцінки стійкості фінансової системи / С. В. Науменкова, Р. С. Лисенко, Д. С. Попов та ін. // Інформ.-аналіт. матеріали. – К. : Національний банк України; Центр наукових досліджень, 2006. – Вип. 6. – 162 с.

16. Олешко А. А. Актуальні напрями подолання банківської кризи в Україні / А. А. Олешко, К. П. Побоча // Моделювання та інформатизація соціально-економічного розвитку України : збірник наукових праць. – 2017. – Випуск № 1 (3). – С. 70–78.

17. Олешко А. А. Напрями удосконалення державного регулювання фінансового сектору економіки / Л. М. Гаєвська, А. А. Олешко // Особливості функціонування національних фінансових систем в умовах поглиблення глобалізаційних процесів : ІІІ Міжнар. наук.-практ. конф., 17–21 лютого 2010 р. : тези доп. : у 2 ч. – Ч. 1. – Ірпінь : Нац. ун-т ДПС України, 2010. – С. 127–130.

18. Олешко А. А. Фінансові кризи в умовах глобалізації економіки: теоретичний аспект / А. А. Олешко // Бюджетно-податкові чинники активізації розвитку фінансових ринків та фінансового посередництва : Міжнар. наук.-практ. конф., 27–28 бер. 2008 р.: тези доп. – Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2008. – С. 280–281.

19. Побоча К. П. Менеджмент кредитного портфеля українського банку: проблеми та шляхи удосконалення в посткризовий період / К. П. Побоча // Економічний дисбаланс країни: проблеми та шляхи вирішення : зб. тез доп. XI Міжнар. наук.-практ. конф., 22–23 червня 2012 р. : у 2-х ч. – Ч. І. – Львів : Львівська економічна фундація, 2012. – С. 53–55.

20. Побоча К. П. Проблемні аспекти управління кредитним портфелем банку в системі антикризового регулювання /

К. П. Побоча // Економіка менеджмент: перспективи розвитку : зб. тез доп. II Міжнар. наук.-практ. конф., 22–24 червня 2012 р. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 112–113.

21. Показатели финансовой устойчивости. Руководство по составлению. – Вашингтон : Международный Валютный Фонд, 2007. – 324 с.

22. Принципи ефективного управління ліквідністю у банківських установах : Базельський Комітет з питань Банківського нагляду. – Базель, 2000. – Лютий [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36992

23. Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України : Постанова Національного банку України : від 30.04.2009 р. № 259 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0410-09

24. Про Національний банк України : Закон України : від 20.05.1999 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 06.12.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/679-14

25. Стельмах В. С. Ліквідність банку: окремі аспекти управління та світовий досвід регулювання та нагляду / В. С. Стельмах, В. І. Міщенко // Науково-методичні матеріали. – К. : НБУ; ЦНД, 2008. – 286 с.

Глава 7. Управління банківськими ризиками

7.1. Поняття управління банківськими ризиками та їхня класифікація.

7.2. Управління квантифікованими ризиками.

7.3. Управління неквантифікованими ризиками.

7.4. Оцінка кредитного ризику за активними банківськими операціями.

7.5. Стрес-тестування банків та рейтингові оцінки банківських ризиків.

7.6. Контроль банківських ризиків.

7.1. Поняття управління банківськими ризиками та їхня класифікація

Банківські ризики відображають невизначеність, пов'язану з конкурентною боротьбою між банками та іншими учасниками ринку.

Банківський ризик – це можливість прийняття раціонального чи нераціонального управлінського рішення, в рамках якого можна надати ймовірну кількісну і/або якісну оцінку дії факторів і, як наслідок, отримати один із трьох економічних результатів: позитивний (прибуток), нульовий або негативний (збиток).

З метою здійснення банківського нагляду НБУ виділяє дев'ять категорій ризику, а саме: кредитний, ринковий, валютний, операційно-технологічний, ризик ліквідності, ризик зміни процентної ставки, ризик, ризик репутації, юридичний та стратегічний ризик[64].

Банківські ризики поділяють на квантифіковані та неквантифіковані (рис. 7.1).

Квантифіковані ризики – це ризики, що піддаються кількісній оцінці (існує безпосередня залежність між рівнем ризику і доходами).

---

[64] Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» : Постанова Правління Національного банку України : від 15.03.2004 № 104. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04

Неквантифіковані ризики – ризики, що не піддаються кількісній оцінці (немає безпосередньої залежності між ризиком і доходами).

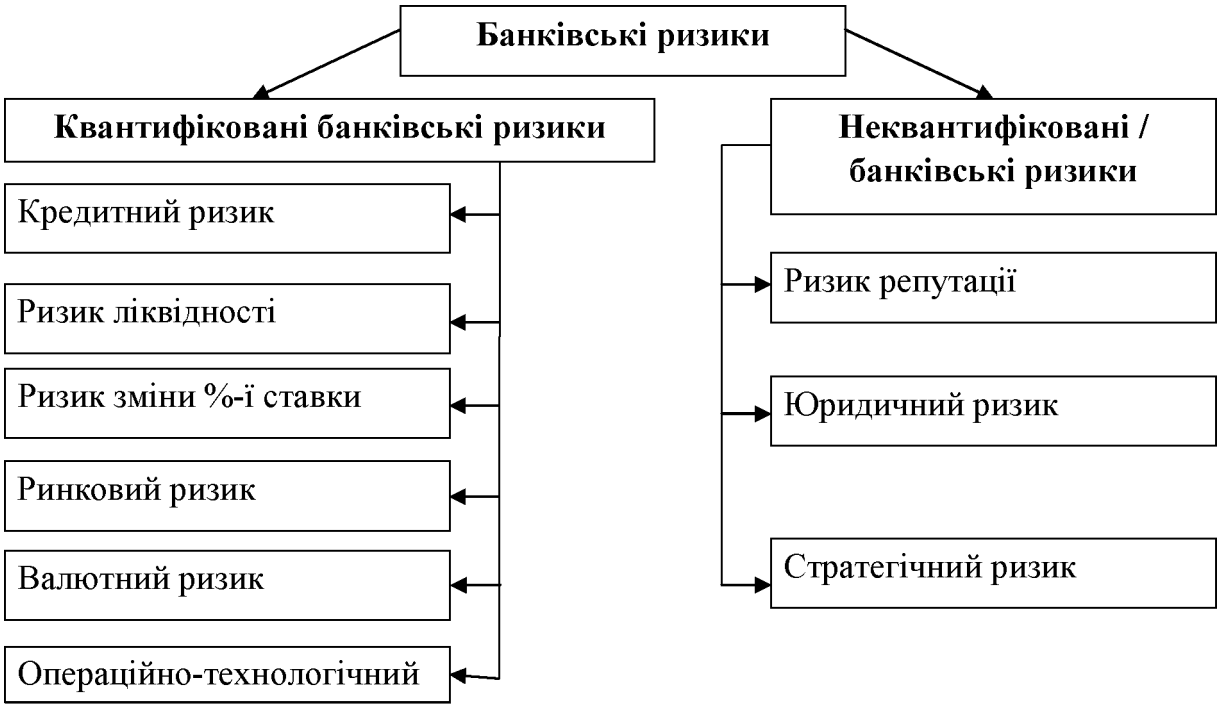

Рис. 7.1. Класифікація банківських ризиків за методами оцінки

Банківські ризики поділяються на зовнішні та внутрішні.

До зовнішніх належать ризики, виникнення яких зумовлене змінами у зовнішньому щодо банку середовищі й безпосередньо не пов'язані з його діяльністю.

Виділяють п'ять основних груп зовнішніх ризиків:

– ризик форс-мажорних обставин – пов'язаний з виникненням непередбачених обставин, які негативно впливають на діяльність банку та/або його партнерів (стихійні лиха та інше);

– ризик країни – пов'язаний з можливістю настання несприятливих для діяльності банку умов у політичній, правовій, економічній сфері країни, в якій проводить свою діяльність банк;

– зовнішньополітичний ризик – обумовлений змінами міжнародних відносин, а також політичної ситуації в одній із країн, які впливають на діяльність банку або його партнерів (війни, міжнародні скандали, імпічмент главі держави, закриття кордонів);

– правовий ризик – пов'язаний зі змінами законодавства різних країн;

– макроекономічний ризик – виникає через несприятливі зміни кон'юнктури на окремих ринках або всієї економічної ситуації в цілому (економічна криза).

Окремо слід виділити складову макроекономічного ризику – інфляційний ризик, який пов'язаний з можливою втратою первісної вартості активів.

Реалізація зовнішнього фактора ризику, на який наражається банк, може поставити під загрозу безперервність його діяльності. Тому в процесі аналізу ризиків банк в обов'язковому порядку повинен враховувати можливість виникнення екстремальних обставин (стрес-сценарій). Таким чином, банк повинен розробити відповідні нагальні заходи у формі плану дій на випадок кризових обставин, який підлягає регулярному оновленню та тестуванню. Такі плани дій є невід'ємною складовою частиною механізмів контролю за ризиками банку[65].

До внутрішніх належать ризики, що виникають безпосередньо у процесі діяльності банку й зумовлені кількістю його клієнтів, партнерів, зв'язків, диверсифікацією банківських операцій і послуг. Внутрішні ризики, порівняно із зовнішніми, піддаються ідентифікації та оцінці.

Управління ризиками – це цілеспрямована безперервна діяльність з вибору та реалізації найкращого з можливих способів зменшення ризиків до прийнятного рівня при заданих обмеженнях на ресурси і час.

Управління ризиками являє собою процес, спрямований на виявлення (ідентифікацію), вимірювання (оцінювання), контроль та моніторинг ризикових позицій банку, а також урахування взаємозв'язків між різними видами ризиків.

---

[65] Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України : Постанова Правління Національного банку України : від 02.08.2004 № 361. URL : https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36985

Мета управління ризиками полягає в оптимізації співвідношення між рівнем ризику та очікуваною економічною вигодою, яка є компенсацією за прийнятий банком ризик. Основними правилами управління банківськими ризиками є:

Система управління банківськими ризиками – це сукупність прийомів (способів і методів), застосовуваних персоналом банку для забезпечення позитивного фінансового результату (за наявності невизначеності умов діяльності) і для прогнозування ризикових подій з метою вжиття заходів, спрямованих на запобігання або зниження негативних наслідків цих ризикових подій.

Система управління ризиками включає такі етапи:

1) виявлення та ідентифікація ризику;
2) вимірювання ризику;
3) контроль ризику;
4) моніторинг ризику.

Система управління ризиками включає такі напрями:

- управління активами і пасивами;
- аудит;
- реалізація кредитної політики;
- моніторинг установлення нормативів і лімітів;
- служба безпеки;
- управлінський облік;
- ціноутворення та фінансовий аналіз продуктів і послуг;
- вимоги до звітності та документообігу;
- організація інформаційно-аналітичної служби;
- розподіл повноважень у процесі прийняття рішень.

Банки повинні запроваджувати всеохоплюючий процес управління ризиками (під наглядом з боку спостережної ради та правління банку) для ідентифікації, оцінки величини та контролю за всіма значними ризиками. Процес управління ризиками поширюється на всі види діяльності банку. Рішення з управління ризиками можуть стосуватися уникнення ризику, його мінімізації (зокрема, за допомогою пом'якшуючих факторів та/або відведення ризику на інших осіб через страхування або деривативні інструменти),

встановлення лімітів на прийняття ризику та інших методів впливу на ризик (носія ризику)[66].

Ефективне управління ризиками вимагає чітко встановленої формалізованої процедури. Залежно від тривалості управління виділяють стратегічне, тактичне та оперативне управління банківськими ризиками (табл. 7.1).

Таблиця 7.1

Види управління банківськими ризиками залежно від тривалості управління

Назва	Характеристика
Стратегічне управління банківськими ризиками	забезпечує довгострокове існування банку і здійснюється Спостережною радою банку
Тактичне управління банківськими ризиками	спрямоване на реалізацію стратегії управління банківськими ризиками і реалізується правлінням банку та комітетом з ризик-менеджменту, який може бути створений Спостережною радою банку
Оперативне управління банківськими ризиками	спрямоване на оперативне виявлення, оцінювання ризиків, реалізацію управлінських рішень, контроль та моніторинг ризиків. Здійснює структурний підрозділ банку з ризик-менеджменту

Основними компонентами ефективного управління ризиками є:

– створення на найвищому рівні в банку спеціального підрозділу, який має відповідати за управління ризиками, що надасть змогу поставити управління ризиками на один рівень з іншими основними підрозділами банку;

– вироблення чіткої стратегії з управління ризиками в банку, пов'язаної з відповідними операційними процесами в банку;

– встановлення відповідних параметрів управління ризиками на операційному рівні для всіх функціональних підрозділів банку;

---

[66] Методичні рекомендації щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України : Постанова Правління Національного банку України : від 28.03.2007 № 98. URL : https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45211

– бізнесові та інвестиційні рішення повинні ґрунтуватися на досконалому кількісному та якісному аналізі;

– систематичне збирання повної, своєчасної та послідовної інформації, а також забезпечення адекватного зберігання та доступу до неї;

– розроблення кількісних моделей, що забезпечують симуляцію та/або аналіз впливу змін в економічному, бізнесовому та ринковому середовищі на профіль ризику банку та пов'язаного з цим впливу на його ліквідність, прибутковість та вартість[67].

Забезпечення прийнятного рівня ризику в банках здійснюється за допомогою ризик-менеджменту.

Ризик менеджмент банку – це система управління ризиками, яка включає в себе стратегію та тактику управління, направлені на досягнення основних бізнес-цілей банку. Ефективна система ризик-менеджменту передбачає наявність у банку організаційної структури з чітко визначеним місцем керівних органів та функціональних підрозділів, а також створення внутрішньої нормативної бази, яка охоплює увесь процес управління ризиками.

Комплекс дій з ризик-менеджменту має на меті забезпечити досягнення таких цілей:

– ризики мають бути зрозумілими та усвідомлюватися банком та його керівництвом;

– ризики мають бути в межах рівнів толерантності, установлених спостережною радою;

– рішення з прийняття ризику мають відповідати стратегічним завданням діяльності банку;

– рішення з прийняття ризику мають бути конкретними і чіткими;

– очікувана дохідність має компенсувати прийнятий ризик;

– розподіл капіталу має відповідати розмірам ризиків, на які наражається банк;

---

[67] Методичні рекомендації щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України : Постанова Правління Національного банку України : від 28.03.2007 № 98. URL : https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45211

– стимули для досягнення високих результатів діяльності мають узгоджуватися з рівнем толерантності до ризику.

Функціональні та структурні підрозділи банку, залучені до організації процесу ризик-менеджменту, наведені на рис. 7.2.[68]

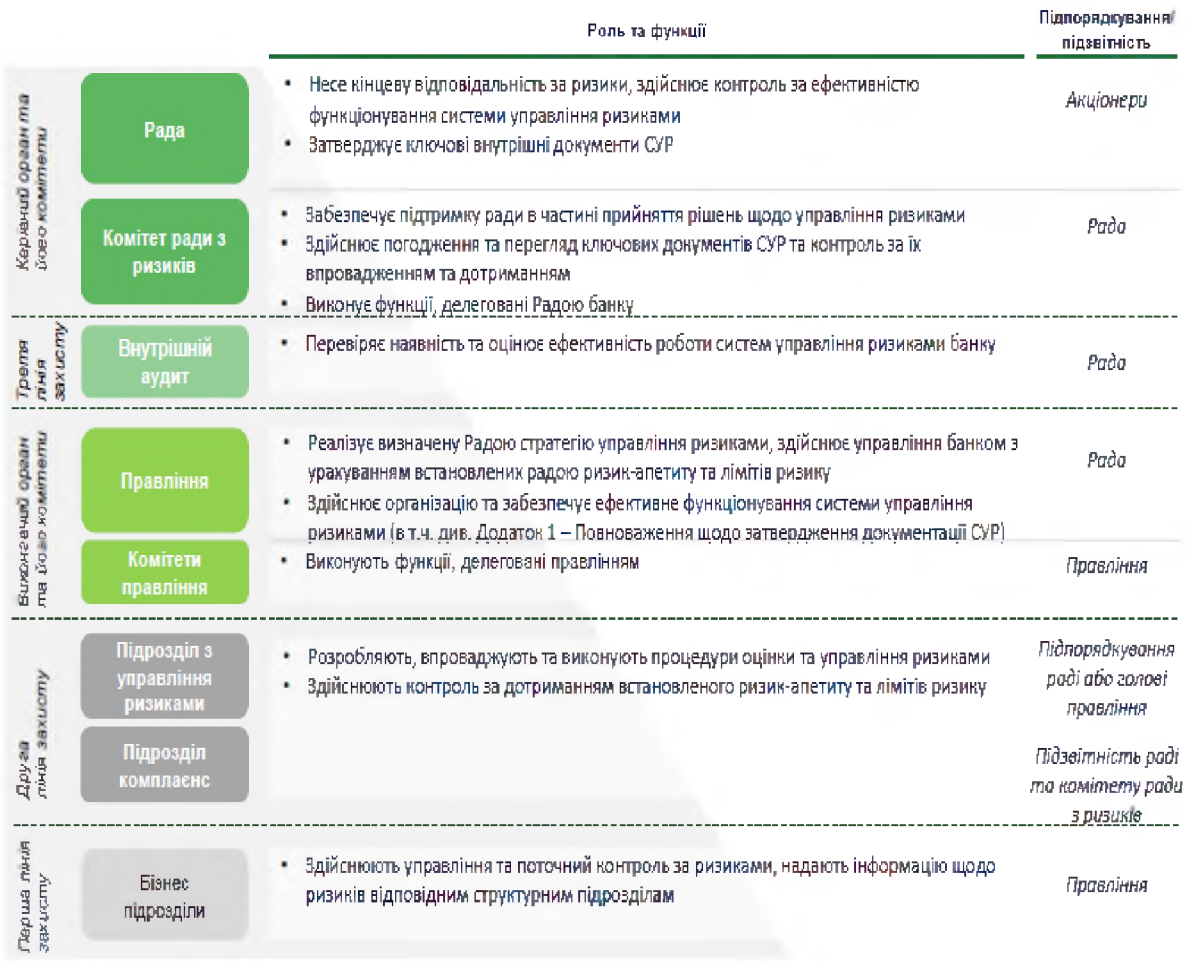

Рис. 7.2. Функції підрозділів банку в управлінні ризиками

Комплекс дій з ризик-менеджменту має на меті забезпечити досягнення таких цілей:

– ризики мають бути зрозумілими та усвідомленими банком та його керівництвом;

– ризики мають перебувати у межах рівнів толерантності, встановлених спостережною радою;

– рішення з прийняття ризику мають відповідати стратегічним завданням діяльності банку;

---

[68] Проект Положення про організацію системи управління ризиками в банках України. НБУ.

– рішення з прийняття ризику мають бути конкретними і чіткими;

– очікувана дохідність має компенсувати прийнятий ризик;

– розподіл капіталу має відповідати розмірам ризиків, на які наражається банк;

– стимули до досягнення високих результатів діяльності мають узгоджуватися з рівнем толерантності до ризику.

Банки повинні створити комплексну систему ризик-менеджменту, яка забезпечувала б надійний процес виявлення, оцінки, контролю та моніторингу ризику на всіх рівнях організації та сприяла усуненню конфлікту інтересів між максимізацією доходу та мінімізацією ризиків.

Під час розроблення і запровадження комплексної системи ризик-менеджменту банку спостережна рада і правління повинні забезпечити[69]:

– запровадження організаційної структури і механізмів контролю, що задовольняють вимогам, викладеним у Методичних рекомендаціях щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України;

– прийняття ризиків відповідно до очікувань акціонерів (власників) банку, стратегічного плану банку та нормативних вимог;

– поширення в банку єдиного розуміння його корпоративної культури щодо управління ризиками;

– виділення необхідних ресурсів на створення та підтримання ефективної, комплексної та збалансованої системи ризик-менеджменту;

– відображення у систематизованій документальній формі організаційної структури і механізмів контролю, відповідний доступ до цих документів учасників процесу управління ризиками в банку;

---

[69] Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України : Постанова Правління Національного банку України : від 02.08.2004 № 361. URL : https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36985

– узгодження організаційної структури та систем контролю бізнес-процесів банку відповідними системами дочірніх структур та інших підконтрольних організацій таким чином, щоб не зашкодити контрольованій і стабільній діяльності самого банку;

– уникнення конфлікту інтересів на всіх рівнях банку;

– здійснення аналізу ризиків з урахуванням можливості виникнення екстремальних обставин (стрес-сценарії), на основі яких банк має визначати відповідні надзвичайні заходи, наприклад, у формі плану дій на випадок кризових обставин;

– запровадження процедур і заходів запобігання стресовим ситуаціям, які можуть виникнути через певні внутрішні фактори;

– розроблення процедур і заходів моніторингу адекватної капіталізації банку;

– чітке формулювання політики (положення) банку щодо контролю ризиків і ведення справ відповідно до критеріїв надійності банківських операцій;

– систематичне здійснення аналізу ризиків з метою ідентифікації, оцінки, контролю і моніторингу всіх ризиків;

– розроблення і запровадження заходів внутрішнього контролю, які забезпечували б належне дотримання вимог законодавства і нормативно-правових актів, виконання договірних та інших зобов'язань, дотримання положень і процедур, правил і норм, а також відповідної ділової поведінки;

– створення незалежного підрозділу з управління ризиками, який повинен мати відповідні повноваження, ресурси, досвід і корпоративний статус, щоб не мати будь-яких перешкод у доступі до потрібної інформації, у формуванні та поданні управлінських звітів за результатами своїх досліджень;

– створення служби внутрішнього аудиту, незалежної від операційних підрозділів банку і відокремленої від процесів поточного внутрішнього контролю, які входять до складу певних компонентів тих чи інших бізнес-процесів. Сфера інтересів служби внутрішнього аудиту має охоплювати всі види діяльності і всі підрозділи банку.

Основи управління квантифікованими і неквантифікованими ризиками на основі їхнього аналізу і оцінки визначені у Методичних вказівках з інспектування банків «Система оцінки ризиків»[70].

7.2. Управління квантифікованими ризиками

Мета процесу управління квантифікованими ризиками – їх оптимізація.

До квантифікованих ризиків належать:

1) кредитний;
2) валютний;
3) ринковий;
4) ризик ліквідності;
5) ризик зміни процентної ставки;
6) операційно-технологічний ризик.

Кредитний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком (його підрозділом) або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання[71].

Кредитний ризик вимірюють у кількісних і якісних параметрах (табл. 7.2).

При оцінці кількісних параметрів кредитного ризику визначають кількість кредитного ризику як незначного, помірного та значного. Незначна кількість кредитного ризику характеризується надійністю ситуації, ефективним управлінням кредитним ризиком. Помірна – ситуація в цілому задовільна, але необхідно ретельніше стежити та вживати необхідні заходи щодо оптимізації кредитного ризику. Значна кількість ризику являє собою загрозу, незадовільний стан управління та потребує вжиття негайних заходів із урегулювання ситуації. При оцінці якісних параметрів кредитного

---

[70] Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» : Постанова Правління Національного банку України : від 15.03.2004 № 104. URL : http://lawua.info/bdata1/ukr1473/index.htm

[71] Міщенко В. І., Науменкова С. В. Банківський нагляд : підручн. К. : ЦНДНБУ, УБС, 2010. 495 с.

ризику визначають якість управління ризиком: високу, що потребує вдосконалення, та низьку.

Таблиця 7.2

Параметри оцінки кредитного ризику

Кількісні параметри	***Якісні параметри***
1) рівень диверсифікації кредитного ризику; 2) рівень наданих кредитів та зобов'язань про надання кредитів; 3) співвідношення кредитів і кредитних зобов'язань до регулятивного капіталу; 4) динаміка активів, що генерують кредитний ризик; 5) структура, терміни, рівень зростання кредитного портфеля або способи розрахунків щодо кредитування; 6) наявність винятків із встановлених процедур та практики здійснення активних операцій; 7) співвідношення вартості та якості забезпечення і рівня кредитного ризику; 8) рівень прострочених та безнадійних кредитів за балансовою класифікацією; 9) рівень негативно класифікованих активів; 10) можливість повернення негативно класифікованих активів; 11) достатність резервів під втрати за активними операціями	1) наявність адекватної внутрішньої нормативної бази щодо активних операцій, затвердженої згідно з принципами корпоративного управління; 2) здатність здійснювати ефективний контроль усіх аспектів кредитного ризику, передбачення і своєчасність реагування на зміни ринкових умов кредитування; 3) рівень забезпечення керівництва банку достовірною, своєчасною і повною інформацією про кредитні ризики в установі; 4) рівень комплектації і кваліфікації персоналу банку, що бере участь у процесі здійснення управління кредитним ризиком; 5) повнота аналізу кредитного ризику і своєчасністю виявлення нових ризиків; 6) раннє виявлення потенційних проблем за допомогою адекватної класифікації якості портфеля активних операцій (внутрішніх рейтингів); 7) своєчасність, повнота і незалежність внутрішнього і зовнішнього аудиту активних операцій банку; 8) методологія розрахунку резервів під можливі втрати за активними операціями

Ризик ліквідності визначається як наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність банку виконати свої зобов'язання в належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат.

Ризик ліквідності виникає через нездатність управляти незапланованими відпливами коштів, змінами джерел фінансування та/або виконувати позабалансові зобов'язання.

Надійне управління ризиком ліквідності передбачає застосування основних елементів управління[72]:

1) розробка структури управління ліквідністю;

2) вимірювання та моніторинг чистих потреб у фінансуванні;

3) управління доступом до ринку;

4) антикризове планування;

5) управління ліквідністю іноземної валюти;

6) внутрішній контроль управління ризиком ліквідності;

7) публічне розкриття інформації для покращення ліквідності;

8) контроль та незалежна оцінка щодо управління ліквідністю працівниками банківського нагляду.

Банківська установа повинна дотримуватись певних принципів ефективного управління ліквідністю:

– обов'язковість затвердження стратегії повсякденного управління ліквідністю;

– забезпечення постійного моніторингу, контролю ризику ліквідності та інформування правління про будь-які зміни показників рівня ліквідності банку;

– встановлення та регулярний перегляд лімітів на розмір позицій ліквідності за відповідні періоди;

– наявність адекватних інформаційних систем для вимірювання, контролю та звітування щодо показників ризику ліквідності;

– встановлення та здійснення злагодженого процесу постійного вимірювання та моніторингу чистих потреб у фінансуванні;

– здійснення аналізу ліквідності, застосовуючи різноманітні сценарії розвитку подій;

---

[72] Принципи ефективного управління ліквідністю у банківських установах : Базельський Комітет з питань Банківського нагляду. Базель. Лютий 2000 року. URL : http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36992

– періодичний перегляд припущень банку, що застосовувались при управлінні ліквідністю для з'ясування, чи залишились вони актуальними;

– періодичний перегляд зусиль банку щодо встановлення та підтримки відношень з володарями зобов'язань, у підтримці диверсифікації зобов'язань та зусиль при забезпеченні своєї спроможності продавати активи;

– наявність антикризових планів, що розглядатимуть стратегію подолання криз ліквідності і матимуть конкретні процедури вирішення проблеми недостатності грошових потоків у непередбачених ситуаціях;

– наявність системи вимірювання, моніторингу та контролю своїх валютних позицій у основних валютах, з якими він активно працює при здійсненні управління ліквідністю іноземної валюти;

– встановлення та регулярний перегляд граничних розмірів невідповідності своїх грошових потоків (відкритої валютної позиції) за певний період для всіх іноземних валют разом та для кожної значної окремої валюти, з якими банк працює;

– наявність адекватної системи внутрішнього контролю за процесом управління ризиком ліквідності;

– наявність механізму для забезпечення відповідного рівня розкриття інформації про банк громадськості, для підтримки та покращення рівня ліквідності;

– своєчасність та достатність подання інформації (звітів) до органів банківського нагляду, на основі якої здійснюється оцінка та узагальнення рівня ризику ліквідності банківських установ для можливості забезпечення відповідними планами виходу з кризи у разі зниження ліквідності.

Ризик ліквідності вимірюють у кількісних і якісних параметрах (табл. 7.3).

При оцінці кількісних параметрів ризику ліквідності визначають кількість управління ризиком ліквідності як незначну, помірну та значну. Незначна кількість ризику характеризується надійністю ситуації, ефективним управлінням ризиком ліквідності. Помірна – ситуація в цілому задовільна, але необхідно ретельніше стежити та вживати необхідних заходів щодо оптимізації ризику

ліквідності. Значна кількість ризику являє собою загрозу, незадовільний стан та потребує вжиття негайних заходів з урегулювання ситуації. При оцінці якісних параметрів ризику ліквідності визначають якість управління ризиком: високу, що потребує вдосконалення, та низьку.

Таблиця 7.3

Параметри оцінки ризику ліквідності

Кількісні параметри	***Якісні параметри***
1) стан основних параметрів ризику ліквідності, а саме: потоків грошових коштів, поточної позиції та потреб у ліквідності, стратегій управління ліквідністю; 2) рівень позиції ліквідності, стан ризику для надходжень та капіталу; 3) аналіз джерел залучення коштів, які створюють для банку конкурентну перевагу за витратами; 4) рівень диверсифікації джерел залучення коштів; 5) рівень контрольованості доступу до ринку залучення коштів, у разі будь-яких змін; 6) рівень підтримки материнської компанії	1) наявність адекватної внутрішньої нормативної бази щодо ефективного доведення до відома працівників параметрів управління ризиком ліквідності і розподіл обов'язків, затвердженої згідно з принципами корпоративного управління; 2) рівень врахування всіх аспектів ризику ліквідності; 3) вміння керівниками банківської установи передбачати зміни ринкових умов і адекватно реагувати на них; 4) рівень ефективності процесів управління ризиком ліквідності; 5) своєчасність, точність, повнота та достовірність інформації для належного здійснення управління ризиком ліквідності; 6) показники оцінки і диверсифікації реального доступу до ринків фінансування; 7) рівень ефективності запланованих заходів на випадок виникнення кризових обставин

У грудні 2016 року НБУ запровадив новий інструмент підтримки ліквідності – екстрена підтримка ліквідності – Emergency liquidity assistance (ELA). Цей механізм заміняє стабілізаційні кредити НБУ. Він передбачає, що в надзвичайних ситуаціях, коли фінустанови вичерпали інші джерела ліквідності, НБУ видаватиме їм кредити, призначені виключно для покриття тимчасового її дефіциту. Банки повинні спрямувати ці кошти на виконання зобов'язань перед вкладниками та іншими кредиторами, крім

пов'язаних із банком осіб. Інструмент ELA спрямований на підтримку життєздатних банків, у яких виник короткостроковий розрив ліквідності. Договори ELA банки повинні заключати завчасно до появи будь-яких проблем, щоб мати швидкий доступ до кредитів НБУ у разі відпливу коштів. Це, по суті, страховий механізм, який дозволяє банкам бути захищеними у випадку зовнішніх шоків, що провокують зняття депозитів населенням та бізнесом. Також НБУ завершує розробку нового нормативу ліквідності LCR та розпочинає розробку нормативу стабільного фондування NSFR. Також готуються окремі зміни до складових регулятивного капіталу з метою гармонізації української нормативної бази із європейським законодавством. Нові вимоги до ліквідності запроваджено із 2018 року, до капіталу – із 2019 року[73].

Ризик зміни процентної ставки – це наявний або потенційний ризик для надходжень або капіталу, який виникає внаслідок несприятливих змін процентних ставок. Цей ризик впливає як на прибутковість банку, так і на економічну вартість його активів, зобов'язань та позабалансових інструментів.

Основними типами ризику зміни процентної ставки, на які зазвичай наражається банк, є:

1) ризик зміни вартості ресурсів, який виникає через різницю в строках погашення (для інструментів з фіксованою процентною ставкою) та переоцінки величини ставки (для інструментів зі змінною процентною ставкою) банківських активів, зобов'язань та позабалансових позицій;

2) ризик зміни кривої дохідності, який виникає через зміни в нахилі та формі кривої дохідності;

3) базисний ризик, який виникає через відсутність достатньо тісного зв'язку між коригуванням ставок, отриманих та сплачених за різними інструментами, всі інші характеристики яких щодо переоцінки є однаковими;

4) ризик права вибору, який постає із наявності права відмови від виконання угоди (тобто реалізації права вибору), яке прямо

---

[73] Звіт про фінансову стабільність, червень 2017. URL : https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=50604896

чи опосередковано наявне в багатьох банківських активах, зобов'язаннях та позабалансових портфелях.

Надійне управління ризиком процентної ставки передбачає застосування чотирьох основних елементів управління активами, зобов'язаннями та позабалансовими інструментами:

1) належний нагляд з боку ради та вищого керівництва;

2) адекватні положення та процедури з управління ризиком;

3) належна оцінка та контроль за ризиком;

4) всебічний внутрішній контроль та незалежний аудит[74].

Ризик зміни процентної ставки вимірюють у кількісних і якісних параметрах (табл. 7.4).

Таблиця 7.4

Параметри оцінки ризику зміни процентної ставки

Кількісні параметри	*Якісні параметри*
1) рівень ризику зміни вартості ресурсів, базисного ризику, ризику кривої дохідності і ризику, пов'язаного з правом вибору; 2) можливість у короткі терміни врегулювати неузгоджені позиції; 3) стан коливань надходжень або капіталу у зв'язку зі змінами процентних ставок; 4) можливість значно перекрити або повністю компенсувати дешевими стабільними ресурсами, залученими на невизначений термін, ризики пов'язані з довгостроковими неузгодженостями щодо зміни вартості ресурсів і ризиками, пов'язаними з правом вибору	1) наявність адекватної внутрішньої нормативної бази щодо управління ризиком зміни процентної ставки, функціональних обов'язків і толерантності до ризику, затвердженої згідно з принципами корпоративного управління; 2) рівень урахування всіх аспектів ризику процентної ставки; 3) вміння керівниками банківської установи передбачати зміни ринкових умов і адекватно реагувати на них; 4) рівень залежності від осіб, які виконують рішення про прийняття банком ризиків процентної ставки, здійснення функції моніторингу лімітів ризиків і вимірювання розміру ризиків; 5) ефективність застосування інструментів і методів вимірювання ризику процентної ставки; 6) своєчасність, точність, повнота та достовірність інформації для належного здійснення управління ризиком процентної ставки; 7) обґрунтованість, адекватність і чіткість системи обмежень (лімітів) для контролю за ризиком зміни процентної ставки

[74] Принципи управління ризиком процентної ставки : Базельський Комітет з питань Банківського нагляду. Базель. Вересень 1997 року. URL : http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36993

При оцінці кількісних параметрів ризику процентної ставки визначають кількість ризику як незначну, помірну та значну. Незначна кількість ризику процентної ставки характеризується надійністю ситуації, ефективним управлінням ризиком зміни процентної ставки. Помірна – ситуація в цілому задовільна, але необхідно ретельніше стежити та вживати необхідних заходів щодо оптимізації ризику зміни процентної ставки. Значна кількість ризику процентної ставки являє собою загрозу, незадовільний стан та потребує вжиття негайних заходів з урегулювання ситуації. При оцінці якісних параметрів ризику процентної ставки визначають якість управління ризиком: високу, що потребує вдосконалення, та низьку.

Банківська установа повинна притримуватись принципів управління ризиками процентної ставки:

– обов'язковість затвердження стратегій, положень здійснення моніторингу та контролю щодо управління ризиками процентної ставки;

– забезпечення ефективного управління структурою банківської діяльності та рівнем ризику процентної ставки (встановлення відповідних положень та процедур контролю, лімітування та надання ресурсів для здійснення оцінки та контролю ризику процентної ставки);

– чіткість у визначенні відповідальних осіб чи комітетів за управлінням ризиком процентної ставки та адекватність розподілу обов'язків при виконанні ключових елементів процесу управління ризиком;

– відповідність положень та процедур щодо ризику процентної ставки до характеру та складності діяльності банку (специфіки діяльності банку);

– ідентифікація ризиків, притаманних новим операціям та видам діяльності, забезпечення підпорядкування цих ризиків відповідним процедурам та контролю до того моменту, коли банк наражатиметься на них;

– наявність систем оцінки ризику процентної ставки, які б охоплювали всі джерела виникнення цього ризику та оцінювали б

вплив змін процентної ставки такими шляхами, які б відповідали масштабам діяльності;

– встановлення операційних лімітів та інших процедур, які підтримують експозиції на рівнях, відповідних до внутрішніх положень банків, та контроль за їх дотриманням;

– здійснення оцінки своєї вразливості до збитків у стресових ринкових умовах, врахування цих результатів при встановленні та перегляді своїх положень і лімітів щодо ризику процентної ставки;

– наявність інформаційних систем оцінки, моніторингу, контролю експозицій операційного ризику та звітування про них;

– наявність адекватної системи внутрішнього контролю за процесом управління ризиком процентної ставки;

– своєчасність та достатність подання інформації (звітів) до органів банківського нагляду, на основі якої здійснюється оцінка та узагальнення рівня ризику процентної ставки банківських установ.

Ринковий ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів та товарів і курсів іноземних валют за тими інструментами, які є в торговельному портфелі.

Ринковий ризик вимірюється за кількісними та якісними показниками (табл. 7.5).

Кількість ринкового ризику визначається як незначна, помірна та значна. Якість ринкового ризику класифікують як високу, ту, що потребує вдосконалення, та низьку.

Валютний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют та цін на банківські метали.

Валютний ризик поділяють на:

1) ризик трансакції – полягає в тому, що несприятливі коливання курсів іноземних валют впливають на реальну вартість відкритих валютних позицій. Проте оскільки він, як правило, випливає з операцій маркетмейкерства, дилінгу і прийняття позицій в іноземних валютах, цей ризик розглядається у рекомендаціях щодо ринкового ризику;

2) ризик перерахунку з однієї валюти в іншу (трансляційний ризик) – полягає в тому, що величина еквівалента валютної позиції у звітності змінюється в результаті змін обмінних курсів, які використовуються для перерахунку залишків в іноземних валютах у базову (національну) валюту;

3) економічний валютний ризик – полягає в змінах конкурентоспроможності банку або його структур, що входять у консолідовану групу, на зовнішньому ринку через суттєві зміни обмінних курсів.

Таблиця 7.5

Параметри оцінки ринкового ризику

Кількісні параметри	***Якісні параметри***
1) величина відкритих незахеджованих позицій порівняно з реальними очікуваними грошовими надходженнями; 2) можливість хеджування або закриття позицій ризику, що існують на кожний момент часу, зокрема професійна здатність керівництва здійснювати операції хеджування та доступ банку до відповідних ринків; джерела виникнення ринкового ризику, включаючи динаміку цін на інструменти процентних ставок, товари і пайові цінні папери, а також динаміку валютних курсів	1) наявність адекватної, ефективної, доведеної до виконавців внутрішньої нормативної бази (положень, процедур тощо) щодо управління ринковим ризиком, затвердженої відповідними органами банку, виходячи з принципів корпоративного управління, а також відповідної практики виконання її вимог; 2) урахування всіх аспектів ринкового ризику: розміру, термінів дії та складності позицій; 3) вміння передбачати зміни ринкових умов та своєчасно на них реагувати відповідальним за цей напрям роботи в банку; 4) наявність якісних та ефективних інструментів і методів вимірювання ринкового ризику; 5) можливість отримати своєчасну, точну та інформативну інформацію щодо змін ринкового ризику для прийняття управлінських рішень; 6) рівень і кваліфікація керівництва та персоналу, що здійснює управління ринковим ризиком; 7) існування належних механізмів контролю для моніторингу точності інформації, належних облікових підходів і дотримання положень, обмежень, нормативно-правових актів або законів

Валютний ризик вимірюється за кількісними та якісними показниками (табл. 7.6).

Таблиця 7.6

Параметри валютного ризику

Кількісні параметри	*Якісні параметри*
1) величина відкритих валютних незахеджованих позицій; 2) узгодженість, передбачуваність конвертації валют; 3) вплив зміни валютних курсів на величину надходжень	1) існування адекватної, ефективної, доведеної до виконавців внутрішньої нормативної бази (положень, процедур тощо) щодо управління валютним ризиком, затвердженої відповідними органами банку, виходячи з принципів корпоративного управління, а також відповідної практики виконання її вимог; 2) повнота врахування аспектів валютного ризику; 3) вмінням передбачати зміни ринкових умов та своєчасно на них реагувати відповідальним особам за цей напрям роботи в банку; 4) наявність ефективних інструментів та методів кількісної оцінки валютного ризику; 5) наявність своєчасної, точної та інформативної управлінської інформації; 6) рівнем і кваліфікацією керівництва та персоналу, що задіяні в управлінні валютними ризиками; 7) наявність відповідних механізмів контролю для моніторингу точності інформації, належних облікових підходів і дотримання внутрішніх положень, нормативно-правових актів або законів

Кількість валютного ризику визначається як незначна, помірна та значна. Якість валютного ризику розподіляють на високу, ту, що потребує вдосконалення, та низьку.

Операційно-технологічний ризик – це потенційний ризик для існування банку, що виникає через недоліки корпоративного управління, системи внутрішнього контролю або неадекватність інформаційних технологій і процесів оброблення інформації з точки зору керованості, універсальності, надійності, контрольованості й безперервності роботи.

Операційно-технологічний ризик вимірюється за кількісними та якісними показниками (табл. 7.7).

Кількість операційно-технологічного ризику визначається як незначна, помірна та значна. Якість операційно-технологічного ризику розподіляють на високу, ту, що потребує вдосконалення, та низьку.

Таблиця 7.7

Параметри операційно-технологічного ризику

Кількісні параметри	*Якісні параметри*
1) наявність стандартизованої ідентифікації клієнта, проведення аналізу операції перед її здійсненням, процедури; 2) рівень технологічної обробки кількості операцій, складності їх проведення; 3) належне проведення розрахунково-касових операцій; 4) простота та стандартизованість схем проведення операцій; 5) відповідність планування розширення кількості та спектру послуг до запровадження у практичну діяльність	1) існування адекватної, ефективної, доведеної до виконавців внутрішньої нормативної бази (положень, процедур тощо) щодо управління операційно-технологічним ризиком, затвердженої відповідними органами банку, виходячи з принципів корпоративного управління, а також є якісно розроблені достатнім обсягом; 2) повнота врахування аспектів операційно-технологічного ризику; 3) вміння керівництвом передбачати зміни операційно-технологічного ризику та своєчасно на них реагувати відповідальним особам за цей напрям роботи в банку; 4) рівень забезпечення ресурсами виконання прийнятої банком стратегії і положень щодо розвитку інформаційних технологій; 5) відсутність операційних збоїв у діяльності банку; 6) рівень операційного контролю в банку; 7) рівень і кваліфікація керівництва та персоналу, що задіяні в управлінні операційно-технологічним ризиком

7.3. Управління неквантифікованими ризиками

Мета процесу управління неквантифікованими ризиками є їхня мінімізація.

До неквантифікованих ризиків належать:

1) репутації;

2) юридичний;

3) стратегічний.

Ризик репутації – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливе сприйняття іміджу фінансової установи клієнтами, контрагентами, акціонерами (учасниками) або органами нагляду.

Це впливає на спроможність банку встановлювати нові відносини з контрагентами, надавати нові послуги або підтримувати

існуючі відносини. Цей ризик може призвести банк (або його керівників) до фінансових втрат або зменшення клієнтської бази, зокрема до притягнення до адміністративної, цивільної або кримінальної відповідальності. Ризик репутації має місце на всіх рівнях організації, і тому банки мають відповідально ставитися до своїх взаємовідносин із клієнтами та суспільством.

Публічне сприйняття іміджу банку можна розділити на дві категорії:

– сприйняття ринком, наприклад нинішніми або потенційними клієнтами, контрагентами, акціонерами (учасниками);

– сприйняття органами державного регулювання, наприклад Національним банком України, Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку України, Державною податковою адміністрацією України, іншими уповноваженими органами.

До факторів оцінки ризику репутації належать:

– сприйняття ринком або суспільством менеджменту і фінансової стабільності банку;

– сприйняття ринком або суспільством продуктів або послуг, які пропонує банк;

– бажання та здатність керівництва банку коригувати бізнес-стратегії відповідно до змін у законодавстві, кон'юнктури ринку або інших факторів (наприклад, припинення або обмеження дії окремих пунктів ліцензії, зміна статусу банку тощо);

– практика роботи банку щодо аналізу перспектив розширення спектру продуктів та послуг та розроблення відповідної внутрішньої нормативної бази, у тому числі щодо перевірки клієнтів та отримання інформації про них;

– обсяг послуг довірчого управління та умови їх здійснення;

– характер та обсяг скарг та звернень від клієнтів і здатність та бажання керівництва відповідно реагувати на них;

– існування досить гучної або помітної судової справи, яка негативно впливає на імідж банку;

– штрафи, пені та інші фінансові збитки, завдані банку в минулому в результаті притягнення банку (або його керівників) до адміністративної, цивільної або кримінальної відповідальності;

– результати перевірок уповноважених органів державного регулювання, бажання та здатність керівництва відповідно реагувати на їхні рекомендації;

– участь банку у Фонді гарантування вкладів фізичних осіб.

Ризик репутації оцінюється узагальнено за кожним показником і має низький рівень ризику (такий, що зменшується), помірний (стабільний) або високий (такий, що зростає).

Юридичний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через порушення або недотримання банком вимог законів, нормативно-правових актів, угод, прийнятої практики або етичних норм, а також через можливість двозначного їхнього тлумачення.

Банківські установи наражаються на юридичний ризик через те, що мають відносини з великою кількістю зацікавлених сторін, наприклад клієнтами, контрагентами, посередниками тощо, органами нагляду, податковими та іншими уповноваженими органами. Юридичний ризик може призвести до сплати штрафних санкцій та адміністративних стягнень, необхідності грошового відшкодування збитків, погіршення репутації, погіршення позицій банку на ринку, звуження можливостей для розвитку і зменшення можливостей правового забезпечення виконання угод.

Для оцінки юридичного ризику повинні враховуватись викладені нижче фактори. Ці фактори є рекомендованими критеріями, їхній перелік може бути розширений за потреби. Вони є оглядом моментів, які можуть допомогти наглядовцю приймати рішення в межах системи оцінки ризиків. Фактичні дані наявної в банку постійно діючої системи оцінки та контролю ризиків повинні забезпечувати прийняття керівництвом адекватних та ефективних рішень і враховуються наглядовцями під час оцінки ризику банку. До таких факторів відносять:

– існування адекватної, ефективної, доведеної до виконавців внутрішньої нормативної бази (положень, процедур тощо) щодо управління юридичним ризиком, затвердженої відповідними органами банку, виходячи з принципів корпоративного управління, а також відповідної практики виконання її вимог;

– кількість та серйозність порушень або відхилень від установлених норм або юридичних вимог (серйозність визначається шляхом аналізу частоти, грошової суми та характеру відхилення). Такий аналіз має враховувати як поточні дані, так і дані за минулі періоди;

– історія подання скарг, претензій та порушення судових справ клієнтами або іншими особами. Скарги, претензії та судові справи можуть бути пов'язані з:

– захистом клієнтом своїх прав, які виникають у результаті використання банківських продуктів або отримання банківських послуг, таких як кредитні, вкладні операції, грошові перекази тощо;

– порушеннями норм, вимог законодавства та нормативно-правових актів;

– недотриманням інших пруденційних або етичних вимог, установлених самим банком або органами його регулювання;

– як положення та повноваження доведено до керівництва і працівників;

– наявність своєчасної, достовірної та повної управлінської інформації;

– професійний рівень і кваліфікація керівництва та працівників (зокрема, працівників юридичної служби);

– наявність належних механізмів контролю (внутрішній та зовнішній аудит, відповідні процедури тощо) для забезпечення дотримання норм законодавства та нормативно-правових актів, вимог внутрішньої нормативної бази та укладених угод.

Юридичний ризик оцінюється узагальнено за кожним показником і має низький рівень ризику (такий, що зменшується), помірний (стабільний) або високий (такий, що зростає).

Юридичний ризик найбільше перешкоджає банкам відновлювати кредитування[75].

Стратегічний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неправильні

---

[75] Звіт про фінансову стабільність, червень 2017. URL : https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=50604896

управлінські рішення, неналежну реалізацію рішень і неадекватне реагування на зміни в бізнес-середовищі.

Цей ризик виникає внаслідок несумісності:

– стратегічних цілей банку;

– бізнес-стратегій, розроблених для досягнення цих цілей;

– ресурсів, задіяних для досягнення цих цілей;

– якості їх реалізації.

Ресурси, необхідні для реалізації бізнес-стратегій, можуть бути як матеріальними, так і нематеріальними. До них належать канали взаємодії і обміну інформацією, операційні системи, мережі надання послуг та продуктів і управлінський потенціал та можливості. Внутрішні характеристики організації повинні оцінюватися з точки зору впливу економічних, технологічних, конкурентних, наглядових та інших змін зовнішнього середовища.

Для оцінки стратегічного ризику наглядовці повинні враховувати викладені нижче фактори. Ці фактори є рекомендованими критеріями; їхній перелік може бути розширений наглядовцями за потреби. Вони є оглядом моментів, які можуть допомогти наглядовцю приймати рішення в межах системи оцінки ризиків. Фактичні дані наявної в банку постійно діючої системи оцінки та контролю ризиків мають забезпечувати прийняття керівництвом адекватних та ефективних рішень і враховуються наглядовцями під час оцінки ризику банку. Це такі фактори:

– місія, цілі, корпоративні культура та цінності, толерантність банку до ризику;

– практика керівництва щодо доведення до виконання, модифікації і реалізації стратегічних планів;

– стан виконання стратегічних планів, частота та величина змін у ставленні банку до ризику (толерантності до ризику);

– наявні інформаційні системи управління і засоби контролю для моніторингу бізнес-рішень;

– вплив на публічний імідж та добре ім'я банку стратегічної позиції, яку банк обрав щодо своїх технологій, продуктів та конкурентів;

– плани та можливості щодо структурної реорганізації банку (наприклад, злиття або приєднання);

– сумісність стратегічних ініціатив із наявними або запланованими ресурсами;

– ринкова позиція банку, включаючи проникнення на ринок на географічному рівні та на рівні продуктів;

– диверсифікація банку щодо продуктів, географії та клієнтури;

– результати виконання планів банку щодо запровадження нових продуктів або послуг.

Стратегічний ризик оцінюється узагальнено за кожним показником і має низький рівень ризику (такий, що зменшується), помірний (стабільний) або високий (такий, що зростає).

На практиці в Україні до основних методів оцінки та контролю банківських ризиків, обов'язкових для банківських установ, належать:

1) оцінка кредитного ризику за активними банківськими операціями;

2) стрес-тестування;

3) рейтингові оцінки банківських ризиків (рейтингова система CAMELSO).

7.4. Оцінка кредитного ризику за активними банківськими операціями

З початку 2017 року банківська система України перейшла на нові правила оцінки розміру кредитного ризику та визнання непрацюючих активів, зокрема кредитів. Ці правила максимально наближені до міжнародної практики non-performing exposures/ loans (NPE/NPL). У першому кварталі 2017 року частка непрацюючих кредитів у банківській системі України становила близько 57 %. Висока частка непрацюючих кредитів є одним із ключових системних ризиків сектору, що серед іншого стримує відновлення кредитування. Тому у червні 2016 року ухвалено Постанову Правління НБУ № 351 «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями», яка введена у практику

з 2017 року[76]. Постановою встановлено правила розрахунку кредитного ризику банків, запроваджено визначення непрацюючих активів, зокрема кредитів.

Банк визначає кредитний ризик за активами з дотриманням таких принципів:

1) переваги сутності здійснюваних банком активних операцій над їхньою формою;

2) своєчасності та повноти виявлення кредитного ризику;

3) адекватності оцінки розміру кредитного ризику;

4) застосування банком способів (методів) зниження кредитного ризику, що забезпечують його мінімізацію;

5) урахування власного досвіду банку під час оцінки кредитного ризику шляхом застосування судження управлінського персоналу/колегіального органу банку;

6) достатності та адекватності розроблених банком внутрішніх положень (правил, процедур, контролів).

Ризик-менеджмент банку передбачає управлінські дії щодо оптимізації і мінімізації кредитного ризику відповідно до принципів його визначення (табл. 7.8).

Таблиця 7.8

Заходи ризик-менеджменту банку щодо дотримання принципів визначення кредитного ризику

1. Принцип переваги сутності здійснюваних банком активних операцій над їхньою формою
Банк: – забезпечує повну та адекватну оцінку кредитного ризику під час здійснення розрахунку розміру кредитного ризику за активом як на індивідуальній, так і на груповій основі; – установлює для боржника/контрагента економічно обґрунтовані періодичність та розмір сплати ним боргу

[76] Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями : Постанова Правління НБУ : від 30.06.2016 № 351. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16

Продовження таблиці 7.8

2. Принцип своєчасності та повноти виявлення кредитного ризику
Банк ураховує: – наявну інформацію про боржника/контрагента, у тому числі публічну; інформацію щодо зловживань і шахрайства; репутацію боржника/контрагента; якість менеджменту; відносини боржника/контрагента з іншими банками-кредиторами/контрагентами, у тому числі його кредитну історію; – мету проведення боржником кредитної операції та її відповідність профілю його господарської діяльності; – ступінь взаємозв'язку банку з боржником/контрагентом, включаючи наявність розрахункового рахунку в банку, разові відносини тощо; – макро- та мікроекономічні фактори, що впливають на фінансовий стан та/або бізнес-діяльність боржника/контрагента, поточний стан економіки, стан галузі, до якої належить боржник/контрагент, включаючи його спроможність виконувати свої зобов'язання перед банком, іншими банками-кредиторами/контрагентами, залежність діяльності боржника/контрагента від (специфічних) ринків постачання/збуту продукції/послуг, фактори ризику, пов'язані з об'єктом кредитування тощо; – усю наявну інформацію, необхідну для здійснення банком адекватної оцінки кредитного ризику, у тому числі достовірну фінансову звітність боржника/контрагента; – схильність боржника/контрагента до діяльності в нових, високоризикових сферах діяльності тощо; – ступінь впливу групи юридичних осіб під спільним контролем або групи пов'язаних контрагентів на фінансовий стан боржника – юридичної особи; – прогноз макро- та мікроекономічних факторів, ринкових умов, що впливають на майбутні умови діяльності боржника/контрагента та можуть погіршити його здатність виконувати свої зобов'язання перед банком, зокрема, очікувані: підвищення процентних ставок, збільшення рівня безробіття, зміни в правовому, економічному або технологічному середовищі функціонування боржника/контрагента, зниження попиту на товари/послуги боржника/контрагента

3. Принцип адекватності оцінки розміру кредитного ризику
– надійність та стабільність платоспроможності боржника/контрагента, що, зокрема, підтверджується результатами аналізу його платоспроможності за останні кілька років, надійності та стабільності бізнесу; – зіставлення розміру боргу боржника/контрагента, валюти та строків погашення боргу з обсягами його діяльності, очікуваними грошовими потоками, що ґенеруватимуться такою діяльністю, що, зокрема, підтверджується фінансовою звітністю/доходами боржника/контрагента, відповідними статистичними даними; – позитивний досвід щодо фактичного стану виконання укладених боржником/ контрагентом контрактів/угод, спроможність контрагентів боржника/контрагента забезпечувати виконання зобов'язань перед ним тощо; – спрямування боржником отриманих кредитних коштів на цілі, що відповідають виду, обсягу та складності здійснюваної ним господарської діяльності; – готовність акціонерів/власників боржника/контрагента брати на себе відповідальність за виконання боржником/контрагентом зобов'язань перед банком, що, зокрема, підтверджується наявністю достатнього обсягу власного (акціонерного) капіталу боржника/контрагента, наданими акціонерами/власниками боржника/контрагента гарантіями щодо погашення боргу (за потреби) тощо
4. Принцип застосування банком способів (методів) зниження кредитного ризику, що забезпечують його мінімізацію
Ризик об'єктивно мінімізується, якщо щодо отриманого банком забезпечення є об'єктивні докази: – існування (наявності); – доступності; – оцінки ринкової вартості; – страхування; – контролю за належністю стану, схоронністю, вибуттям/заміною забезпечення; – можливістю відчуження забезпечення на користь банку

Продовження таблиці 7.8

5. Принцип урахування власного досвіду банку під час оцінки кредитного ризику шляхом застосування судження управлінського персоналу/колегіального органу банку
Передбачає діяльність менеджменту банку щодо: – розширення за потреби переліку факторів, що впливають на клас боржника/контрагента, та спричиняють його коригування в бік пониження (погіршення); – визначення значень компонентів кредитного ризику (PD та LGD) за активом у межах встановлених діапазонів, а також складової компонента LGD – обсягу інших надходжень від боржника, крім вартості наданого заставодавцем забезпечення (RC); – оцінки впливу на фінансовий стан боржника – юридичної особи ризиків унаслідок його участі в групі юридичних осіб під спільним контролем та/або групі пов'язаних контрагентів; – доведення відсутності впливу однієї або більше ознак дефолту на дефолт боржника/контрагента; – формування висновків про спроможність боржника/контрагента попри наявні фінансові труднощі обслуговувати борг; – розширення за потреби переліку подій та/або ознак дефолту боржника/контрагента відповідно до чинного законодавства
6. Принцип достатності та адекватності розроблених банком внутрішніх положень (правил, процедур, контролів)
Застосування внутрішніх положень (правил, процедур, контролів) банку має забезпечувати належну оцінку кредитного ризику за активними банківськими операціями й унеможливлює її викривлення

Непрацюючими стають активи, зокрема кредити, якщо виконується принаймні одна із двох умов:

– контрагент банку допустив прострочку на понад 90 днів (30 днів для банків);

– контрагент не спроможний забезпечити виконання своїх зобов'язань в установлений термін без процедури стягнення застави.

Банк визначає кредитний ризик за такими видами активних операцій:

– кредити, надані юридичним та фізичним особам;

– кредити та вимоги до банків (включаючи операції зворотного репо, розміщення коштів на кореспондентських рахунках, кошти в розрахунках);

– фінансова дебіторська заборгованість;

– дебіторська заборгованість за господарською діяльністю;

– боргові цінні папери;

– акції та інші фінансові інвестиції;

– похідні фінансові активи.

Банк визначає кредитний ризик на індивідуальній та груповій основі.

Розмір кредитного ризику за активами на індивідуальній основі розраховується за формулою (7.1):

$$CR_{інд} = \max\{0; PD \times [EAD - (\sum_{i=1}^{j}(CV \cdot k)i + RC)]\}, \quad (7.1)$$

яка ґрунтується на такій формулі: CRінд = PDінд х LGDінд х EADінд,

де CRінд – розмір кредитного ризику за активом на індивідуальній основі;

PDінд – коефіцієнт імовірності дефолту боржника/контрагента за активом, визначений банком згідно з вимогами цього Положення;

LGDінд = 1 – RRінд,

де RRінд – коефіцієнт, що відображає рівень повернення боргу за активом за рахунок реалізації забезпечення та інших надходжень;

$$RR_{інд} = (\sum_{i=1}^{j}(CV \cdot k)i + RC)/EAD_{інд},$$

де EADінд – експозиція під ризиком за активом на дату оцінки;

CV*i* – вартість *i*-го виду забезпечення, що береться до розрахунку кредитного ризику (у разі наявності кількох видів забезпечення за одним активом). Якщо забезпечення немає або не відповідає переліку, критеріям та принципам прийнятності, то до розрахунку береться значення CV, що дорівнює «0»;

k*i* – коефіцієнт ліквідності *i*-го виду забезпечення. Банк на підставі сформованого судження щодо обсягу витрат на реалізацію забезпечення застосовує нижче (менше) значення коефіцієнта ліквідності забезпечення;

RC – інші надходження, зокрема страхове відшкодування, фінансова порука, реалізація майна боржника/майнового поручителя, крім майна, включеного до розрахунку значення CV.

Розмір кредитного ризику за активами на індивідуальній основі розраховується за такою формулою (7.2):

$$CR_{груп} = \sum_{m=1}^{n} EAD_m \times PD_{груп} \times LGD_{груп}, \quad (7.2),$$

де CRгруп – розмір кредитного ризику за групою фінансових активів;

n – загальна кількість кредитів у групі фінансових активів;

m – порядковий номер кредиту в групі фінансових активів;

EAD – експозиція під ризиком на дату оцінки;

PDгруп – коефіцієнт імовірності дефолту боржників/контрагентів, включених до групи фінансових активів;

LGDгруп – коефіцієнт, що відповідає рівню збитків за групою фінансових активів у разі дефолту.

7.5. Стрес-тестування банків та рейтингові оцінки банківських ризиків

Стрес-тестування застосовується як складовий елемент загальної системи ризик-менеджменту в банках України.

Стрес-тестування (stress testing) – метод кількісної оцінки ризику, який полягає у визначенні величини неузгодженої позиції, яка наражає банк на ризик та у визначенні шокової величини зміни зовнішнього фактора – валютного курсу, процентної ставки тощо. Поєднання цих величин надає уявлення про те, яку суму збитків чи доходів отримає банк, якщо події розвиватимуться за закладеними припущеннями.

Метою стрес-тестування є оцінка ризиків та визначення спроможності протистояти потрясінням на фінансовому ринку.

Основним завданням за результатами стрес-тестування є підготовка упереджувальних стратегічних і тактичних заходів, які

дозволять врегулювати проблемні або напружені ситуації, що можуть виникнути в майбутньому, та послабити вплив різних ризиків на діяльність банків.

Стрес-тестування широко використовується для оцінки кредитного ризику, ризику ліквідності, валютного ризику, ризику зміни процентної ставки та вартості активів.

Здійснення стрес-тестування потребує визначення основних факторів ризиків, які можуть впливати на діяльність та фінансовий стан банку.

Як базові фактори ризиків, Національний банк України рекомендує використовувати такі:

1) макроекономічні показники: стабільність економічної ситуації (економічний спад, радикальна зміна вектора розвитку економіки, дефолти першокласних компаній-позичальників тощо); значні коливання курсу національної валюти; відкритість і доступність міжбанківського ринку; рівень політичної та міжнародної стабільності; стійкість фінансових ринків, зокрема можливість протидіяти спекулятивним атакам; зміни процентних ставок, наприклад LIBOR, облікової ставки тощо; можливість знецінення майна, яке надано в забезпечення за кредитними операціями банків (зокрема, через падіння цін на ринку нерухомості, кризу окремих галузей економіки тощо); волатильність цін на енергоресурси;

2) мікроекономічні показники: можливість доступу банку до зовнішніх джерел підтримання ліквідності; конкурентна позиція банку (визначена за методикою SWOT-аналізу як узагальнена оцінка).

Стрес-тестування банків включає кількісні та якісні складові аналізу. Кількісний аналіз спрямований на ідентифікацію можливих сценаріїв розвитку подій. Він визначає масштаби можливих змін ринкової кон'юнктури та коливань основних її компонентів, що впливають на результат діяльності банку та рівень його економічної безпеки. За допомогою якісного аналізу оцінюється спроможність капіталу банку покривати можливі збитки та визначається комплекс заходів для зниження рівня ризику, мінімізації можливих втрат і збереження та захисту капіталу.

Поряд із стрес-тестуванням з метою нагляду за банками, визначенням рівня їх кризовості та здійснення упереджувальних антикризових заходів здійснюється *рейтингування банків*.

Рейтинг банку (bank's rating) – позиція банку на ринку залежно від певних параметрів і показників діяльності, фінансового стану, виконання економічних нормативів, вимог законодавства тощо. Визначення рейтингу є одним із методів аналізу, який дозволяє одержати комплексну оцінку фінансового стану банків і порівняти їх між собою.

Рейтинговий підхід передбачає встановлення кількох рівнів (груп, категорій) фінансового стану та інших параметрів діяльності банку, тісно пов'язаних між собою.

Кінцевим результатом рейтингової оцінки є віднесення певного банку до тієї чи іншої групи, а для державних рейтингових систем – розроблення рекомендацій щодо подальшої діяльності банків. На практиці використовують три основні методи побудови рейтингів: *номерний, бальний та індексний.*

Найвідомішими міжнародними системами рейтингування банків є системи, розроблені світовими лідерами у цій сфері – рейтинговими компаніями Standard&Poor's, Moody's Investors Service та Fitch Ratings.

В Україні діє внутрішня рейтингова система, розроблена відповідно до міжнародних правил, зокрема вимог Базельського комітету з банківського нагляду.

Визначення Національним банком рейтингу банку за рейтинговою системою – це стандартизований метод оцінки банків, ефективність якого залежить від якості підготовки до проведення інспекційних перевірок з урахуванням результатів безвиїзного нагляду, кваліфікації та об'єктивності інспекторів служби банківського нагляду.

Основою рейтингової системи є оцінка ризиків та визначення рейтингових оцінок за *рейтинговою системою CAMELSO* за такими основними компонентами:

Достатність капіталу (С).

Якість активів (А).

Менеджмент (М).

Надходження (Е).

Ліквідність (L).

Чутливість до ринкового ризику (S).

Операційний ризик (O)[77].

Рейтингова система дає можливість Національному банку України оцінювати загальний стан та стабільність банківської системи. Така оцінка ризиків дає змогу отримати інформацію для визначення пріоритетів у діяльності банківського нагляду та необхідних матеріальних і людських ресурсів для здійснення належного контролю за банківською системою.

За результатами інспектування складаються довідки про перевірку (інспектування) кожного компонента рейтингової системи, які до закінчення строку проведення інспектування мають бути погоджені працівниками банку, відповідальними за певний напрям роботи. У разі відмови погодження цих довідок інспектори служби банківського нагляду повинні отримати від банку пояснення щодо причин непогодження.

Після закінчення інспекційної перевірки відповідно до інформації, що розміщена в довідках про перевірки (інспектування) кожного компонента рейтингової системи, складається звіт про інспектування та визначаються рейтингові оцінки всіх компонентів рейтингової системи, а також комплексна рейтингова оцінка. Рейтинг банку, що визначений за рейтинговою системою, виставляється за формою встановленого зразка.

Комплексна рейтингова оцінка за рейтинговою системою визначається для кожного банку відповідно до рейтингових оцінок.

За рейтинговою системою передбачається визначити кожному банку цифровий рейтинг за всіма компонентами, а комплексна рейтингова оцінка визначається на підставі рейтингових оцінок за кожним із цих компонентів. Кожен компонент рейтингової системи оцінюється за чотирибальною шкалою, де оцінка «1» є найвищою оцінкою, а оцінка «4» – найнижчою, комплексна рейтингова оцінка також визначається за чотирибальною шкалою.

---

[77] Порядок визначення та затвердження рейтингової оцінки банку за рейтинговою системою CAMELSO : Рішення Правління Національного банку України : від 01.11.2016 № 393-рш. URL : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123651

Банки, що отримали комплексну рейтингову оцінку «1», є надійними за всіма показниками, здатними протистояти більшості економічних спадів (крім надзвичайних), вважаються стабільними і такими, що мають кваліфіковане керівництво. Банки, що отримали комплексну рейтингову оцінку «2», мають недоліки і якщо ці недоліки не будуть виправлені за обґрунтовано визначений для цього час, то вони призведуть до значних проблем, пов'язаних із платоспроможністю та ліквідністю. У такій ситуації служба банківського нагляду має надати чіткі вказівки керівництву банку щодо подолання існуючих проблем. Банки, які отримали комплексну рейтингову оцінку «3» або «4», мають серйозні проблеми, що вимагають ретельного нагляду і спеціальних оздоровчих заходів. Такі комплексні рейтингові оцінки вказують на те, що загальна платоспроможність банку під загрозою, потрібні негайні конкретні дії служби банківського нагляду. До банків, що отримали комплексні рейтингові оцінки «2» або «3», або «4», застосовують відповідні заходи впливу згідно з вимогами нормативно-правових актів Національного банку.

Рейтинг банку є власністю Національного банку конфіденційною інформацією, призначеною тільки для внутрішнього використання, та не підлягає опублікуванню в засобах масової інформації.

Рейтинг банку (комплексна рейтингова оцінка та рейтингові оцінки всіх компонентів рейтингової системи) доводиться Національним банком України до відома кожного окремого банку протягом 10 робочих днів після його погодження (затвердження).

Національний банк України здійснює діагностику банків та оприлюднює результати діагностики банків України на офіційному сайті (додаток К).

7.6. Контроль банківських ризиків

Контроль банківських ризиків поділяється на внутрішній і зовнішній.

Внутрішній контроль – це діяльність, яка здійснюється органами управління, підрозділами і службовцями банку з метою

перевірки його фінансово-господарської діяльності та спрямована на досягнення мети, визначеної у стратегії банку.

Основна функція системи внутрішнього контролю – захисна функція, що забезпечує досягнення поставлених цілей за умови дотримання вимог законодавства, нормативних актів центрального банку та внутрішніх процедур, стандартів і правил, установлених у банку.

Основні завдання банку щодо організації контролю ризиків:

– забезпечення системи внутрішнього контролю за ризиками;

– забезпечення виконання нормативних обмежень за розміром ризикованих операцій відповідно до вимог НБУ;

– забезпечення виконання внутрішньобанківських нормативних обмежень за розміром ризикованих операцій;

– здійснення постійного аналізу зміни рівня цін на інструменти фінансового ринку;

– якісне проведення аналізу фінансового стану і репутації позичальника на стадії до видачі кредиту, а також професійне здійснення кредитного моніторингу;

– оптимізація співвідношення між доходами і витратами банку при здійсненні ризикованих операцій;

– належний стан звітності і моніторингу ризиків, що дають змогу одержати адекватну інформацію про діяльність фронт-офісних підрозділів і ризики, що приймаються ними;

– визначення в службових документах і дотримання встановлених процедур і повноважень при ухваленні рішень.

Моніторинг систем внутрішнього контролю здійснюється за допомогою внутрішнього аудиту.

Внутрішній аудит в банківській установі повинен забезпечуватись спостережною радою та правлінням банку.

Проводити моніторинг та перевірку ефективності служби внутрішнього аудиту в банку повинен аудиторський комітет спостережної ради банку. Залежно від специфічних факторів, зокрема обсягу, диверсифікованості та складності банківських операцій, кількості працівників банку, а також міркувань щодо адекватного

співвідношення ціни та корисності, визначаються обсяги діяльності служби внутрішнього аудиту.

При проведенні внутрішнього аудиту аудиторський комітет спостережної ради банку бере до уваги наявні тенденції розвитку ринку та інші фактори, пов'язані з банківською діяльністю, ринками, або іншими аспектами зовнішнього середовища, що підвищують або, як очікується, можуть підвищити ризики банку. Таке підвищення ризику може також виникнути від внутрішніх факторів, а саме від організаційної реструктуризації, змін у процедурах внутрішньої звітності або відповідних інформаційних системах. Іншими факторами, які беруть до уваги, можуть бути негативні тенденції моніторингу систем внутрішнього контролю або збільшення кількості неочікуваних інцидентів.

Аудиторський комітет створює всі умови для того, щоб служба внутрішнього аудиту мала необхідні ресурси і доступ до інформації, що дають їй змогу виконувати покладені на неї функції та забезпечувати на належному рівні їх виконання відповідно до професійних стандартів внутрішніх аудиторів.

Аудиторський комітет погоджує призначення або звільнення голови внутрішнього аудиту. Під час перевірки роботи служби внутрішнього аудиту аудиторський комітет:

– має пересвідчитись, що внутрішній аудитор має прямий доступ до голови спостережної ради, аудиторського комітету та подає звіти аудиторському комітету;

– має переглядати та оцінювати щорічний робочий план внутрішнього аудиту;

– отримує звіти за результатами роботи внутрішнього аудиту на періодичній основі;

– переглядає та здійснює моніторинг реагування правління банку на рекомендації та проблеми, виявлені внутрішнім аудитом та інспекційними перевірками;

– зустрічається з головою служби внутрішнього аудиту принаймні щороку без участі правління;

– здійснює моніторинг та оцінку ролі, ефективності служби внутрішнього аудиту в контексті системи управління ризиками в банку[78].

Роль служби внутрішнього аудиту полягає в здійсненні моніторингу ризиків і систем внутрішнього контролю. Вона виявляє ризики та потенційні недоліки в системі внутрішнього контролю банку і надає спостережній раді результати оцінки ризиків і гарантій того, що системи внутрішнього контролю є адекватними для управління цими ризиками.

Зовнішній контроль – це діяльність, яка здійснюється органами банківського нагляду та незалежними аудиторами з метою перевірки фінансово-господарської діяльності банку.

Зовнішній аудит банківських ризиків здійснюється з метою забезпечення достовірності та об'єктивності фінансової звітності банку, що відображає його фінансовий стан і результати діяльності.

Методичні рекомендації щодо взаємодії між інспекторами з банківського нагляду Національного банку України та зовнішніми аудиторами банків регулюють питання щодо:

– відповідальності керівників банку за залучення для проведення аудиту фінансової звітності банку аудиторів, які володіють професійними знаннями і навичками і не мають конфлікту інтересів;

– доступу аудитора до звітів про інспекційні перевірки;

– доступу інспекторів до документації аудитора, пов'язаної з перевіркою фінансової звітності;

– прямого обміну інформацією між інспекторами, аудиторами і службою внутрішнього аудиту банку шляхом участі цих сторін у спільних зустрічах; аудиторська перевірка фінансової звітності консолідованої групи[79].

---

[78] Методичні рекомендації щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України : Постанова Правління Національного банку України : від 28.03.2007 № 98. URL : https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45211

[79] Методичні рекомендації щодо взаємодії між інспекторами з банківського нагляду Національного банку України та зовнішніми аудиторами банків : Постанова Правління Національного банку України : від 29.04.2004 № 191. URL : http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36987

Органом, що відповідає за нагляд за відносинами банку і його зовнішнього аудитора, є аудиторський комітет. Аудиторський комітет відповідає за надання рекомендацій щодо призначення, перепризначення або звільнення зовнішніх аудиторів або, якщо цю функцію виконує інший орган банку, це повинно зазначатися в річному публічному звіті банку.

Аудиторський комітет перевіряє разом із зовнішніми аудиторами отримані аудиторські дані. Під час такої перевірки аудиторський комітет:

а) обговорює із зовнішнім аудитором основні питання, що виникали під час аудиту та були згодом розв'язані, і ті, що залишилися нерозв'язаними;

б) перевіряє основні облікові та аудиторські виправні проводки;

в) перевіряє рівень виявлених під час аудиту помилок та отримує пояснення від керівництва та за потреби від зовнішнього аудитора щодо невиправлення деяких помилок[80].

У кінці річного циклу аудиту аудиторський комітет повинен оцінити ефективність проведення аудиторського процесу. Для цього аудиторський комітет:

– перевіряє, чи було виконано аудиторами узгоджений аудиторський план і з'ясовує причини будь-яких змін у ньому, включаючи зміни на рівні запланованих аудиторських ризиків і роботу зовнішніх аудиторів з вивчення цих додаткових ризиків;

– враховує принциповість і сприйнятливість зовнішніх аудиторів під час винесення основних бухгалтерських та аудиторських висновків, а також під час надання відповідей на запитання аудиторського комітету і коментарів щодо системи внутрішнього контролю банку;

– опитує основних осіб, залучених до процесу аудиту, зокрема, фінансового директора, головного бухгалтера та керівника служби внутрішнього аудиту щодо результатів його проведення;

---

[80] Методичні рекомендації щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України : Постанова Правління Національного банку України : від 28.03.2007 № 98. URL : https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45211

– розглядає і проводить моніторинг змісту листа-рекомендацій зовнішнього аудитора, оцінюючи, чи відповідає він ґрунтовному розумінню банківської діяльності та визначаючи, чи були вжиті правлінням заходи з питань, визначених у листі-рекомендаціях, якщо ні, з'ясовує причини невжиття таких заходів.

У банку мають бути створені адекватні системи дотримання законодавства України, нормативів, правил, внутрішніх політик, стандартів і кодексів, що стосуються діяльності банку. Ця функція забезпечується в банку за допомогою комплаєнс-контролю.

Комплаєнс (у перекладі з англійської мови: згода, відповідність, виконання).

Комплаєнс-ризик – це ризик виникнення в кредитній установі збитків у зв'язку з накладенням на неї санкцій органами нагляду, що виникли при порушенні чинного законодавства, положень і розпоряджень органів нагляду та внутрішніх документів кредитної установи.

Комплаєнс-контроль – це здійснення контролю за комплаєнс-ризиком кредитної установи.

Спостережна рада банку відповідає за здійснення нагляду за управлінням комплаєнс-ризиком. Вона затверджує політику банку з дотримання законодавства та внутрішніх процедур банку, зокрема положення про систему комплаєнс у банку. Спостережна рада або її комітет повинні принаймні щороку оцінювати ефективність дотримання законодавства України та внутрішніх процедур у банку.

Правління банку відповідальне за безпосереднє дотримання законодавства та внутрішніх процедур. Воно розробляє політику банку з дотримання законодавства та внутрішніх процедур, забезпечує її реалізацію та звітує перед спостережною радою за управління комплаєнс-ризиком. Письмова політика повинна містити основні принципи, якими має керуватись як керівництво банку, так і його персонал, а також роз'яснювати основні процеси, згідно з якими проходить визначення та управління комплаєнс-ризиком на всіх рівнях управління банку. У разі недотримання цієї політики правління банку має забезпечити вжиття запобіжних або дисциплінарних заходів.

Правління банку:

– принаймні щороку визначає і проводить оцінку основних комплаєнс-ризиків і планів управління ними;

– принаймні щороку звітує перед спостережною радою щодо дотримання законодавства України та внутрішніх процедур;

– негайно доповідає спостережній раді про істотні випадки недотримання процедур дотримання законодавства України та внутрішніх процедур (у першу чергу тих, що несуть серйозний ризик юридичних або регуляторних санкцій, суттєвих фінансових збитків або зашкодити репутації банку).

Голова правління несе загальну відповідальність за координацію дій з виявлення та управління комплаєнс-ризиком у банку, а також за координацію роботи працівників, які виконують функції у сфері дотримання законодавства України та внутрішніх процедур банку.

Обов'язки з дотримання законодавства України, правил і стандартів не обов'язково мають виконуватися «комплаєнс-відділом» або «службою комплаєнс». Ці обов'язки можуть виконувати працівники різних підрозділів. Якщо відповідальність розподілена між кількома підрозділами, кожен підрозділ повинен чітко розуміти, які саме функції покладені на нього. Між головою правління і кожним підрозділом банку мають бути налагоджені зв'язки (зокрема з питань надання консультацій та обміну необхідною інформацією), достатні для ефективного функціонування системи комплаєнс.

Ефективність діяльності системи комплаєнс у банку має періодично перевірятися внутрішнім аудитом. Комплаєнс-ризик повинен включатися до методології внутрішнього аудиту щодо оцінки ризиків. Крім того, має бути створена програма аудиту для перевірки ефективності системи комплаєнс у банку. Підрозділи, що входять до системи комплаєнс, і служба внутрішнього аудиту повинні бути відокремлені один від одного для забезпечення незалежної перевірки їх діяльності.

Питання для самоконтролю

1. Класифікація банківських ризиків.
2. Види управління банківськими ризиками.
3. Елементи системи управління ризиками.
4. Етапи процесу управління банківськими ризиками.
5. Суть та значення ризик-менеджменту банку.
6. Управління квантифікованими і неквантифікованими банківськими ризиками.
7. Управління кредитним ризиком за активними операціями банку.
8. Стрес-тестування: кількісні та якісні складові аналізу.
9. Рейтингові системи оцінки банківських ризиків.
10. Контроль банківських ризиків.
11. Аудит банківських ризиків.
12. Суть та значення комплаєнс-ризику та комплаєнс-контролю.

Тести для перевірки засвоєних знань з теми

1. Банківські ризики за методикою оцінки поділяють на:

а) квантифіковані, неквантифіковані;

б) зовнішні, внутрішні;

в) критичні, некритичні;

г) стратегічні, оперативні, тактичні.

2. Залежно від тривалості періоду управління банківськими ризиками поділяється на:

а) довгострокове, короткострокове;

б) стратегічне, тактичне;

в) довгострокове, середньострокове, короткострокове;

г) стратегічне, оперативне, тактичне.

3. Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неправильні управлінські рішення, неналежну реалізацію рішень і неадекватне реагування на зміни в бізнес-середовищі – це:

а) стратегічний ризик;

б) ризик репутації;

в) комплаєнс-ризик;

г) операційно-технічний ризик.

4. До квантифікованих банківських ризиків відносять:

а) кредитний, валютний, стратегічний, юридичний, ринковий;

б) кредитний, ліквідності, зміни процентної ставки, валютний, операційно-технологічний, ринковий;

в) репутації, стратегічний, юридичний;

г) ліквідності, зміни процентної ставки, операційно-технологічний, репутації.

5. Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів та товарів і курсів іноземних валют за тими інструментами, які є в торговельному портфелі, – це:

а) ринковий ризик;

б) ризик ліквідності;

в) валютний ризик;

г) кредитний ризик.

6. Система управління ризиками включає такі елементи:

а) виявлення ризику, вимірювання ризику, контроль ризику, моніторинг ризику;

б) вимірювання ризику, контроль ризику, моніторинг ризику;

в) виявлення ризику, моніторинг ризику, контроль ризику;

г) виявлення ризику, вимірювання ризику, регулювання ризиком, контроль ризику, моніторинг ризику.

7. Видами управління банківськими ризиками, залежно від тривалості здійснення управління, є:

а) тактичне управління банківськими ризиками, оперативне управління банківськими ризиками;

б) стратегічне управління банківськими ризиками, тактичне управління банківськими ризиками;

в) стратегічне управління банківськими ризиками, тактичне управління банківськими ризиками, оперативне управління банківськими ризиками;

г) стратегічне управління банківськими ризиками, оперативне управління банківськими ризиками.

8. До етапів управління банківськими ризиками відносять:

а) виявлення та ідентифікацію, квантифікацію, контроль та моніторинг;

б) передбачення, виявлення та ідентифікацію, квантифікацію, реалізацію управлінських рішень, контроль та моніторинг;

в) виявлення та ідентифікацію, реалізацію управлінських рішень, контроль та моніторинг;

г) виявлення та ідентифікацію, квантифікацію, реалізацію управлінських рішень, контроль та моніторинг.

9. На практиці банківські установи використовують основні методи побудови рейтингів:

а) бальний, індексний;

б) номерний, індексний;

в) номерний, бальний, індексний;

г) номерний, бальний.

10. Можливість прийняття раціонального чи нераціонального управлінського рішення, в рамках якого можна дати ймовірну кількісну і/або якісну оцінку дії факторів і, як наслідок, отримати один із трьох економічних результатів: позитивний (прибуток), нульовий або негативний (збиток) – це:

а) банківський ризик;

б) комплаєнс-контроль;

в) комплаєнс-ризик;

г) управління ризиками.

Список використаних джерел до теми 7

1. Васюренко О. Ціна кредитних ресурсів як ключова складова системи управління кредитним ризиком / О. Васюренко, В. Подчесова // Банківська справа. – 2008. – № 1. – С. 28–34.

2. Звіт про фінансову стабільність. – 2017. – Червень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=50604896

3. Ковальчук Т. Т. Макроекономічні ризики: Класифікаційні ознаки, способи виміру, шляхи мінімізації : монографія / Т. Т. Ковальчук. – К. : 2012. – 301 с.

4. Корнєєв В. В. Управління кредитними ризиками комерційних банків в умовах фінансової кризи / В. В. Корнєєв, С. В. Пасько // Наука й економіка. – 2011. – № 1 (21). – С. 38–43.

5. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» : Постанова Правління Національного банку України : від 15.03.2004 № 104 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://lawua.info/bdata1/ukr1473/index.htm

6. Методичні рекомендації щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України : Постанова Правління Національного банку України : від 28.03.2007 № 98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45211

7. Методичні рекомендації щодо взаємодії між інспекторами з банківського нагляду Національного банку України та зовнішніми аудиторами банків : Постанова Правління Національного банку України : від 29.04.2004 № 191 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36987

8. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України: Постанова Правління Національного банку України : від 02.08.2004 № 361 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36985

9. Міщенко В. І. Банківський нагляд: підручн. / В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. – К. : ЦНДНБУ, УБС, 2010. – 495 с.

10. Нова траєкторія розвитку національної економіки: мікро-, макро- та прикладні аспекти : монографія / за ред. О. В. Покатаєвої, М. В. Болдуєва, Г. Ю. Кучерової. – Запоріжжя : КПУ, 2017. – 452, [428–447] с.

11. Олешко А. А. Актуальні напрями подолання банківської кризи в Україні / А. А. Олешко, К. П. Побоча // Моделювання та інформатизація соціально-економічного розвитку України : збірник наукових праць. – 2017. – Випуск № 1 (3). – С. 70–78.

12. Олешко А. А. Економічні ризики нарощування зовнішнього боргу України / А. А. Олешко // Фінансова безпека та економічне зростання: домогосподарство, підприємство, регіон, держава : Міжнар. наук.-практ. конф., 6–7 жовтня 2011 р. : зб. тез доп. – Полтава, 2011. – 388, [99–101] с.

13. Положення про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS : Постанова Правління Національного банку України : від 08.05.2002 № 171 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uazakon.com/document/spart13/inx13565.htm

14. Порядок визначення та затвердження рейтингової оцінки банку за рейтинговою системою CAMELSO : Рішення Правління Національного банку України : від 01.11.2016 № 393-рш [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123651

15. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями : Постанова Правління НБУ : від 30.06.2016 № 351 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16

16. Принципи ефективного управління ліквідністю у банківських установах: Базельський Комітет з питань Банківського нагляду. – Базель. – 2000. – Лютий [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36992

17. Принципи управління ризиком процентної ставки: Базельський Комітет з питань Банківського нагляду. – Базель. – 1997. – Вересень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36993

18. Регулятивний потенціал фінансового ринку в умовах глобальних викликів : монографія / за заг. ред. д.е.н., професора С. В. Онишко. – Ірпінь : Видавництво Національного університету ДПС України, 2016. – 452 с.

19. Результати діагностики банків станом на 26.04.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=43903211&cat_id=43915442

20. Циганов С. А. Міжнародний досвід удосконалення механізму управління кредитним портфелем банку / С. А. Циганов, К. П. Побоча // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2008. – Вип. 75, ч. 2. – С. 40–45.

21. Циганов С. А. Ризик-менеджмент кредитної діяльності банків в умовах інтернаціоналізації фінансових ринків / С. А. Циганов, К. П. Побоча // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2008. – Вип. 76, ч. 2. – С. 84–89.

Глава 8. Фінансове оздоровлення, реорганізація, банкрутство та ліквідація банку

8.1. Критерії віднесення банків до проблемних та неплатоспроможних.

8.2. Заходи фінансового оздоровлення банку.

8.3. Фінансова реструктуризація банку.

8.4. Реорганізація банку та її форми.

8.5. Банкрутство та ліквідація банку.

8.1. Критерії віднесення банків до проблемних та неплатоспроможних

До категорії проблемних відносять такі банківські установи, які відчувають потенційну або реальну загрозу стану своєї ліквідності чи платоспроможності.

Національний банк України зобов'язаний прийняти рішення про віднесення банку до категорії проблемних за умови його відповідності хоча б одному з таких критеріїв:

1) банк протягом звітного місяця допустив зменшення на 5 і більше відсотків:

– щоденного розміру регулятивного капіталу нижче встановленого нормативно-правовими актами Національного банку України мінімального розміру регулятивного капіталу – п'ять і більше разів;

– значення нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу нижче встановленого нормативно-правовими актами Національного банку України нормативного значення цього нормативу – два і більше разів;

2) банк не виконав вимогу вкладника або іншого кредитора, строк якої настав п'ять і більше робочих днів тому, та/або встановлено факти невідображення в бухгалтерському обліку документів клієнтів банку, що не виконані банком у встановлений законодавством України строк;

3) системне порушення банком законодавства, що регулює питання запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

4) банк протягом звітного місяця допустив зменшення на 5 і більше відсотків значення хоча б одного з нормативів ліквідності нижче мінімальних нормативних значень, встановлених нормативно-правовими актами Національного банку України, що розраховуються:

– за щоденними розрахунками – п'ять і більше разів;

– щодекади – два і більше разів;

4) обсяг негативно класифікованих активів банку (крім санаційного) становить 40 відсотків і більше загальної суми активів, за якими має оцінюватися ризик та формуватися резерв згідно з нормативно-правовими актами Національного банку України;

5) банк не має ефективних та адекватних систем внутрішнього контролю та/або управління ризиками, що створює загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку;

6) систематичне подання та/або оприлюднення недостовірної інформації або звітності з метою приховування реального фінансового стану банку, у тому числі щодо операцій із пов'язаними з банком особами.

У разі віднесення банку до категорії проблемних Національний банк України зобов'язаний не пізніше ніж через 180 днів прийняти рішення про визнання діяльності банку такою, що відповідає законодавству, або про віднесення банку до категорії неплатоспроможних.

Неплатоспроможний банк (insolvent bank) – банк, щодо якого Національний банк України прийняв рішення про віднесення до категорії неплатоспроможних у порядку, передбаченому Законом України «Про банки і банківську діяльність».

Національний банк України зобов'язаний прийняти рішення про віднесення банку до категорії неплатоспроможних у разі:

1) неприведення банком своєї діяльності відповідно до вимог законодавства, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку України, після віднесення його до категорії проблемних, але не пізніше ніж через 180 днів з дня визнання його проблемним;

2) зменшення розміру регулятивного капіталу або нормативів капіталу банку до однієї третини від мінімального рівня, встановленого законом та/або нормативно-правовими актами Національного банку України;

3) невиконання банком протягом п'яти робочих днів поспіль двох і більше відсотків своїх зобов'язань перед вкладниками та іншими кредиторами та/або встановлення фактів невідображення в бухгалтерському обліку документів клієнтів банку, що не виконані банком у встановлений законодавством строк, після віднесення банку до категорії проблемних;

5) виявлення фактів здійснення банком після віднесення його до категорії проблемного операцій (крім нарахування відсотків за вкладами, отримання клієнтами банку заробітної плати, аліментів, пенсій, стипендій, інших соціальних, державних виплат), оформлення (переоформлення) договорів, внаслідок яких зобов'язання перед фізичними особами в межах гарантованої суми відшкодування збільшуються за рахунок зменшення зобов'язань перед фізичними особами, які перевищують гарантовану суму відшкодування, та/або зобов'язань перед фізичними особами, які

не підпадають під гарантії Фонду гарантування фізичних осіб, та/або юридичними особами;

6) невиконання банком, віднесеним до категорії проблемного, розпорядження, рішення Національного банку України (у тому числі про застосування заходів впливу/санкцій) та/або вимоги Національного банку України щодо усунення порушень банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку України протягом визначеного Національним банком України строку.

Національний банк України не пізніше дня, наступного за днем прийняття рішення про віднесення банку до категорії неплатоспроможних, повідомляє про це рішення Фонд гарантування вкладів фізичних осіб для вжиття ним заходів, передбачених Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб».

Відновлення платоспроможності банку здійснюється шляхом його фінансового оздоровлення.

8.2. Заходи фінансового оздоровлення банку

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність»[81], *фінансове оздоровлення банку (financial restructuring of a bank; financial rehabilitation of a bank)* – відновлення платоспроможності банку та приведення фінансових показників його діяльності відповідно до вимог Національного банку України.

У випадку, коли стан банку загрожує інтересам вкладників, кредиторів і акціонерів, перешкод антимонопольним діям, а також у випадку надання банком недостовірної звітності в НБУ останній має право усувати керівництво суб'єкта банківської діяльності від управління і призначати тимчасову адміністрацію для управління банком на період *фінансового оздоровлення.*

Усунення керівництва комерційного банку від управління та призначення тимчасової адміністрації здійснюється, якщо

---

[81] Про банки і банківську діяльність : Закон України : від 07.12.2000 із змінами і доповненнями, внесеними : від 23.03.2017. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/2121-14

фінансова криза банку є прямим наслідком особистих дій його менеджменту.

Тимчасова адміністрація (provisional administration) – процедура, що застосовується Національним банком до банків при здійсненні банківського нагляду за особливих обставин, передбачених законодавством.

Тимчасова адміністрація використовується для тимчасового управління банком з метою збереження капіталу та активів банку, докладної оцінки його фінансового стану і вжиття відповідних заходів щодо приведення його діяльності у відповідність до вимог банківського законодавства, відновлення його платоспроможності та ліквідності, стабілізації діяльності банку, усунення виявлених порушень, причин та умов, що призвели до погіршення фінансового стану.

Тимчасовий адміністратор – фізична або юридична особа, що призначається Національним банком для здійснення тимчасової адміністрації.

Тимчасовим адміністратором може бути:

1) юридична особа, яка здійснює професійну діяльність щодо тимчасової адміністрації та/або ліквідації банків, щодо надання аудиторських, юридичних або консультаційних послуг і має не менше трьох працівників із сертифікатом Національного банку на право здійснення тимчасової адміністрації та/або ліквідації банку;

2) незалежний експерт (за договором);

3) службовець Національного банку.

До участі допускаються лише особи, які мають сертифікат Національного банку на право здійснення тимчасової адміністрації та ліквідації банків, високі професійні та моральні якості, бездоганну ділову репутацію, повну вищу економічну чи юридичну освіту, або освіту в сфері управління та відповідний досвід роботи.

Тимчасова адміністрація перевіряє договірну, бухгалтерську, звітну, касову і канцелярську документацію, матеріали Правління та ревізійної комісії щодо справ банку, а також перевіряє у присутності члена Правління банку касу та інші цінності банку. Керівник тимчасової адміністрації виконує обов'язки керівника

банку, а в разі потреби організовує комплексну перевірку діяльності банку і звірку фінансової звітності з реальним станом справ силами тимчасової адміністрації, із залученням зовнішнього аудиту.

Рішення про призначення тимчасової адміністрації приймає Правління Національного банку. Тимчасова адміністрація призначається на термін до одного року, а в разі необхідності для системоутворюючих банків термін її дії може бути подовжений ще до одного року.

Підставою для завершення дії програми фінансового оздоровлення банку є досягнення ним необхідного рівня обсягу капіталу, резервів, покращення якості активів, дотримання нормативу обов'язкового резервування та економічних нормативів, забезпечення прибуткової діяльності, що має підтверджуватися матеріалами звітності та звітами про інспектування.

Основними заходами фінансового оздоровлення є:

– капіталізація, збільшення капіталу до встановленого розміру;

– формування резервного фонду та резервів, установлених нормативними актами Національного банку України;

– диверсифікація активів і пасивів у напрямі підвищення їх ліквідності;

– ліквідація збиткових філій та дочірніх установ;

– інвентаризація активів, погашення простроченої дебіторської заборгованості та списання безнадійної дебіторської заборгованості з простроченими строками позовної давності;

– організація роботи щодо оголошення банкрутами боржників банку, які припинили погашення кредитів або сплату відсотків за кредитами;

– першочергове погашення заборгованості за вкладами фізичних осіб, строк дії договорів яких настав;

– управління кредитними ризиками за рахунок удосконалення системи ризик-менеджменту та раціоналізації управління банком;

– вдосконалення внутрішнього аудиту;

– удосконалення системи управління підрозділами і установами;

– прогнозування і планування роботи із залучення та розміщення кредитних ресурсів, своєчасне доведення планів і лімітів до установ банку;

– переорієнтування діяльності на прибуткові види послуг;

– припинення нарахування та виплати дивідендів акціонерам (учасникам);

– припинення викупу власних акцій на період дії програми фінансового оздоровлення;

– припинення вкладення коштів у статутні фонди інших юридичних осіб;

– передбачення проведення реорганізації банку.

Поширеним заходом фінансового оздоровлення є капіталізація банку (докапіталізація, рекапіталізація) та рефінансування з метою підтримки ліквідності.

Капіталізація у банківській діяльності – це приєднання до суми діючого капіталу норми прибутку відсотка, випуск акцій та інші способи нарощування їх капітальної бази.

Докапіталізація банку:

– застосовується для збільшення активів або покриття збитків. Ініціатором процесу можуть виступати акціонери.

– наявність проблем у банку не означає, що йому необхідні грошові кошти. Можливо, Національний банк України переглянув нормативи, а кредитній установі не вистачило накопиченого прибутку з минулих років для досягнення планових показників. Хоча докапіталізація українських банків у 2014 році була спрямована на покриття збитків;

– спочатку установа звертається до акціонерів. Якщо у них немає можливості профінансувати організацію, починається пошук сторонніх інвесторів. Закон про докапіталізацію банків передбачає, що всі зміни статутного капіталу повинні реєструватися в Національний банк України. Після внесення коштів на рахунки їх можна використовувати, як і будь-який інший актив;

– якщо залучити позиковий капітал для покриття збитків не вдалося, то банк повинен або згортати обсяги діяльності, або ліквідуватися;

– докапіталізація є рекомендацією, а не вимогою. Збільшення капіталу не забезпечує фінансову надійність організації. Якщо акціонери непорядні, то кошти можуть бути спрямовані на поповнення кредитного портфеля. У такому випадку є ймовірність, що через якийсь час у організації знову виникне потреба в фінансовій допомозі.

Рефінансування (refinancing) – операції з надання банкам кредитів у встановленому Національним банком порядку. Основною метою рефінансування є регулювання ліквідності банків на виконання Національним банком функції кредитора останньої інстанції.

Національний банк використовує такі кредити рефінансування:

1) постійно діюча лінія рефінансування для надання банкам кредитів овернайт;

2) кредити рефінансування строком до 90 днів.

Надання кредиту овернайт здійснюється з метою підтримки короткострокової (миттєвої) ліквідності банку в національній валюті:

1) під забезпечення державними облігаціями України (крім облігацій зовнішньої державної позики) або депозитними сертифікатами;

2) без забезпечення (бланковий кредит).

Рефінансування банків здійснюється шляхом проведення кількісного або процентного тендера. Тендери проводяться з такою періодичністю: 3 середи підряд – рефінансування строком до 14 днів і одна середа – рефінансування строком до 90 днів[82]. За потреби підтримки ліквідності банків на більш тривалий строк Національний банк України може прийняти рішення щодо здійснення

---

[82] Про затвердження Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України : Постанова Національного банку : від 30.04.2009 № 259. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0410-09

рефінансування шляхом проведення тендерів строком до 360 днів.

Національний банк України здійснює рефінансування банків за процентною ставкою, що не нижча за облікову ставку Національного банку України, та яка протягом дії кредитного договору не підлягає коригуванню.

Реструктуризація являє собою процес здійснення організаційних, правових, економічних і технічних заходів, які спрямовуються на зміну структури установи, її управління, форми власності, організаційно-правових форм з метою фінансового оздоровлення установи, збільшення обсягів діяльності та підвищення ефективності.

Характеристика видів реструктуризації наведена у табл. 8.1.

Таблиця 8.1

Характеристика видів реструктуризації

Класифікаційна ознака	**Вид реструктуризації**	**Характеристика**
За формою	Оперативна	Має на меті забезпечення ліквідності та поліпшення результатів діяльності. Оперативна реструктуризація триває три-чотири місяці і охоплює заходи зниження всіх видів витрат і швидкого збільшення обороту капіталу
	Стратегічна	забезпечує довгострокову конкурентоспроможність
За ступенем	Часткова	здійснюється для досягнення встановлених значень окремих показників (переоформлення боргів, додаткова емісія цінних паперів, переоцінка активів, зниження дебіторської заборгованості тощо)
	Комплексна	здійснюється, якщо проблеми установи суттєвіші, а вона потребує комплексної реструктуризації, насамперед фінансової, а також зміни трудової, технічної та технологічної політики, менеджменту тощо

Продовження таблиці 8.1

За напрямом	Управлінська	пов'язана з підготовкою та перепідготовкою персоналу установи з орієнтацією на конкурентоспроможне її функціонування, зміну організаційної структури, менеджменту, інноваційної політики
	Технічна	спрямована на досягнення високого рівня потенціалу, технології, застосування ноу-хау, технічних інновацій, що дає змогу установі вийти на ринок і бути конкурентоспроможною
	Економічна	спрямована на підвищення рівня економічних показників діяльності
	Фінансова	спрямована на підтримку показників ліквідності й платоспроможності установи
	Організаційно-правова	характеризується процесами корпоратизації, зміни організаційної структури та власника

З-поміж наведених видів реструктуризації вагому роль у фінансовому оздоровленні посідає фінансова реструктуризація.

8.3. Фінансова реструктуризація в банку

Фінансова реструктуризація в банках проводиться з метою:

1) сприяння відновленню господарської діяльності боржників, які перебувають у критичному фінансовому стані, шляхом реструктуризації їхніх грошових зобов'язань та/або їхньої господарської діяльності;

2) підтримки стабільності фінансової системи;

3) забезпечення доступу боржників до фінансування для відновлення їхньої господарської діяльності[83].

Порядок проведення процедури фінансової реструктуризації може здійснюватися двома шляхами:

---

[83] Про фінансову реструктуризацію : Закон України : від 14.06.2016. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1414-19/page2

– процедура фінансової реструктуризації проводиться без звернення до суду шляхом переговорів між боржником, його пов'язаними особами та залученими кредиторами щодо реструктуризації грошових зобов'язань перед такими кредиторами;

– якщо у процедурі фінансової реструктуризації виникає спір, залучений кредитор має право звернутися для його вирішення до арбітражу шляхом подання повідомлення про спір.

План фінансової реструктуризації розробляється боржником (боржниками) в разі прийняття рішення про проведення спільної процедури фінансової реструктуризації разом із кредиторами, що є пов'язаними особами боржника (за наявності), залученими кредиторами та інвесторами (за наявності).

План реструктуризації може передбачати реструктуризацію грошових зобов'язань та/або господарської діяльності боржника шляхом:

1) внесення змін до кредитних договорів, у тому числі погашення заборгованості окремими траншами (розстрочки), перегляд строків погашення, зміна валюти виконання зобов'язання, розміру процентних ставок, у тому числі встановлення їх на рівні, нижчому собівартості залучення коштів, та повне зупинення нарахування процентів чи інших умов, пов'язаних з відповідним кредитним договором або забезпеченням за таким кредитним договором;

2) внесення змін до інших укладених договорів, умов боргових зобов'язань або зміни форми таких зобов'язань;

3) надання нового фінансування боржнику;

4) відчуження майна боржника, заставодавця (іпотекодавця) зі збереженням або без збереження іпотеки, застави або інших видів забезпечення щодо такого майна. При цьому кошти, отримані від відчуження майна, що перебуває в заставі (іпотеці), спрямовуються на погашення вимог заставодержателя (іпотекодержателя) такого майна в межах вимог, забезпечених такою заставою (іпотекою);

5) передачі кредитору права власності на майно боржника в рахунок повного або часткового задоволення вимог. При цьому в

разі часткового задоволення вимог кредитора за рахунок заставного майна право подальшої вимоги не припиняється. Передача кредитору права власності на майно боржника в рахунок повного або часткового задоволення вимог можлива виключно за згодою такого кредитора;

6) відчуження майна боржника, яке не є предметом застави або іпотеки;

7) прощення частини боргу;

8) припинення або внесення змін до договорів;

9) звернення стягнення на предмет забезпечення, внесення змін до договорів іпотеки та застави чи добровільної відмови від забезпечення;

10) надання додаткового забезпечення боржником або третіми особами, включаючи гарантію та поруки;

11) переведення зобов'язань боржника в капітал;

12) залучення нових інвестицій у капітал боржника;

13) задоволення вимог;

14) випуску цінних паперів;

15) реорганізації (злиття, приєднання, поділу, виділу, перетворення) боржника;

16) зміни керівника та/або членів органів управління і контролю боржника на осіб, визначених залученими кредиторами, які є фінансовими установами;

17) внесення змін до структури корпоративного управління боржника;

18) вжиття інших заходів до проведення фінансової реструктуризації.

Якщо планом реструктуризації передбачено реорганізацію (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення) боржника, залучені кредитори не мають права вимагати від боржника дострокового виконання зобов'язань або забезпечення виконання зобов'язань.

Припинення плану реструктуризації можливе з підстав, установлених планом реструктуризації, в тому числі в разі непідписання договорів та/або змін до договорів, які необхідні для завершення реструктуризації заборгованості та/або господарської

діяльності боржника, у строки, встановлені у плані реструктуризації. Наслідки припинення плану реструктуризації визначаються умовами плану реструктуризації[84].

У банках з метою фінансового оздоровлення можуть застосовуватись такі види реструктуризації:

– реструктуризація капіталу;

– реструктуризація активів;

– реструктуризація зобов'язань.

Реструктуризація капіталу банку передбачає виконання заходів, які забезпечують збільшення регулятивного капіталу до розміру нормативних значень капіталу із запасом його стійкості не менше 20 відсотків.

Реструктуризація капіталу банку може здійснюватися за рахунок:

– збільшення статутного капіталу банку;

– викупу інвесторами акцій (часток, паїв), належних банку або учасникам банку, за їх згодою;

– збільшення регулятивного капіталу шляхом переоформлення кредиторської заборгованості за вкладом (депозитом) у субординований борг; збільшення регулятивного капіталу за рахунок внутрішніх джерел.

Реструктуризація активів банку передбачає виконання заходів щодо управління негативно класифікованими активами з метою зменшення їх обсягу, поліпшення якості, підвищення ліквідності та дохідності. Управління негативно класифікованими активами з метою зменшення їх обсягу може здійснюватися шляхом: реструктуризації заборгованості боржників банку; стягнення заборгованості з боржників банку; порушення процедури банкрутства боржників банку.

Поліпшення якості активів та зменшення обсягу негативно класифікованих активів може здійснюватися так: продаж негативно класифікованих активів, активів, які не дають прибутку, або основних засобів, які не використовуються в діяльності банку

---

[84] Про фінансову реструктуризацію : Закон України : від 14.06.2016. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1414-19/page2

та не користуються попитом на ринку; продаж відокремлених підрозділів банку або їх частин; обмін негативно класифікованих активів банку на активи, які не є негативно класифікованими.

Заходи щодо поліпшення ліквідності активів банку можуть здійснюватися шляхом: диверсифікації активів і зобов'язань за строками; обміну низьколіквідних активів, які не належать до негативно класифікованих, на ліквідні активи; розміщення коштів у безризикові активи (державні цінні папери або депозитні сертифікати Національного банку).

Підвищення дохідності активів може здійснюватися шляхом обміну низькодохідних активів банку на більш дохідні активи, але з меншою ліквідністю або з довшим строком виконання зобов'язань тощо.

Реструктуризація зобов'язань банку може здійснюватися шляхом: відстрочення (розстрочення) кредиторської заборгованості, перегляду строків сплати відсотків (комісій); переоформлення кредиторської заборгованості в боргові цінні папери (облігації, депозитні сертифікати, векселі тощо); переведення зобов'язань до інвестора, виконавця Програми фінансового оздоровлення, у тому числі з відстроченням (розстроченням) боргів; переоформлення боргу банку перед кредиторами за вкладом (депозитом) на участь у статутному капіталі банку шляхом продажу акцій (часток, паїв), викуплених банком або додатково випущених у зв'язку зі збільшенням статутного капіталу; переоформлення кредиторської заборгованості за вкладом (депозитом) у субординований борг; прощення кредитором боргу (його частини) банку[85].

8.4. Реорганізація банку та її форми

Реорганізація банку – злиття, приєднання, виділення, поділ банку, перетворення його організаційно-правової форми, наслідком яких є передача його майна, коштів, прав та обов'язків правонаступникам.

---

[85] Васюренко О. В. Банківські операції [Текст] : навч. посібник. К. : Знання. Васюренко О. В., Сидоренко О. М. Банківський нагляд [Текст] : підручник. К. : Знання, 2011. 502 с.

Основні форми реорганізації:

– виділення банку – створення одного чи кількох банків-правонаступників із передаванням йому (їм) згідно з розподільним балансом частини майна, прав та обов'язків банку, з якого здійснюється виділення, без припинення такого банку;

– злиття банків – виникнення нового банку-правонаступника з передаванням йому згідно з передавальними актами всього майна, всіх прав та обов'язків двох або більше банків одночасно з їх припиненням;

– перетворення банку – зміна його організаційно-правової форми без застосування норм законодавства щодо припинення юридичної особи;

– поділ банку – припинення банку з передаванням усього його майна, прав та обов'язків більше ніж одному новому банку-правонаступнику згідно з розподільним балансом;

– приєднання банків – припинення одного або більше банків з передаванням ним/ними згідно з передавальним актом усього його/їх майна, прав та обов'язків іншому банку-правонаступнику.

Реорганізація банку може здійснюватись за рішенням НБУ або за рішенням власників.

Дозвіл на реорганізацію банку надає НБУ. Національний банк України визначає перелік документів, які подаються для отримання дозволу на реорганізацію та затвердження плану реорганізації банку.

У разі здійснення реорганізації банку за рішенням його власників шляхом перетворення план реорганізації банку не складається.

Національний банк України не дає дозволу на реорганізацію банку у разі, якщо є достатні підстави вважати, що реорганізація загрожує інтересам вкладників та інших кредиторів і банк, створений у результаті реорганізації, та/або банк, який не припиняється як юридична особа у результаті приєднання до нього або виділу з нього, не будуть відповідати вимогам щодо економічних нормативів їх діяльності, порядку реєстрації банків і ліцензування їх діяльності.

Рішення про реорганізацію банку, крім перетворення, має містити інформацію про:

1) угоду про реорганізацію у разі злиття або приєднання;

2) призначення персонального складу комісії для проведення реорганізації;

3) призначення персонального складу ревізійної комісії для проведення інвентаризації та ревізії матеріальних цінностей, що перебувають на обліку банку (банків);

4) призначення аудиторської фірми;

5) строки проведення реорганізації;

6) склад правління після реорганізації.

Реорганізація банку за рішенням власників здійснюється відповідно до постанови НБУ «Про затвердження Положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників»[86].

Процедура *перетворення банку* здійснюється в такій послідовності:

а) прийняття загальними зборами учасників банку рішення про:

– реорганізацію банку без застосування процедури припинення юридичної особи;

– унесення змін до статуту банку або затвердження статуту в новій редакції;

– обмін акцій (паїв) в установленому законодавством порядку;

б) подання до Національного банку документів для отримання дозволу Національного банку на реорганізацію банку;

в) подання до Національного банку документів, що потрібні для погодження статуту/змін до статуту банку-правонаступника згідно з нормативно-правовим актом Національного банку з питань реєстрації та ліцензування банків;

г) подання в установленому законодавством порядку документів до державного реєстратора для проведення державної реєстрації статуту/змін до статуту;

---

[86] Про затвердження Положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників : Постанова НБУ : від 27.06.2008 № 189. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0845-08

ґ) подання до Національного банку документів, що потрібні для внесення змін до Державного реєстру банків згідно з нормативно-правовим актом Національного банку з питань реєстрації та ліцензування;

д) подання до Національного банку документів для заміни банківської ліцензії, генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій та дозволу на право здійснення емісії іпотечних сертифікатів і сертифікатів фондів операцій з нерухомістю (у разі наявності) банком у зв'язку зі зміною його найменування документів для переоформлення (відкриття) кореспондентського рахунку банку та, в разі потреби, кореспондентських рахунків його філій і внесення змін до договору (договорів) про кореспондентський рахунок у Національному банку відповідно до нормативно-правового акта Національного банку про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті.

Процедура *поділу та злиття банків* здійснюється в такій послідовності:

а) підготовка та надання учасникам банку, що реорганізовується, матеріалів, визначених у частинах другій–четвертій статті 81 Закону України «Про акціонерні товариства»;

б) прийняття спостережною (наглядовою) радою кожного банку, що бере участь у злитті, рішення про затвердження проекту угоди про злиття банків, про затвердження пояснень до умов угоди про злиття;

в) отримання спостережною (наглядовою) радою банку, що реорганізовується, висновку незалежного експерта щодо умов угоди про злиття банків (за необхідності);

г) прийняття загальними зборами кожного банку, що бере участь у злитті, рішення про реорганізацію банку, яке має містити інформацію, передбачену статтею 28 Закону України «Про банки і банківську діяльність», та про затвердження угоди про злиття банків;

ґ) після прийняття загальними зборами учасників банку рішення про реорганізацію банку подання до Національного банку документів для отримання дозволу Національного банку на реорганізацію банку та затвердження Національним банком плану реорганізації;

д) після отримання дозволу Національного банку на проведення реорганізації подання документів до державного реєстратора для внесення до Єдиного державного реєстру запису щодо рішення учасників банку про реорганізацію банку;

е) письмове повідомлення кредиторів банку й опублікування в офіційному друкованому органі повідомлення про реорганізацію банку шляхом злиття;

є) задоволення вимог кредиторів, заявлених до банку, що реорганізовується;

ж) реалізація акціонерами банку права вимоги обов'язкового викупу належних їм цінних паперів;

з) погодження Національним банком набуття або збільшення істотної участі учасника в банку-правонаступнику;

и) складення комісією для проведення реорганізації передавального акта;

і) прийняття спостережною (наглядовою) радою кожного банку, що бере участь у реорганізації, рішення про затвердження проекту статуту банку, створюваного в результаті злиття, про схвалення передавального акта, підготовленого комісією для проведення реорганізації, а також про затвердження умов конвертації акцій банку, що припиняється, в акції банку-правонаступника;

ї) прийняття загальними зборами кожного банку, що бере участь у злитті, рішення про затвердження передавального акта, статуту банку-правонаступника, а також про обрання уповноважених осіб банку на здійснення подальших дій щодо банків, що реорганізовуються;

й) подання уповноваженими особами банків - учасників реорганізації заяви та всіх необхідних документів на реєстрацію випуску акцій до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку;

к) реєстрація Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку випуску акцій та видача тимчасового свідоцтва про реєстрацію випуску акцій;

л) присвоєння акціям міжнародного ідентифікаційного номера цінних паперів;

м) укладення з депозитарієм договору про обслуговування емісії акцій;

н) обмін акцій (паїв) банку, створюваного в результаті злиття, на акції (паї) банків, що реорганізовуються;

о) затвердження результатів розміщення (обміну) акцій (паїв) уповноваженими органами банків - учасників реорганізації;

п) подання банком-правонаступником до Національного банку документів, що потрібні для погодження статуту;

р) державна реєстрація статуту банку-правонаступника державним реєстратором;

с) подання до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати розміщення (обміну) акцій;

т) реєстрація Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати розміщення (обміну) акцій, створюваного в результаті злиття банку та скасування Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку реєстрації випуску акцій банків, що реорганізувалися;

у) подання банком-правонаступником до Національного банку документів для отримання банківської ліцензії, генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій, дозволів (за необхідності) та внесення відомостей до Державного реєстру банків про реєстрацію банку-правонаступника;

ф) подання банком-правонаступником до Національного банку документів для відкриття кореспондентського рахунку банку;

х) подання банком, що реорганізувався шляхом злиття, до Національного банку документів для здійснення запису в Державному реєстрі банків про припинення банку і всіх його відокремлених підрозділів у результаті злиття;

ц) державна реєстрація припинення юридичної особи у результаті злиття;

ч) отримання свідоцтва про державну реєстрацію випуску акцій банку-правонаступника.

Процедура *приєднання банків* здійснюється аналогічно порядку процедури поділу, злиття, крім підпунктів «у», «ф».

Процедура *виділення банку* здійснюється аналогічно порядку процедури поділу, злиття, крім підпункту «ц».

8.5. Банкрутство та ліквідація банку

Протягом 2013–2016 років в Україні ліквідовано 84 банки. У 2016 році рішення про ліквідацію прийнято щодо 18 банків (рис. 8.1).

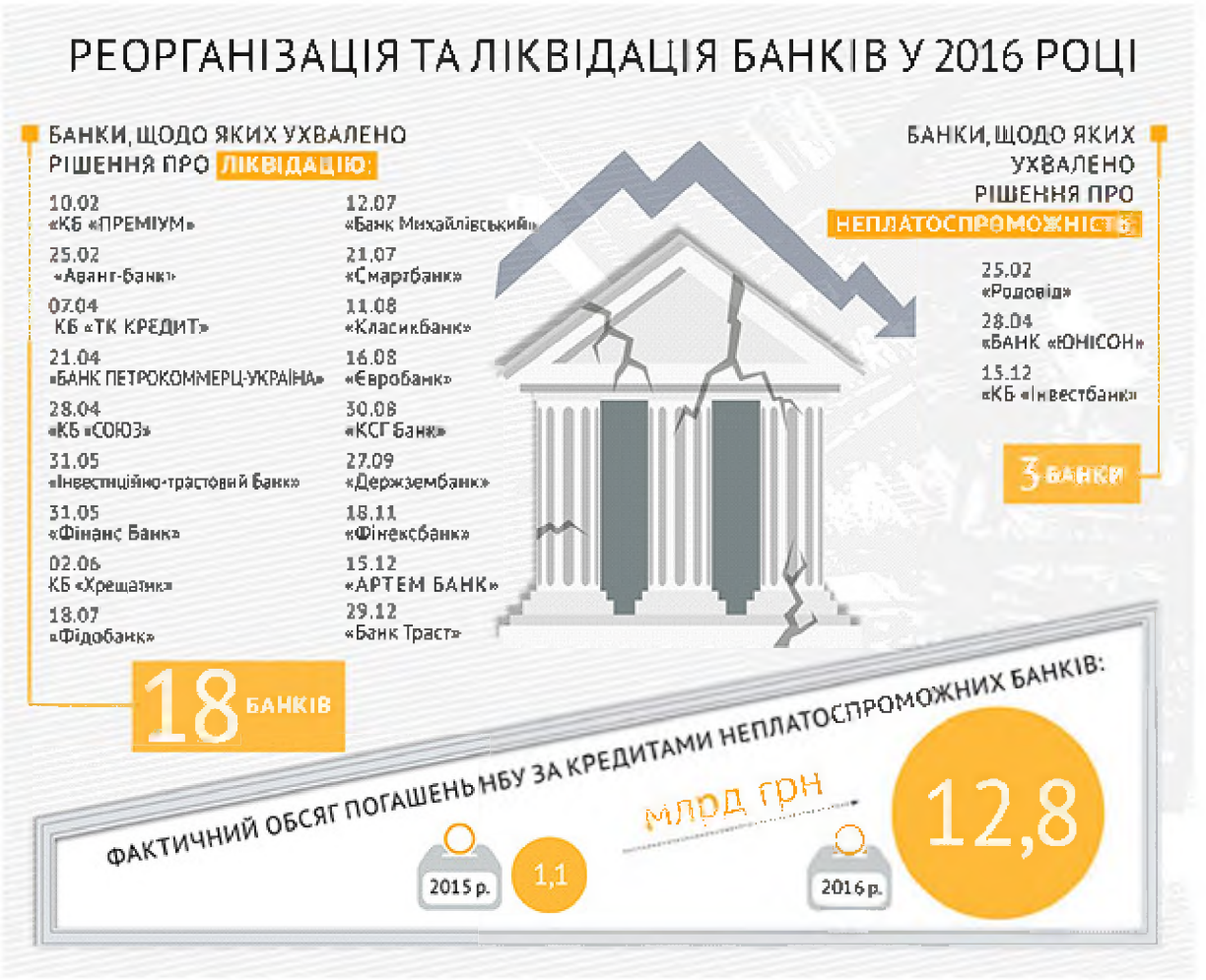

Рис. 8.1. Наслідки ліквідації банків у 2016 році[87]

Способи виведення неплатоспроможного банку з ринку такі:

– ліквідація банку з відшкодуванням з боку Фонду коштів за вкладами фізичних осіб;

– ліквідація банку з відчуженням у процесі ліквідації всіх або частини його активів і зобов'язань на користь приймаючого банку;

---

[87] Банкрутство та ліквідація в Україні. URL : http://bankruptcy-ua.com/news/5898

– відчуження всіх або частини активів і зобов'язань неплатоспроможного банку на користь приймаючого банку з відкликанням банківської ліцензії неплатоспроможного банку та подальшою його ліквідацією;

– створення та продаж інвестору перехідного банку з передачею йому активів і зобов'язань неплатоспроможного банку і подальшою ліквідацією неплатоспроможного банку;

– продаж неплатоспроможного банку інвестору.

Законом «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»[88] визначено, що особливості провадження у справах про банкрутство банків регулюються Законом України «Про банки і банківську діяльність», згідно з яким право звернення до суду із заявою про визнання банку неплатоспроможним та його ліквідацію мають:

1) кредитори банку;

2) Національний банк України.

Банк може бути ліквідований:

1) за рішенням власників банку;

2) у разі відкликання Національним банком України банківської ліцензії з власної ініціативи або за пропозицією Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Національний банк України має право відкликати банківську ліцензію з власної ініціативи у разі, якщо:

1) виявлено, що документи, надані для отримання банківської ліцензії, містять недостовірну інформацію;

2) банк не виконав жодної банківської операції протягом року з дня отримання банківської ліцензії;

3) встановлено систематичне порушення банком законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

---

[88] Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України : від 14.05.1992 із змінами і доповненнями, внесеними : від 23.03.2017. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2343-12

Національний банк України приймає рішення про відкликання у банку банківської ліцензії та ліквідацію банку за пропозицією Фонду гарантування вкладів фізичних осіб протягом п'яти днів з дня отримання такої пропозиції Фонду.

Ліквідація банку з ініціативи власників здійснюється в порядку, передбаченому законодавством про ліквідацію юридичних осіб, у разі якщо Національний банк України після отримання рішення власників про ліквідацію банку не виявив ознак, за якими цей банк може бути віднесено до категорії проблемного або неплатоспроможного.

Власники банку мають право розпочати процедуру ліквідації банку за рішенням загальних зборів лише після надання на це згоди Національним банком України та за умови відкликання банківської ліцензії.

Національний банк України не пізніше дня, наступного за днем прийняття рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку, повідомляє про це банк та надсилає рішення до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб у день отримання рішення Національного банку України про ліквідацію банку набуває прав ліквідатора банку та розпочинає процедуру його ліквідації відповідно до Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»[89].

Кредитори банку направляють рекомендованим листом до Національного банку України заяву про ліквідацію банку при настанні ознак неплатоспроможності банку з додаванням документально підтверджених доказів наявності невиконаних грошових зобов'язань банку перед ними. Якщо протягом одного місяця з дня направлення заяви зазначені особи не отримали відповідь Національного банку України, вони мають право звернутися до суду із заявою про визнання банку неплатоспроможним.

При підготовці справи до розгляду суддя отримує обґрунтований висновок Національного банку України щодо доцільності

---

[89] Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України : від 23.02.2012 із змінами і доповненнями, внесеними : від 15.11.2016. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/4452-17

ліквідації банку або рішення НБУ про відкликання банківської ліцензії та призначення ліквідатора. Національний банк України зобов'язаний надати один із зазначених документів протягом місяця з дня отримання запиту суду.

Негативний висновок Національного банку України щодо доцільності відкликання банківської ліцензії та ліквідації банку є підставою для залишення заяви без розгляду. Якщо банк-боржник не спроможний виконати свої зобов'язання відповідно до рішення суду про примусове стягнення протягом шести місяців і за цей час не досягнуто домовленостей щодо реструктуризації визначеного боргу, Національний банк України зобов'язаний відкликати ліцензію та ініціювати процедуру ліквідації банку.

Справа про визнання банку неплатоспроможним може бути порушена лише після відкликання банківської ліцензії, після чого санація банку не допускається. Орган, який ініціював рішення про ліквідацію, призначає ліквідатора, який приступає до виконання обов'язків негайно після відкликання ліцензії.

Протягом одного місяця з дня прийняття справи до розгляду суд повинен визначитися щодо позову про ліквідацію банку. Єдиним питанням, що приймається до розгляду судом у справі про ліквідацію банку, є висновок Національного банку України щодо доцільності ліквідації банку . У своєму рішенні суд повинен підтвердити кандидатуру ліквідатора.

Розгляд справи в суді щодо ліквідації банку не зупиняє діяльності ліквідатора, призначеного Національним банком України. Процедура ліквідації банку повинна бути завершена не пізніше трьох років з дня відкликання ліцензії.

Ліквідатором здійснюється опублікування відомостей про відкриття ліквідаційної процедури у газеті «Урядовий кур'єр» чи «Голос України» за рахунок банку. Протягом одного місяця з дня опублікування оголошення про відкриття ліквідаційної процедури кредитори мають право заявити ліквідатору про свої вимоги до банку.

З дня прийняття рішення про відкликання ліцензії та призначення ліквідатора:

1) припиняються повноваження загальних зборів, спостережної ради і правління (ради директорів) банку та тимчасового адміністратора, який негайно передає ліквідатору всі справи;

2) банківська діяльність банку завершується закінченням технологічного циклу конкретних операцій у разі, якщо це сприятиме збереженню або збільшенню ліквідаційної маси;

3) строк виконання всіх грошових зобов'язань банку вважається таким, що настав;

4) припиняється нарахування процентів, неустойки (штрафу, пені) та інших економічних санкцій по всіх видах заборгованості банку;

5) відомості про фінансове становище банку перестають бути конфіденційними чи становити банківську таємницю;

6) скасовуються арешт, накладений на майно (у тому числі на власні кошти банку на його рахунках) банку, чи інші обмеження щодо розпорядження його майном. Накладення нових арештів або інших обмежень щодо розпорядження майном банкрута не допускається;

7) вимоги за зобов'язаннями банку, що виникли під час проведення ліквідації, можуть пред'являтися тільки в межах ліквідаційної процедури.

З дня призначення ліквідатора до нього переходять права керівника (органів управління) банку. При виконанні своїх обов'язків ліквідатор за своїм статусом прирівнюється до представника Національного банку України. Будь-яка особа, що навмисно перешкоджає доступу ліквідатора до банку, його активів, книг, записів, документів, несе адміністративну або кримінальну відповідальність.

Ліквідатор припиняє приймання вимог кредиторів після закінчення одного місяця з дня опублікування оголошення про початок ліквідаційної процедури. Кредитори мають право надіслати ліквідатору свої заперечення щодо визнаних ним вимог протягом одного місяця з дня отримання повідомлення. Ліквідатор зобов'язаний у двомісячний строк з дня призначення надіслати повідомлення всім клієнтам, які користуються послугами відповідального зберігання, про необхідність вилучити свої цінності

протягом трьох місяців з дня оголошення про початок ліквідаційної процедури. Матеріальні цінності, що перебували на відповідальному зберіганні банку і не були вилучені власниками в зазначений у повідомленні строк, вважаються фондами, на які не можуть претендувати кредитори банку. Ці цінності переходять у розпорядження Національного банку України для повернення законним власникам.

Майно, на яке звертається стягнення у ліквідаційній процедурі, оцінюється ліквідатором у порядку, встановленому законодавством України. Для майна, яке продається на аукціоні, оціночна вартість є початковою. Після проведення інвентаризації та оцінки майна банку ліквідатор розпочинає продаж майна на відкритих торгах, якщо Національним банком України не встановлено інший порядок його продажу.

Порядок продажу майна банку, склад, умови та строки придбання майна погоджуються з Національним банком України та повідомляються через засоби масової інформації.

У разі надходження двох і більше пропозицій щодо придбання майна банку ліквідатор проводить конкурс (аукціон). Майно банку, щодо обігу якого встановлено обмеження, продається на закритих торгах.

Кошти, одержані в результаті ліквідаційної процедури, спрямовуються на задоволення вимог кредиторів у такій черговості:

1) у першу чергу задовольняються:

а) вимоги, забезпечені заставою;

б) вимоги Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, що виникли у випадках, визначених законодавством про гарантування вкладів фізичних осіб;

в) виплата вихідної допомоги звільненим працівникам банку, у тому числі відшкодування кредиту, отриманого на ці цілі;

г) витрати, пов'язані з роботою ліквідатора, в тому числі: на оплату державного мита; на публікацію оголошення про ліквідацію банку; на публікацію в органах інформації про порядок продажу майна банку; витрати ліквідатора, пов'язані з утриманням і збереженням активів банку; на проведення аудиту; на оплату праці працівників, залучених для здійснення ліквідації;

д) зобов'язання, що виникли внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян.

2) у другу чергу задовольняються вимоги вкладників – фізичних осіб у частині перевищення суми, передбаченої системою гарантування вкладів фізичних осіб, вимоги, що виникли із зобов'язань банку перед працівниками;

3) у третю чергу задовольняються інші вимоги.

Вимоги кожної наступної черги задовольняються в міру надходження на рахунок коштів від продажу майна банку після повного задоволення вимог попередньої черги. У разі недостатності коштів, одержаних від продажу майна банкрута, для повного задоволення всіх вимог однієї черги вимоги задовольняються пропорційно сумі вимог, що належить кожному кредиторові однієї черги. Вимоги, заявлені після закінчення строку, встановленого для їх подання, та не задоволені за недостатністю майна, не розглядаються і вважаються погашеними.

Якщо на момент закінчення строку ліквідації залишилися непроданими активи банку і негайний продаж матиме наслідком істотну втрату їх вартості, ліквідатор передає такі активи в управління визначеній Національним банком України юридичній особі, яка зобов'язана вжити заходів щодо продовження погашення заборгованості кредиторів банку за рахунок отриманих активів. Майно, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, передається власникам, а майно державних банків – відповідному органу приватизації для наступного продажу. Кошти, одержані від продажу цього майна, спрямовуються до Державного бюджету України.

Ліквідація банку вважається завершеною, а банк ліквідованим з моменту внесення запису про це до Державного реєстру банків після ухвалення звіту ліквідатора.

Питання для самоконтролю

1. Критерії віднесення банків до проблемних.
2. Умови віднесення банків до неплатоспроможних.
3. Основні заходи фінансового оздоровлення банку.
4. Суть та значення тимчасової адміністрації банку.

5. Поняття та види реструктуризації.

6. Фінансова реструктуризація та її способи.

7. Умови капіталізації та докапіталізації банків.

8. Поняття та види реорганізації банку.

9. Процедура перетворення банку.

10. Послідовність процедури поділу та злиття банків.

11. Процедура відкликання банківських ліцензій.

12. Процедура ліквідації банку.

13. Черговість задоволення вимог кредиторів та вкладників.

14. Процедура відшкодування витрат з Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Тести для перевірки засвоєних знань з теми

1. Злиття, приєднання, виділення, поділ банку, перетворення його організаційно-правової форми, наслідком яких є передача, прийняття його майна, коштів, прав та обов'язків правонаступникам, являє собою:

а) реструктуризація;

б) реорганізація;

в) рефінансування;

г) фінансове оздоровлення.

2. До видів реструктуризації відносять:

а) виділення банку, злиття банків, перетворення банку, поділ банку, приєднання банків;

б) стратегічна, тактична та оперативна;

в) капіталу банку, активів банку та зобов'язань;

г) масштабна, часткова, комплексна.

3. Припинення одного або більше банків з передаванням ним/ними згідно з передавальним актом усього його/їх майна, прав та обов'язків іншому банку-правонаступнику – це:

а) виділення банку;

б) злиття банків;

в) поділ банку;

г) приєднання банків.

4. До видів реорганізації банку належать:

а) виділення банку, злиття банків, перетворення банку, поділ банку, приєднання банків;

б) стратегічна реорганізація, тактична та оперативна;

в) капіталу банку, активів банку та зобов'язань;

г) масштабна, часткова, комплексна.

5. Система непримусових та примусових заходів, спрямованих на збільшення обсягу капіталу до необхідного рівня протягом визначеного НБУ періоду з метою відновлення ліквідності й платоспроможності і усунення порушень, які призвели банк до збиткової діяльності або скрутного фінансового стану, а також наслідків цих порушень, – це:

а) режим фінансового оздоровлення банків;

б) тимчасова адміністрація банку;

в) реструктуризація капіталу банку;

г) реструктуризація активів банку.

6. Фінансова реструктуризація не передбачає:

а) відновлення господарської діяльності боржників, які перебувають у критичному фінансовому стані, шляхом реструктуризації їхніх грошових зобов'язань та/або їхньої господарської діяльності;

б) підтримку стабільності фінансової системи;

в) зменшення розміру регулятивного капіталу;

г) забезпечення доступу боржників до фінансування для відновлення їхньої господарської діяльності.

7. Процес здійснення організаційних, правових, економічних і технічних заходів, які спрямовуються на зміну структури установи, її управління, форми власності, організаційно-правових форм, з метою фінансового оздоровлення установи, збільшення обсягів діяльності та підвищення ефективності – це:

а) реструктуризація;

б) реорганізація;

в) рефінансування;

г) фінансове оздоровлення.

8. Процедура, що застосовується Національним банком до банків при здійсненні банківського нагляду за особливих обставин, передбачених законодавством, – це:

а) режим фінансового оздоровлення банків;

б) тимчасова адміністрація банку;

в) реструктуризація капіталу банку;

г) реструктуризація активів банку.

9. Реструктуризація за ступенем поділяється на види:

а) часткова, комплексна;

б) економічна, фінансова, технічна;

в) управлінська, організаційно-правова, економічна, фінансова, технічна;

г) оперативна, стратегічна.

10. Національний банк України не має право відкликати банківську ліцензію, якщо:

а) виявлено, що документи, надані для отримання банківської ліцензії, містять недостовірну інформацію;

б) банк не виконав жодної банківської операції протягом року з дня отримання банківської ліцензії;

в) банк не виконав вимоги достатності капіталу на рівні не менше 500 млн грн;

г) встановлено систематичне порушення банком законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Список використаних джерел до теми 8

1. Банківський нагляд [Текст] : підручник / О. В. Васюренко, О. М. Сидоренко. – К. : Знання, 2011. – 502 с.

2. Нова траєкторія розвитку національної економіки: мікро-, макро- та прикладні аспекти: монографія / за ред. О. В. Покатаєвої, М. В. Болдуєва, Г. Ю. Кучерової. – Запоріжжя : КПУ, 2017. – 452, [428–447] с.

3. Олешко А. А. Актуальні напрями подолання банківської кризи в Україні / А. А. Олешко, К. П. Побоча // Моделювання та інформатизація соціально-економічного розвитку України : збірник наукових праць. – 2017. – Випуск № 1 (3). – С. 70–78.

4. Про банки і банківську діяльність : Закон України : від 07.12.2000 із змінами і доповненнями, внесеними : від 23.03.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/2121-14

5. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України : від 14. 05. 1992 із змінами і доповненнями, внесеними : від 23.03.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2343-12

6. Про затвердження Положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників : Постанова НБУ : від 27.06.2008 № 189 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0845-08

7. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України : від 23.02.2012 із змінами і доповненнями, внесеними : від 15.11.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/4452-17

8. Про фінансову реструктуризацію : Закон України : від 14.06.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1414-19/page2

9. Регулятивний потенціал фінансового ринку в умовах глобальних викликів : монографія / за заг. ред. д.е.н., професора С. В. Онишко. – Ірпінь : Видавництво Національного університету ДПС України, 2016. – 452 с.

10. Результати діагностики банків станом на 26.04.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=43903211&cat_id=43915442

РОЗДІЛ 3
АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ НЕБАНКІВСЬКИМИ ФІНАНСОВИМИ КОРПОРАЦІЯМИ

Глава 9. Антикризове управління страховими компаніями

9.1. Фінансові кризи у страхових компаніях та необхідність антикризового управління ними.

9.2. Управління фінансовою стійкістю і платоспроможністю страхової компанії.

9.3. Управління ризиками страхової компанії.

9.4. Санація, реорганізація, банкрутство та ліквідація страхової компанії.

9.1. Фінансові кризи у страхових компаніях та необхідність управління ними

У сучасній економіці перспективним напрямом економічної діяльності є страхова справа, а важливим об'єктом антикризового управління – страхові компанії.

Страхова компанія (insurance company) – це юридично оформлена одиниця підприємницької діяльності не менше трьох учасників у формі акціонерного, повного, командитного товариства або товариства з додатковою відповідальністю, яка має ліцензію на право брати на себе обов'язки страховика та надавати послуги зі страхування.

Призначення страхування в економіці держави полягає у реалізації ним суспільно корисної функції захисту майнових інтересів громадян, суб'єктів економічної діяльності та держави.

Страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових

фондів, що формуються шляхом плати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів.

Відповідно до Закону України «Про страхування»[90] в Україні існує дві форми страхування:

1) добровільне;

2) обов'язкове.

Види добровільного і обов'язкового страхування наведені у додатку Л.

Страхування може бути двох видів:

– *страхування життя («life»)* – це вид особистого страхування, який передбачає обов'язок страховика здійснити страхову виплату згідно з договором страхування у разі смерті застрахованої особи, а також, якщо це передбачено договором страхування, у разі дожиття застрахованої особи до закінчення строку дії договору страхування та (або) досягнення застрахованою особою визначеного договором віку. Умови договору страхування життя можуть також передбачати обов'язок страховика здійснити страхову виплату у разі нещасного випадку, що стався із застрахованою особою, та (або) хвороби застрахованої особи;

– *інші види страхування («non-life»).*

За рівнем капіталізації ринок страхових послуг займає друге місце з-поміж небанківських фінансових ринків, при цьому рівень проникнення страхування (частка валових страхових премій до ВВП) становить 1,5 %, у противагу країнам ЄС, у яких цей показник сягає 10 відсотків. Внаслідок кризових явищ в економіці, кількість страхових компаній (далі – СК) в Україні має тенденцію до зменшення (таблиця 9.1)[91].

---

[90] Про страхування : Закон України : від 07.03.1996 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 20.12.2016. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/85/96-%D0%B2%D1%80

[91] Підсумки діяльності страхових компаній за 2016 рік / Національна комісія, що здійснює державне регулювання на ринку фінансових послуг.

Таблиця 9.1

Основні показники діяльності страхового ринку та його динаміка

	2014	2015	2016	Темпи приросту	
				2015/ 2014	2016/ 2015
				%	%
Кількість договорів страхування, укладених протягом звітного періоду, тис. одиниць					
Кількість договорів, крім договорів з обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті, у тому числі:	35 975,7	109 106,8	**61 272,8**	203,3	**-43,8**
- зі страхувальниками-фізичними особами	32 699,4	106 321,2	**42 534,6**	225,1	**-60,0**
Кількість договорів з обов'язкового особистого страхування від нещасних випадків на транспорті	98 737,5	93 322,5	**118 198,4**	-5,5	**26,7**
Страхова діяльність, млн. грн.					
Валові страхові премії, у тому числі:	26 767,3	29 736,0	**35 170,3**	11,1	**18,3**
зі страхування життя	2 159,8	2 186,6	**2 756,1**	1,2	**26,0**
Валові страхові виплати, у тому числі:	5 065,4	8 100,5	**8 839,5**	59,9	**9,1**
зі страхування життя	239,2	491,6	**418,3**	105,5	**-14,9**
Рівень валових виплат, %	18,9%	27,2%	**25,1%**	-	-
Чисті страхові премії	18 592,8	22 354,9	**26 463,9**	20,2	**18,4**
Чисті страхові виплати	4 893,0	7 602,8	**8 561,0**	55,4	**12,6**
Рівень чистих виплат, %	26,3%	34,0%	**32,3%**	-	-
Перестрахування, млн. грн.					
Сплачено на перестрахування, у тому числі:	9 704,2	9 911,3	**12 668,7**	2,1	**27,8**
- *перестраховикам-резидентам*	8 173,7	7 381,1	**8 706,4**	-9,7	**18,0**
- *перестраховикам-нерезидентам*	1 530,5	2 530,2	**3 962,3**	65,3	**56,6**
Виплати, компенсовані перестраховиками, у тому числі:	640,9	1 345,8	**1 233,2**	110,0	**-8,4**
- *перестраховиками-резидентами*	172,4	497,7	**278,5**	188,7	**-44,0**
- *перестраховиками-нерезидентами*	468,5	848,1	**954,7**	81,0	**12,6**
Отримані страхові премії від перестрахувальників-нерезидентів	12,9	38,1	**40,1**	195,3	**5,2**
Виплати, компенсовані перестрахувальникам-нерезидентам	9,9	12,9	**14,2**	30,3	**10,1**
Страхові резерви, млн. грн.					
Обсяг сформованих страхових резервів	15 828,0	18 376,3	**20 936,7**	16,1	**13,9**
- резерви зі страхування життя	5 306,0	6 889,3	**7 828,2**	29,8	**13,6**
- технічні резерви	10 522,0	11 487,0	**13 108,5**	9,2	**14,1**
Активи страховиків та статутний капітал, млн. грн.					
Загальні активи страховиків (згідно з формою 1 (П(С)БО 2))	70 261,2	60 729,1	**56 075,6**	-13,6	**-7,7**
Активи, визначені ст. 31 Закону України «Про страхування» для представлення коштів страхових резервів	40 530,1	36 418,8	**35 071,9**	-10,1	**-3,7**
Обсяг сплачених статутних капіталів	15 120,9	14 474,8	**12 661,6**	-4,3	**-12,5**

У 2016 році, порівняно з 2015 роком, кількість компаній зменшилася на 51 СК, а порівняно з 2014 роком – на 72 СК. Загальна кількість страхових компаній станом на 31.12.2016 становила 310, у тому числі СК «life» – 39 компаній, СК «non-life» – 271 компаній, (станом на 31.12.2015 – 361 компанія, у тому числі СК «life» – 49 компаній, СК «non-life» – 312 компаній).

Фінансова криза може розгортатись на рівні окремої страхової компанії та на рівні страхового ринку загалом.

Фінансова криза страхового ринку – характеризується критичним падінням обсягів надання страхових послуг, невиконанням зобов'язань перед страхувальниками, масовою збитковістю та банкрутством страхових компаній.

Фінансова криза у страховій компанії – це стан, за якого відбувається розбалансування життєдіяльності СК, не забезпечується платоспроможність та затримуються розрахунки із позичальниками більше ніж на три місяці.

Чинники, що призводять до фінансової кризи у страхових компаніях, поділяють на зовнішні і внутрішні.

До зовнішніх чинників фінансової кризи у страхових компаніях відносимо:

– глобальні – зумовлені циклічними процесами розвитку міжнародної економіки та закономірними спадами економічної й фінансової кон'юнктури;

– чинники інтернаціоналізації світового ринку страхових послуг – пов'язані з проникненням транснаціональних страхових компаній на національні ринки та витісненням національних СК внаслідок високої конкуренції і економії на трансакціях з боку страховиків-нерезидентів;

– політичні – пов'язані з політичною ситуацією в країні, наявністю політичної нестабільності, політичних конфліктів, страйків, громадських заворушень;

– правові – визначають здатність законодавчих органів приймати ефективні, стимулюючі зростання та конкуренцію, нормативно-правові акти у сфері страхування, оподаткування страхової діяльності та стратегічні документи розвитку страхового ринку, з урахуванням міжнародних правил і норм;

– макроекономічні – пов'язані із динамікою ВВП та інших макроекономічних показників, рівнем розвитку банківської системи, інфляційними та девальваційними процесами, рівнем життя населення, його купівельною спроможністю тощо;

– інвестиційні – чинять вплив через інвестиційну привабливість та інвестиційний клімат і визначають можливості надійного інвестування страхових резервів;

– інституційні – визначаються ефективністю діяльності формальних і неформальних інституцій, здатністю державного регулятора формувати державну політику розвитку страхового ринку, ефективністю антимонопольного регулювання.

Внутрішні чинники фінансової кризи у страхових компаніях такі:

– неефективний менеджмент, система підбору персоналу та організаційна структура компанії;

– недосконала маркетингова політика та формування набору страхових послуг

– нереалістичні цілі та прорахунки у виборі стратегії;

– відсутність можливостей достатнього фінансування страхової діяльності;

– неякісний контролінг та система комплаєнсу;

– прорахунки при проведенні актуарних розрахунків та помилки в розрахунках страхового тарифу;

– незбалансована структура страхового портфеля;

– формування резервів, що не адекватні можливостям виконання страхових зобов'язань;

– нераціональна інвестиційна політика.

Зовнішні і внутрішні чинники піддаються регулюючому впливу на загальнодержавному, секторальному рівнях та рівні антикризового менеджменту корпорацій.

Фінансова криза у страховій компанії може бути ідентифікована як:

а) стратегічна – внаслідок неправильно обраної стратегії та шляхів забезпечення її реалізації;

б) прибутковості – виявляється у збитковості як окремих страхових продуктів, так і страхової діяльності загалом;

в) платоспроможності – виявляється у неможливості відповідати за своїми зобов'язаннями.

Фінансова криза на страховому ринку та у страхових компаніях має певний рівень керованості, що зумовлює необхідність антикризового управління[92].

Антикризове управління страховими компаніями – це управління, яке спрямоване на передбачення фінансової кризи, діагностику, аналіз і моніторинг фінансових показників страхової діяльності з визначенням їх відхилення від нормативних значень, усунення загроз появи кризових ситуацій та прийняття управлінських рішень превентивного і реактивного характеру.

Функціональними складовими антикризового управління СК є:

– управління фінансовою безпекою;

– управління фінансовою стійкістю і платоспроможністю;

– управління ризиками і перестрахування;

– управління санацією банкрутством і ліквідацією.

Антикризове управління страховими компаніями поєднує заходи превентивного і реактивного характеру.

Метою антикризового управління СК є передбачення, діагностика, усунення, мінімізація негативних чинників фінансової кризи та забезпечення стійкого функціонування страхової компанії з урахуванням дотримання обов'язкових нормативів платоспроможності, рівня фінансової безпеки та показників ризиковості.

Основними *завданнями антикризового управління СК* є:

– прогнозування кризових ситуацій з урахуванням зовнішніх чинників функціонування страхового ринку;

– проведення аналізу фінансово-економічного стану та динаміки кризових показників;

– здійснення діагностики ймовірності банкрутства;

– розробка антикризових стратегій, програм і планів;

– забезпечення внутрішнього контролю;

– забезпечення належного рівня фінансової безпеки;

– дотримання прийнятної межі ризиковості, у тому числі щодо інвестиційної, тарифної політики та діяльності з перестрахування;

---

[92] Нова траєкторія розвитку національної економіки: мікро-, макро- та прикладні аспекти: монографія / за ред. О. В. Покатаєвої, М. В. Болдуєва, Г. Ю. Кучерової. Запоріжжя : КПУ, 2017. 452 с.

– забезпечення фінансової стійкості й платоспроможності;

– ефективне проведення санаційних заходів, реорганізації, банкрутства і ліквідації.

Перші вісім завдань реалізуються як у межах превентивного управління, так і реактивного.

Дев'яте завдання реалізується як реакція на невідворотні кризові процеси, усунення яких можливе лише за використання методів фінансового оздоровлення, а у разі критичної стадії кризи – банкрутства і ліквідації страхової компанії.

9.2. Управління фінансовою стійкістю і платоспроможністю страхової компанії

Фінансова стійкість страхової компанії – це комплекс дій (фінансового, інвестиційного та організаційного характеру), направлених на постійну підтримку балансу між витратами і зобов'язаннями страховика та фінансовими ресурсами, необхідними для їх покриття або виконання, в результаті чого досягається ефективний розвиток страхової компанії незважаючи на зміну зовнішніх та внутрішніх факторів функціонування економіки[93].

Аналіз фінансової стійкості страхової компанії розглядається крізь призму таких елементів:

1) статутний капітал, його структура;
2) страхові резерви;
3) система перестрахування;
4) залучення страхової компанії в інвестиційну діяльність;
5) якість страхового портфеля;
6) склад і структура тарифної ставки;
7) мобільність компанії;
8) склад і структура витрат;
9) інфляція;
10) стратегія компанії;
11) маркетингова політика;

---

[93] Бойко А. О. Теоретичні основи та практичний досвід забезпечення фінансової стійкості страхової компанії // «Економічні науки». 2010. № 7. URL : www.nbuv.gov. Ua/portal/soc_gum/en_oif/2010_7_4/4.pdf

12) менеджмент;

13) кон'юнктура ринку.

Основними критеріями забезпечення фінансової стійкості страховика є:

– достатність власного капіталу;

– адекватно сформований страховий тариф;

– ефективна інвестиційна політика;

– збалансованість страхового портфеля;

– безпечна програма перестрахування;

– достатній рівень платоспроможності та страхових резервів.

Розглянемо кожний з критеріїв.

Достатність власного капіталу. Власний капітал страхової компанії є вихідним пунктом формування фінансової стійкості страховика.

У разі виникнення кризової ситуації власний капітал є гарантією виконання страховиком взятих на себе зобов'язань, якщо для їх покриття не достатньо величини страхових резервів.

Власний капітал, відповідно, включає такі основні статті[9495]:

1) зареєстрований (пайовий) капітал (статутний капітал) – зафіксована в установчих документах сума статутного капіталу, іншого зареєстрованого капіталу, а також пайовий капітал у сумі, яка формується відповідно до законодавства;

2) капітал у дооцінках – сума дооцінки необоротних активів і фінансових інструментів;

3) додатковий капітал – емісійний дохід (сума, на яку вартість продажу акцій власної емісії перевищує їхню номінальну вартість), вартість безкоштовно отриманих необоротних активів, сума капіталу, який вкладено засновниками понад статутний капітал, накопичені курсові різниці, які відображаються у складі власного капіталу, та інші складові додаткового капіталу;

---

[94]Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України : від 07.02.2013 № 73.

[95] Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності : Наказ Міністерства фінансів України : від 28.03.2013 № 433.

4) резервний капітал – сума резервів, створених відповідно до чинного законодавства або установчих документів за рахунок нерозподіленого прибутку;

5) нерозподілений прибуток (непокритий збиток) – або сума нерозподіленого прибутку, або сума непокритого збитку;

6) неоплачений капітал – сума заборгованості власників (учасників) за внесками до статутного капіталу;

7) вилучений капітал – фактична собівартість акцій власної емісії господарських товариств або часток, викуплених товариством у його учасників.

Адекватно сформований страховий тариф. Страховий ринок характеризується посиленням конкуренції і зниженням страхових тарифів, що спричиняє позитивний ефект у напрямі доступності страхових послуг. При цьому неадекватне заниження страхових тарифів унеможливлює формування достатніх страхових резервів і загрожує банкрутству страхової компанії.

Страховий тариф – ставка страхового внеску (плата за страхування, яку страхувальник зобов'язаний внести страховику згідно з договором страхування) з одиниці страхової суми за визначений період страхування. При добровільній формі страхування страхові тарифи обчислюються актуарно (математично) на підставі статистики настання страхових випадків, а за договорами страхування життя – з урахуванням величини інвестиційного доходу.

Встановлення оптимального розміру страхових тарифів забезпечує рівновагу між отриманими преміями, майбутніми виплатами та понесеними витратами страховика.

Ефективна інвестиційна політика. Страхування виконує інвестиційну функцію, яка полягає у тому, що СК у межах чинного законодавства може використовувати вільні кошти для інвестування. При цьому прибуток від інвестиційної діяльності може покривати збитки від страхової діяльності.

З метою уникнення кризових ситуацій, спричинених прорахунками в інвестиційній політиці, СК дозволяється інвестувати за рахунок коштів страхових резервів у такі напрями діяльності[96]:

- розроблення та впровадження високотехнологічного устаткування, іншої інноваційної продукції, ресурсо- та енергозберігаючих технологій;
- розвиток інфраструктури туризму;
- добування корисних копалин;
- перероблення відходів гірничо-металургійного виробництва;
- будівництво житла;
- розвиток транспортної інфраструктури, у тому числі будівництво та реконструкція автомобільних доріг;
- розвиток сектору зв'язку та телекомунікацій;
- розвиток ринку іпотечного кредитування шляхом придбання цінних паперів, емітованих Державною іпотечною установою.

Збалансованість страхового портфеля. Формування збалансованого страхового портфеля передбачає включення до портфеля прибуткових і затребуваних страхових послуг за умови мінімізації і диверсифікації ризиків.

Безпечна програма перестрахування. Перестрахування забезпечує поділ ризиків, розподіл відповідальності між декількома страховиками та являє собою страхування вже застрахованого ризику. Перестрахування – це страхування одним страховиком (цедентом, перестрахувальником) на визначених договором умовах ризику виконання частини своїх обов'язків перед страхувальником іншого страховика (перестраховика) – резидента або нерезидента, який має статус страховика або перестраховика згідно із законодавством країни, в якій він зареєстрований.

Страховики, які прийняли на себе страхові зобов'язання в обсягах, що перевищують можливість їх виконання за рахунок

---

[96] Про затвердження напрямів інвестування галузей економіки за рахунок коштів страхових резервів : Постанова Кабінету Міністрів України : від 17.08.2002 № 1211.

власних активів, повинні перестрахувати ризик виконання зазначених зобов'язань у перестраховиків резидентів або нерезидентів.

Роль перестрахування для забезпечення фінансової стійкості страховика:

– дозволяє сформувати більш збалансований страховий портфель;

– дозволяє скоротити ризик виникнення у страховика збитків від проведення страхових операцій;

– сприяє збільшенню можливостей страховика укладати договори страхування з великими страховими сумами;

– дає можливість страховикам регулювати співвідношення між власним та залученим капіталом без відмови від договорів страхування[97].

Достатній рівень платоспроможності та страхових резервів. Платоспроможність страхової компанії – це здатність виконувати зобов'язання.

Страховики зобов'язані дотримуватися трьох умов забезпечення платоспроможності:

1) сплаченого статутного фонду або гарантійного депозиту для філій страховиків-нерезидентів та наявність гарантійного фонду страховика;

2) страхових резервів, достатніх для майбутніх виплат;

3) дотримання нормативного запасу платоспроможності [98].

Перша умова – наявність сплаченого статутного фонду для страховиків-резидентів або гарантійного депозиту для філій страховиків-нерезидентів та наявність гарантійного фонду страховика.

Мінімальний розмір статутного фонду (гарантійного депозиту) страховика, який займається видами страхування іншими, ніж страхування життя, встановлюється у сумі, еквівалентній 1 млн євро, а страховика, який займається страхуванням життя,

---

[97] Павловська О. В., Філімонова В. О. Фінансова стійкість страхової компанії та критерії її забезпечення // Ефективна економіка. № 6. 2015. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4130

[98] Про страхування : Закон України : від 07.03.1996 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 20.12.2016. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/85/96-%D0%B2%D1%80

10 млн євро за валютним обмінним курсом валюти України. До гарантійного фонду страховика належить додатковий та резервний капітал і сума нерозподіленого прибутку. Вартість чистих активів страховика, створеного у формі акціонерного товариства або товариства з додатковою відповідальністю, після закінчення другого та кожного наступного фінансового року з дати внесення інформації про заявника до Державного реєстру фінансових установ має бути не меншою зареєстрованого розміру статутного капіталу страховика. Статутний капітал страховика повинен бути сплачений виключно в грошовій формі. Допускається формування статутного капіталу страховика цінними паперами, що випускаються державою, за їх номінальною вартістю в порядку, визначеному Нацкомфінпослуг, але не більше 25 відсотків загального розміру статутного капіталу[99].

Друга умова – створення страхових резервів, достатніх для майбутніх виплат страхових сум і страхових відшкодувань.

Страхові резерви утворюються страховиками з метою забезпечення майбутніх виплат страхових сум і страхового відшкодування залежно від видів страхування (перестрахування).

Страхові резерви – це величина, яка визначає грошову оцінку зобов'язань страховика за договорами страхування (перестрахування), розрахована відповідно до вимог законодавства з метою забезпечення майбутніх страхових виплат залежно від видів страхування (перестрахування).

Страховики за рахунок нерозподіленого прибутку можуть створювати вільні резерви (частка власних коштів страховика, яка резервується з метою забезпечення платоспроможності страховика відповідно до прийнятої методики здійснення страхової діяльності.

Для забезпечення виконання страховиками зобов'язань щодо окремих видів обов'язкового страхування страховики можуть утворювати централізовані страхові резервні фонди та органи, які

---

[99] Про затвердження Ліцензійних умов провадження страхової діяльності // Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України : від 28.08.2003 № 40.

здійснюють управління цими фондами. Джерелами утворення централізованих страхових резервних фондів можуть бути відрахування від надходжень страхових платежів, внески власних коштів страховика, а також доходи від розміщення коштів централізованих страхових резервних фондів.

Страхові резерви поділяють на:

1) технічні резерви (за видами страхування, крім страхування життя);

2) математичні резерви (резерви із страхування життя).

Страховики зобов'язані формувати і вести облік таких *технічних резервів* за видами страхування (крім страхування життя):

а) незароблених премій (unearned premium reserve), що включають частки від сум надходжень страхових платежів (страхових внесків, страхових премій), що відповідають страховим ризикам, які не минули на звітну дату.

б) збитків, що включають зарезервовані несплачені страхові суми та страхові відшкодування за відомими вимогами страхувальників, з яких не прийнято рішення щодо виплати або відмови у виплаті страхової суми чи страхового відшкодування.

Також страховики можуть прийняти рішення про запровадження з початку календарного року формування і ведення обліку таких технічних резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя:

– резерв незароблених премій;

– резерв заявлених, але не виплачених збитків (reported but not settled claims reserve - RBNS);

– резерв збитків, які виникли, але не заявлені (incurred but not reported claims reserve – IBNR);

– резерв катастроф (catastrophe reserve);

– резерв коливань збитковості (equalization reserve)[100].

---

[100] Про затвердження Правил формування, обліку та розміщення страхових резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України : від 17.12.2004 № 3104.

Формування резервів зі страхування життя, медичного страхування і обов'язкових видів страхування здійснюється окремо від інших видів страхування. Страхові резерви із страхування життя є оцінкою вартості грошових зобов'язань страховика за договорами та майбутніх витрат для забезпечення їх виконання і поділяються на:

– резерви довгострокових зобов'язань (математичні резерви);

– резерви належних виплат страхових сум[101].

Кошти страхових резервів повинні розміщуватися з урахуванням безпечності, прибутковості, ліквідності, диверсифікованості та мають бути представлені активами таких категорій:

– грошові кошти на поточному рахунку;

– банківські вклади (депозити);

– валютні вкладення згідно з валютою страхування;

– нерухоме майно;

– акції, облігації, іпотечні сертифікати;

– цінні папери, що емітуються державою;

– права вимоги до перестраховиків;

– інвестиції в економіку України за напрямами, визначеними Кабінетом Міністрів України;

– банківські метали;

– кредити страхувальникам – фізичним особам, що уклали договори страхування життя, в межах викупної суми на момент видачі кредиту та під заставу викупної суми;

– готівка в касі в обсягах лімітів залишків каси, встановлених Національним банком України.

Структура активів, дозволених для представлення страхових резервів, наведена на рис. 9.1.

Також кошти резервів зі страхування життя можуть використовуватися для довгострокового кредитування житлового будівництва, у тому числі індивідуальних забудовників.

---

[101] Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 27.01.2004 № 24 «Про затвердження Методики формування резервів із страхування життя».

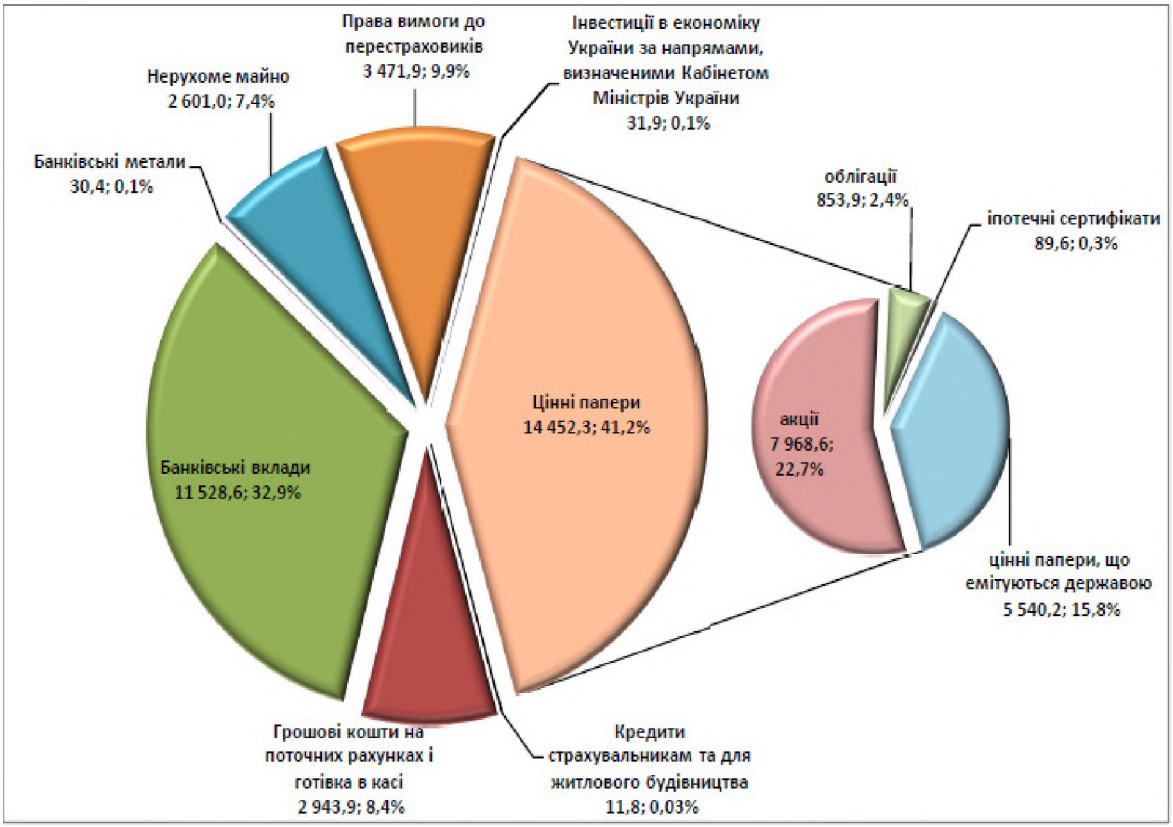

Рис. 9.1. Структура активів у 2016 році, дозволених для представлення страхових резервів (дані Нацкомфінпослуг)

Третя умова – *перевищення фактичного запасу платоспроможності страховика над розрахунковим нормативним запасом платоспроможності.*

Фактичний запас платоспроможності (нетто-активи) страховика визначається вирахуванням із вартості майна (загальної суми активів) страховика суми нематеріальних активів і загальної суми зобов'язань, у тому числі страхових. Страхові зобов'язання приймаються рівними обсягам страхових резервів, які страховик зобов'язаний формувати. На будь-яку дату фактичний запас платоспроможності страховика повинен перевищувати розрахунковий нормативний запас платоспроможності, який, крім діяльності зі страхування життя, дорівнює більшій з визначених величин, а саме:

– перша – підраховується шляхом множення суми страхових премій за попередні 12 місяців на 0,18 (останній місяць буде складатися із кількості днів на дату розрахунку). При цьому сума

страхових премій зменшується на 50 відсотків страхових премій, належних перестраховикам;

– друга – підраховується шляхом множення суми страхових виплат за попередні 12 місяців на 0,26 (останній місяць буде складатися із кількості днів на дату розрахунку). При цьому сума страхових виплат зменшується на 50 відсотків виплат, що компенсуються перестраховиками згідно з укладеними договорами перестрахування.

Нормативний запас платоспроможності страховика, який здійснює страхування життя, на будь-яку дату дорівнює величині, яка визначається шляхом множення загальної величини резерву довгострокових зобов'язань (математичного резерву) на 0,05.

Страхові компанії зобов'язані дотримуватись нормативів достатності, диверсифікованості та якості активів, якими представлені страхові резерви з видів страхування, інших, ніж страхування життя[102].

Актуальним питанням для зміцнення діяльності страхових компаній в Україні є впровадження Solvency II. Це програма, яка базується на директивах ЄС та Європарламенту, спрямована на запровадження нових вимог до платоспроможності страховика.

Сутність такого документа полягає в тому, що вимоги до платоспроможності, які існують на сьогодні в ЄС, не застосовуватимуться як єдині нормативи для страховика. Ці вимоги залишаються регулятором, лише як мінімальні. Страхові компанії будуть самостійно оцінювати свої ризики, зокрема, за допомогою зовнішніх актуаріїв, аудиторів), а потім встановлювати більш високі нормативи. Тобто платоспроможність контролюватиметься на основі методики, що розробляються страховиком самостійно. Адекватність цієї методики оцінюватиме регулятор. Таким чином, ця програма має на меті дати страховикам більше свободи, що повинно привести до підвищення якості надання послуг клієнтам.

---

[102] Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України : від 8.10.2009 № 741 «Про затвердження Положення про обов'язкові критерії та нормативи достатності, диверсифікованості та якості активів, якими представлені страхові резерви з видів страхування, інших, ніж страхування життя».

9.3. Управління ризиками страхової компанії

Ефективний ризик-менеджмент дозволяє попередити та уникнути кризової ситуації.

Управління ризиками страхової компанії – це процес, спрямований на виявлення, визначення, оцінку та врегулювання ризиків, а також контроль за дотриманням допустимих меж ризиків[103].

Види ризиків страхових компаній такі:

1) андеррайтинговий ризик:

а) для страховика, який здійснює види страхування інші, ніж страхування життя, включає:

– ризик недостатності страхових премій і резервів – ризик, викликаний коливаннями частоти, середніх розмірів та розподілу збитків при настанні страхових випадків;

– катастрофічний ризик – ризик, викликаний неточністю прогнозів настання надзвичайних подій та оцінок їх наслідків.

б) для страховика, який здійснює страхування життя, включає:

– ризик збільшення рівня смертності – ризик, викликаний коливанням показників смертності, у разі, якщо зростання показників смертності призводить до зростання вартості зобов'язань страховика;

– ризик збільшення тривалості життя – ризик, викликаний коливанням показників смертності, у разі, якщо спадання показників смертності призводить до зростання вартості зобов'язань страховика;

– ризик непрацездатності та шкоди здоров'ю – ризик, викликаний коливанням показників тимчасової втрати працездатності, встановлення інвалідності або отримання травматичних ушкоджень та/або функціональних розладів здоров'я;

– ризик збільшення витрат на ведення справи – ризик, викликаний зростанням видатків, пов'язаних з обслуговуванням договорів страхування та перестрахування;

---

[103] Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : від 04.02.2014 № 295 «Про затвердження Вимог до організації і функціонування системи управління ризиками у страховика».

– ризик зміни розміру ануїтетів – ризик, викликаний коливаннями розміру ануїтетів у зв'язку зі змінами законодавства або змінами станів здоров'я застрахованих осіб;

– ризик передчасного припинення дії договорів – ризик, викликаний коливаннями співвідношення кількості достроково припинених договорів страхування до загальної кількості укладених договорів;

– катастрофічний ризик – ризик, викликаний неточністю прогнозів настання надзвичайних подій та оцінок їх наслідків;

– ризик страхування здоров'я для страховика, який здійснює медичне страхування (безперервне страхування здоров'я) – ризик, викликаний змінами витрат, понесених у зв'язку з обслуговуванням договорів із зазначеного виду страхування, коливаннями частоти і ступеня тяжкості страхових випадків, неточністю оцінок та прогнозів щодо спалаху епідемій;

2) ринковий ризик, що включає:

– ризик інвестицій в акції – ризик, пов'язаний із чутливістю вартості активів, зобов'язань та фінансових інструментів страховика до коливання ринкової вартості акцій;

– ризик процентної ставки – ризик, пов'язаний із чутливістю вартості активів та зобов'язань страховика до коливання вартості позикових коштів;

– валютний ризик – ризик, пов'язаний із чутливістю вартості активів та зобов'язань страховика до коливання курсів обміну валют;

– ризик спреду – ризик, пов'язаний із чутливістю активів та зобов'язань страховика до коливання різниці в дохідності між облігаціями підприємств та державних облігацій України з тим самим (або близьким) терміном до погашення;

– майновий ризик – ризик, пов'язаний із чутливістю вартості активів та зобов'язань страховика до коливання ринкових цін на нерухомість;

– ризик ринкової концентрації – ризик, пов'язаний із недостатньою диверсифікованістю портфеля активів або у зв'язку зі значним впливом одного або кількох емітентів цінних паперів на стан активів;

3) ризик дефолту контрагента – ризик неспроможності контрагента (перестраховика, боржника та будь-якого дебітора) виконати взяті на себе будь-які договірні зобов'язання перед страховиком;

4) операційний ризик – ризик фінансових втрат страховика, що виникає через недоліки управління, процесів оброблення інформації, контрольованості, безперервності роботи, надійності технологій, а також помилки та несанкціоновані дії персоналу;

5) ризик учасника фінансової групи – ризик негативного впливу на фінансовий стан страховика-учасника фінансової групи, викликаний погіршенням фінансового стану іншого учасника групи, до складу якої входить страховик.

Система управління ризиками передбачає їх виявлення, оцінку та усунення / мінімізацію.

Управління ризиками СК передбачає виконання таких заходів:

– підготовку та постійне підвищення кваліфікації ризик-менеджерів;

– розподіл функцій, обов'язків, повноважень та відповідальності за управління ризиками, що охоплює всі організаційні рівні й підрозділи страховика;

– виявлення, визначення, оцінку ризиків;

– формування ефективної системи страхових резервів, управління активами та пасивами, інвестиційної діяльності, перестрахування;

– збір необхідної інформації для здійснення оцінки ризиків та забезпечення безперервного контролю за ризиками;

– розробку та актуалізацію модулів ризиків;

– контроль за порушенням допустимих меж ризиків;

– проведення стрес-тестування;

– визначення розміру капіталу, необхідного для покриття неочікуваних збитків і збитків, пов'язаних із ризиками;

– забезпечення дотримання вимог щодо платоспроможності з урахуванням рівня прийнятих ризиків.

– врегулювання ризиків.

Управління ризиками передбачає розробку стратегії, яка затверджується рішенням наглядової ради або рішенням виконавчого органу страховика.

Стратегія управління ризиками СК містить:

1) мету управління ризиками;

2) визначення основних принципів управління ризиками;

3) визначення ризиків у страховика;

4) карту ризиків;

5) визначення допустимих меж ризиків;

6) опис процедур управління ризиками;

7) опис механізму виявлення та оцінки ризиків як систематичного процесу, що включає аналіз нових та переоцінку існуючих ризиків;

8) опис механізму забезпечення платоспроможності страховика відповідно до вимог законодавства та загальної величини ризиків у страховика;

9) опис розмежування функцій і відповідальності у процесі управління ризиками, визначення осіб, відповідальних за перегляд ефективності Стратегії;

10) порядок взаємодії між виконавчим органом страховика, наглядовою радою та структурним підрозділом страховика (або призначеним працівником), що виконує функцію оцінки ризиків, у процесі управління ризиками.

9.4. Санація, реорганізація, банкрутство та ліквідація страхової компанії

Санація страхової компанії – це комплекс послідовних, взаємопов'язаних заходів фінансово-економічного, організаційно-правового та соціального характеру, спрямованих на виведення страховика з кризи і відновлення або досягнення ним платоспроможності, ліквідності, прибутковості та конкурентоспроможності в довгостроковому періоді.

Форми проведення санації страховика такі:

1. Санація, що спрямована на рефінансування боргу страхової компанії.

2. Санація, що спрямована на реструктуризацію (реорганізацію) страхової компанії.

Нацкомфінпослуг має право призначити проведення примусової санації страховика-резидента у разі:

– невиконання ним зобов'язань перед страхувальниками протягом трьох місяців;

– недосягнення ним визначеного законом розміру статутного капіталу;

– настання інших випадків, визначених чинним законодавством України.

Примусова санація передбачає:

– проведення комплексної перевірки фінансово-господарської діяльності страховика-резидента, в тому числі обов'язкової аудиторської перевірки;

– визначення Уповноваженим органом управляючої особи, без згоди якої не може здійснюватися фінансове, господарське і кадрове управління страховиком-резидентом;

– встановлення заборони на вільне користування майном страховика-резидента та прийняття страхових зобов'язань без дозволу Уповноваженого органу;

– встановлення обов'язкового для виконання графіка здійснення розрахунків із страхувальниками;

– прийняття рішення про ліквідацію або реорганізацію страховика-резидента.

Реорганізація страховика-резидента здійснюється шляхом злиття, приєднання, поділу, виділення або перетворення.

Реорганізація страховика-резидента за рішенням Нацкомфінпослуг передбачає:

– реорганізацію у страхового посередника відповідно до нормативних актів, що регулюють діяльність страхових посередників;

– об'єднання кількох страховиків-резидентів із визначенням порядку передачі страхових зобов'язань за умови погодження на це власників страховиків-резидентів;

залучення до числа учасників страховика-резидента інших страховиків (у тому числі страховиків-нерезидентів) за умови

проведення ними всіх розрахунків за зобов'язаннями та боргами страховика, строк сплати яких уже настав.

Процедура банкрутства і ліквідації СК здійснюється відповідно до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Вимоги страхувальників, застрахованих осіб, вигодонабувачів та кредиторів задовольняються за рахунок активів філії страховика-нерезидента, в разі їх недостатності – гарантійного депозиту, а в разі недостатності активів філії страховика-нерезидента та її гарантійного депозиту – за рахунок страховика-нерезидента, який створив таку філію. При ліквідації платоспроможного страховика вимоги страхувальників за договорами страхування належать до вимог першої черги.

Підставами для анулювання (відкликання) ліцензії є:

– заява страховика про анулювання ліцензії;

– рішення про скасування державної реєстрації страховика як юридичної особи;

– виявлення недостовірних даних (інформації) в документах, поданих страховиком для одержання ліцензії, якщо така інформація вплинула на прийняття рішення про видачу ліцензії;

– неусунення страховиком порушень законодавства про фінансові послуги, що стали підставою для раніше застосованих до нього заходів впливу відповідно до законодавства;

– неможливість страховика забезпечити виконання вимог ліцензійних умов, установлених для страхової діяльності, зокрема початок, відповідно до вимог нормативно-правових актів, процедури ліквідації страховика;

– нездійснення страховиком страхової діяльності відповідно до виданої ліцензії протягом останніх 12 місяців;

– неусунення страховиком порушень, що стали підставою для тимчасового зупинення (обмеження) дії ліцензії протягом 3 місяців з дати прийняття рішення про тимчасове зупинення (обмеження) дії ліцензії[104].

---

[104] Про затвердження Ліцензійних умов провадження страхової діяльності : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України : від 28.08.2003 року № 40.

Питання для самоконтролю

1. Поняття та наслідки фінансової кризи страхового ринку.
2. Зовнішні та внутрішні чинники фінансової кризи у страхових компаніях.
3. Сутність фінансової кризи у страховій компанії та значення антикризового управління страховими компаніями.
4. Основні критерії забезпечення фінансової стійкості страховика.
5. Управління платоспроможністю страховика.
6. Умови формування страхових резервів страховика.
7. Ризик-менеджмент у страховій компанії.
8. Поняття санації та реорганізації страхової компанії.
9. Процедура банкрутства та ліквідації страхової компанії.
10. Умови відкликання ліцензії страховика.

Тести для перевірки засвоєних знань з теми

1. Методами управління фінансовою безпекою страхової компанії є:

а) диверсифікація, перестрахування, співстрахування, внутрішній аудит, інвестування;

б) власний капітал, страховий портфель, тарифна політика, страхові резерви, програма перестрахування, інвестиційна політика;

в) достатність капіталу, ризики страхової діяльності, ліквідність, платоспроможність, фінансова стійкість, фінансова надійність, прибутковість діяльності;

г) аналіз фінансової стійкості, контроль платоспроможності.

2. До видів ризиків страхової компанії відносять:

а) процентної ставки, валютний, спреду, майновий, ринкової концентрації;

б) недостатності страхових премій і резервів, катастрофічний;

в) збільшення смертності, збільшення тривалості життя, непрацездатності та шкоди здоров'ю;

г) андерайтинговий, ринковий, дефолту контрагента, операційний, учасника фінансової групи.

3. Ризик негативного впливу на фінансовий стан страховика-учасника фінансової групи, викликаний погіршенням фінансового стану іншого учасника групи, до складу якої входить страховик, – це:

а) ризик учасника фінансової групи;

б) операційний ризик;

в) ризик дефолту контрагента;

г) андерайтинговий ризик.

4. Фінансова криза у страховій компанії може бути ідентифікована як:

а) стратегічна, тактична;

б) прибутковості, ліквідності;

в) ліквідності, прибутковості, платоспроможності;

г) прибутковості, платоспроможності, стратегічна.

5. В антикризовому управлінні страховими компаніями сукупність власного капіталу, страхового портфеля, тарифної політики, страхових резервів, програми перестрахування, інвестиційної політики являє собою:

а) методи управління фінансовою безпекою страхової компанії;

б) важелі впливу на фінансову безпеку страхової компанії;

в) індикатори рівня фінансової безпеки страхової компанії,

г) елементи управління фінансовою безпекою страхової компанії.

6. Функціональними складовими антикризового управління страховими корпораціями є управління:

а) фінансовою безпекою, фінансовою стійкістю, платоспроможністю, ризиками, перестрахуванням, санацією, банкрутством і ліквідацією;

б) достатністю капіталу, ліквідністю, платоспроможністю, фінансовою стійкістю, фінансовою надійністю, прибутковістю діяльності;

в) власним капіталом, страховим портфелем, страховими резервами, програмою перестрахування, інвестиційною політикою;

г) диверсифікацією, перестрахуванням, співстрахуванням, внутрішнім аудитом, інвестуванням.

7. Власний капітал страхової корпорації включає в себе:

а) статутний капітал, капітал у дооцінках, резервний капітал, неоплачений капітал, вилучений капітал;

б) статутний капітал, капітал у дооцінках, додатковий капітал, резервний капітал;

в) статутний капітал, капітал у дооцінках, додатковий капітал, резервний капітал, нерозподілений прибуток, неоплачений капітал, вилучений капітал;

г) статутний капітал, позиковий капітал, залучений капітал, резервний капітал, неоплачений капітал, вилучений капітал.

8. В антикризовому управлінні формування технічного резерву страхової корпорації з метою компенсації виплат страховика, що пов'язані з відшкодуванням збитків, являє собою:

а) резерв збитків, які виникли, але не заявлені;

б) резерв заявлених, але не виплачених збитків;

в) резерв коливань збитковості;

г) резерв незароблених премій.

9. Для попередження кризового стану в антикризовому управлінні створені страхові резерви із страхування життя поділяються на:

а) технічні та математичні;

б) резерви короткострокових та довгострокових зобов'язань;

в) добровільні та обов'язкові резерви;

г) резерви довгострокових зобов'язань (математичні резерви), резерви належних виплат страхових сум.

10. Стан, за якого відбувається розбалансування життєдіяльності страхової компанії, не забезпечується платоспроможність – це:

а) фінансова криза страхового ринку;

б) криза платоспроможності у страховій компанії;

в) криза прибутковості у страховій компанії;

г) фінансова криза у страховій компанії.

Список використаних джерел до теми 9

1. Богріновцева Л. М. Розвиток інноваційної діяльності страхових компаній в Україні / Л. М. Богріновцева, О. В. Воронченко // Теоретична та практична концептуалізація розвитку фінансово-кредитних механізмів в умовах нової соціально-економічної реальності: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 27−31 березня 2017 р. / Університет ДФС України, Навчально-науковий інститут фінансів, банківської справи, Науково-дослідний інститут фіскальної політики. – Ірпінь : Видавництво Університету ДФС України, 2017. – С. 224–229.

2. Бойко А. О. Теоретичні основи та практичний досвід забезпечення фінансової стійкості страхової компанії [Електронний ресурс] / А. О. Бойко // «Економічні науки». – 2010. – № 7. – Режим доступу :
www.nbuv.gov. Ua/portal/soc_gum/en_oif/2010_7_4/4.pdf

Гавриляк Т. С. Зарубіжний досвід формування фінансового потенціалу інвестиційної діяльності страхових компаній / Т. С. Гавриляк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2015. – Випуск 25.5. – С. 251–257.

3. Гавриляк Т. С. Оптимізація джерел та механізмів формування інвестиційних ресурсів страховиків / Т. С. Гавриляк // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 4. – С. 67–70.

4. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року (Постанова Правління Національного банку України : від 18.06.2015 року № 391) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297

5. Кострач Л. М. Загрози фінансовій безпеці страховика на вітчизняному фінансовому ринку / Л. М. Кострач, Л. О. Жалдак // Фінансова безпека в системі забезпечення національних економічних інтересів: проблеми і перспективи : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, 21–22 травня 2015 р. – Полтава : ПолтНТУ, 2015. – С. 174–177.

6. Кострач Л. М. Проблеми розвитку вітчизняного страхового ринку та шляхи їх вирішення / Л. М. Кострач, Л. О. Жалдак // Європейський вибір – нові можливості для прогресу та зростання фінансової системи: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. – К. : Аграр Медіа Груп, 2015. – С. 187–189.

7. Кострач Л. М. Тенденції розвитку страхових компаній в Україні / Л. М. Кострач, Л. О. Рудь // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України: електронне наукове видання [Електронний ресурс]. – Ірпінь : Національний університет державної податкової служби України. – 2015. – № 2. – С. 135–154.

8. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності : Наказ Міністерства фінансів України : від 28.03.2013 № 433 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://buhgalter911.com/uk/normativnaya-baza/metodicheskie-rekomendacii/metodichni-rekomendaciyi-schodo-1024176.html

9. Нагайчук Н. Г. Інвестиційний потенціал страхового ринку України / Н. Г. Нагайчук // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. – 2014. – Випуск 38. – С. 205–212.

10. Нова траєкторія розвитку національної економіки: мікро-, макро- та прикладні аспекти: монографія / за ред. О. В. Покатаєвої, М. В. Болдуєва, Г. Ю. Кучерової. – Запоріжжя : КПУ, 2017. – 452 с.

11. Олешко А. А. Актуальні напрями подолання банківської кризи в Україні / А. А. Олешко, К. П. Побоча // Моделювання та інформатизація соціально-економічного розвитку України: збірник наукових праць. – 2017. – Випуск № 1 (3). – С. 70–78.

12. Павловська О. В. Фінансова стійкість страхової компанії та критерії її забезпечення [Електронний ресурс] /

О. В. Павловська, В. О. Філімонова // Ефективна економіка. – № 6. – 2015. – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4130

13. Підсумки діяльності страхових компаній за 2016 рік / Національна комісія, що здійснює державне регулювання на ринку фінансових послуг / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://nfp.gov.ua/files/sk_%202016.pdf

14. Побоча К. П. Потенціал інвестиційної діяльності страхових компаній на фінансовому ринку України / К. П. Побоча, Г. М. Воробей // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2017. – Випуск 25, Частина 2. – С. 116–119.

15. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України : від 14. 05. 1992 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 23.03.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2343-12

16. Про затвердження Ліцензійних умов провадження страхової діяльності : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України : від 28 серпня 2003 року № 40 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG8126.html

17. Про затвердження Методики формування резервів із страхування життя : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України : від 27.01.2004 № 24 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.zakon-i-normativ.info/component/lica/?base=1&menu=296680&p=0&type=1&u=1&view=text

18. Про затвердження Вимог до організації і функціонування системи управління ризиками у страховика : Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : від 04.02.2014 № 295 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0344-14

19. Про затвердження напрямів інвестування галузей економіки за рахунок коштів страхових резервів : Постанова Кабінету Міністрів України : від 17.08.2002 № 1211 [Електронний ресурс]. –

Режим доступу : http://kodeksy.com.ua/norm_akt/source-%D0%9A%D0%9C%D0%A3/type-%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0/1211-2002-%D0%BF-17.08.2002.htm

20. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE22868.html

21. Про затвердження Положення про обов'язкові критерії та нормативи достатності, диверсифікованості та якості активів, якими представлені страхові резерви з видів страхування, інших, ніж страхування життя : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України : від 8 жовтня 2009 року № 741 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE17115.html

22. Про затвердження Правил формування, обліку та розміщення страхових резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України : від 17 грудня 2004 року № 3104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://nfp.gov.ua/files/docs/doc-strax/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%BF.%20%D0%

23. Про страхування: Закон України : від 07.03.1996 зі змінами і доповненнями, внесеними від 20.12.2016 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/85/96-%D0%B2%D1%80

24. Регулятивний потенціал фінансового ринку в умовах глобальних викликів: [монографія] / за заг. ред. д.е.н., професора С. В. Онишко. – Ірпінь : Видавництво Національного університету ДПС України, 2016. – 452 с.

25. Рекуненко І. І. Особливості інвестиційної діяльності страхових компаній / І. І. Рекуненко, С. В. Чорна // Економіка і суспільство. – 2017. Випуск № 8. – С. 666–672.

26. Статистика страхового рынка Украины // Фориншурер [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://forinsurer.com.stat

27. Федоренко С. М. Інвестиційна діяльність страхових компаній в Україні / С. М. Федоренко // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 9. – С. 21–23.

28. Юхименко В. М. Ринок страхових послуг: світові тенденції та перспективи розвитку в Україні / В. М. Юхименко // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 3. – С. 44–48.

Глава 10. Антикризове управління недержавними пенсійними фондами

10.1. Функціональне призначення антикризового управління недержавними пенсійними фондами.

10.2. Об'єкти та методи антикризового управління недержавними пенсійними фондами.

10.3. Антикризове управління активами та інвестиційною діяльністю недержавних пенсійних фондів.

10.4. Соціальний захист учасників та державний нагляд за діяльністю недержавних пенсійних фондів.

10.5. Припинення діяльності недержавних пенсійних фондів.

10.1. Функціональне призначення антикризового управління недержавними пенсійними фондами

Створення державою ефективної системи соціального захисту передбачає пенсійне забезпечення населення на засадах створення гідних умов і якості життя на пенсії. В Україні запроваджується система пенсійного забезпечення, що включає три рівні.

Перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах солідарності й субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду.

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному

фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат.

Накопичувальний фонд має бути створений Пенсійним фондом України, адміністративне управління ним здійснюватиме виконавча дирекція Пенсійного фонду.

Джерелами формування коштів Накопичувального фонду будуть:

1) страхові внески застрахованих осіб, що спрямовуються до Накопичувального фонду;

2) інвестиційний дохід, що утворюється внаслідок розміщення та інвестування коштів Накопичувального фонду в порядку, встановленому законом;

3) суми від фінансових санкцій, застосованих відповідно до закону до юридичних і фізичних осіб за порушення встановленого законодавством порядку нарахування, обчислення і сплати страхових внесків, що спрямовуються до Накопичувального фонду, та використання коштів Накопичувального фонду, а також суми адміністративних стягнень.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення[105].

Перший та другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

В Україні система пенсійного забезпечення протягом останнього десятиліття перебуває у перманентному кризовому стані, що виявляється у низькому рівні пенсій переважної більшості населення, що отримує пенсію, високому дефіциті Пенсійного фонду України та несправедливому механізмі нарахування і диференціації розміру пенсійних виплат.

---

[105] Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України : від 09.07.2003 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 05.06.2014. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1057-15/page

Посткризове відновлення системи пенсійного забезпечення ґрунтується на засадах реалізації антикризового управління на макро- та мікроекономічному рівні (рис. 10.1).

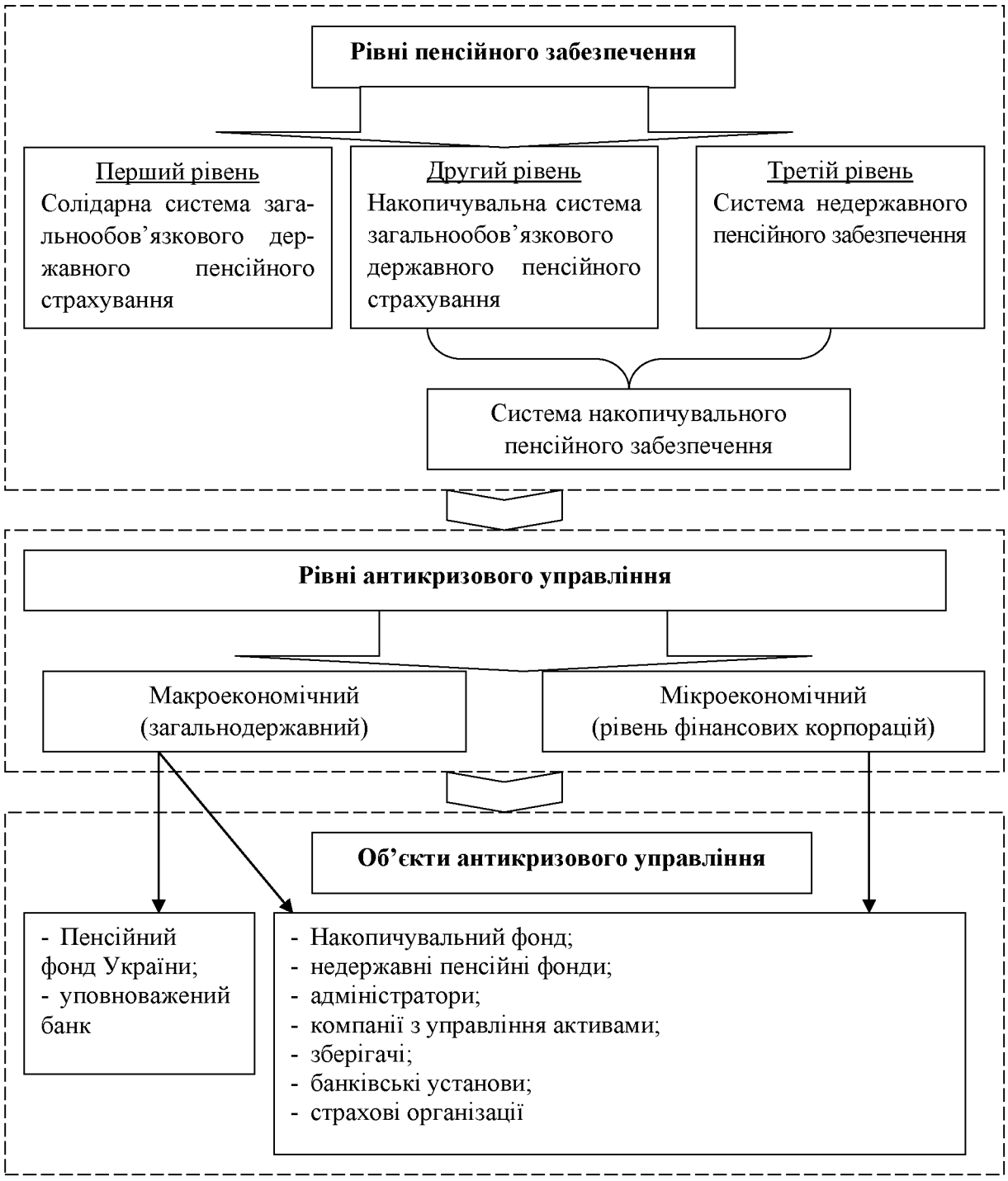

Рис. 10.1. Рівні та об'єкти антикризового управління пенсійним забезпеченням

Антикризова політика держави передбачає проведення пенсійної реформи.

Пенсійна реформа, започаткована в Україні у 1998 році, має на меті вирішити такі завдання:

– запровадження системи пенсійного страхування, спроможної застрахованим громадянам після виходу на пенсію забезпечити гарантований рівень доходів, що відповідають міжнародним соціальним стандартам;

– стимулювання зацікавленості працездатних осіб у власному матеріальному забезпеченні при виході на пенсію;

– врахування результатів трудової діяльності працівників при визначенні розміру пенсії шляхом встановлення залежності розміру пенсії від трудового вкладу та страхового стажу;

– зменшення демографічного навантаження на фінансову основу пенсійного забезпечення;

– переведення державного пільгового пенсійного забезпечення на професійно-галузевий рівень;

– запровадження недержавного пенсійного забезпечення.

Одним із перспективних напрямів посткризового відновлення пенсійного забезпечення є р*озбудова системи недержавного пенсійного забезпечення*, що дозволить:

– створити додаткове до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування джерело пенсійних виплат;

– забезпечити громадянам більш високий рівень життя при досягненні пенсійного віку;

– забезпечити формування нових джерел інвестиційних ресурсів для інвестування в сектори економіки;

– створити умови для додаткового стимулювання розвитку ринку капіталів, здешевлення кредитів та підвищення ліквідності фондового ринку;

– побудувати систему недержавного пенсійного забезпечення України на основі апробованих у світовій практиці принципів та механізмів.

У сучасній системі недержавного пенсійного забезпечення кризові явища виявляються у неефективній інвестиційній політиці недержавних пенсійних фондів (НПФ) та масовому припиненні їх діяльності. Зокрема, станом на 31.12.2013 в Україні функціонувало 81 НПФ та 840,6 тис. учасників, а станом на 31.12.2016 їх

кількість скоротилась до 64 НПФ та 834,0 тис. учасників. При цьому недержавними пенсійними фондами забезпечуються пенсійні виплати лише 9,7 % від загальної кількості учасників, які отримують пенсійні виплати, що є найнижчим показником з-поміж країн ЄС.

Результати діяльності НПФ України у 2011–2016 роках наведено у табл. 10.1[106].

Таблиця 10.1

Результати діяльності НПФ в Україні у 2014–2016 роках

Показники	Станом на 31.12.2014	Станом на 31.12.2015	Станом на 31.12.2016	Темпи приросту, %	
				станом на 31.12.2015/ станом на 31.12.2014	станом на 31.12.2016/ станом на 31.12.2015
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	55,1	59,7	**62,6**	8,3%	**4,9%**
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	833,7	836,7	**834,0**	0,4%	**-0,3%**
Загальна вартість активів НПФ, млн. грн.	2 469,2	1 980,0	**2 138,7**	-19,8%	**8,0%**
Пенсійні внески, всього, млн. грн.	1 808,2	1 886,8	**1 895,2**	4,3%	**0,4%**
у тому числі:					
- від фізичних осіб	71,4	80,3	**92,2**	12,5%	**14,8%**
- від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	**0,2**	0,0%	**0,0%**
- від юридичних осіб	1 736,1	1 806,3	**1 802,1**	4,0%	**-0,2%**
Пенсійні виплати, млн. грн.	421,4	557,1	**629,9**	32,2%	**13,1%**
Кількість учасників, що отримали/ отримують пенсійні виплати, тис. осіб	75,6	82,2	**81,3**	8,7%	**-1,1%**
Сума інвестиційного доходу, млн. грн.	1 266,0	872,2	**1 080,5**	-31,1%	**23,9%**
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн. грн.	1 095,0	657,0	**834,8**	-40,0%	**27,1%**
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн. грн.	171,0	215,2	**245,7**	25,8%	**14,2%**

* Розрахунок здійснено на підставі даних, округлених до десятинних чисел

Суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення є:

– недержавні пенсійні фонди;

[106] Регулятивний потенціал фінансового ринку в умовах глобальних викликів : [монографія] / за заг. ред. д.е.н., професора С. В Онишко. Ірпінь : Видавництво Національного університету ДПС України, 2016. 452 с.

– страхові організації, які уклали договори страхування довічної пенсії з учасниками фонду, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду;

– банківські установи, які уклали договори про відкриття пенсійних депозитних рахунків;

– вкладники та учасники пенсійних фондів, учасники накопичувальної системи пенсійного страхування;

– вкладники пенсійних депозитних рахунків;

– учасники недержавного пенсійного забезпечення;

– засновники пенсійних фондів;

– роботодавці – платники корпоративних пенсійних фондів;

– саморегулівні організації суб'єктів, які надають послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення;

– органи державного нагляду і контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення;

– адміністратори пенсійних фондів;

– компанії з управління активами;

– зберігачі;

– аудитори;

– особи, які надають консультаційні та агентські послуги.

Недержавне пенсійне забезпечення як складова системи накопичувального пенсійного забезпечення здійснюється:

– пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та вкладниками таких фондів;

– страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду.

– банківськими установами шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень.

Умови та порядок недержавного пенсійного забезпечення, що здійснюється пенсійними фондами, визначаються пенсійними схемами.

Пенсійна схема – документ, який визначає умови та порядок недержавного пенсійного забезпечення учасників фонду.

Пенсійні схеми та зміни до них розробляються та затверджуються засновником (зборами засновників) пенсійного фонду.

Пенсійна схема повинна відображати:

– опис усіх видів та умов здійснення пенсійних виплат;

– порядок визначення розміру пенсійних виплат;

– порядок та строки сплати пенсійних внесків, у тому числі можливість їх зміни за умовами пенсійного контракту;

– умови та порядок участі у пенсійній схемі;

– права та обов'язки вкладника, учасника фонду за такою пенсійною схемою.

Недержавний пенсійний фонд – це суб'єкт другого рівня системи пенсійного забезпечення, який створений та діє відповідно до законодавства про недержавне пенсійне забезпечення, відповідає його вимогам для отримання ліцензії на надання послуг у накопичувальній системі пенсійного страхування.

За видами недержавні пенсійні фонди можуть утворюватися як відкриті, корпоративні та професійні пенсійні фонди:

1) корпоративний пенсійний фонд – недержавний пенсійний фонд, засновником якого є юридична особа-роботодавець або декілька юридичних осіб-роботодавців та до якого можуть приєднуватися роботодавці-платники;

2) професійний пенсійний фонд – пенсійний фонд, засновником (засновниками) якого можуть бути організації роботодавців, їх об'єднання, об'єднання громадян, професійні спілки, їх об'єднання або фізичні особи, пов'язані за родом їх професійної діяльності (занять), визначеної у статуті фонду. Учасниками такого фонду можуть бути виключно фізичні особи, пов'язані за родом їх професійної діяльності (занять), визначеної у статуті фонду, а також фізичні особи, які є працівниками організацій роботодавців, їх об'єднань, членами або працівниками професійних спілок, їх об'єднань, які створили такий фонд;

3) відкритий пенсійний фонд – недержавний пенсійний фонд, учасниками якого можуть бути фізичні особи незалежно від місця та характеру їх роботи.

Антикризове управління недержавними пенсійними фондами здійснюється на двох рівнях:

1) макроекономічний (державний) рівень – передбачає діяльність державних інститутів щодо законодавчого забезпечення, розробки і реалізації стратегій, проведення пенсійної реформи та здійснення державного регулювання, нагляду і контролю за функціонуванням суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення;

2) мікроекономічний (рівень фінансових корпорацій) – передбачає діяльність суб'єктів системи накопичувального пенсійного забезпечення щодо розробки і реалізації системи антикризового управління у фінансових корпораціях у межах загальнодержавної політики пенсійного забезпечення.

Макроекономічне антикризове управління недержавними пенсійними фондами – це діяльність органів державного управління щодо реалізації рішень адміністративного, соціального, економічного і правового характеру, спрямована на упередження, мінімізацію та усунення негативних наслідків кризових явищ у пенсійному забезпеченні.

Мікроекономічне антикризове управління недержавними пенсійними фондами – це діяльність менеджменту організації із забезпечення стійкого функціонування суб'єктів накопичувальної пенсійної системи, платоспроможності і ліквідності недержавних пенсійних фондів та унеможливлення їх банкрутства.

Основними функціями *антикризового управління недержавними пенсійними фондами* на макро- та мікроекономічному рівні є прогнозуюча, планувальна, наглядова, регулююча, стимулююча і контролююча.

10.2. Об'єкти та методи антикризового управління недержавними пенсійними фондами

Об'єктами антикризового управління недержавними пенсійними фондами є такі:

1. Недержавний пенсійний фонд – юридична особа, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду

з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду.

2. Адміністратор – юридична особа, що здійснює адміністрування недержавних пенсійних фондів. Адміністратором недержавного пенсійного фонду може бути:

– юридична особа, яка надає професійні послуги з адміністрування недержавних пенсійних фондів (професійний адміністратор);

– юридична особа – одноосібний засновник корпоративного пенсійного фонду, який прийняв рішення про самостійне здійснення адміністрування такого фонду;

– компанія з управління активами.

Провадження діяльності з адміністрування фондів полягає у здійсненні адміністратором таких функцій:

– ведення персоніфікованого обліку учасників фонду;

– укладення пенсійних контрактів від імені фонду та контроль за їх дотриманням;

– проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з учасниками та вкладниками фонду;

– забезпечення приймання інформації про сплату пенсійних внесків, що сплачуються до фонду на користь учасників;

– укладення договорів про виплату пенсії на визначений строк від імені фонду;

– визначення розміру та забезпечення здійснення пенсійних виплат учасникам фонду (спадкоємцям учасників фонду);

– переведення пенсійних коштів;

– вибір іншого фонду, куди мають бути передані пенсійні кошти учасників корпоративного фонду, крім учасників накопичувальної системи пенсійного страхування;

– надання зберігачу розпоряджень щодо перерахування грошових коштів для оплати витрат, що здійснюються за рахунок пенсійних активів;

– здійснення організаційно-технічного та матеріального забезпечення діяльності ради фонду та проведення зборів засновників фонду;

– звітування на засіданнях ради фонду, на яких розглядаються питання щодо результатів діяльності фонду, через свого представника (своїх представників);

– надання фонду агентських та рекламних послуг, пов'язаних з його діяльністю;

– ведення реєстру осіб, які надають агентські послуги фонду;

– надання та оприлюднення інформації про фонд та здійснення ним діяльності з недержавного пенсійного забезпечення;

– складання та подання від імені фонду звітності у сфері недержавного пенсійного забезпечення;

– надання в письмовій формі учасникам накопичувальної системи пенсійного страхування інформації про умови і порядок отримання довічної пенсії за рахунок коштів, облікованих на їх індивідуальних пенсійних рахунках та про наявність коштів на рахунку померлого учасника фонду;

– виконання необхідних операцій під час проведення ліквідації (реорганізації) фонду;

– забезпечення проведення аудиторських перевірок діяльності фонду;

– ведення бухгалтерського та податкового обліку фонду;

– розрахунок чистої вартості активів фонду і чистої вартості одиниці пенсійних активів (разом з особами, які провадять діяльність з управління активами фонду);

– обмін інформацією з іншими суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення, з державними органами, юридичними та фізичними особами.

3. Компанія з управління активами – юридична особа, яка провадить професійну діяльність з управління активами на підставі відповідної ліцензії на її провадження;

4. Зберігач – Національний банк України або банк, який на підставі відповідної ліцензії провадить діяльність із зберігання активів пенсійних фондів.

Зберігач пенсійного фонду повинен мати регулятивний капітал у розмірі не менше ніж 500 мільйонів гривень.

Зберігачем пенсійного фонду може бути банк, який відповідає таким вимогам:

– має ліцензію Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку на провадження діяльності зі зберігання активів пенсійних фондів;

– не є пов'язаною особою пенсійного фонду, з радою якого укладено договір про обслуговування пенсійного фонду зберігачем, адміністратора, осіб, що здійснюють управління активами, засновників і аудитора такого фонду та їх пов'язаних осіб;

– не здійснює управління активами створеного ним корпоративного пенсійного фонду;

– не є кредитором адміністратора або осіб, що здійснюють управління активами пенсійного фонду, з яким зберігачем укладено договір про обслуговування пенсійного фонду.

5. Банківські установи – установи, які уклали договори про відкриття пенсійних депозитних рахунків.

6. Страхові організації – страховики, які отримали ліцензію на страхування життя і уклали договори страхування довічної пенсії з учасниками фонду, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду.

Методами антикризового управління недержавними пенсійними фондами є:

– аналіз та діагностика фінансового стану;

– аудит;

– державний нагляд і контроль;

– формування резервного фонду;

– фінансове оздоровлення, реорганізація і ліквідація.

Аналіз і діагностика фінансового стану передбачають насамперед діяльність з визначення чистої вартості активів НПФ.

З метою виконання зобов'язань перед вкладниками пенсійного фонду створюється резервний фонд НПФ.

Резервний фонд – фонд, сформований адміністратором, компанією з управління активами з метою відшкодування збитків, що можуть бути завдані цими юридичними особами під час надання послуг пенсійному фонду внаслідок неналежного виконання зобов'язань перед пенсійним фондом та порушення ними законодавства.

Специфіка антикризового управління НПФ, враховуючи їх соціальну значимість, полягає у тому, що банкрутство НПФ, згідно з чинним законодавством, неможливе. Тому як метод реактивного типу антикризового управління використовується реорганізація шляхом приєднання та злиття і ліквідація НПФ.

10.3. Антикризове управління активами та інвестиційною діяльністю недержавних пенсійних фондів

Управління активами недержавних пенсійних фондів здійснюється на підставі ліцензії на провадження професійної діяльності на ринку цінних паперів – діяльності з управління активами та відповідно до умов договору про управління активами пенсійного фонду, який укладається з радою пенсійного фонду.

Пенсійні активи – активи пенсійного фонду, страхової організації, банківської установи, за рахунок яких здійснюються пенсійні виплати.

Чиста вартість активів НПФ – різниця між вартістю активів на день проведення підрахунку та загальною сумою зобов'язань ПФ, що підлягають виконанню на день проведення підрахунку ПФ.

Чиста вартість одиниці пенсійних активів – розрахункова вартість одиниці пенсійних активів, що визначається шляхом ділення чистої вартості активів на загальну кількість одиниць пенсійних активів на день підрахунку. Чиста вартість одиниці пенсійних активів обчислюється у розрізі сум коштів учасників недержавного пенсійного забезпечення та учасників накопичувальної системи пенсійного страхування у порядку, встановленому Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Чиста вартість одиниці пенсійних активів на день надходження першого пенсійного внеску до пенсійного фонду встановлюється у розмірі 1 гривні.

Оцінка вартості чистих активів проводиться за методикою, визначеною НКЦПФР, у розрізі боргових цінних паперів, акцій іноземних та вітчизняних емітентів, облігацій, дебіторської заборгованості.

Розрахунок середньозваженого показника зміни чистої вартості одиниці пенсійних активів здійснюється за даними звітності з недержавного пенсійного забезпечення, яка подається адміністраторами недержавних пенсійних фондів до Нацкомфінпослуг. Остання розраховує середньозважений показник зміни чистої вартості одиниці пенсійних активів щокварталу та щороку.

До розрахунку середньозваженого показника зміни чистої вартості одиниці пенсійних активів включаються показники всіх недержавних пенсійних фондів, за винятком:

– корпоративних пенсійних фондів, адміністрування та/або управління активами яких (якими) здійснюється їх одноосібними засновниками на підставі відповідних ліцензій, і при цьому витрати, пов'язані з виконанням таких функцій, здійснюються за рахунок таких засновників;

– недержавних пенсійних фондів, які не виконали обов'язкових умов початку діяльності недержавних пенсійних фондів.

Середньозважений показник зміни чистої вартості одиниці пенсійних активів за розрахунковий період, який становить 12 місяців до останньої звітної дати (далі – розрахунковий період), визначається за формулою (10.1)

$$Дсз = \frac{\sum_{i=1}^{N} (ЧВА_i \times Зчво_i)}{\sum_{i=1}^{N} ЧВА_i}, \qquad (10.1)$$

де Дсз – середньозважений показник зміни у відсотках чистої вартості одиниці пенсійних активів за розрахунковий період;

N – кількість пенсійних фондів, що включені Нацкомфінпослуг до розрахунку станом на останній день розрахункового періоду;

$ЧВА_i$ – чиста вартість активів і-го пенсійного фонду на початок розрахункового періоду;

$Зчво_i$ – показник зміни чистої вартості одиниці пенсійних активів і-го пенсійного фонду за розрахунковий період, що включений до розрахунку.

Показник зміни чистої вартості одиниці пенсійних активів ($Зчво_i$) і-го пенсійного фонду за розрахунковий період розраховується у відсотках за формулою (10.2):

$$Зчво_i = \frac{ЧВО_i^к - ЧВО_i^п}{ЧВО_i^п} \times 100\ \%, \qquad (10.2)$$

де $ЧВО_i^к$ – чиста вартість одиниці пенсійних активів і-го пенсійного фонду на кінець розрахункового періоду;

$ЧВО_i^п$ – чиста вартість одиниці пенсійних активів і-го пенсійного фонду на початок розрахункового періоду.

Управління активами НПФ може здійснюватись такими особами:

– компанією з управління активами;

– банком щодо активів створеного ним корпоративного пенсійного фонду у разі, якщо він не виконує функції зберігача цього фонду;

– Національним банком України щодо активів створеного ним корпоративного пенсійного фонду;

– професійним адміністратором, який отримав ліцензію на провадження діяльності з управління активами.

Компанія з управління активами, яка надає послуги пенсійному фонду, повинна:

1) мати не менше п'яти років досвіду роботи з управління активами на фінансових ринках України;

2) мати одночасно в управлінні активи в сумі, що визначається Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку;

3) мати власний капітал у розмірі не менше ніж 25 мільйонів гривень;

4) відповідати вимогам, установленим Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку щодо кваліфікаційного рівня, та досвіду роботи фахівців, які безпосередньо виконують функції з управління пенсійними активами накопичувальної системи пенсійного страхування. Такі фахівці не повинні мати судимостей за умисні корисливі злочини та займатися підприємницькою діяльністю.

До складу активів пенсійного фонду належать:

– активи в грошових коштах;

– активи в цінних паперах;

– інші активи згідно із законодавством.

Пенсійні активи у цінних паперах складаються з:

– цінних паперів, погашення та отримання доходу за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими радами відповідно до законодавства;

– акцій українських емітентів, які, відповідно до норм законодавства, пройшли лістинг на фондовій біржі, що відповідає вимогам, установленим Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку;

– облігацій українських емітентів, кредитний рейтинг яких відповідає інвестиційному рівню за Національною рейтинговою шкалою, визначеною законодавством України, або які, відповідно до норм законодавства, пройшли лістинг на фондовій біржі, що відповідає вимогам, установленим Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку;

– цінних паперів, погашення та отримання доходу за якими гарантовано урядами іноземних держав, при цьому встановлення вимог до рейтингу зовнішнього боргу та визначення рейтингових компаній здійснюються Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку;

– облігацій іноземних емітентів з інвестиційним рейтингом, визначеним відповідно до пункту 3 цієї частини;

– акцій іноземних емітентів, що перебувають в обігу на організованих фондових ринках та пройшли лістинг на одній з таких фондових бірж, як Нью-Йоркська, Лондонська, Токійська, Франкфуртська, або у торговельно-інформаційній системі НАСДАК (NASDAQ). Емітент цих акцій повинен провадити свою діяльність не менше ніж протягом 10 років і бути резидентом країни, рейтинг зовнішнього боргу якої визначається відповідно до пункту 3 цієї частини;

– іпотечних облігацій.

Пенсійні активи пенсійного фонду в цінних паперах не можуть включати:

1) цінні папери, емітентами яких є зберігач, особи, які здійснюють управління пенсійними активами, адміністратор (крім окремих випадків, визначених чинним законодавством), аудитор (аудиторська фірма) та особи, що надають консультаційні, агентські або рекламні послуги, з якими пенсійним фондом укладено відповідні договори, та їх пов'язані особи, засновники пенсійного фонду та їх пов'язані особи;

2) цінні папери, які не пройшли лістинг на фондовій біржі, що відповідає вимогам, встановленим Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, та не перебувають в обігу на фондовій біржі, зареєстрованій у встановленому порядку, крім випадку, якщо кредитний рейтинг облігацій відповідає інвестиційному рівню за Національною рейтинговою шкалою, визначеною законодавством;

3) цінні папери, емітентами яких є інститути спільного інвестування, якщо інше не встановлено нормативно-правовими актами Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку;

4) векселі;

5) похідні цінні папери.

Динаміка пенсійних активів, пенсійних виплат та пенсійних внесків наведена на рис. 10.2.

Для убезпечення вкладень учасників пенсійного фонду пенсійні активи, що накопичуються у пенсійному фонді, можуть бути використані виключно для цілей інвестиційної діяльності фонду, виконання зобов'язань фонду перед його учасниками та оплати витрат, пов'язаних із здійсненням недержавного пенсійного забезпечення.

Інвестування пенсійних активів має ряд обмежень, що має на меті збереження і примноження пенсійних вкладень та забезпечення безкризового функціонування НПФ.

Інвестиційна діяльність пенсійних фондів забезпечує виконання своєчасних і у повному обсязі зобов'язань перед учасниками та отримання ними інвестиційного доходу.

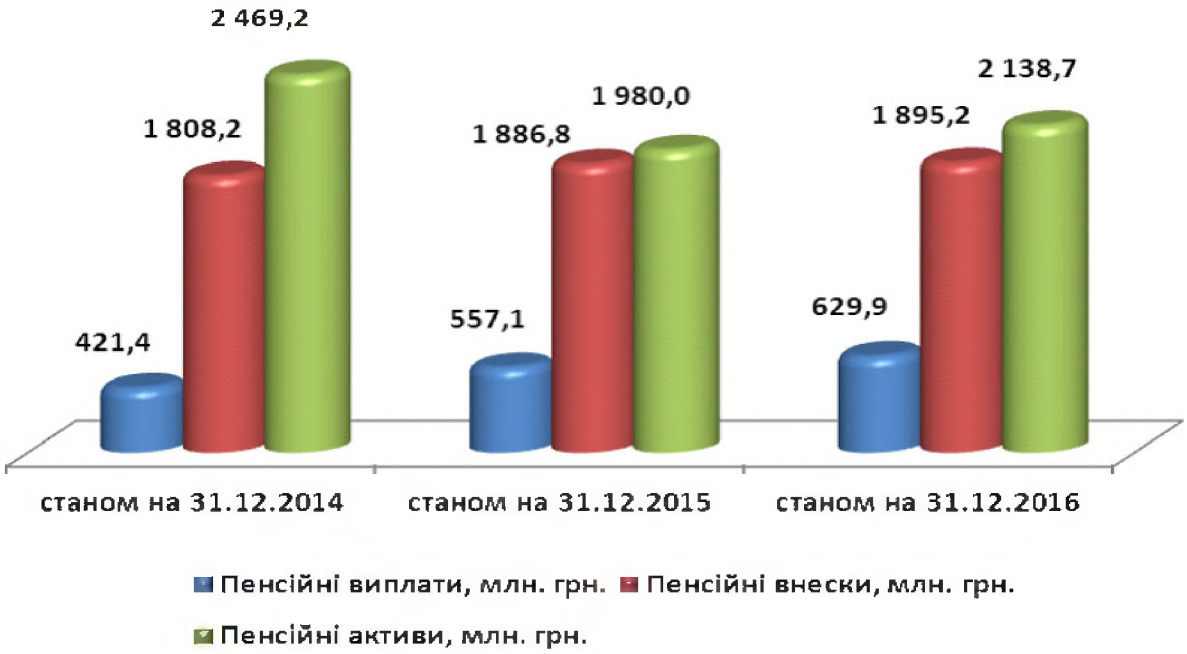

Рис. 10.2. Динаміка пенсійних виплат, внесків і активів у 2014–2016 роках

Переважними напрямами інвестування активів протягом останніх років є депозити банків та цінні папери, дохід за якими гарантовано КМУ (табл. 10.2).

Особа, що здійснює управління активами пенсійного фонду, під час провадження нею такої діяльності не має права:

1) формувати пенсійні активи за рахунок позикових (кредитних) коштів;

2) надавати майнові гарантії, забезпечені пенсійними активами, або будь-які кредити (позики) за рахунок пенсійних активів;

3) укладати угоди купівлі-продажу або міни пенсійних активів з обов'язковою умовою зворотного викупу;

4) розміщувати на банківських депозитних рахунках у грошових коштах та в ощадних сертифікатах банків більше ніж 50 відсотків загальної вартості пенсійних активів;

5) придбавати або додатково інвестувати в цінні папери одного емітента більше ніж 5 відсотків загальної вартості пенсійних активів (крім цінних паперів, погашення та отримання доходу за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України);

Таблиця 10.2

Динаміка структури інвестування пенсійних активів

Активи	Од. виміру	Станом на		Питома вага, (%)	Приріст станом на 31.12.2016/ станом на 31.12.2015, (%)
		31.12.2015	31.12.2016		
Грошові кошти, розміщені на вкладних (депозитних) банківських рахунках	млн. грн.	780,7	884,2	**41,3**	13,3
Цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України	млн. грн.	675,2	875,8	**41,0**	29,7
Облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України	млн. грн.	266,3	200,8	**9,4**	-24,6
Акції українських емітентів	млн. грн.	65,2	15,7	**0,7**	-75,9
Об'єкти нерухомості	млн. грн.	72,2	86,0	**4,0**	19,1
Банківські метали	млн. грн.	13,5	8,7	**0,4**	-35,6
Кошти на поточному рахунку	млн. грн.	17,3	18,5	**0,9**	6,9
Активи не заборонені законодавством України	млн. грн.	25,7	22,3	**1,0**	-13,2
Дебіторська заборгованість	млн. грн.	63,9	26,2	**1,2**	-59,0
Акції іноземних емітентів	млн. грн.	0,0	0,5	**0,02**	-
Загальна вартість активів	**млн. грн.**	**1 980,0**	**2 138,7**	**100,0**	**8,0**

* Розрахунок здійснено на підставі даних, округлених до десятинних чисел гривневого еквівалента

6) придбавати або додатково інвестувати в цінні папери, доходи за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України, більше ніж 50 відсотків загальної вартості пенсійних активів;

7) придбавати або додатково інвестувати в цінні папери, доходи за якими гарантовано Радою міністрів Автономної Республіки Крим, та облігації місцевих позик більше ніж 20 відсотків загальної вартості пенсійних активів;

8) придбавати або додатково інвестувати в облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України, більше ніж 40 відсотків загальної вартості пенсійних активів;

9) придбавати або додатково інвестувати в акції українських емітентів більше ніж 40 відсотків загальної вартості пенсійних активів;

10) придбавати або додатково інвестувати в цінні папери іноземних емітентів більше ніж 20 відсотків загальної вартості пенсійних активів;

11) придбавати або додатково інвестувати в іпотечні облігації більше ніж 40 відсотків загальної вартості пенсійних активів;

12) придбавати або додатково інвестувати в об'єкти нерухомості більше ніж 10 відсотків загальної вартості пенсійних активів;

13) придбавати або додатково інвестувати в банківські метали, у тому числі шляхом відкриття поточних та депозитних рахунків в установах банків у банківських металах, більше ніж 10 відсотків загальної вартості пенсійних активів;

14) придбавати або додатково інвестувати в інші активи, що можуть бути оцінені за ринковою вартістю та не заборонені законодавством України, включаючи акції, набуті внаслідок перетворення юридичної особи, корпоративні права якої перебували в активах пенсійного фонду, в акціонерне товариство, більше ніж 5 відсотків загальної вартості пенсійних активів;

15) емітувати будь-які боргові цінні папери та похідні цінні папери;

16) розміщувати у зобов'язаннях однієї юридичної особи більше ніж 10 відсотків загальної вартості пенсійних активів;

17) тримати більше ніж 10 відсотків цінних паперів (корпоративних прав) одного емітента.

Під час провадження діяльності, пов'язаної з інвестуванням пенсійних активів корпоративного пенсійного фонду, дозволяється придбавати або додатково інвестувати в цінні папери, емітентами яких є засновники такого фонду, не більше ніж 5 відсотків загальної вартості пенсійних активів, з дотриманням інших вимог щодо складу і структури пенсійних активів, а протягом перших п'яти років з початку заснування таких фондів – не більше ніж 10 відсотків загальної вартості пенсійних активів.

У разі невідповідності складу та структури активів пенсійного фонду вимогам, встановленим законодавством, особа зобов'язана:

– повідомити адміністратора та раду пенсійного фонду протягом 3 робочих днів з дня виникнення зазначеної невідповідності;

– привести склад та структуру активів пенсійного Фонду у відповідність до законодавства протягом 30 днів або протягом

2 місяців, якщо невідповідність виникла внаслідок припинення на організаторах торгівлі котирувань цінних паперів, що складають активи пенсійного фонду.

Купівля-продаж акцій, облігацій українських емітентів провадиться на фондовій біржі. Купівля-продаж акцій, облігацій українських емітентів може здійснюватись не на фондовій біржі у разі:

– реалізації переважного права придбання акцій українських емітентів при здійсненні такими емітентами додаткової емісії акцій, якщо акції цього емітента входять до складу активів пенсійного фонду;

– вимоги щодо здійснення обов'язкового викупу відповідно до законодавства про акціонерні товариства емітентом акцій, які входять до складу активів пенсійного фонду;

– продажу цінних паперів, які виключені з лістингу та біржового списку;

– купівлі-продажу цінних паперів, погашення та отримання доходу за якими гарантовано відповідно до законодавства державою, органами місцевого самоврядування.

Інвестування пенсійних активів, призначених для покриття суми пенсійних зобов'язань щодо здійснення виплат пенсії на визначений строк, може здійснюватися в боргові цінні папери з фіксованим доходом та шляхом розміщення на банківських депозитних рахунках окремо від інших пенсійних активів. Пенсійні зобов'язання щодо здійснення виплат пенсії на визначений строк нараховуються з дати укладення адміністратором договору про виплату пенсії на визначений строк із учасником недержавного пенсійного фонду.

10.4. Соціальний захист учасників та державний нагляд за діяльністю недержавних пенсійних фондів

Держава гарантує дотримання законодавства з метою захисту майнових прав і законних інтересів учасників недержавного пенсійного забезпечення шляхом здійснення нагляду та контролю з боку державних органів управління.

Державний нагляд та контроль за діяльністю недержавних пенсійних фондів, адміністраторів пенсійних фондів, страхових організацій та банківських установ здійснює Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Контроль за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції у системі НПФ здійснює Антимонопольний комітет України.

Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, застосовує засоби нагляду, інспектування та заходи впливу згідно із законодавством про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг.

Нацкомфінпослуг може проводити такі перевірки:

– залежно від місця проведення перевірки:

а) виїзна – вид перевірки діяльності об'єкта нагляду, яка проводиться уповноваженими особами Нацкомфінпослуг за місцезнаходженням об'єкта нагляду;

б) безвиїзна – вид перевірки діяльності об'єкта нагляду, яка проводиться уповноваженими особами Нацкомфінпослуг за місцезнаходженням Нацкомфінпослуг без виїзду (виходу) уповноважених осіб Нацкомфінпослуг за місцезнаходженням об'єкта нагляду;

– залежно від підстави проведення перевірки:

а) планова – вид перевірки діяльності об'єкта нагляду уповноваженими особами Нацкомфінпослуг, яка передбачена планом перевірок, затвердженим розпорядженням Нацкомфінпослуг;

б) позапланова – вид перевірки діяльності об'єкта нагляду уповноваженими особами Нацкомфінпослуг, яка не передбачена планом перевірок;

– залежно від переліку питань, які перевіряються:

а) комплексна – вид перевірки діяльності об'єкта нагляду уповноваженими особами Нацкомфінпослуг з усіх питань діяльності об'єкта нагляду у сфері надання фінансових послуг;

б) тематична – вид перевірки діяльності об'єкта нагляду уповноваженими особами Нацкомфінпослуг з окремого (окремих)

питання (питань) діяльності об'єкта нагляду у сфері надання фінансових послуг.

Планові аудиторські перевірки діяльності пенсійних фондів, адміністраторів, компаній з управління активами, зберігачів, страхових організацій та банків, що надають послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення, проводяться не рідше ніж один раз на рік за рахунок юридичних осіб, що перевіряються. Результати аудиторських перевірок підлягають опублікуванню.

Аудиторська перевірка проводиться на підставі договору аудитором, який має право на провадження аудиторської діяльності і займається виключно наданням аудиторських послуг згідно із законодавством.

Для забезпечення управління та здійснення контролю за поточною діяльністю пенсійного фонду утворюється рада пенсійного фонду.

10.5. Припинення діяльності недержавних пенсійних фондів

Припинення пенсійного фонду може відбуватися виключно в результаті:

– ліквідації – припинення діяльності пенсійного фонду, внаслідок якого відбувається його припинення як юридичної особи без правонаступників;

– приєднання – припинення діяльності пенсійного фонду як юридичної особи та передача всіх прав та зобов'язань такого пенсійного фонду до правонаступника, яким виступає інший пенсійний фонд такого самого виду;

– злиття – припинення діяльності двох або більше пенсійних фондів одного виду як юридичних осіб та передача всіх прав та зобов'язань до правонаступника – пенсійного фонду, що створюється в результаті такої реорганізації.

Ліквідація пенсійного фонду здійснюється на підставі рішення:

1) засновників пенсійного фонду;

2) правонаступників засновників фонду;

3) суду.

Пенсійний фонд повинен бути ліквідований у разі:

1) непоновлення сплати пенсійних внесків за власні кошти фонду після закінчення річного строку, тимчасового припинення сплати пенсійних внесків за власні кошти;

2) ліквідації без правонаступництва всіх засновників фонду;

3) припинення участі в пенсійному фонді всіх його учасників.

У разі прийняття рішення про ліквідацію пенсійного фонду рада фонду до початку процедури ліквідації цього пенсійного фонду у встановлений Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, термін зобов'язана повідомити про це рішення вкладників та учасників фонду, адміністратора, осіб, які здійснюють управління активами, зберігача та національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

У разі прийняття рішення щодо припинення пенсійного фонду шляхом ліквідації в судовому порядку процедура ліквідації відбувається після набрання чинності судовим рішенням. У разі прийняття рішення про ліквідацію корпоративного пенсійного фонду, якщо його створення було передбачено колективним договором, рішення про ліквідацію такого фонду набирає чинності за умови внесення змін до колективного договору.

Орган, що прийняв рішення про ліквідацію пенсійного фонду, призначає комісію з припинення.

3. Комісія з припинення:

1) протягом п'ятнадцяти робочих днів з дати утворення розробляє план ліквідації недержавного пенсійного фонду, який надає органу, що прийняв рішення про ліквідацію пенсійного фонду, для подання до Нацкомфінпослуг;

2) у термін, передбачений Планом ліквідації, складає проміжний ліквідаційний баланс, який повинен містити відомості про активи та зобов'язання пенсійного фонду, що ліквідується, у тому числі суму пенсійних коштів, що належать учасникам пенсійного фонду на дату складання балансу.

Рішення про ліквідацію пенсійного фонду оприлюднюється на офіційному веб-сайті Нацкомфінпослуг у мережі Інтернет протягом п'яти робочих днів з дати погодження цього рішення

Нацкомфінпослуг, а також протягом трьох робочих днів з дати отримання рішення Нацкомфінпослуг про погодження рішення про ліквідацію пенсійного фонду на сайтах адміністратора цього пенсійного фонду (у разі наявності адміністратора) та пенсійного фонду.

Після прийняття рішення про ліквідацію пенсійного фонду рада пенсійного фонду до початку процедури ліквідації цього пенсійного фонду зобов'язана протягом п'яти робочих днів повідомити про це рішення вкладників пенсійного фонду, адміністратора, особу (осіб), що здійснюють управління активами, зберігача та Нацкомфінпослуг, а протягом двадцяти робочих днів – учасників пенсійного фонду, реєстр яких формується адміністратором такого пенсійного фонду.

Комісія з припинення визначає особу, яка буде здійснювати реалізацію активів пенсійного фонду на підставі відповідного договору та повідомляє про це рішення адміністратора, особу (осіб), що здійснюють управління активами, зберігача (у разі наявності) та Нацкомфінпослуг.

Після завершення строку надання вимог кредиторів, визначеного Планом ліквідації, але не раніше ніж через два місяці з дати оприлюднення рішення про ліквідацію пенсійного фонду, комісія з припинення складає та затверджує проміжний ліквідаційний баланс. Після затвердження проміжного ліквідаційного балансу особа, з якою укладено відповідний договір, розпочинає реалізацію всіх активів пенсійного фонду, що ліквідується. Розпочинається розрахунок з кредиторами пенсійного фонду, що ліквідується.

У разі коли продаж активів пенсійного фонду в цінних паперах протягом зазначеного часу може призвести до зниження їх вартості на 20 відсотків і більше, Нацкомфінпослуг має право дозволити передачу в першу чергу пенсійних коштів учасників пенсійного фонду, які досягли пенсійного віку, а строк передачі пенсійних коштів інших учасників пенсійного фонду продовжити. У цьому випадку комісія з припинення може за відповідним дозволом Нацкомфінпослуг продовжити граничний строк для реалізації активів фонду, однак не більше ніж на дванадцять місяців.

Після завершення реалізації активів пенсійного фонду, що ліквідується, всі грошові кошти зі спеціального ліквідаційного депозитного рахунку перераховуються одним платежем на єдиний поточний рахунок пенсійного фонду.

Розпорядником єдиного поточного рахунку визначається адміністратор пенсійного фонду, що ліквідується, а у випадку відсутності такого адміністратора – комісія з припинення.

Після затвердження Нацкомфінпослуг проміжного ліквідаційного балансу комісія з припинення повинна визначити відкритий недержавний пенсійний фонд, до якого будуть переведені пенсійні кошти учасників, які не подали відповідних заяв про переведення належних їм коштів або про одноразову пенсійну виплату. Визначення такого пенсійного фонду здійснюється на підставі відповідності таким вимогам:

1) досвід роботи пенсійного фонду на ринку недержавного пенсійного забезпечення – не менше трьох років;

2) відсутність заходів впливу, застосованих Нацкомфінпослуг протягом останніх двох років;

3) показник зміни чистої вартості одиниці пенсійних активів за останні дванадцять місяців – на рівні, не нижчому за середньозважений показник зміни чистої вартості одиниці пенсійних активів, що визначається Нацкомфінпослуг;

4) пенсійні активи протягом останніх дванадцяти місяців відповідають вимогам щодо складу активів та обмежень інвестиційної діяльності;

5) чиста вартість активів пенсійного фонду становить понад десять мільйонів гривень на останню звітну дату та перевищує суму пенсійних коштів, що підлягає переведенню до такого пенсійного фонду;

6) граничний розмір витрат, який відшкодовується за рахунок пенсійних активів такого пенсійного фонду, не перевищує нормативно встановлені Нацкомфінпослуг обмеження протягом останніх дванадцяти місяців.

Комісія з припинення протягом трьох робочих днів з дати фіксації складає ліквідаційний баланс, який відображає тільки грошові кошти після реалізації всіх активів пенсійного фонду, що

ліквідується, та зобов'язання пенсійного фонду, що залишились, які відшкодовуються за рахунок пенсійних активів.

Припинення пенсійного фонду в результаті приєднання до іншого пенсійного фонду відбувається на підставі рішення засновника(ів) або правонаступника(ів) засновника(ів) пенсійного фонду, що приєднується, погодженого із засновником (засновниками) пенсійного фонду, до якого приєднується такий пенсійний фонд.

При приєднанні всі майнові права та зобов'язання пенсійного фонду, що приєднується, переходять до пенсійного фонду, до якого він приєднується і який визначається його правонаступником (активи та пасиви пенсійного фонду, що приєднується, у повному обсязі передаються на баланс пенсійного фонду – правонаступника). Приєднання пенсійного фонду до іншого пенсійного фонду не дозволяється в разі, якщо пенсійний фонд, що приєднується, має інший вид, ніж пенсійний фонд, до якого планується приєднання.

Припинення двох або більше пенсійних фондів одного виду в результаті *злиття* здійснюється шляхом:

1) утворення нового пенсійного фонду такого самого виду, що й фонди, які зливаються;

2) припинення пенсійних фондів, що зливаються, в результаті приєднання до новоутвореного пенсійного фонду.

Припинення пенсійних фондів шляхом їх злиття відбувається на підставі рішення засновників або правонаступників засновників пенсійних фондів, що зливаються.

При злитті всі майнові права та зобов'язання пенсійних фондів, що зливаються, переходять до новоутвореного пенсійного фонду, який утворений замість існуючих двох або більше пенсійних фондів і який вважається їх правонаступником (активи та пасиви пенсійних фондів, що зливаються, у повному обсязі передаються на баланс пенсійного фонду – правонаступника).

У разі злиття двох або більше пенсійних фондів одного виду новоутворений пенсійний фонд повинен бути того самого виду, що й фонди, що припинилися в результаті їх злиття.

Скасування реєстрації пенсійного фонду як фінансової установи здійснюється на підставі поданого до Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, звіту про проведення ліквідації пенсійного фонду за умови повного розрахунку з усіма учасниками фонду шляхом передачі всіх пенсійних коштів учасників фонду.

Питання для самоконтролю

1. Рівні та об'єкти антикризового управління пенсійним забезпеченням.
2. Суб'єкти антикризового управління недержавним пенсійним забезпеченням.
3. Методи антикризового управління недержавними пенсійними фондами.
4. Антикризове управління активами недержавних пенсійних фондів.
5. Антикризове управління інвестиційною діяльністю недержавних пенсійних фондів.
6. Державний нагляд та контроль за діяльністю недержавних пенсійних фондів.
7. Процедура ліквідації недержавного пенсійного фонду.
8. Процедура приєднання недержавного пенсійного фонду до правонаступника.
9. Процедура злиття недержавних пенсійних фондів.

Тести для перевірки засвоєних знань з теми

1. Об'єктами антикризового управління пенсійним забезпеченням є:

а) Пенсійний фонд України, уповноважений банк;

б) Пенсійний фонд України, Накопичувальний фонд, недержавні пенсійні фонди;

в) Пенсійний фонд України, уповноважений банк, Накопичувальний фонд, недержавні пенсійні фонди, адміністратори, компанії з управління активами, зберігачі, страхові організації;

г) Пенсійний фонд України, уповноважений банк, недержавні пенсійні фонди, компанії з управління активами.

2. В Україні запроваджується система пенсійного забезпечення, що включає рівні:

а) солідарної та накопичувальної систем загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

б) накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та системи недержавного пенсійного забезпечення;

в) солідарної, накопичувальної систем загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та системи недержавного пенсійного забезпечення;

г) солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та системи недержавного пенсійного забезпечення.

3. Основними функціями антикризового управління недержавними пенсійними фондами на макро- та мікроекономічному рівні є:

а) планування, регулювання та контроль;

б) прогнозування, планування, регулювання, стимулювання та контроль;

в) планування, нагляд, регулювання, стимулювання та контроль;

г) прогнозування, планування, нагляд, регулювання, стимулювання та контроль.

4. За видами недержавні пенсійні фонди поділяються на:

а) корпоративні та професійні пенсійні фонди;

б) корпоративні, професійні та відкриті пенсійні фонди;

в) відкриті та закриті пенсійні фонди;

г) корпоративні, професійні, відкриті та закриті пенсійні фонди.

5. Припинення діяльності пенсійного фонду, внаслідок якого відбувається його припинення як юридичної особи без правонаступників, – це:

а) ліквідація пенсійного фонду;

б) реорганізація пенсійного фонду;

в) приєднання пенсійного фонду;

г) злиття пенсійного фонду.

6. Антикризове управління недержавними пенсійними фондами здійснюється на рівнях:

а) макро- та мезо-;

б) мезо- та мікро-;

в) макро- та мікро-;

г) макро-, мезо- та мікро-.

7. Державний нагляд та контроль за діяльністю недержавних пенсійних фондів здійснює:

а) Міністерство фінансів України;

б) Кабінет Міністрів України;

в) Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг;

г) Антимонопольний комітет України.

8. Залежно від підстави проведення перевірок Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, може проводити такі види перевірок роботи недержавних пенсійних фондів:

а) планову та позапланову;

б) виїзну та невиїзну;

в) комплексну і тематичну;

г) повну і часткову.

9. Розрахункова вартість одиниці пенсійних активів, що визначається шляхом ділення чистої вартості активів на загальну кількість одиниць пенсійних активів на день підрахунку, – це:

а) чиста вартість активів недержавних пенсійних фондів;

б) чиста вартість одиниці пенсійних активів;

в) показник зміни чистої вартості одиниці пенсійних активів;

г) середньозважений показник зміни чистої вартості одиниці пенсійних активів.

10. Фонд, сформований адміністратором, компанією з управління активами з метою відшкодування збитків, що можуть бути завдані цими юридичними особами під час надання послуг пенсійному фонду внаслідок неналежного виконання зобов'язань перед пенсійним фондом та порушення ними законодавства, є:

а) резервний фонд недержавного пенсійного забезпечення;

б) фонд гарантування вкладів учасників недержавного пенсійного забезпечення;

в) страховий фонд учасників недержавного пенсійного забезпечення;

г) резервний фонд покриття ризиків недержавного пенсійного забезпечення.

Список використаних джерел до теми 10

1. Гарантії дохідності в капіталізованих пенсійних системах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://securities.org.ua/securities_journal/review.php?num=15&pub=156.

2. Герасименко Г. В. Гендерні невідповідності пенсійної системи в Україні: проблеми та перспективи / Г. В. Герасименко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11787/08-Gerasumenko.pdf?sequence=1

3. Демографічні та фінансові передумови пенсійної реформи в Україні: ПРОГНОЗ-2050 / Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://brc.undp.org.ua/ua/press/news.

4. Інститут демографії і соціальних досліджень імені М. В. Птухи Національної академії наук України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт. – Режим доступу : http://www. idss.org.ua/

5. Інформація щодо очікуваних змін чисельності пенсіонерів у довгостроковій перспективі [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. – Режим доступу : http://www/mlsp.gov.ua.

6. Линдюк О. А. Гендерні підходи у сфері пенсійного забезпечення державних службовців [Електронний ресурс] / О. А. Линдюк. – Режим доступу : http://academy.gov.ua/ej/ ej19/PDF/16.pdf

7. Нова траєкторія розвитку національної економіки: мікро-, макро- та прикладні аспекти : монографія / за ред. О. В. Покатаєвої, М. В. Болдуєва, Г. Ю. Кучерової. – Запоріжжя : КПУ, 2017. – 452 с.

8. Олешко А. А. Антикризове регулювання національної економіки: теорія і практика: [монографія] / А. А. Олешко ; Національний університет ДПС України. – Ірпінь : Видавництво НУДПСУ, 2012. – 350 с.

9. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України : від 14. 05. 1992 зі змінами і доповненнями, внесеними від : 23.03.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2343-12

10. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України : від 09.07.2003 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 05.06.2014 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1057-15/page

11. Регулювання приватних пенсійних фондів – тенденції та виклики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.oecd.org.

12. Регулятивний потенціал фінансового ринку в умовах глобальних викликів : [монографія] / за заг. ред. д.е.н., професора С. В. Онишко. – Ірпінь: Видавництво Національного університету ДПС України, 2016. – 452 с.

13. Федина В. В. Гендерні аспекти у сфері пенсійного забезпечення в Україні / В. В. Федина // Глобальні та національні проблеми економіки: електронне наукове фахове видання. – 2017. – Випуск 18. – С. 501–504.

14. Федина В. Особливості пенсійної реформи в Україні на сучасному етапі суспільно-економічного розвитку / В. Федина,

О. Рудніцький // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2011. – № 2. – С. 299–307.

15. Федина В. В. Проблемні питання реформування пенсійної системи України / В. В. Федина // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2017. – Випуск 25. – Ч. 2. – С. 128–131.

16. Ціна держави: видатки Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cost.ua/budget/expenditure/pension.

Глава 11. Антикризове управління кредитними спілками

11.1. Основи антикризового управління кредитними спілками.

11.2. Суб'єкти антикризового управління кредитними спілками.

11.3. Моніторинг фінансових нормативів кредитних спілок.

11.4. Реорганізація та ліквідація кредитних спілок.

11.1. Основи антикризового управління кредитними спілками

Об'єктом антикризового управління небанківськими фінансовими корпораціями є кредитні спілки.

За класифікацією інституційних секторів економіки кредитна спілка поряд із банками належить до корпорацій, що приймають депозити.

Кредитна спілка – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб членів спілки у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок їх грошових внесків.

Кредитна спілка – це юридична особа, що діє на основі самофінансування, несе відповідальність за наслідки своєї діяльності та виконання зобов'язань перед своїми членами, партнерами,

державним та місцевими бюджетами у межах вартості майна, яке належить їй на праві власності. При цьому кредитна спілка не може бути засновником, співзасновником або учасником суб'єкта (суб'єктів) підприємницької діяльності, крім місцевого кооперативного банку.

Діяльність кредитної спілки ґрунтується на принципах добровільності вступу та свободи виходу з кредитної спілки, рівноправності членів кредитної спілки, самоврядування, гласності.

Кредитна спілка – це небанківська фінансова установа, виключним видом діяльності якої є надання таких фінансових послуг:

1) залучення внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки;

2) надання кредитів членам кредитної спілки та іншим кредитним спілкам;

3) залучення кредитними спілками на договірних умовах кредитів банків, кредитів об'єднаної кредитної спілки, грошових коштів інших установ та організацій.

Кредитна спілка залучає депозити і видає кредити на певних умовах (рис. 11.1).

Кредитна спілка створюється на підставі рішення установчих зборів за умови чисельності засновників (членів) кредитної спілки не менше 50 осіб.

Членами кредитної спілки можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають на території України, несуть відповідальність за зобов'язаннями кредитної спілки лише у межах їх пайових внесків та об'єднані хоча б за однією з таких ознак:

– мають спільне місце роботи чи навчання;

– належать до однієї професійної спілки, об'єднання професійних спілок, іншої громадської чи релігійної організації;

– проживають в одному селі, селищі, місті, районі, області.

Надання кредитній спілці статусу фінансової установи здійснюється Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг шляхом внесення відповідного запису до державного реєстру фінансових установ.

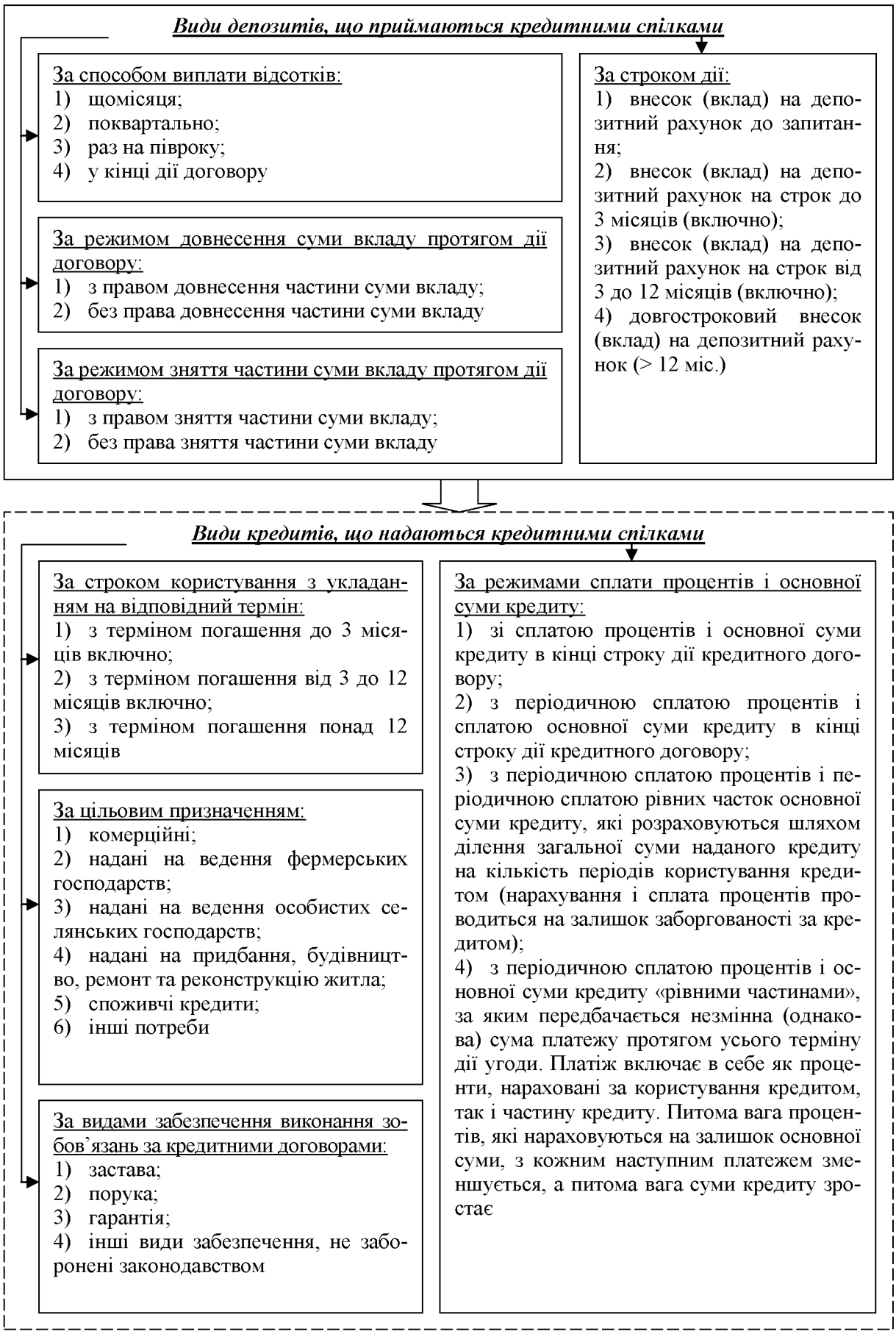

Рис. 11.1. Види кредитно-депозитних операцій кредитних спілок

В Україні діяльність кредитних спілок як форми кредитної кооперації не набула значного поширення. Протягом 2014–2016 років кількість кредитних спілок в Україні зменшується (табл. 11.1)

Таблиця 11.1

Динаміка основних показників діяльності кредитних спілок

Кредитні установи	Станом на 31.12.2014	Станом на 31.12.2015	Станом на 31.12.2016	Темпи приросту, %	
				31.12.2015/ 31.12.2014	31.12.2016/ 31.12.2015
Кредитні спілки					
Кількість зареєстрованих кредитних спілок	589	588	**462**	*-0,2*	***-21,4***
Кількість членів КС , (тис. осіб)	821,6	764,6	**642,9**	*-6,9*	***-15,9***
Кількість членів КС, які мають внески на депозитних рахунках, (тис. осіб)	31,5	26,5	**41,1**	*-15,9*	***55,1***
Кількість членів КС, які мають діючі кредитні договори, (тис. осіб)	186,6	162,2	**148,6**	*-13,1*	***-8,4***
Загальні активи, (млн. грн.)	2 338,7	2 064,3	**2 032,5**	*-11,7*	***-1,5***
Капітал, (млн. грн.)	1 048,7	1 040,9	**1 044,4**	*-0,7*	***0,3***
Кредити, надані членам КС (залишок на кін. періоду), (млн.грн.)	1 994,4	1 792,7	**1 799,5**	*-10,1*	***0,4***
Внески членів КС на депозитні рахунки (залишок на кін. періоду), (млн. грн.)	989,8	855,2	**831,8**	*-13,6*	***-2,7***

**Джерело: підсумки діяльності кредитних установ за 2016 рік. https://nfp.gov.ua/files/ks_2016.pdf*

Основними причинами кризового стану кредитної кооперації стали:

– масове припинення діяльності кредитних спілок у 2009–2010 роках та втрата її членами вкладів;

– шахрайські схеми, що ґрунтувались на залученні у членів спілки коштів з подальшим кредитуванням пов'язаних осіб, виведенням коштів у офшори та неповерненням коштів позичальниками й відповідно їх втратою вкладниками.

Ці причини спровокували втрату довіри населення до кредитних спілок та формування їх негативного іміджу у суспільстві.

Наявність кризових ситуацій, реальних і потенційних загроз життєдіяльності кредитних спілок зумовлюють необхідність антикризового управління ними.

Антикризове управління кредитними спілками розглядається на рівні національної економіки (макрорівень) та на рівні фінансових корпорацій (мікрорівень).

Антикризове управління кредитними спілками на макрорівні передбачає законодавче забезпечення, державне регулювання та нагляд, встановлення і контроль фінансових нормативів діяльності кредитних спілок.

Антикризове управління кредитними спілками на мікрорівні передбачає діяльність щодо забезпечення їх фінансово стабільної депозитної і кредитної політики.

Антикризове управління кредитною спілкою – це процес розробки та реалізації комплексу заходів, спрямованих на недопущення, профілактику та мінімізацію негативних наслідків кризи на кредну спілку. Антикризове управління кредитною спілкою передбачає забезпечення високого рівня її фінансової стійкості та безпеки. Антикризове управління здійснює діяльність щодо забезпечення фінансово стабільної депозитної і кредитної політики, мінімізації ризиків, контролю за нормативними значеннями фінансових показників установи.

Метою антикризового управління кредитними спілками є забезпечення стабільної діяльності кредитних спілок, їх фінансової стійкості, платоспроможності, ліквідності, запобігання можливих фінансових ризиків.

11.2. Суб'єкти антикризового управління кредитними спілками

На загальнодержавному рівні антикризове управління кредитними спілками здійснює Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг).

До основних функцій Нацкомфінпослуг належить розробка нормативних актів, встановлення фінансових нормативів, фінансове регулювання, державний нагляд тощо.

Суб'єктами антикризового управління на рівні окремої кредитної спілки є:

- загальні збори членів кредитної спілки;
- спостережна рада;
- правління;
- ревізійна комісія;
- кредитний комітет.

Антикризове управління побудоване в межах ієрархічності загальної системи управління кредитною спілкою (рис. 11.2).

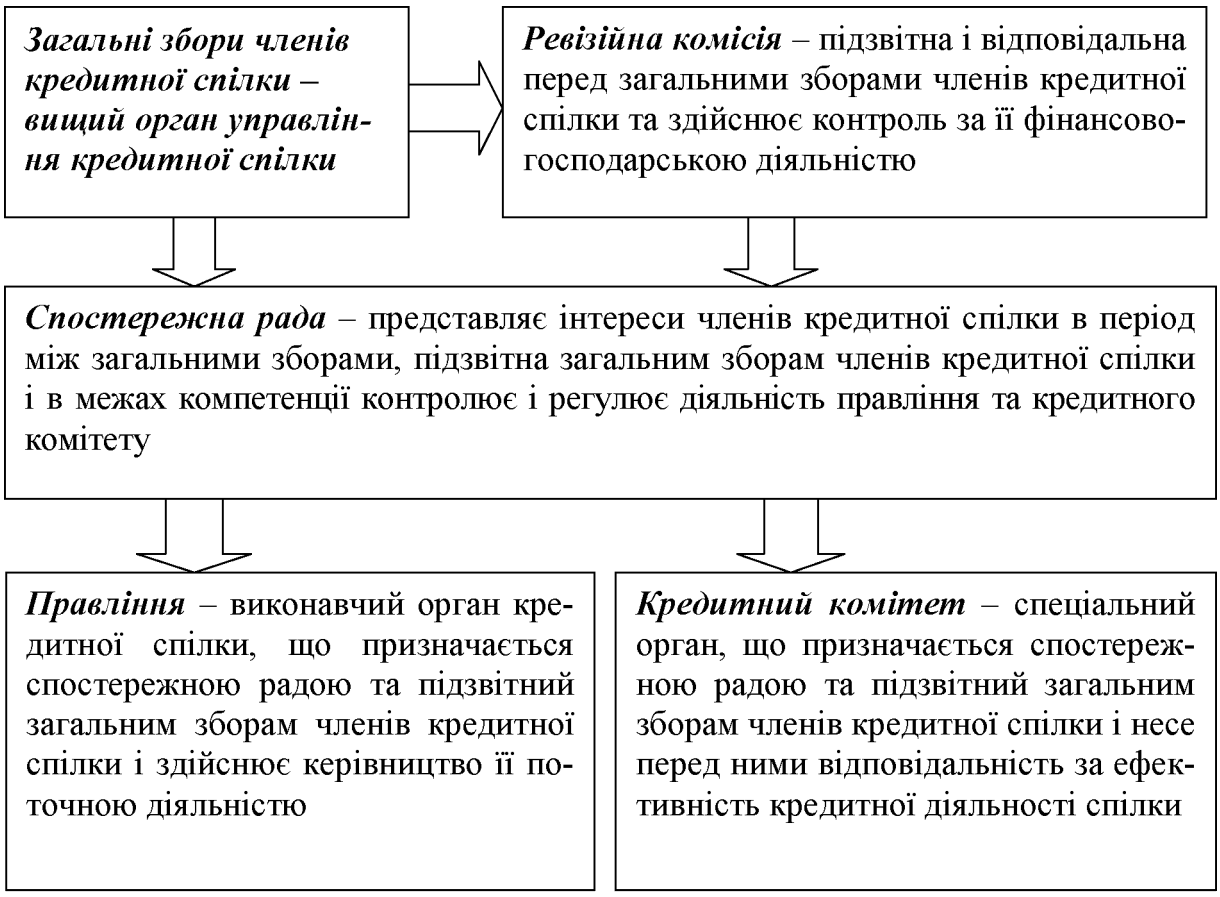

Рис.11.2. Органи управління кредитною спілкою

Антикризове управління кредитними спілками здійснюється органами управління відповідно до їх компетенції та функцій (табл. 11.2).

Таблиця 11.2

Компетенції органів управління кредитними спілками

Орган управління	*Компетенції*
Загальні збори членів кредитної спілки	– затвердження статуту кредитної спілки, внесення до нього змін і доповнень; – обрання та відкликання членів спостережної ради та ревізійної комісії; – затвердження річних результатів діяльності кредитної спілки, звітів спостережної ради, правління та кредитного комітету і висновків ревізійної комісії; – прийняття рішення про збільшення пайового капіталу кредитної спілки шляхом збільшення розміру обов'язкового пайового внеску або внесення додаткових пайових внесків; – прийняття рішення про порядок розподілу доходу та покриття збитків кредитної спілки; – затвердження положень про спостережну раду, ревізійну комісію, кредитний комітет та правління; – прийняття рішення про припинення діяльності кредитної спілки
Спостережна рада	– затвердження положень про порядок надання послуг членам кредитної спілки; – встановлення видів кредитів, що надаються кредитною спілкою; – вирішення питань щодо прийняття нових членів до кредитної спілки та припинення членства у ній; – затвердження рішень кредитного комітету про надання кредиту; – визначення порядку прийняття рішень про придбання та продаж майна кредитної спілки, використання тимчасово вільних коштів; – затвердження кошторису та штатного розпису кредитної спілки; затвердження положення про структурні підрозділи кредитної спілки; – призначення голови та членів правління, а також членів кредитного комітету; – визначення кваліфікаційних вимог до членів кредитного комітету, працівників кредитної спілки та залучених на договірних умовах експертів згідно з нормативно-правовими актами Уповноваженого органу та статутом спілки; – прийняття рішення про вступ кредитної спілки до асоціації кредитних спілок та/або об'єднаної кредитної спілки і вихід з таких асоціацій та/або об'єднаної кредитної спілки, якщо ці питання її статутом не віднесені до виключної компетенції загальних зборів членів кредитної спілки

Продовження таблиці 11.2

Правління кредитної спілки	Голова правління кредитної спілки: – без доручення представляє інтереси кредитної спілки та діє від її імені; – представляє кредитну спілку в її відносинах з державою, іншими юридичними та фізичними особами; – укладає договори та інші угоди від імені кредитної спілки, підписує доручення на провадження дій від імені кредитної спілки; – розпоряджається майном кредитної спілки в порядку та у межах, визначених статутом кредитної спілки; – готує подання спостережній раді на призначення та звільнення членів правління кредитної спілки, призначає на посади та звільняє з посад працівників кредитної спілки, застосовує до них заходи заохочення та стягнення відповідно до законодавства, вживає заходів щодо підготовки та підвищення кваліфікації працівників кредитної спілки
Кредитний комітет кредитної спілки	– розглядає заяви членів кредитної спілки про надання кредитів і прийняття рішень з цих питань; – здійснює контроль за якістю кредитного портфеля; – вирішує інші питання, пов'язані з кредитною діяльністю, відповідно до Закону України «Про кредитні спілки», статуту кредитної спілки та положення про кредитний комітет
Ревізійна комісія кредитної спілки	– перевіряє фінансово-господарську діяльність кредитної спілки і звітування про результати проведених перевірок загальним зборам членів кредитної спілки та спостережній раді кредитної спілки; – складає висновок за річними звітами про результати діяльності кредитної спілки; – залучає за погодженням із спостережною радою на договірних засадах до проведення перевірок зовнішніх експертів з числа осіб, які не перебувають у трудових відносинах з кредитною спілкою; – тимчасово припиняє повноваження будь-якої посадової особи кредитної спілки у разі виявлення допущених порушень, що загрожують її фінансовій стабільності; – скликає позачергові загальні збори за наявності загрози існуванню кредитної спілки

Для здійснення належного антикризового управління в діяльності кредитних спілок проводять оцінку залежно від ризиків діяльності кредитної спілки, обсягу та характеру проведення операцій, наявності мережі відокремлених підрозділів режими регулювання

кредитних спілок, крім об'єднаних кредитних спілок, поділяються на три групи регулювання:

– перша група – для кредитних спілок, діяльність яких пов'язана з високими ризиками;

– друга група – для кредитних спілок, діяльність яких пов'язана з середніми ризиками;

– третя група – для кредитних спілок, діяльність яких пов'язана з незначними ризиками.

Віднесення кредитної спілки до певної групи режимів регулювання відбувається:

– з дати події (внесення інформації про відокремлений підрозділ до Державного реєстру фінансових установ, прийняття Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, як колегіальним органом рішення про видачу відповідної ліцензії тощо);

– з дати, що настає за датою закінчення кварталу;

– з дати, визначеної за результатами проведення перевірки діяльності кредитної спілки.

Кредитна спілка самостійно ідентифікує дату її віднесення до певної групи режимів регулювання без здійснення додаткових повідомлень з боку Нацкомфінпослуг. Параметри, критерії ідентифікації дати віднесення кредитної спілки до певної групи режимів регулювання та значення параметрів віднесення кредитної спілки до першої, другої або третьої груп режимів регулювання встановлені в табл 11.3.

У разі необхідності кредитна спілка має право надавати кредити кредитним спілкам та отримувати кредити від кредитних спілок за умови дотримання вимог щодо нормативів достатності капіталу та платоспроможності.

Таблиця 11.3

Параметри віднесення кредитних спілок до груп режимів регулювання та критерії дати віднесення[107]

Група режимів регулювання кредитних спілок	Параметри	Критерії ідентифікації дати віднесення до групи режимів регулювання	Значення параметрів
перша	1. Розмір активів	дата, що настає за датою закінчення кварталу	> 10 тис. мінімальних заробітних плат
	2. Наявність відокремлених підрозділів за межами адміністративно-територіальної одиниці, на території якої зареєстрована кредитна спілка	внесення інформації про відокремлений підрозділ кредитної спілки до Державного реєстру фінансових установ	х
	3. Провадження діяльності з переказу коштів	дата отримання ліцензії на певний вид господарської діяльності	х
	4. Питома вага кредитів з великим ризиком (більше 10 % капіталу) у загальному кредитному портфелі	дата, що настає за датою закінчення кварталу	> 60 %
друга	1. Розмір активів	дата, що настає за датою закінчення кварталу	від 2 тис. мінімальних заробітних плат до 10 тис. мінімальних заробітних плат включно
	2. Наявність відокремлених підрозділів у межах адміністративно - територіальної одиниці, на території якої зареєстрована кредитна спілка	внесення інформації про відокремлений підрозділ кредитної спілки до Державного реєстру фінансових установ	х

[107]Про затвердження Положення про фінансові нормативи діяльності та критерії якості системи управління кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг : від 16.01.2004 № 7 із змінами і доповненнями : від 26.04.2016. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0148-04

Продовження таблиці 11.3

	3. Провадження видів діяльності, які підлягають обов'язковому ліцензуванню згідно із законодавством України (крім переказу коштів)	дата отримання ліцензії на певний вид господарської діяльності	х
третя	1. Розмір активів	дата, що настає за датою закінчення кварталу	< 2 тис. мінімальних заробітних плат
	2. Відсутність відокремлених підрозділів	х	х
	3. Непровадження видів діяльності, які підлягають обов'язковому ліцензуванню згідно із законодавством України	х	х

11.3. Моніторинг фінансових нормативів кредитних спілок

Антикризове управління кредитними спілками передбачає моніторинг і контроль за нормативними значеннями фінансових нормативів. Це зумовлено тим, що моніторинг допомагає кредитним спілкам визначити негативні зміни у діяльності позичальників та вчасно прийняти відповідні міри щодо усунення небажаних наслідків.

До фінансових нормативів діяльності кредитної спілки належать:

1) вимоги до капіталу та платоспроможності кредитної спілки;

2) нормативи якості активів, ризиковості операцій та прибутковості;

3) нормативи ліквідності кредитної спілки;

4) нормативи страхового резерву та порядок покриття збитків[108].

[108] Про затвердження Положення про фінансові нормативи діяльності та критерії якості системи управління кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг : від 16.01.2004 № 7 із змінами і доповненнями : від 26.04.2016. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0148-04

1. Вимоги до капіталу та платоспроможності кредитної спілки.

Капітал кредитної спілки включає:

– пайовий капітал;

– резервний капітал;

– додатковий капітал;

– залишок нерозподіленого доходу (табл. 11.4).

Таблиця 11.4

Умови формування капіталу кредитної спілки

Вид капіталу	***Умови формування***
Пайовий капітал	Формується за рахунок обов'язкових та додаткових пайових членських внесків членів кредитної спілки. Розмір обов'язкового пайового внеску є однаковим для всіх членів кредитної спілки та встановлюється у порядку, визначеному загальними зборами кредитної спілки як фіксована сума. Для об'єднаної кредитної спілки розмір обов'язкового пайового внеску може бути встановлений у відсотках до загальної суми активів кредитних спілок. Добровільний додатковий пайовий внесок члена кредитної спілки вноситься членом виключно за його бажанням без жодних обмежень щодо розміру чи періодичності внесення. Добровільні додаткові пайові внески можуть бути повернені як у разі припинення членства в кредитній спілці, так і без втрати членства в кредитній спілці
Резервний капітал	Джерелами формування резервного капіталу кредитної спілки є: 1) вступні внески членів кредитної спілки; 2) частина доходу кредитної спілки; 3) інші джерела, перелік яких визначено статутом кредитної спілки. Розмір вступного внеску є однаковим для всіх членів кредитної спілки та встановлюється у порядку, визначеному загальними зборами кредитної спілки як фіксована сума. Вступний внесок повністю спрямовується на формування резервного капіталу та є власністю кредитної спілки. Нарахування плати (процентів) та розподіл доходу на ці внески не здійснюються
Додатковий капітал	Формується за рахунок цільових внесків членів кредитної спілки, благодійних внесків фізичних та юридичних осіб, безоплатно отриманого майна і необоротних засобів. Нарахування плати (процентів) та розподіл доходу на ці внески не здійснюються. Додатковий капітал може бути використаний на покриття збитків

Продовження таблиці 11.4

Нерозподілений дохід	За підсумками фінансового року нерозподілений дохід, що залишається у розпорядженні кредитної спілки, розподіляється між членами кредитної спілки пропорційно розміру їх пайових внесків у вигляді відсотків (процентів) у порядку, визначеному загальними зборами кредитної спілки. Протягом року на додаткові пайові внески може розподілятися дохід у вигляді плати (процентів) в порядку та з періодичністю, визначеними загальними зборами членів кредитної спілки

Нормативи достатності капіталу та платоспроможності такі:

1) *капітал кредитної спілки* – не може бути меншим ніж 10 відсотків від суми її загальних зобов'язань;

2) *норматив коефіцієнта платоспроможності* – встановлюється для мінімізації ризиків, пов'язаних із здатністю кредитної спілки розрахуватися за своїми зобов'язаннями. Коефіцієнт платоспроможності визначається як співвідношення регулятивного капіталу (власних коштів) кредитної спілки до сумарних активів, зважених за ступенем ризику, та суми залишку зобов'язань членів кредитної спілки перед третіми особами, за якими кредитна спілка виступає поручителем, зважених за ступенем ризику (табл. 11.5);

Нормативне значення коефіцієнта платоспроможності для кредитних спілок, крім об'єднаних кредитних спілок:

– для першої групи режимів регулювання кредитних спілок не може бути меншим ніж 8 відсотків;

– для другої групи режимів регулювання кредитних спілок не може бути меншим ніж 7 відсотків;

– для третьої групи режимів регулювання кредитних спілок не застосовується.

Нормативне значення коефіцієнта платоспроможності для об'єднаних кредитних спілок не може бути меншим ніж 8 відсотків.

Ознаками неплатоспроможності кредитної спілки є невиконання кредитною спілкою протягом 30 і більше календарних днів з дня отримання вимоги щодо виконання зобов'язань у розмірі

10 і більше відсотків від суми своїх невиконаних вимог за зобов'язаннями по договорах залучення внесків (вкладів) на депозитні рахунки або перевищення суми збитків кредитної спілки на 25 відсотків від суми резервного капіталу, обов'язкових пайових внесків та обов'язкових цільових внесків у додатковий капітал;

Таблиця 11.5

Поділ активів на групи за ступенем ризику

Група активів	*Ступінь ризику, %*	*Види активів*
I	0	– грошові кошти готівкою та на поточних рахунках у банках; – державні цінні папери
II	20	– грошові кошти на вкладних (депозитних) рахунках у банках; – внески (вклади) на депозитні рахунки в об'єднаній кредитній спілці
III	50	– внески до капіталу об'єднаної кредитної спілки; – внески до капіталу кооперативного банку; – грошові кошти, внесені на зворотній основі до спільних фінансових фондів асоціацій кредитних спілок; – сума капітальних інвестицій, залишкова вартість основних засобів, нематеріальних активів та інших необоротних активів; – внески до капіталу бюро кредитних історій (юридичної особи, виключною діяльністю якої є збір, зберігання, використання інформації, яка складає кредитну історію)
IV	100	– кредити, надані членам кредитної спілки (крім неповернених та безнадійних); – кредити, надані кредитним спілкам; – інша дебіторська заборгованість
V	150	– кредити, надані членам кредитної спілки, визнані неповерненими або безнадійними
-	100	– суми залишку зобов'язань членів кредитної спілки перед третіми особами, за якими кредитна спілка виступає поручителем

3) *резервний капітал кредитної спілки* – формується за графіком, передбаченим у положенні про фінансове управління кредитної спілки, до моменту досягнення ним не менше ніж 15 відсотків від суми активів, зважених на ризик кредитної спілки;

4) *мінімальний нормативний розмір резервного капіталу*:

3 відсотки від зобов'язань кредитної спілки у разі відсутності у кредитної спілки внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки;

3 відсотки від суми зобов'язань кредитної спілки у разі наявності у кредитної спілки внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки. При цьому:

починаючи з останньої звітної дати другого фінансового року від дати прийняття Нацкомфінпослуг рішення про видачу ліцензії кредитній спілці, мінімальний нормативний розмір її резервного капіталу повинен становити:

5 відсотків від суми зобов'язань кредитної спілки;

починаючи з останньої звітної дати четвертого фінансового року від дати прийняття Нацкомфінпослуг рішення про видачу ліцензії кредитній спілці мінімальний нормативний розмір її резервного капіталу повинен становити:

10 відсотків від суми зобов'язань кредитної спілки, якщо така кредитна спілка не є учасником об'єднаної кредитної спілки.

Сума, що відповідає мінімальному нормативному розміру резервного капіталу, має бути розміщена в активах за такими категоріями:

– у грошових коштах на поточних рахунках у банківських установах, які мають кредитний рейтинг не нижче ніж «АА-» за національною рейтинговою шкалою та мають ліцензію на право роботи з вкладами громадян;

– у грошових коштах на депозитних рахунках у банківських установах, які мають кредитний рейтинг не нижче ніж «АА-» за національною рейтинговою шкалою та мають ліцензію на право роботи з вкладами громадян;

– у грошових коштах у вигляді додаткових пайових внесків та на депозитних рахунках в об'єднаній кредитній спілці, яка не має невиконаних заходів впливу Нацкомфінпослуг, строк виконання яких настав;

– у державних цінних паперах.

Величина кожної із зазначених категорій активів за умови представлення їх за балансовою вартістю не може перевищувати

70 відсотків мінімального нормативного розміру резервного капіталу.

2. Нормативи якості активів, ризиковості операцій та прибутковості.

Нормативи якості активів – це відношення загальної суми заборгованості за простроченими, неповерненими, безнадійними та продовженими (пролонгованими) кредитами, не перекритої сформованим резервом забезпечення покриття втрат від неповернених позичок, до загальної суми заборгованості за наданими кредитами для кредитних спілок, окрім об'єднаних кредитних спілок:

– для першої групи режимів регулювання кредитних спілок не може перевищувати 8 відсотків;

– для другої групи режимів регулювання кредитних спілок та для об'єднаних кредитних спілок не може перевищувати 10 відсотків;

– для третьої групи режимів регулювання кредитних спілок не може перевищувати 12 відсотків.

Нормативи ризиковості операцій такі:

– розмір кредиту, наданого одному члену кредитної спілки, не може перевищувати 20 відсотків від капіталу кредитної спілки;

– максимальний залишок за наданими кредитами одного члена кредитної спілки, крім об'єднаної кредитної спілки, не може перевищувати 25 відсотків, а одного члена об'єднаної кредитної спілки – 30 відсотків від капіталу кредитної спілки на дату надання кредиту;

– загальна сума заборгованості за кредитами, що пов'язані з великими ризиками, не має перевищувати 80 відсотків загального кредитного портфеля кредитної спілки, крім об'єднаної кредитної спілки, для якої цей норматив становить – не вище 50 відсотків вартості загальних зобов'язань та капіталу кредитної спілки на момент залучення;

– зобов'язання кредитної спілки перед одним своїм членом не повинні бути більше 10 відсотків від загальних зобов'язань кредитної спілки;

– сума залишку зобов'язань членів кредитної спілки, окрім об'єднаної кредитної спілки, перед третіми особами, за якими кредитна спілка виступає поручителем, не може перевищувати суму регулятивного капіталу (власного капіталу).

Норматив прибутковості такий:

– співвідношення нерозподіленого доходу попереднього періоду та фактично отриманих кредитною спілкою доходів звітного періоду до суми витрат кредитної спілки, збільшених на суму доходу, спрямованого на формування резервного капіталу протягом звітного періоду та за підсумками фінансового року, доходу, розподіленого на пайові внески протягом звітного періоду та за підсумками фінансового року не має становити менше 100 відсотків;

– розмір поточного збитку кредитної спілки на звітну дату не має перевищувати різниці між сформованим резервним капіталом та мінімальним нормативним розміром резервного капіталу для відповідної кредитної спілки.

3. *Нормативи ліквідності кредитної спілки* встановлюються з метою контролю за здатністю кредитної спілки забезпечити своєчасне виконання своїх зобов'язань за рахунок ліквідних активів і включають встановлені нормативи миттєвої ліквідності та короткострокової ліквідності.

Норматив миттєвої ліквідності визначається як співвідношення суми грошових коштів у касі та на поточних рахунках у банках до суми внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки на вимогу, строкові внески (вклади) членів кредитних спілок на депозитні рахунки, кінцевий строк погашення яких настав.

Показник нормативу миттєвої ліквідності для кредитних спілок, крім об'єднаних кредитних спілок:

– для першої групи режимів регулювання кредитних спілок не може бути меншим ніж 12 відсотків;

– для другої групи режимів регулювання кредитних спілок не може бути меншим ніж 10 відсотків;

– для третьої групи режимів регулювання кредитних спілок не застосовується.

Показник нормативу миттєвої ліквідності для об'єднаних кредитних спілок не може бути меншим ніж 10 відсотків.

Норматив короткострокової ліквідності визначається як співвідношення ліквідних активів з початковим терміном погашення до одного року до короткострокових зобов'язань з початковим терміном погашення до одного року. Показник нормативу короткострокової ліквідності не повинен бути меншим ніж 100 відсотків.

До ліквідних активів при розрахунку нормативу короткострокової ліквідності включаються:

– грошові кошти готівкою;

– грошові кошти на поточних рахунках у банках;

– грошові кошти на вкладних (депозитних) рахунках у банках;

– державні цінні папери;

– внески (вклади) на депозитні рахунки в об'єднаній кредитній спілці;

– кредити, надані членам кредитної спілки;

– кредити, надані кредитним спілкам;

– грошові кошти, внесені на зворотній основі до спільних фінансових фондів асоціацій кредитних спілок, створених з метою підтримки ліквідності кредитних спілок (у трикратному розмірі суми, спрямованої на формування цих фондів, але не більше ніж передбачено положеннями асоціацій про ці фонди);

– грошові кошти, внесені в об'єднану кредитну спілку в рамках програми підтримки ліквідності кредитних спілок (у трикратному розмірі суми, спрямованої на формування цих фондів, але не більше ніж передбачено положеннями асоціацій про ці фонди).

До короткострокових зобов'язань включаються:

– кредити, одержані від банків;

– кредити, одержані від кредитних спілок;

– внески (вклади) членів кредитної спілки на депозитні рахунки;

– інші зобов'язання.

4. Нормативи страхового резерву та порядок покриття збитків.

З метою покриття втрат від неповернення кредитів кредитною спілкою формується резерв забезпечення покриття втрат від неповернених позичок, який визнається резервом, сформованим згідно з вимогами Міжнародних стандартів фінансової звітності,

у зв'язку із знеціненням (зменшенням корисності) активів внаслідок реалізації кредитного ризику.

Кредит вважається простроченим, якщо за станом на дату, визначену умовами кредитного договору, очікуваний платіж не надійшов повністю або надійшов частково. До суми очікуваного платежу, залежно від визначеного договором порядку сплати процентів та суми кредиту, можуть входити, відповідно, проценти, або проценти та частина суми кредиту, або проценти та сума кредиту. Залишок основної суми за простроченим кредитом є базою для розрахунку необхідного розміру резерву забезпечення покриття втрат від неповернених позичок.

З метою визначення рівня прострочення кредитів та розрахунку необхідної суми резерву забезпечення покриття втрат від неповернених позичок кредити розподіляються на: прострочені 1-го рівня, якщо прострочення очікуваного платежу на дату визначення простроченості становить від 31 до 90 днів включно; прострочені 2-го рівня, якщо прострочення очікуваного платежу на дату визначення простроченості становить від 91 до 180 днів включно; прострочені 3-го рівня, якщо прострочення очікуваного платежу на дату визначення простроченості становить від 181 до 365 днів включно; неповернені, якщо прострочення очікуваного платежу на дату визначення прострочення становить понад 12 місяців.

Резерв забезпечення покриття втрат від неповернених позичок за першим та другим рівнем прострочення, а також за безнадійними кредитами формується за рахунок частини доходу незалежно від фінансового результату таким чином, щоб наприкінці кожного місяця його розмір відповідав сумі необхідного резервування за установленими нормативами. Резерв забезпечення покриття втрат від неповернених позичок за третім рівнем прострочення та за всіма неповерненими кредитами формується за рахунок наявного доходу таким чином, щоб наприкінці кожного місяця його розмір відповідав сумі необхідного резервування за встановленими нормативами. У разі недостатності доходу для формування резерву забезпечення покриття втрат від неповернених позичок за кредитами з третім рівнем прострочення та всіма неповерненими кредитами таке формування здійснюється у наступному місяці.

Розрахована сума резерву забезпечення покриття втрат від неповернених позичок порівнюється з розміром сформованого резерву за станом на початок місяця і відповідно до виявленого відхилення здійснюється поповнення або зменшення розміру резерву. Резерв забезпечення покриття втрат від неповернених позичок може формуватися в розмірі більшому ніж сума необхідного резервування за встановленими нормативами.

Кредитною спілкою з метою покриття втрат за іншою дебіторською заборгованістю формується резерв сумнівних боргів. Розмір резерву сумнівних боргів визначається кредитною спілкою відповідно до Міжнародних стандартів фінансової звітності. Сума сформованого резерву сумнівних боргів на дату балансу не може перевищувати загальну суму іншої дебіторської заборгованості.

Списання сум заборгованості за рахунок страхового резерву здійснюється за рішенням уповноваженого органу кредитної спілки за наявності обставин, які підтверджують неможливість погашення такої заборгованості, з урахуванням ознак, визначених Податковим кодексом України[109]. При цьому списання сум заборгованості за кредитами здійснюється за рахунок резерву забезпечення покриття втрат від неповернених позичок, а списання сум заборгованості за іншими активними операціями (крім кредитних операцій) – за рахунок резерву сумнівних боргів.

Покриття збитків, які не можуть бути покриті за рахунок надходжень поточного року, здійснюється за рахунок капіталу кредитної спілки в такий черговості:

– залишку нерозподіленого доходу за попередній рік;

– резервного капіталу, сформованого за рахунок частини доходу;

– резервного капіталу, сформованого за рахунок інших джерел, визначених статутом (крім вступних внесків);

– додаткового капіталу, крім внесків членів у додатковий капітал;

– резервного капіталу, сформованого за рахунок вступних внесків.

---

[109] Податковий кодекс України. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17

Покриття збитків за рахунок частини капіталу, сформованого за рахунок зворотних внесків членів, відбувається в такій черговості:

– внесків членів кредитної спілки в додатковий капітал;

– додаткового пайового капіталу;

– обов'язкового пайового капіталу.

Якщо залишок непогашеної суми збитків менший за залишок того виду внеску, за рахунок якого він має бути погашений, то здійснюється пропорційне зменшення суми відповідного виду внесків кожного члена кредитної спілки. Використання капіталу кредитної спілки на покриття збитків здійснюється кредитною спілкою за результатами фінансового року в зазначеному порядку за рішенням спостережної ради кредитної спілки.

Нормативи резервування грошових коштів для розрахунку резерву забезпечення покриття втрат від неповернених позичок становлять:

– для 1-го рівня – 0 % залишку заборгованості;

– для 2-го рівня – 35 % залишку заборгованості;

– для 3-го рівня – 70 % залишку заборгованості;

– для неповернених та безнадійних кредитів, а також простроченої заборгованості за процентами, нарахованими з 1 січня 2015 року – 100 % залишку заборгованості.

11.4. Реорганізація та ліквідація кредитних спілок

Реорганізація кредитної спілки – це зміна її організаційно-правової форми шляхом злиття, приєднання, поділу. Реорганізація кредитної спілки проводиться за рішенням її вищого органу управління. Кредитна спілка припиняє діяльність шляхом її реорганізації (злиття, приєднання, поділу) або ліквідації.

Кредитна спілка вважається такою, що припинила свою діяльність, після внесення запису до Державного реєстру.

Ліквідація кредитної спілки провадиться:

– за рішенням її вищого органу управління;

– на підставі рішення Уповноваженого органу про скасування державної реєстрації кредитної спілки у зв'язку з виявленими фактами фальсифікації чи викривлення інформації, яка була

подана кредитною спілкою на момент її державної реєстрації і мала істотне значення для прийняття відповідного рішення Уповноваженим органом. Таке рішення Уповноваженого органу може бути оскаржене кредитною спілкою в суді;

– за рішенням суду, в тому числі в разі заняття діяльністю без відповідної ліцензії чи діяльністю, забороненою законом, в разі неплатоспроможності кредитної спілки, в інших випадках, передбачених законом, за поданням Уповноваженого органу, позовом членів або кредиторів кредитної спілки.

У разі прийняття рішення про ліквідацію кредитної спілки за рішенням її вищого органу управління він повинен невідкладно письмово повідомити про це Уповноважений орган, який вносить до відповідного державного реєстру відомості про те, що кредитна спілка перебуває у процесі припинення її діяльності. Крім того, в повідомленні мають міститися пропозиції стосовно комісії або особи щодо припинення діяльності кредитної спілки (ліквідаційна комісія, ліквідатор тощо) (далі – комісії), порядку та строків припинення. Уповноважений орган повинен протягом 5 днів з дня надходження такого повідомлення погодити його або внести свої пропозиції.

Виконання функцій комісії може бути покладено на спостережну раду кредитної спілки.

З моменту призначення відповідної комісії до неї переходять повноваження щодо управління справами кредитної спілки. Комісія від імені кредитної спілки, яка припиняє діяльність, виступає у суді.

Комісія розміщує у відповідних засобах масової інформації, в яких публікуються дані про державну реєстрацію кредитної спілки, що припиняє діяльність, повідомлення про припинення діяльності такої спілки та про порядок і строк заявлення вимог її кредиторами. Цей строк не може бути меншим двох місяців з моменту публікації повідомлення про припинення діяльності кредитної спілки.

Комісія вживає усіх можливих заходів щодо виявлення кредиторів, а також письмово сповіщає їх про припинення діяльності спілки.

Кредитори кредитної спілки, що припиняє діяльність, можуть вимагати від неї припинення або дострокового виконання зобов'язань та відшкодування збитків.

При реорганізації кредитної спілки після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами та задоволення чи відхилення цих вимог комісія складає передавальний акт (злиття, приєднання) або розподільчий баланс (поділ), які мають містити положення про правонаступництво щодо всіх зобов'язань кредитної спілки, що припиняє діяльність, стосовно всіх її кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання, які оспорюються сторонами.

Передавальний акт та розподільчий баланс затверджуються органом, що прийняв рішення про припинення діяльності кредитної спілки.

Копії передавального акта або розподільчого балансу, затверджені органом, що прийняв рішення про припинення діяльності кредитної спілки, передаються до Уповноваженого органу. Зазначені копії засвідчуються нотаріально або можуть бути засвідчені посадовою особою Уповноваженого органу.

Порушення цього порядку є підставою для відмови у внесенні до Державного реєстру запису про припинення діяльності кредитної спілки та державній реєстрації створюваних правонаступників[110].

При ліквідації платоспроможної кредитної спілки вимоги її кредиторів задовольняються у такій послідовності:

1) у першу чергу задовольняються вимоги працівників кредитної спілки та членів ліквідаційної комісії, пов'язані з трудовими відносинами, та вимоги щодо сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

2) у другу – задовольняються вимоги за вкладами членів кредитної спілки на депозитних рахунках та вимоги кредиторів, забезпечені заставою чи іншим способом;

3) у третю чергу задовольняються вимоги щодо сплати податків, зборів (обов'язкових платежів);

4) у четверту – задовольняються всі інші вимоги.

---

[110] Про кредитні спілки : Закон України : від 20.12.2001 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 23.12.2015. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2908-14/page2

У разі відмови ліквідаційної комісії у задоволенні вимог кредитора або ухилення від їх розгляду кредитор має право до затвердження ліквідаційного балансу звернутися в суд із позовом до ліквідаційної комісії. За рішенням суду такі вимоги кредитора включаються до ліквідаційного балансу та задовольняються в порядку черговості.

Вимоги кредитора, заявлені після спливу строку, встановленого ліквідаційною комісією для їх пред'явлення, задовольняються з майна кредитної спілки, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, заявлених своєчасно.

Вимоги кредиторів, які не визнані ліквідаційною комісією, якщо кредитор не звертався до суду з позовом, вимоги, у задоволенні яких рішенням суду кредиторові відмовлено, вимоги, не задоволені за браком майна, вважаються погашеними.

Якщо вартість майна кредитної спілки є недостатньою для задоволення вимог кредиторів, вона ліквідується в порядку, передбаченому законом про банкрутство. Припинення діяльності кредитної спілки в процесі відновлення її платоспроможності або банкрутства визначається законом.

При ліквідації спілки залишок коштів резервного та додаткового капіталу після розрахунків із членами спілки та іншими кредиторами зараховується до Державного бюджету України.

Після завершення процедури ліквідації кредитної спілки комісією складається ліквідаційний баланс, який передається Уповноваженому органу для затвердження та є підставою для виключення такої кредитної спілки з Державного реєстру.

Питання для самоконтролю

1. Поняття фінансової кризи кредитних спілок.
2. Сутнісна характеристика антикризового управління кредитними спілками.
3. Антикризове управління платоспроможністю кредитних спілок.
4. Моніторинг фінансових нормативів кредитних спілок.
5. Джерела формування капіталу кредитної спілки.
6. Вимоги до рівня ліквідності кредитних спілок.

7. Порядок формування та використання страхового резерву на покриття збитків кредитних спілок.

8. Державне антикризове регулювання та нагляд за діяльністю кредитних спілок.

9. Ключові поняття реорганізації кредитних спілок.

10. Процедура ліквідації кредитних спілок.

Тести для перевірки засвоєних знань з теми

1. Джерелами формування резервного капіталу кредитної спілки є:

а) вступні внески, частина доходу кредитної спілки, інші джерела, визначені статутом кредитної спілки;

б) обов'язкові пайові внески, обов'язкові і необов'язкові додаткові пайові внески;

в) благодійні внески фізичних і юридичних осіб;

г) обов'язкові і необов'язкові внески членів кредитної спілки.

2. Співвідношення суми грошових коштів у касі та на поточних рахунках в банках до суми внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки до запитання – це:

а) коефіцієнт платоспроможності;

б) норматив миттєвої ліквідності;

в) норматив прибутковості;

г) норматив короткострокової ліквідності.

3. Поділ активів кредитної спілки за ступенем ризику здійснюється на:

а) три групи;

б) чотири групи;

в) п'ять груп;

г) шість груп.

4. Реорганізація кредитної спілки проводиться за рішенням:

а) акціонерів кредитної спілки;

б) органів державної виконавчої влади;

в) органів державної законодавчої влади;

г) вищого органу управління кредитною спілкою.

5. Контроль за рівнем платоспроможності кредитної спілки здійснюють з періодичністю:

а) щоденно;

б) щотижня;

в) щомісяця;

г) поквартально.

6. Антикризове державне регулювання діяльністю кредитних спілок здійснюють органи:

а) Міністерства фінансів України;

б) Кабінету Міністрів України;

в) Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг;

г) Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

7. Система безперервного прогнозування, спостереження та оцінювання діяльності кредитної спілки у цілому і окремо її кожного фінансового нормативу в умовах постійних змін кон'юнктури фінансового ринку – це:

а) аудит;

б) внутрішній контроль;

в) моніторинг;

г) ревізія.

8. При ліквідації залишок додаткового капіталу коштів резервного фонду розподіляється:

а) між членами кредитної спілки пропорційно до їх пайових внесків;

б) зараховується до Державного бюджету України;

в) порівну між усіма членами кредитної спілки;

г) за рішенням загальних зборів кредитної спілки.

9. За рахунок обов'язкових та додаткових пайових внесків членів кредитної спілки формується:

а) резервний капітал;

б) додатковий капітал;

в) пайовий капітал;

г) нерозподілений дохід.

10. Для об'єднаних кредитних спілок норматив платоспроможності не може бути меншим ніж:

а) 4 %;

б) 5 %;

в) 7 %;

г) 8 %.

Рекомендована література до теми 11

1. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. – Т. 1 : Теорія державного управління / наук. – ред. колегія : В. М. Князєв (співголова), І. В. Розпутенко (співголова) та ін. – 2011. – 748, [675] с.

2. Кужелєв М. О. Ринок фінансових послуг: навч. посіб. / М. О. Кужелєв, Р. А. Герасименко, М. О. Лисенко / Донецький національний університет. – Донецьк : ТОВ «Східний видав. дім», 2013. – 292 с.

3. Науменкова С. В. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. / С. В. Науменкова, С. В. Міщеєнко. – К.: Знання, 2010. – 532 с.

4. Нова траєкторія розвитку національної економіки: мікро-, макро- та прикладні аспекти: монографія / за ред. О. В. Покатаєвої, М. В. Болдуєва, Г. Ю. Кучерової. – Запоріжжя :КПУ, 2017. – 452 [428-447] с.

5. Олешко А. А. Антикризове регулювання національної економіки: теорія і практика: [монографія] / А. А. Олешко ; Національний університет ДПС України. – Ірпінь : Видавництво НУДПСУ, 2012. – 350 с.

6. Підсумки діяльності кредитних установ за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://nfp.gov.ua/files/ks_2016.pdf

7. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17

8. Про державний реєстр фінансових установ : Положення Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://nfp.gov.ua/content/derzhavniy-reestr.html

9. Про затвердження Положення про фінансові нормативи діяльності та критерії якості системи управління кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг : від 16.01.2004 № 7 із змінами і доповненнями : від 26.04.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0148-04

10. Про кредитні спілки : Закон України : від 20.12.2001 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 23.12.2015 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2908-14/page2

11. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : Указ Президента України : від 23.11.2011 № 1070/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1070/2011/page

12. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України : від 26.01.1993 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 23.12.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/2939-12

13. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України : від 12.07.2001 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 20.12.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/2664-14

14. Регулятивний потенціал фінансового ринку в умовах глобальних викликів: [монографія] / за заг. ред. д.е.н., професора С. В. Онишко. – Ірпінь: Видавництво Національного університету ДПС України, 2016. – 452 с.

15. Ринок фінансових послуг [текст] : навч. посіб. / Д. І. Дема та ін.; за заг. ред. канд. екон. наук, проф. Д. І. Деми. – 2-е вид., переробл. і допов. – К. : Алерта, 2013. – 375 с.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

А

Адміністратор (як об'єкт антикризового управління недержавними пенсійними фондами) – юридична особа, що здійснює адміністрування недержавних пенсійних фондів. Адміністратором недержавного пенсійного фонду може бути: юридична особа, яка надає професійні послуги з адміністрування недержавних пенсійних фондів (професійний адміністратор); юридична особа – одноосібний засновник корпоративного пенсійного фонду, який прийняв рішення про самостійне здійснення адміністрування такого фонду.

Антикризова програма – це цілеспрямовано розроблений документ, що містить систематизовано викладені етапи впровадження, комплекс антикризових заходів, джерела та обсяги їх фінансування, терміни виконання, способи контролю за виконанням, виконавців згідно з функціональним розподілом обов'язків та очікувані результати реалізації.

Антикризова стратегія фінансової корпорації – це довгостроковий програмний документ антикризового управління, що містить сукупність послідовних дій і управлінських рішень, спрямованих на убезпечення кризових ситуацій, забезпечення конкурентоспроможності, платоспроможності та фінансової стійкості корпорації.

Антикризове планування – це функція антикризового управління, що передбачає розробку стратегії та тактики досягнення встановлених цілей, розробку і реалізацію стратегії, планів, програм та окремих заходів, орієнтованих на досягнення поставлених цілей антикризового управління.

Антикризове управління – це управління, спрямоване на передбачення кризи, виявлення її симптомів, чинників, ризиків і загроз існування організації та прийняття системних рішень щодо мінімізації негативних наслідків кризи з метою забезпечення безпечного функціонування організації, а у разі неможливості –

реалізації ефективних реорганізаційних, санаційних і ліквідаційних заходів.

Антикризове управління банку – це процес розробки та реалізації комплексу заходів, спрямованих на недопущення, профілактику та мінімізацію негативних наслідків банківської кризи. Антикризове управління банку передбачає забезпечення високого рівня його фінансової стійкості та банківської безпеки.

Антикризове управління кредитними спілками – це управління, яке спрямоване на передбачення фінансової кризи, діагностику, аналіз і моніторинг фінансових показників кредитної спілки з визначенням їх відхилення від нормативних значень, усунення загроз появи кризових ситуацій та прийняття управлінських рішень превентивного і реактивного характеру.

Антикризове управління персоналом – сукупність цілеспрямованих дій керівництва, направлених на соціальний захист, надання соціальних гарантій, створення належних умов для ефективного використання та розвитку кадрового потенціалу організації у кризових умовах.

Антикризове управління страховими компаніями – це управління, яке спрямоване на передбачення фінансової кризи, діагностику, аналіз і моніторинг фінансових показників страхової діяльності з визначенням їх відхилення від нормативних значень, усунення загроз появи кризових ситуацій та прийняття управлінських рішень превентивного і реактивного характеру.

Антикризове управління фінансовою безпекою – управління спрямоване на забезпечення стійкості, виявлення та нейтралізацію викликів, загроз та ризиків, дотримання некризового рівня індикаторів фінансової безпеки та гарантування реалізації фінансових інтересів.

Антикризове управління фінансовими корпораціями – це управління, що передбачає цілеспрямований вплив на банки і небанківські фінансові корпорації, який забезпечує недопущення розгортання фінансової кризи, а у разі її виникнення – вжиття комплексу адекватних антикризових заходів із стабілізації фінансово-

економічного стану, фінансового оздоровлення, реструктуризації, реорганізації, банкрутства і ліквідації з найменшими втратами для організації, клієнтів, кредиторів та суспільства.

Антикризове фінансове управління – сукупність принципів і методів реалізації комплексу спеціальних управлінських рішень, спрямованих на упередження і подолання фінансових криз, мінімізацію їх негативних фінансових наслідків та відновлення фінансової рівноваги.

Антикризовий план – це заздалегідь визначений порядок, послідовність здійснення накресленої на конкретний період програми з зазначенням її мети, змісту, обсягу, методів, засобів, послідовності та строків виконання, що розробляється на основі програми.

Аудит – це метод антикризового управління фінансовими корпораціями, що передбачає перевірку даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності з метою висловлення незалежної думки аудитора про її достовірність в усіх суттєвих аспектах та відповідність вимогам законів України, положень (стандартів) бухгалтерського обліку або інших правил (внутрішніх положень фінансової установи).

Аутсорсинг – це метод антикризового управління фінансовими корпораціями, що передбачає передачу фінансовою установою на основі договору окремих видів і функцій діяльності з метою більш професійного і якісного управління. Найчастіше це IT-аутсорсинг, аутсорсинг з ризик-менеджменту.

Б

Банківська безпека – це рівень фінансової стійкості банківських установ країни, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської системи країни та захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов її функціонування.

Банківська криза (banking crisis) – це різка зміна зовнішніх і внутрішніх умов діяльності банківської системи, внаслідок чого

вона стає неспроможною стабільно функціонувати та виконувати свої основні функції. Банківська криза супроводжується масовим вилученням коштів із банківської системи, зниженням темпів зростання та обсягів кредитування, підвищенням процентних ставок і рівня доларизації економіки, падінням споживчого попиту та зниженням обсягів виробництва.

Банківська холдингова компанія – це фінансова холдингова компанія, в якій переважною діяльністю фінансових установ, що є її дочірніми та асоційованими компаніями, є банківська діяльність.

Банківські фінансові корпорації (банки) – депозитні корпорації, основною функцією яких є фінансове посередництво та які емітують зобов'язання у формі депозитів чи інших інструментів залучення фінансових ресурсів, що включаються до грошових агрегатів.

Банківський ризик – це можливість прийняття раціонального чи нераціонального управлінського рішення, в рамках якого можна дати ймовірну кількісну і/або якісну оцінку дії факторів і, як наслідок, отримати один із трьох економічних результатів: позитивний (прибуток), нульовий або негативний (збиток).

Банкрутство – визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені у порядку, визначеному Законом, грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.

Безвиїзна перевірка – вид перевірки діяльності об'єкта нагляду, яка проводиться уповноваженими особами Нацкомфінпослуг за місцезнаходженням Нацкомфінпослуг без виїзду (виходу) уповноважених осіб Нацкомфінпослуг за місцезнаходженням об'єкта нагляду.

Безпека небанківського фінансового сектору – це рівень розвитку фондового та страхового ринків, що дає змогу повною мірою задовольняти потреби суспільства в зазначених фінансових інструментах та послугах.

Бенчмаркінг – це метод антикризового управління фінансовими корпораціями, що передбачає порівняльний аналіз показників діяльності фінансової установи з еталонними значеннями аналогічної установи, вивчення найкращого досвіду антикризового управління та з його урахуванням впровадження власних заходів антикризового управління.

Бізнес-план фінансової корпорації – це письмовий документ, у якому викладено суть, напрями і способи реалізації господарської діяльності.

Біржова криза – це масовий розпродаж акцій та облігацій на фондовій біржі, спричинений різким падінням курсу цінних паперів.

Боргова безпека – це відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі.

Боргова криза – це криза заборгованості, яка проявляється в неспроможності країни-боржника обслуговувати заборгованість у повному обсязі, зокрема здійснювати виплати з обслуговування накопиченої суми боргу відповідно до початкових угод.

Бюджет – це оперативний фінансовий план на короткостроковий період, який розробляють у рамках наступного кварталу з розбивкою за місцями (і меншими періодами), що відображає надходження і витрачання грошових коштів у процесі здійснення фінансової діяльності підприємства (установи).

Бюджетна безпека – це стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції.

В

Валютна безпека – це стан курсоутворення, який характеризується високою довірою суспільства до національної грошової одиниці, її стійкістю, створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняної економіки, залучення в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках.

Валютна криза – це різкі коливання валютних курсів, девальвація та ревальвація валют тощо.

Валютний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют та цін на банківські метали.

Відкритий пенсійний фонд – недержавний пенсійний фонд, учасниками якого можуть бути фізичні особи незалежно від місця та характеру їх роботи.

Виділення банку – створення одного чи кількох банків-правонаступників із передаванням йому (їм) згідно із розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків банку, з якого здійснюється виділення, без припинення такого банку.

Виїзна перевірка – вид перевірки діяльності об'єкта нагляду, яка проводиться уповноваженими особами Нацкомфінпослуг за місцезнаходженням об'єкта нагляду.

Внутрішні банківські ризики – це ризики, що виникають безпосередньо в процесі діяльності банку й зумовлені кількістю його клієнтів, партнерів, зв'язків, спектром банківських операцій і послуг.

Внутрішній контроль – це діяльність, яка здійснюється органами управління, підрозділами і службовцями банку з метою перевірки його фінансово-господарської діяльності та спрямована на досягнення мети, визначеної у стратегії банку.

Г

Глобальна фінансова криза – це криза, яка охоплює переважну більшість країн світу і впливає на діяльність їх фінансових систем та світової фінансової системи загалом.

Глобальні ризики розвитку страхового ринку – це ризики, зумовлені циклічним характером розвитку світової економічної та фінансової систем, неможливістю передбачити час та масштаб чергової кризи.

Грошово-кредитна безпека – це стан грошово-кредитної системи, що забезпечує всіх суб'єктів національної економіки якісними та доступними кредитними ресурсами в обсягах та на умовах, сприятливих для досягнення економічного зростання національної економіки.

Грошово-кредитна криза – порушення грошового обігу внаслідок інфляційних процесів у країні.

Д

Даунсайзинг – це комплекс заходів, пов'язаний зі зменшенням (оптимізацією) розмірів організації для покращення її функціонування і зниження витрат шляхом скорочення кадрів або більш ефективної кадрової політики, зміни структури фінансової установи та її основних процесів.

Державне антикризове управління фінансовими корпораціями – це комплекс цілеспрямованих дій державних органів управління, спрямованих на недопущення кризових ситуацій, а у разі їх виникнення – усунення та мінімізацію негативних наслідків для фінансової системи держави.

Діагностика – це метод антикризового управління фінансовими корпораціями, що передбачає своєчасне виявлення чинників і симптомів кризи, ознак кризовості, неплатоспроможності, збитковості, фінансової залежності від зовнішніх джерел фінансування, низької ділової активності.

Діагностика банкрутства – це своєчасне виявлення неплатоспроможності, збитковості, фінансової залежності від зовнішніх джерел фінансування, низької ділової активності.

Діагностика фінансового стану – це процес здійснення аналізу, оцінки, виявлення можливих змін та визначення можливих заходів щодо покращення діяльності банку.

Додатковий капітал (капітал другого рівня) включає резерви під стандартну заборгованість інших банків, резерви під стандартну заборгованість клієнтів за кредитними операціями банків, результат переоцінки основних засобів, прибуток поточного року, субординований борг, що враховують до капіталу.

Досудова санація – система заходів для відновлення платоспроможності боржника, які здійснюються власником підприємства-боржника з метою запобігання його ліквідації.

Другий рівень системи пенсійного забезпечення – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат.

Е

Економічна криза – різке погіршення економічного стану країни, що виявляється в значному спаді виробництва, порушенні виробничих зв'язків, що склалися, банкрутстві підприємств, зростанні безробіття, і у результаті – в зниженні життєвого рівня, добробуту населення.

Економічні нормативи регулювання діяльності банків (economic ratios; regulatory ratios for banks) – це показники, встановлені Національним банком України з метою регулювання банківської діяльності на основі безвиїзного нагляду для здійснення моніторингу діяльності окремих банків і банківської системи в цілому.

Ефективність фінансової системи – це її здатність забезпечувати досягнення стратегічних та тактичних цілей розвитку держави.

З

Забезпечення фінансової безпеки України – діяльність фінансових агентів, направлена на запобігання або мінімізацію загроз фінансовій безпеці та захист національних інтересів України у галузі національних та міжнародних фінансів.

Загрози фінансовій безпеці України – наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють суттєву небезпеку національним фінансовим інтересам.

Зберігач (як об'єкт антикризового управління недержавними пенсійними фондами) – Національний банк України або банк, який на підставі відповідної ліцензії провадить діяльність із зберігання активів пенсійних фондів.

Згода на реструктуризацію – письмовий договір між боржником та залученим кредитором, який є підставою для початку проведення процедури фінансової реструктуризації та містить арбітражну угоду.

Злиття банків – виникнення нового банку-правонаступника з передаванням йому, згідно з передавальними актами, всього майна, всіх прав та обов'язків двох або більше банків одночасно з їх припиненням.

Зовнішні банківські ризики – це ризики, виникнення яких зумовлене змінами у зовнішньому щодо банку середовищі й безпосередньо не пов'язані з його діяльністю.

Зовнішній контроль – це діяльність, яка здійснюється незалежними аудиторами, органами банківського нагляду з метою перевірки фінансово-господарської діяльності банку та спрямована на досягнення мети, визначеної у стратегії банку.

І

Ідентифікація фінансової кризи – це процес розпізнавання характеристичних параметрів кризи за допомогою загальних та спеціальних методів пізнання. Ідентифікація кризи передбачає збір, обробку, аналіз інформації про кризовий об'єкт, виявлення чинників, симптомів, викликів, ризиків, загроз.

Інституційна одиниця – це економічна одиниця, яка здатна від власного імені володіти активами, приймати зобов'язання, брати участь в економічній діяльності та вступати в операції з іншими одиницями.

Інституційна одиниця-резидент – одиниця на економічній території певної країни, що має на ній центр економічного інтересу (місцезнаходження житла, виробництва чи інших приміщень). Економічна територія країни – це географічна територія, що перебуває під юрисдикцією уряду даної країни, у межах якої відбувається вільне пересування людей, товарів та капіталів.

Індикатори фінансової стійкості – це показники поточного фінансового стану і стійкості фінансових установ країни та їх контрагентів із сектору нефінансових корпорацій та сектору домашніх господарств.

К

Календарне планування – формування плану надходження й видатків грошових коштів, що розроблений на майбутній рік з щомісячною розбивкою. Таким плановим документом є бюджет.

Капіталізація у банківській діяльності – це приєднання до суми діючого капіталу норми прибутку відсотка, випуск акцій та інші способи нарощування їх капітальної бази.

Квазікорпорації – це унітарні підприємства, що створюються одним засновником (власником). Кожна квазікорпорація має повний набір рахунків, який надає можливість повністю визначати потоки доходів і капіталу між нею та власником. Квазікорпораціями є державні, комунальні та приватні підприємства, підприємства споживчої кооперації, а також іноземні підприємства.

Квантифіковані ризики – це ризики, що піддаються кількісній оцінці (існує безпосередня залежність між рівнем ризику і доходами).

Компанія з управління активами (як об'єкт антикризового управління недержавними пенсійними фондами) – юридична особа, яка провадить професійну діяльність з управління активами на підставі відповідної ліцензії на її провадження.

Комплаєнс – це метод антикризового управління фінансовими корпораціями, що передбачає відповідність діяльності фінансової установи вимогам законодавства, вимогам фінансових регуляторів, дотримання нормативів економічної діяльності, захист інтелектуальної власності, захист конфіденційної інформації і персональних даних, забезпечує дотримання корпоративної етики, антикорупційної політики.

Комплаєнс-контроль – це здійснення контролю за комплаєнс-ризиком кредитної установи.

Комплаєнс-ризик – це ризик виникнення в кредитній установі збитків у зв'язку з накладенням на неї санкцій органами нагляду, що виникли при порушенні чинного законодавства, положень і розпоряджень органів нагляду та внутрішніх документів кредитної установи.

Контролінг – це метод антикризового управління фінансовими корпораціями, що забезпечує отримання, опрацювання та узагальнення інформації про антикризову діяльність фінансової установи.

Контроль у процесі управління фінансовою стійкістю банків – це зіставлення отриманих результатів запланованим показникам та нормативам фінансової стійкості і за необхідності коригування фінансової діяльності. Контроль поділяється на внутрішній – здійснюється структурними підрозділами банку, і зовнішній – провадиться НБУ та іншими уповноваженими фінансовими регуляторами.

Комерційні ризики розвитку страхового ринку – це ризики, до яких, зокрема, належить посилення цінової конкуренції та

загроза значної кількості банкрутств страховиків, зростання обсягу невиконаних зобов'язань між страховиками, в т.ч. за договорами перестрахування, та у відносинах з контрагентами і партнерами (банками, інвестиційними компаніями тощо).

Конкурентоспроможність фінансової системи – це її здатність повноцінно виконувати свої завдання та функції в умовах існування та впливу фінансових систем інших країн та світових фінансових агентів.

Корпоративна стратегія – це стратегія для компанії та сфер її діяльності в цілому.

Корпоративний пенсійний фонд – недержавний пенсійний фонд, засновником якого є юридична особа-роботодавець або декілька юридичних осіб-роботодавців та до якого можуть приєднуватися роботодавці-платники.

Корпорації – це основні інституційні одиниці підприємництва, створені з метою ринкового виробництва товарів та послуг і є джерелом прибутку чи іншої фінансової вигоди для своїх власників.

Кредитна спілка – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб членів спілки у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок їх грошових внесків.

Кредитний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком (його підрозділом) або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання.

Криза – розклад, занепад, загострення (політичних, економічних, соціальних) протиріч.

Криза ліквідності – характеризується неспроможністю фінансової корпорації забезпечувати своєчасність, повноту та безперервність виконання усіх своїх грошових зобов'язань.

Криза платоспроможності – це такий стан фінансової корпорації, за якого вона неспроможна задовольняти законні вимоги кредиторів.

Криза прибутковості – характеризується зниженням ефективності діяльності фінансової корпорації, погіршенням структури балансу та його збитком, негативною динамікою показників рентабельності, збитковістю окремих фінансових операцій та вичерпаністю внутрішніх резервів для покриття збитків.

Криза платоспроможності у страховій компанії – це криза, що виявляється у неможливості відповідати за свої зобов'язання.

Криза прибутковості у страховій компанії – це криза, що виявляється у збитковості як окремих страхових продуктів, так і страхової діяльності загалом.

Кризи страхового сектору – характеризуються критичним падінням обсягів надання страхових послуг, невиконанням зобов'язань перед страхувальниками, масовою збитковістю та банкрутством страхових компаній.

Кризи у банківському секторі (банківські кризи) – це дестабілізація банківського сектору або його окремих сегментів, що проявляється в неспроможності банків виконувати свої функції внаслідок критичного погіршення фінансового стану.

Кризовий фінансовий стан – це стан, за якого установа перебуває на межі банкрутства, оскільки в цій ситуації грошові засоби, короткострокові фінансові вкладення і дебіторська заборгованість не покривають її кредиторської заборгованості і прострочених кредитів.

Кризовий фінансовий стан банку – являє собою критичний рівень фінансової безпеки, неплатоспроможність і низький рівень ліквідності, нездатність банку виконувати свої зобов'язання перед кредиторами і вкладниками, наявність простроченої заборгованості.

Критичний фінансовий стан – ситуація, коли боржником визнана неспроможність своєчасно виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами.

Л

Ліквідація – це припинення діяльності підприємства, при якому не буде правонаступника, тобто такої особи, до якої переходять права та обов'язки ліквідованого підприємства.

Ліквідність (liquidity) – спроможність окремої установи чи системи в цілому забезпечувати своєчасність, повноту та безперервність виконання усіх своїх грошових зобов'язань (від лат. liquidus – рідкий, текучий). Ліквідність розглядається на рівні банківської системи загалом і на рівні окремого банку.

Ліквідність активів – це здатність активів перетворюватися у грошову форму під час реалізації або внаслідок погашення зобов'язань позичальником. Ступінь ліквідності виду активу залежить від їх призначення.

Ліквідність банківської системи (banking system liquidity) – це спроможність банківської системи забезпечити своєчасне виконання всіх зобов'язань перед вкладниками, кредиторами та акціонерами банківських установ, можливість залучати в необхідному обсязі вільні кошти юридичних і фізичних осіб, надавати кредити та інвестувати у розвиток економіки країни.

Ліквідність банку – це його спроможність забезпечувати своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань завдяки збалансованості між строками та сумами погашення розміщених активів і строками та сумами виконання зобов'язань, а також строками та сумами інших джерел і напрямів використання коштів.

Ліквідність балансу банку – це співвідношення окремих статей активу та пасиву балансу з метою порівняння їх значень зі встановленими нормативами. Баланс банку вважають ліквідним, якщо термінові зобов'язання за пасивами можна швидко покрити за рахунок реалізації активів.

Ліквідність кредитної спілки – це здатність кредитної спілки забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань, яка визначається збалансованістю між строками і сумами погашення розміщених активів та строками виконання зобов'язань кредитної спілки.

Ліквідність пасивів – забезпечується наявністю їх стабільних джерел, не чутливих до коливань відсоткових ставок. До ліквідних пасивів належать залишки на поточних рахунках постійних клієнтів банку, кредити, отримані від міжнародних фінансових організацій, кошти, одержані від емісії довгострокових облігацій банку.

М

Макроекономічна банківська криза – це криза, яка охоплює переважну більшість банків, впливає на фінансовий стан інших інституційних секторів національної економіки, носить системний характер, призводить до масового банкрутства банків, зниження рівня фінансової безпеки, декапіталізації банківської системи, фінансових втрат домогосподарств, зниження їх довіри до банківської системи та національної грошової одиниці.

Макроекономічна криза – це криза, яка виникає на державному рівні, характеризується глибоким розладом державної фінансової, грошової системи, що, насамперед, проявляється у невідповідності доходів бюджету і його видатків, нестабільності і падінні курсу національної грошової одиниці, взаємних неплатежах економічних суб'єктів, невідповідності в обігу грошової маси вимогам закону грошового обігу.

Мезоекономічна криза – це криза, дія якої проявляється на галузевому рівні, сегментується на регіональні, секторальні (галузеві) фінансові кризи.

Макроекономічне антикризове управління недержавними пенсійними фондами – це діяльність органів державного управління щодо реалізації рішень адміністративного, соціального, економічного і правового характеру, спрямована на упередження, мінімізацію та усунення негативних наслідків кризових явищ у пенсійному забезпеченні.

Механізм антикризового управління фінансовими корпораціями – сукупність взаємоузгоджених і взаємодоповнюваних елементів, правил, процедур, засобів та методів впливу на кризові

процеси, приведення у дію яких забезпечує стабільне функціонування фінансової корпорації у її організаційно незмінній або реорганізованій формі, а у разі недоцільності – банкрутство та / або ліквідація з найменшими втратами.

Міжнародна криза – це криза, яка охоплює фінансові ринки декількох або групи країн.

Мікроекономічна банківська криза – це криза, яка виявляється в неспроможності банківської установи виконувати свої зобов'язання перед вкладниками та кредиторами, незадовільному фінансовому стані та критичному погіршенні фінансових показників та економічних нормативів діяльності. Криза в окремому банку характеризується різким зниженням ліквідності та платоспроможності, кризою платежів, збільшенням питомої ваги проблемних і простречених кредитів, зниженням дохідності банківських операцій, банкрутством.

Мікроекономічна криза – це криза, яка виникає на рівні установи, поширюється на фінансові й нефінансові корпорації та їх групи.

Мікроекономічне антикризове управління недержавними пенсійними фондами – це діяльність менеджменту організації із забезпечення стійкого функціонування суб'єктів накопичувальної пенсійної системи, платоспроможності й ліквідності недержавних пенсійних фондів та унеможливлення їх банкрутства.

Мирова угода – це домовленість між боржником і кредиторами щодо відстрочки та (або) розстрочки, а також списання кредиторами боргів боржника, яка оформлюється угодою сторін.

Моніторинг – це безперервний процес спостереження і фіксації показників і нормативів фінансової діяльності, рівня фінансової безпеки, фінансових ризиків та їх порівняння з нормативними значеннями.

Н

Національні фінансові інтереси – життєво важливі економічні та фінансові цінності української держави як носія суверенітету, визначальні фінансові потреби народу та держави, реалізація яких гарантує фінансову незалежність та прогресивний розвиток України.

Небанківська фінансова холдингова компанія – це фінансова холдингова компанія, в якій переважною діяльністю фінансових установ є діяльність фінансових установ з надання небанківських фінансових послуг, які є її дочірніми та асоційованими компаніями.

Небанківські фінансові корпорації – це корпорації, що надають фінансові послуги (крім банків).

Небанківська фінансова установа – юридична особа, яка відповідно до законодавства України не є банком, надає одну або кілька вузькоспеціалізованих фінансових послуг та яку внесено до відповідного державного реєстру фінансових установ.

Недержавний пенсійний фонд – це суб'єкт другого рівня системи пенсійного забезпечення, який створений та діє відповідно до законодавства про недержавне пенсійне забезпечення, відповідає його вимогам для отримання ліцензії на надання послуг у накопичувальній системі пенсійного страхування.

Незалежність фінансової системи – це здатність держави самостійно визначати цілі, механізми та шляхи її функціонування.

Неквантифіковані ризики – ризики, що не піддаються кількісній оцінці (немає безпосередньої залежності між ризиком і доходами).

Неплатоспроможність – це неспроможність боржника виконати після настання встановленого строку грошові зобов'язання перед кредиторами не інакше як через відновлення його платоспроможності.

Неплатоспроможний банк (insolvent bank) – банк, щодо якого Національний банк України прийняв рішення про віднесення до категорії неплатоспроможних у порядку, передбаченому Законом України «Про банки і банківську діяльність».

Непродуктивні активи кредитної спілки – це активи, які забезпечують діяльність кредитної спілки, але не дають доходу.

Нерозподільний дохід (збиток) кредитної спілки – узагальнюваний показник, який характеризує фінансовий результат діяльності кредитної спілки за звітний період.

Нестійкий фінансовий стан – являє собою розбалансування фінансової діяльності, низький рівень фінансової безпеки, рентабельності (рентабельність близька нулю або набуває від'ємного значення), неспроможність своєчасно виконувати зобов'язання перед кредиторами та вкладниками банку, наявність високої частки проблемних кредитів у кредитному портфелі.

О

Оперативне планування – це поточне фінансово-економічне і виконавче планування на короткий період часу, орієнтоване на доповнення, деталізацію та корегування тактичного плану з урахуванням змін економічної кон'юнктури, виникнення нових загроз, ризиків і умов розгортання кризових ситуацій. Оперативне планування передбачає розробку короткострокового плану заходів, платіжного календаря.

Оперативне управління банківськими ризиками – це управління, спрямоване на постійне виявлення, кількісне та якісне оцінювання ризиків, реалізацію управлінських рішень, контроль та моніторинг ризиків.

Операційно-технологічний ризик – це потенційний ризик для існування банку, що виникає через недоліки корпоративного управління, системи внутрішнього контролю або неадекватність інформаційних технологій і процесів оброблення інформації з точки зору керованості, універсальності, надійності, контрольованості і безперервності роботи.

Організація управління фінансовою стійкістю – це процес формування структури системи, розподіл завдань, повноважень і

відповідальності між персоналом банку. Організація управління фінансовою стійкістю передбачає формування організаційної структури банку, що забезпечує ефективну взаємодію між його дочірніми установами, філіями, структурними підрозділами та з органами зовнішнього управління (банківського регулювання і нагляду).

Основний капітал банку (капітал першого рівня): фактично сплачений зареєстрований статутний капітал; розкриті резерви, створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку банку (резерви, що банк оприлюднив у фінансовій звітності).

Очищення фінансового сектору – це кардинальне вирішення проблеми «баластів» минулого, виведення із ринку недобросовісних гравців, розкриття власників учасників фінансового сектору.

П

Пенсійні активи – активи пенсійного фонду, страхової організації, банківської установи, за рахунок яких здійснюються пенсійні виплати.

Пенсійна схема – документ, який визначає умови та порядок недержавного пенсійного забезпечення учасників фонду.

Перестрахування – це страхування одним страховиком (цедентом, перестрахувальником) на визначених договором умовах ризику виконання частини своїх обов'язків перед страхувальником іншого страховика (перестраховика) – резидента або нерезидента, який має статус страховика або перестраховика згідно із законодавством країни, в якій він зареєстрований.

Перетворення банку – зміна його організаційно-правової форми без застосування норм законодавства щодо припинення юридичної особи.

Перший рівень системи пенсійного забезпечення – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах солідарності й субсидування та

здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду.

Підвищення рівня капіталізації – приєднання до суми діючого капіталу норми прибутку відсотка, випуск акцій та інші способи нарощування їх капітальної бази.

План реструктуризації – договір, відповідно до якого проводиться реструктуризація грошового зобов'язання та/або господарської діяльності боржника у процедурі фінансової реструктуризації, укладений у порядку, визначеному цим Законом, між боржником, залученими кредиторами та інвесторами (за наявності), а також іншими особами, на яких покладені обов'язки відповідно до плану реструктуризації.

План санації – це система заходів, що здійснюються під час провадження по справі про банкрутство з метою попередження визнання боржника банкрутом та його ліквідації, яка спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом кредитування, реструктуризації підприємства, боргів та капіталу і (або) зміну організаційно-правової та виробничої структури боржника.

Планова перевірка – вид перевірки діяльності об'єкта нагляду уповноваженими особами Нацкомфінпослуг у сфері надання фінансових послуг, яка передбачена планом перевірок Нацкомфінпослуг, який затверджується розпорядженням Нацкомфінпослуг.

Планування як функція управління фінансовою стійкістю банків – передбачає постановку цілей, визначення стратегії і тактики забезпечення фінансової стійкості банку. Планування може бути стратегічним, тактичним і оперативним.

Платіжний календар – це оперативний план грошових потоків, встановлені в рамках одного місяця строки й обсяги платежів.

Платоспроможність (solvency) – це спроможність банку виконати вимоги кредиторів, що характеризуються рівнем забезпеченості фінансових зобов'язань банку власним капіталом.

Платоспроможність страхової компанії – це здатність виконувати зобов'язання.

Поділ банку – припинення банку з передаванням усього його майна прав та обов'язків більше ніж одному новому банку-правонаступнику згідно з розподільчим балансом.

Превентивне антикризове управління – це управління, що застосовується з метою упередження кризових ситуацій, передбачення можливих негативних наслідків та їх усунення до моменту настання кризи.

Примусова санація страхової компанії – це комплекс дій, що передбачає: проведення комплексної перевірки фінансово-господарської діяльності страховика-резидента, в тому числі обов'язкової аудиторської перевірки; визначення.

Принципи планування – це основні правила, що використовуються задля створення умов, необхідних для розробки оптимального плану.

Приховуване банкрутство – умисне приховування стійкої фінансової неспроможності шляхом подання недостовірних відомостей у разі, якщо це завдало великої матеріальної шкоди.

Приєднання банків – припинення одного або більше банків з передаванням ним/ними згідно з передавальним актом усього його/їх майна, прав та обов'язків іншому банку-правонаступнику.

Припинення діяльності пенсійного фонду шляхом злиття – припинення діяльності двох або більше пенсійних фондів одного виду як юридичних осіб та передача всіх прав та зобов'язань до правонаступника – пенсійного фонду, що створюється в результаті такої реорганізації.

Припинення діяльності пенсійного фонду шляхом ліквідації – припинення діяльності пенсійного фонду, внаслідок якого відбувається його припинення як юридичної особи без правонаступників.

Припинення діяльності пенсійного фонду шляхом приєднання – припинення діяльності пенсійного фонду як юридичної особи та передача всіх прав та зобов'язань такого пенсійного фонду

до правонаступника, яким виступає інший пенсійний фонд такого самого виду.

Проблемні банківські установи – це ті, які відчувають потенційну або реальну загрозу стану своєї ліквідності чи платоспроможності.

Прогнозування – передбачення майбутньої кризи та можливого стану об'єкта антикризового управління на основі аналізу, моніторингу і діагностики системи кількісних і якісних показників його діяльності.

Програма санації – це система заходів, спрямована на подолання кризового стану підприємства, установи та формується на підставі комплексного вивчення причин фінансової кризи, аналізу внутрішніх резервів, висновків щодо можливостей залучення капіталу та стратегічних завдань санації.

Продуктивні активи кредитної спілки – це активи, використання яких дає кредитній спілці економічні вигоди у вигляді доходу.

Професійний пенсійний фонд – пенсійний фонд, засновником (засновниками) якого можуть бути організації роботодавців, їх об'єднання, об'єднання громадян, професійні спілки, їх об'єднання або фізичні особи, пов'язані за родом їх професійної діяльності (занять), визначеної у статуті фонду.

Примусова ліквідація – це негативний розпродаж активів, як правило, усіх одночасно (на одному аукціоні).

Процедура фінансової реструктуризації – комплекс заходів з реструктуризації грошового зобов'язання та/або господарської діяльності боржника, що здійснюється на умовах та в порядку, встановлених чинним законодавством.

Р

Реактивне антикризове управління – це управління, яке застосовується як реакція на вже виниклу кризову ситуацію, за якої фінансова корпорація має значні відхилення від запланованих і

нормативних показників і несе збитки. Початок реагування запізнюється, втрачається слушний момент початку потрібних дій, марнується дорогоцінний час.

Реальне банкрутство – це повна нездатність установи відновити в майбутньому періоді фінансову стійкість і платоспроможність.

Режим фінансового оздоровлення банків – це система непримусових та примусових заходів, спрямованих на збільшення обсягу капіталу до необхідного рівня протягом визначеного НБУ періоду з метою відновлення ліквідності й платоспроможності і усунення порушень, які призвели банк до збиткової діяльності або скрутного фінансового стану, а також наслідків цих порушень.

Резервний фонд недержавного пенсійного фонду – це фонд, сформований адміністратором, компанією з управління активами з метою відшкодування збитків, що можуть бути завдані цими юридичними особами під час надання послуг пенсійному фонду внаслідок неналежного виконання зобов'язань перед пенсійним фондом та порушення ними законодавства.

Рентабельність (rate of return) – відносний показник економічної ефективності, який відображає рівень ефективності використання ресурсів і капіталу банку. Рентабельність розраховується як відношення операційного прибутку до активів, ресурсів або потоків, що її формують.

ROA (Return on Assets) – це показник рентабельності використання активів банку, розраховується як відношення прибутку банку після оподаткування на звітну дату до середньої вартості використовуваних банком активів за відповідний період і виражається у процентах.

ROE (Return on Equity) – це показник рентабельності використання статутного капіталу банку, розраховується як відношення прибутку банку після оподаткування на звітну дату до середньої вартості балансового капіталу за відповідний період і виражається у процентах.

Реорганізація – це повна або часткова заміна власників корпоративних прав підприємства, зміна організаційно-правової форми організації бізнесу, ліквідація окремих структурних підрозділів або створення на базі одного підприємства кількох, наслідком чого є передача або прийняття його майна, коштів, прав та обов'язків правонаступником.

Реорганізація страховика-резидента – це дії, спрямовані до злиття, приєднання, поділу, виділення або перетворення. Реорганізація страховика-резидента за рішенням Нацкомфінпослуг передбачає: реорганізацію у страхового посередника відповідно до нормативних актів, що регулюють діяльність страхових посередників; об'єднання кількох страховиків-резидентів із визначенням порядку передачі страхових зобов'язань за умови погодження на це власників страховиків-резидентів; залучення до числа учасників страховика-резидента інших страховиків (у тому числі страховиків-нерезидентів) за умови проведення ними всіх розрахунків за зобов'язаннями та боргами страховика, строк сплати яких уже настав.

Реорганізація банку – злиття, приєднання, виділення, поділ банку, перетворення його організаційно-правової форми, наслідком яких є передача, прийняття його майна, коштів, прав та обов'язків правонаступникам.

Реструктуризація банківської установи – фінансове оздоровлення банку з метою його виходу з кризи та забезпечення подальшого розвитку.

Реструктуризація – процес здійснення організаційних, правових, економічних і технічних заходів, які спрямовуються на зміну структури установи, її управління, форми власності, організаційно-правових форм, з метою фінансового оздоровлення установи, збільшення обсягів діяльності та підвищення ефективності.

Реструктуризація активів банку передбачає виконання заходів щодо управління негативно класифікованими активами з метою зменшення їх обсягу, поліпшення якості, підвищення ліквідності та дохідності.

Реструктуризація капіталу банку передбачає виконання заходів, які забезпечують збільшення регулятивного капіталу до розміру нормативних значень капіталу із запасом його стійкості не менше 20 відсотків.

Реструктуризація підприємства – це здійснення організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на реорганізацію підприємства, зокрема шляхом його поділу з переходом боргових зобов'язань до юридичної особи, що не підлягає санації, на зміну форми власності, управління, організаційно-правової форми, що сприятиме фінансовому оздоровленню підприємства, підвищенню ефективності виробництва, збільшенню обсягів випуску конкурентоспроможної продукції та повному або частковому задоволенню вимог кредиторів, перепрофілювання виробництва й інші способи відновлення платоспроможності боржника.

Рефінансування (refinancing) – операції з надання банкам кредитів у встановленому Національним банком порядку. Основною метою рефінансування є регулювання ліквідності банків на виконання Національним банком функції кредитора останньої інстанції.

Рівень капіталізації – це достатній обсяг та ефективна структура власного капіталу, що забезпечують економічну самостійність, прибуткову діяльність на фінансовому ринку і позитивно впливають на фінансову стійкість банку. Структура власного капіталу змінюється протягом року залежно від зовнішніх і внутрішніх факторів та зумовлена якістю активів, раціональним використанням та розподілом прибутку.

Ризик зміни процентної ставки – це наявний або потенційний ризик для надходжень або капіталу, який виникає внаслідок несприятливих змін процентних ставок.

Ризик кредитної спілки – можливість зазнати втрат у разі виникнення несприятливих обставин та/або ймовірність одержання доходів, менших від очікуваних, а також зниження вартості активів.

Ризик ліквідності – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність банку виконати свої зобов'язання в належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат.

Ризик репутації – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливе сприйняття іміджу фінансової установи клієнтами, контрагентами, акціонерами (учасниками) або органами нагляду.

Ринковий ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів та товарів і курсів іноземних валют за тими інструментами, які є в торговельному портфелі.

С

Санація боржника до порушення справи про банкрутство – це система заходів щодо відновлення платоспроможності боржника, які може здійснювати засновник (учасник, акціонер) боржника, власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника, кредитор боржника, інші особи з метою запобігання банкрутству боржника шляхом вжиття організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових заходів, згідно із законодавством до порушення провадження у справі про банкрутство.

Санація страхової компанії – це комплекс послідовних, взаємопов'язаних заходів фінансово-економічного, організаційно-правового та соціального характеру, спрямованих на виведення страховика з кризи і відновлення або досягнення ним платоспроможності, ліквідності, прибутковості та конкурентоспроможності в довгостроковому періоді.

Санація (фінансове оздоровлення) з економічної точки зору – це комплекс послідовних взаємозв'язаних заходів фінансово-економічного, виробничо-технічного, організаційного та соціального характеру, спрямованих на виведення суб'єкта господарювання з

кризи і відновлення або досягнення ним прибутковості та конкурентоспроможності.

Секторальна (галузева) фінансова криза – поширюється на сектор економіки або галузь (наприклад, промислова, агропромислова, транспортна криза, криза банківського сектору, страхового сектору тощо).

Симптоми кризи (від грецької σύμπτομα – випадок, ознака) – це ознаки – передвісники порушення стійкості та життєздатності фінансової корпорації або її окремих напрямів діяльності.

Система управління банківськими ризиками – це сукупність прийомів (способів і методів), застосовуваних персоналом банку для забезпечення позитивного фінансового результату (за наявності невизначеності умов діяльності) і для прогнозування ризикових подій з метою вжиття заходів, спрямованих на запобігання або зниження негативних наслідків цих ризикових подій.

Системні фінансові кризи – найбільш руйнівні для життєдіяльності фінансової корпорації і характеризуються розладом функціонування основних складових фінансової системи корпорації, руйнацією та розривом зв'язків її елементів, розпадом фінансового механізму та загрозою існування організації.

Стійкий фінансовий стан – це фінансово безпечний стан, який характеризується високою рентабельністю, платоспроможністю, ліквідністю, якісним кредитним портфелем.

Стратегії прориву – стратегії, що забезпечують істотне поліпшення всіх аспектів діяльності і передбачає орієнтацію на лідируюче становище на ринку.

Стратегічна криза фінансової корпорації – це процес критичного погіршення фінансово-господарського стану, що характеризується вичерпанням стратегічного потенціалу та неможливістю функціонування суб'єкта господарювання з незмінною організаційно-правовою формою, місією, цілями, напрямами діяльності та підприємницьким потенціалом.

Стратегічне планування – процес здійснення сукупності систематизованих та взаємоузгоджених заходів із визначенням довгострокових цілей та напрямів діяльності корпорації.

Стратегічне управління банківськими ризиками – це управління банківськими ризиками, спрямоване на забезпечення довгострокового існування банківської установи.

Страхова компанія (insurance company) – це юридично оформлена одиниця підприємницької діяльності не менше трьох учасників у формі акціонерного, повного, командитного товариства або товариства з додатковою відповідальністю, яка має ліцензію на право брати на себе обов'язки страховика та надавати послуги зі страхування.

Страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів.

Стратегічна фінансова криза у страховій компанії – це фінансова криза, що виникла внаслідок неправильно обраної стратегії та шляхів забезпечення її реалізації.

Страхові резерви – це величина, яка визначає грошову оцінку зобов'язань страховика за договорами страхування (перестрахування), розрахована відповідно до вимог законодавства з метою забезпечення майбутніх страхових виплат залежно від видів страхування (перестрахування).

Страхування життя («life») – це вид особистого страхування, який передбачає обов'язок страховика здійснити страхову виплату, згідно з договором страхування, у разі смерті застрахованої особи, а також, якщо це передбачено договором страхування, у разі дожиття застрахованої особи до закінчення строку дії

договору страхування та (або) досягнення застрахованою особою визначеного договором віку.

Страховий тариф – ставка страхового внеску (плата за страхування, яку страхувальник обов'язаний внести страховику згідно з договором страхування) з одиниці страхової суми за визначений період страхування.

Стратегічний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неправильні управлінські рішення, неналежну реалізацію рішень і неадекватне реагування на зміни в бізнес-середовищі.

Стрес-тестування – метод кількісної оцінки ризику, який полягає у визначенні величини неузгодженої позиції, яка наражає банк на ризик, та у визначенні шокової величини зміни зовнішнього фактора: валютного курсу, процентної ставки тощо.

Судова санація – це система заходів, що здійснюється під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом реструктуризації підприємства, боргів і активів та/або зміни організаційно-правової та виробничої структури боржника.

Т

Тактична криза фінансової корпорації – це криза, що виникає внаслідок неможливості у короткостроковому періоді забезпечити виконання стратегічних цілей і завдань та здійснювати реалізацію практичних дій щодо тактичного управління суб'єктом господарювання.

Тактичне планування – це планування, що забезпечує виконання стратегічного плану. Тактичне планування належить до середньострокового і здійснюється терміном до п'яти років, на практиці – частіше на 1–2 роки.

Тактичне управління банківськими ризиками – це управління, спрямоване на реалізацію стратегії регулювання банківськими ризиками за допомогою відповідних методів та процедур (у межах періоду 1–3 роки).

Тематична перевірка – вид перевірки діяльності об'єкта нагляду уповноваженими особами Нацкомфінпослуг з окремого (окремих) питання (питань) діяльності об'єкта нагляду у сфері надання фінансових послуг.

Технічне банкрутство – це стан неплатоспроможності установи, спричинений простроченням її дебіторської заборгованості та перевищенням дебіторської заборгованості над кредиторською. За умови ефективного антикризового управління шляхом санації технічне банкрутство не призводить до юридичного банкрутства.

Тимчасова адміністрація (provisional administration) – процедура, що застосовується Національним банком до банків при здійсненні банківського нагляду за особливих обставин, передбачених законодавством.

Тимчасовий адміністратор – фізична або юридична особа, що призначається Національним банком для здійснення тимчасової адміністрації.

Трансформаційна криза – це тривалий перехідний стан розвитку фінансової корпорації, що характеризується кардинальними змінами організації її життєдіяльності і передбачає пристосування до нестійкого зовнішнього середовища шляхом зміни організаційно-правової форми та реорганізації.

Третій рівень системи пенсійного забезпечення – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат.

У

Умисне банкрутство – це умисне створення (чи збільшення) керівником чи власником підприємства його неплатоспроможності, нанесення ним економічного збитку установі в особистих інтересах чи в інтересах інших осіб, свідомо некомпетентне антикризове управління; умисне з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або в інтересах третіх осіб вчинення власником або службовою особою суб'єкта господарської діяльності дій, що призвели до стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарської діяльності.

Управління банкрутством – це діяльність органів державної влади або за їх дорученням інших осіб, сукупність важелів, за допомогою яких здійснюється вплив на суб'єкт господарювання, що є неспроможним або банкрутом.

Управління фінансовою стійкістю банків – це діяльність, що передбачає аналіз і моніторинг фінансового стану, визначення бажаного стану, управління фінансовими ресурсами та вибір і реалізацію ефективних управлінських рішень, які сприяли б забезпеченню фінансової стійкості.

Управління рентабельністю банку – це досягнення ним цільового рівня прибутку і рентабельності та ґрунтується на таких положеннях: зростання прибутку забезпечує достатність капіталу, підвищує дивідендну віддачу, підвищує курс акцій на фондовому ринку, сприяє поповненню резервних фондів, дозволяє покривати збитки від кредитних операцій; політика банку щодо отримання надприбутків призводить до зростання рівня ризикованості.

Управління платоспроможністю – це виконання зобов'язань перед бюджетом та персоналом; забезпечення платежів за дорученням клієнтів; повернення кредиторам (вкладникам) коштів як із настанням терміну погашення, так і достроково; виконання зобов'язань, що можуть виникнути з непередбачуваних обставин у майбутні періоди.

Управління ризиками – це процес, спрямований на виявлення (ідентифікацію), вимірювання (оцінювання), контроль та

моніторинг ризикових позицій банку, а також урахування взаємозв'язків між різними видами ризиків.

Ф

Фіктивне банкрутство – завідомо неправдива офіційна заява громадянина – засновника або власника суб'єкта господарської діяльності, а також службової особи суб'єкта господарської діяльності та громадянина – суб'єкта підприємницької діяльності про фінансову неспроможність виконання вимог з боку кредиторів і зобов'язань перед бюджетом.

Фінансова безпека банківського сектору – такий його стан, який характеризується оптимальним рівнем залучення і розміщення ресурсів при мінімізації загроз та негативних явищ і характеризує здатність банків до саморозвитку, підвищення ефективності та конкурентоспроможності.

Фінансова безпека банку – це стан банківської установи, що характеризується збалансованістю і стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, його здатністю досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку.

Фінансова безпека страхової організації – це стан організації, за якого забезпечується здатність виконувати взяті зобов'язання за договорами страхування за умови дії несприятливих чинників, а також зміни в економічній кон'юнктурі.

Фінансова криза – це криза, яка виникає на фінансовому ринку та у фінансовій системі, що загрожує порушенню їх цілісному функціонуванню, та характеризується різким погіршенням фінансового стану переважної більшості суб'єктів господарювання.

Фінансова криза страхового ринку – характеризується критичним падінням обсягів надання страхових послуг, невиконанням зобов'язань перед страхувальниками, масовою збитковістю та банкрутством страхових компаній.

Фінансова криза у страховій компанії – це стан, за якого відбувається розбалансування життєдіяльності СК, не забезпечується платоспроможність антимонопольного регулювання.

Фінансова криза фінансової корпорації – періодично повторюваний та частково керований процес, який характеризується відхиленнями економічних показників діяльності від нормативних значень понад допустимі межі, втратою адаптивності системи управління до змін нестійкого зовнішнього середовища.

Фінансова послуга – це операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Фінансова стабільність – це стан фінансової системи, що забезпечує виконання нею основних функцій та протистояння кризовим процесам.

Фінансова стійкість банку (financial resilience of a bank) – це фінансовий стан банку, який характеризується рентабельною діяльністю, збалансованістю фінансових потоків та достатністю ресурсів для підтримки платоспроможності й ліквідності.

Фінансова стійкість страхової компанії – це комплекс дій (фінансового, інвестиційного та організаційного характеру), направлених на постійну підтримку балансу між витратами і зобов'язаннями страховика та фінансовими ресурсами, необхідними для їх покриття або виконання, в результаті чого досягається ефективний розвиток страхової компанії, незважаючи на зміну зовнішніх та внутрішніх факторів функціонування економіки.

Фінансова стратегія – це формування системи довгострокових цілей та шляхів їх досягнення, що передбачає вирішення завдань, передбачених загальною стратегією фінансових корпорацій.

Фінансова установа – це юридична особа, яка, відповідно до закону, надає фінансові послуги та внесена до реєстру, що ведеться національним регулятором.

Фінансове оздоровлення банку – це система заходів, спрямованих на покращення фінансового стану банку, структури активів, дохідності та рентабельності, достатності капіталу, а також на усунення порушень, що призвели до скрутного фінансового стану.

Фінансові корпорації – це корпорації, які спеціалізуються на фінансових послугах чи допоміжній фінансовій діяльності: Національний банк України, інші депозитні корпорації (банки, що створені і діють на території України), інші фінансові корпорації (страхові компанії, пенсійні фонди, інвестиційні фонди, кредитні установи, фінансові компанії тощо).

Фінансові ризики розвитку страхового ринку – це ризики, що включають, зокрема, незадовільний фінансовий стан значної частини страховиків, низький рівень якості активів, залежність інвестиційних доходів від депозитної політики банківської системи.

Фінансовий аналіз – це багатоцільовий інструмент, спрямований на виявлення недоліків у діяльності установи, потенційно небезпечних з точки зору можливості настання банкрутства.

Функціональна стратегія – це стратегія для кожного функціонального напряму певної сфери діяльності: фінансова стратегія, виробнича стратегія, маркетингова стратегія тощо.

Функція системи внутрішнього контролю – захисна функція, покликана забезпечити такий порядок проведення банківських операцій і надання послуг, який сприяє досягненню поставлених цілей у разі дотримання вимог законодавства, нормативних актів центрального банку, а також внутрішніх процедур, стандартів і правил, установлених у банку.

Ч

Чиста вартість активів недержавного пенсійного фонду – різниця між вартістю активів на день проведення підрахунку та загальною сумою зобов'язань ПФ, що підлягають виконанню на день проведення підрахунку ПФ.

Чиста вартість одиниці пенсійних активів – розрахункова вартість одиниці пенсійних активів, що визначається шляхом ділення чистої вартості активів на загальну кількість одиниць пенсійних активів на день підрахунку.

Ю

Юридичний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через порушення або недотримання банком вимог законів, нормативно-правових актів, угод, прийнятої практики або етичних норм, а також через можливість двозначного їх тлумачення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афанасьєва О. Б. Антикризове управління банківською діяльністю в Україні / автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.е.н. УАБС / О. Б. Афанасьєва. – 2012. – 21 с.

2. Бабець І. Г. Інтегральна оцінка безпеки страхового ринку України / І. Г. Бабець, О. Й. Жабинець // Бізнес Інформ. – 2015. – № 2. – С. 223–228. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_2_38

3. Банківський нагляд: методи проведення та заходи впливу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukr.vipreshebnik.ru/groshi-ta-kredit/364-bankivskij-naglyad-metodi-provedennya-ta-zakhodi-vplivu.html

4. Банківський нагляд [Текст] : підручник / О. В. Васюренко, О. М. Сидоренко. – К. : Знання, 2011. – 502 с.

5. Барановський О. Антикризові заходи урядів і центральних банків зарубіжних країн / О. Барановський // Вісник НБУ. – 2009. – № 4. – С. 8–12.

6. Барановський О. І. Сутність і різновиди фінансових криз / О. І. Барановський // Фінанси України. – 2009. – № 5. – С. 3–20; № 6. – С. 3–14; № 8. – С. 19–32.

7. Белінська Я. В. Фінансова стабільність: підходи до визначення й забезпечення / Я. В. Белінська, В. П. Биховченко // Стратегічні пріоритети. – 2010. – № 4 (17). – С. 57–67.

8. Береславська О. І. Перспективи імплементації рекомендацій Базельського комітету в практичну діяльність банків України // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Економіка. – 2013. – С. 262–266.

9. Богріновцева Л. М. Розвиток інноваційної діяльності страхових компаній в Україні / Л. М. Богріновцева, О. В. Воронченко // Теоретична та практична концептуалізація розвитку фінансово-кредитних механізмів в умовах нової соціально-економічної реальності : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 27–31 березня 2017 р. / Університет ДФС України, Навчально-науковий інститут фінансів, банківської

справи, Науково-дослідний інститут фіскальної політики. – Ірпінь : Видавництво Університету ДФС України, 2017. – С. 224–229.

10. Бойко А. О. Теоретичні основи та практичний досвід забезпечення фінансової стійкості страхової компанії [Електронний ресурс] / А. О. Бойко // Економічні науки. – 2010. – № 7. – Режим доступу :
www.nbuv.gov. Ua/portal/soc_gum/en_oif/2010_7_4/4.pdf

11. Варналій З. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення : монографія / З. С. Варналій, Д. Д. Буркальцева, О. С. Саєнко. – К., 2011. – 299 с.

12. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О. С. Власюк ; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К., 2008. – 48 с.

13. Воронкова О. М. Ефективність фінансового моніторингу в системі державного фінансового контролю [Електронний ресурс] / О. М. Воронкова // Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України: електронне наукове видання / Університет державної фіскальної служби України; гол. ред.: М. О. Кужелєв. – 2017. – № 1. – С. 54–68. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Znpnudps/index.html

14. Гавриляк Т. С. Оптимізація джерел та механізмів формування інвестиційних ресурсів страховиків / Т. С. Гавриляк // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 4. – С. 67–70.

15. Гарантії дохідності в капіталізованих пенсійних системах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://securities.org.ua/
securities_journal/review.php?num=15&pub=156.

16. Геєць В. М. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.

17. Глосарій банківської термінології [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123133

18. Гриняев, С. Н. Методы прогнозирования сроков наступления финансово-экономических кризисов : аналит. докл.

[Електронний ресурс] / С. Н. Гриняев, А. Н. Фомин, С. А. Крюкова, Г. А. Макаренко. – М., 2010. – Режим доступу : http://csef.ru/media/articles/917/917.pdf

19. Гриценко О. І. Забезпечення фінансової безпеки діяльності кредитних спілок [Електронний ресурс] / О. І. Гриценко. – Режим доступу : http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/704/1/gritsenko7.pdf

20. Демографічні та фінансові передумови пенсійної реформи в Україні: ПРОГНОЗ-2050 [Електронний ресурс] / Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки. – Режим доступу : http://brc.undp.org.ua/ua/press/news.

21. Дзюблюк О. В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи : [монографія] / О. В. Дзюблюк, Р. В. Михайлюк. – Тернопіль: ТНЕУ, 2009. – 316 с.

22. Довгань Ж. Фінансова стійкість банківських установ у період економічної кризи / Ж. Довгань // Вісник НБУ. – 2009. – № 3. – С. 20–26.

23. Довго, дорого, неефективно: процедура банкрутства у сучасних реаліях [Електронний ресурс] // Офіс ефективного регулювання (Better Regulation Delivery Office). – Режим доступу : http://brdo.com.ua/press-room/protsedura-bankrutstva-v-ukrayini/attachment/protsedura- bankrutstva-u-suchasnyh-realiyah-ukrai-ny_3-1/

24. Еволюція регулювання фінансового сектору: від Базеля І до Базеля ІІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ufin.com.ua/analit_mat/gkr/193.htm

25. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. – Т. 1 : Теорія державного управління / наук. – ред. колегія : В. М. Князєв (співголова), І. В. Розпутенко (співголова) та ін. – 2011. – 748 с.

26. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : монографія / М. М. Єрмошенко. – К. : КНТЕУ, 2001. – 309 с.

27. Звіт про фінансову стабільність. Червень 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=32236491

28. Златіна Н. Діяльність міжнародних організацій у сфері банківського нагляду та їх вплив на правове регулювання банківського нагляду в Україні та інших країнах Європи / Н. Златіна // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 86. – С. 90–93.

29. Індикатори фінансової стійкості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44575

30. Інформація щодо очікуваних змін чисельності пенсіонерів у довгостроковій перспективі [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. – Режим доступу : http://www/mlsp.gov.ua.

31. Іртищева І. Обґрунтування концепції стратегічної програми в антикризовому управлінні / І. Іртищева, С. Мінакова // Економіст. – 2014. – № 11. – С. 38–40.

32. Капітал і коефіцієнт Кука [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://stud.com.ua/58518/menedzhment/kapital_koefitsiyent_kuka

33. Класифікація видів економічної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://evrovektor.com/kved/2010/

34. Класифікації інституційних секторів економіки України (КІСЕ): Наказ Державної служби статистики України : від 03.12.2014 № 378 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://document.ua/pro-zatverdzhennja-klasifikaciyi-instituciinih-sektoriv-ekon-doc213682.html

35. Коваленко Ю. М. Інституціалізація фінансового сектору економіки [Текст] : монографія / Ю. М. Коваленко. – Ірпінь : НУДПСУ, 2013. – 608 с.

36. Ковальчук Т. Т. Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика : наукове видання / Т. Т. Ковальчук. – К. : Знання, 2004. – 638 с.

37. Ковальчук Т. Т. Макроекономічні ризики : класифікаційні ознаки, способи виміру, шляхи мінімізації : [монографія] / Т. Т. Ковальчук. – К.: 2012. – 301 с.

38. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року : Постанова Правління Національного банку України : від 18.06.2015 № 391; Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку : від 30.06.2015 № 931; Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : від 11.06.2015 № 1367 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15

39. Корнєєв В. В. Управління кредитними ризиками комерційних банків в умовах фінансової кризи / В. В. Корнєєв, С. В. Пасько // Наука й економіка. – 2011. – № 1 (21). – С. 38–43.

40. Кострач Л. М. Загрози фінансовій безпеці страховика на вітчизняному фінансовому ринку / Л. М. Кострач, Л. О. Жалдак // Фінансова безпека в системі забезпечення національних економічних інтересів: проблеми і перспективи : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, 21–22 травня 2015 р. – Полтава: ПолтНТУ, 2015. – С. 174–177.

41. Кострач Л. М. Тенденції розвитку страхових компаній в Україні / Л. М. Кострач, Л. О. Рудь [Електронний ресурс] // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України: електронне наукове видання. – Ірпінь : Національний університет державної податкової служби України. – 2015. – № 2. – С. 135–154.

42. Коцовська Р. Р. Основні напрями реформування української системи кредитної кооперації / Р. Р. Коцовська // Вісник університету банківської справи НБУ. – 2014. – № 2 (20). – С. 187–190.

43. Кужелєв М. О. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. / М. О. Кужелєв, Р. А. Герасименко, М. О. Лисенко / Донецький національний університет. – Донецьк : ТОВ»Східний видав. дім», 2013. – 292 с.

44. Кужелєв М. О. Формування механізму забезпечення фінансової безпеки корпорації / М. О. Кужелєв // Проблемы

повышения эффективности функционирования предприятий различных форм собственности. – 2010. – Вип. 3. – С. 83–91.

45. Кузык Б. Н. Прогнозирование и стратегическое планирование социально-экономического развития : учебное пособие / Б. Н. Кузык, В. И. Кушлин, Ю. В. Яковец. – М. : Экономика, 2006. – 427 с.

46. Линдюк О. А. Гендерні підходи у сфері пенсійного забезпечення державних службовців [Електронний ресурс] / О. А. Линдюк. – Режим доступу : http://academy.gov.ua/ej/ej19/PDF/16.pdf

47. Ліквідність банківської системи України : Науково-аналітичні матеріали. Вип. 12 / В. І.Міщенко, А. В. Сомик. – К. : Центр наукових досліджень Національного банку України, 2008. – 180 с.

48. Лук'янов В.С. Сучасні фінансові ринки : [монографія] / В. С. Лук'янов. – К. : 2013. – 479 с.

49. Методика розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні : Рішення Правління Національного банку України : від 13 жовтня 2016 року № 336. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36993

50. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» : Постанова Правління Національного банку України : від 15.03.2004 № 104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lawua.info/bdata1/ukr1473/index.htm

51. Методичні рекомендації щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України : Постанова Правління Національного банку України : від 28.03.2007 № 98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45211

52. Методичні рекомендації щодо взаємодії між інспекторами з банківського нагляду Національного банку України та зовнішніми аудиторами банків : Постанова Правління Національного банку України : від 29.04.2004 № 191 [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36987

53. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства : Наказ Міністерства економіки України : від 19 січня 2006 р. № 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=111503bd-ca7f-4dee-b07c-c66c2aa28e03&title=MetodichniRekomendatsiiSchodoViiavlenniaOznakNeplatospromozhnostiPidpriiemstvaTaOznakDiiZPrikhovuvanniaBankrutstvaFiktivnogoBankrutstvaChiDovedenniaDoBankrutstva-1

54. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України : від 29.10.2013 № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii&pageNumber=3

55. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України : Постанова Правління Національного банку України : від 02.08.2004 № 361 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36985

56. Міщенко В. І. Банківський нагляд : підручник / В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. – К.: Центр наукових досліджень НБУ, Ун-т банківської справи НБУ, 2011. – 498 с.

57. Мунтіян В. І. Економічна безпека України : монографія / В. І. Мунтіян. – К.: Вид-во КВІЦ, 1999. – 464 с.

58. Нагайчук Н. Г. Інвестиційний потенціал страхового ринку України / Н. Г. Нагайчук // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць. – 2014. – Випуск 38. – С. 205–212.

59. Науменкова С. В. Розвиток конкуренції та стабілізація банківської системи України / С. В. Науменкова // Социальная экономика. – 2010. – № 1. – С. 266–274.

60. Нова траєкторія розвитку національної економіки: мікро-, макро- та прикладні аспекти : монографія / за ред. О. В. Покатаєвої, М. В. Болдуєва, Г. Ю. Кучерової. – Запоріжжя : КПУ, 2017. – 452, [428–447] с.

61. Олешко А. А. Активізація регуляторного потенціалу фінансового ринку України / А. А. Олешко // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2015. – № 2. – С. 164–181.

62. Олешко А. А. Актуальні напрями подолання банківської кризи в Україні [Електронний ресурс] / А. А. Олешко, К. П. Побоча // Моделювання та інформатизація соціально-економічного розвитку України. – 2017. – Вип. 1. – С. 70–78. – Режим доступу : http://dndiime.org/wp-content/uploads/2016/12/MODELING_AND_INFORMATIZATION_3.pdf

63. Олешко А. А. Антикризове регулювання національної економіки: теорія і практика: [монографія] / А. А. Олешко ; Національний університет ДПС України. – Ірпінь : Видавництво НУДПСУ, 2012. – 350 с.

64. Олешко А. А. Антикризове регулювання економіки в умовах довгохвильової депресії Кондратьєвського циклу / А. А. Олешко // Проблеми науки. – 2012. – № 8. – С. 35–39.

65. Олешко А. А. Антикризові програми і плани національних господарств: особливості реалізації та перші результати / А. А. Олешко // Економіка та держава. – 2010. – № 1. – С. 23–29.

66. Олешко А. А. Взаємозв'язок циклів і криз різної етимології у динаміці розвитку соціально-економічних систем / А. А. Олешко // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – Т. 1. – 2010. – № 1 (3). – С. 241–247.

67. Олешко А. А. Генезис антикризового регулювання економіки України [Електронний ресурс] / А. А. Олешко // Ефективна економіка. – 2012. – № 7. – Режим доступу : www.economy.nayka.com.ua

68. Олешко А. А. Економічні ризики нарощування зовнішнього боргу України / А. А. Олешко // Фінансова безпека та економічне зростання: домогосподарство, підприємство, регіон, держава: Міжнар. наук.-практ. конф., 6–7 жовтня 2010 р. : зб. тез доп. – Полтава, 2011. – 388, [99–101] с.

69. Олешко А. А. Ендогенізація інвестиційного розвитку в контексті забезпечення економічної безпеки України /

А. А. Олешко // Актуальні проблеми економіки. – 2017. – № 2. – С. 52–58.

70. Олешко А. А. Інноваційні чинники макроекономічної динаміки / А. А. Олешко // Проблеми науки. – 2012. – № 4. – С. 16–21.

71. Олешко А. А. Концептуальні засади антикризового регулювання національної економіки / А. Олешко // Економіка та держава. – 2012. – № 9. – С. 4–7.

72. Олешко А. А. Напрями удосконалення державного регулювання фінансового сектору економіки / Л. М. Гаєвська, А. А. Олешко // Особливості функціонування національних фінансових систем в умовах поглиблення глобалізаційних процесів: ІІІ Міжнар. наук.-практ. конф., 17–21 лютого 2010 р.: тези доп.: у 2 ч. – Ч. 1. – Ірпінь: Нац. ун-т ДПС України, 2010. – С. 127–130.

73. Олешко А. А. Психологічні чинники фінансових криз / А. А. Олешко // Науковий вісник Національного університету ДПС України. – 2009. – № 4 (47). – С. 47–52.

74. Олешко А. А. Трансформація державної політики фінансової безпеки України / А. А. Олешко // Зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. «Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України», 29–30 жовтня 2016 р. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2016. – 284, [82–84] с.

75. Олешко А. А. Чинники циклічності розвитку національної економіки / А. Олешко // Науковий вісник Національного університету ДПС України. – 2012. – № 2 (57). – С. 21–28.

76. Олешко А. А. Сучасна управлінська парадигма в умовах глобальної нестабільності / А. А. Олешко // Науковий вісник України (економіка, право). –2015. – Вип. № 2 (69). – С. 78–84.

77. Олешко А. А. Фінансові кризи в умовах глобалізації економіки: теоретичний аспект / А. А. Олешко // Бюджетно-податкові чинники активізації розвитку фінансових ринків та фінансового посередництва: міжнар. наук.-практ. конф., 27–28 бер. 2008 р.: тези доп. – Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2008. – С. 280–281.

78. Організація забезпечення фінансового моніторингу [Назва з екрана] / Національний банк України [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=39943&cat_id=39942

79. Основні показники діяльності банків України. Аналітичні матеріали сайту НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: : http://www.bank.gov.ua

80. Павловська О. В. Фінансова стійкість страхової компанії та критерії її забезпечення [Електронний ресурс] / О. В. Павловська, В. О. Філімонова // Ефективна економіка. – № 6. – 2015. – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4130

81. Підсумки діяльності кредитних установ за 2016 рік [Електронний ресурс] / Національна комісія, що здійснює державне регулювання на ринку фінансових послуг. – Режим доступу : https://nfp.gov.ua/files/ks_2016.pdf

82. Підсумки діяльності страхових компаній за 2016 рік [Електронний ресурс] / Національна комісія, що здійснює державне регулювання на ринку фінансових послуг. – Режим доступу : https://nfp.gov.ua/files/sk_%202016.pdf

83. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 30.06.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://nfp.gov.ua/files/DepFinMon/NPF_III_kv%202016.pdf

84. Побоча К. П. Менеджмент кредитного портфеля українського банку: проблеми та шляхи удосконалення в посткризовий період / К. П. Побоча // Економічний дисбаланс країни: проблеми та шляхи вирішення: зб. тез доп. XI Міжнар. наук.-практ. конф. (22–23 червня 2012 р.): у 2-х ч. – Ч. І. – Львів : Львівська економічна фундація, 2012. – С. 53–55.

85. Побоча К. П. Потенціал інвестиційної діяльності страхових компаній на фінансовому ринку України / К. П. Побоча, Г. М. Воробей // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2017. – Випуск 25, Частина 2. – С. 116–119.

86. Побоча К. П. Проблеми та перспективи запровадження Базеля ІІІ / К. П. Побоча // Економіка і управління: актуальні проблеми та тенденції розвитку: зб. тез доп. X Міжнар. наук.-практ. конф. (18–19 травня 2012 р.): у 3-х ч. – Ч. ІІ. – Львів : Львівська економічна фундація, 2012. – С. 21–22.

87. Побоча К. П. Проблемні аспекти управління кредитним портфелем банку в системі антикризового регулювання / К. П. Побоча // Економіка менеджмент: перспективи розвитку: зб. тез доп. ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (22–24 червня 2012 р.) – Суми : СумДУ, 2012. – С. 112–113.

88. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17

89. Показатели финансовой устойчивости. Руководство по составлению [Электронный ресурс]. – Вашингтон : Международный Валютный Фонд, 2007. – 324 с. – Режим доступу: http://www.imf.org/external/pubs/ft/fsi/guide/2006/pdf/rus/guide.pdf

90. Положення про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS : Постанова Правління Національного банку України : від 08.05.2002 № 171 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uazakon.com/document/spart13/inx13565.htm

91. Порядок визначення та затвердження рейтингової оцінки банку за рейтинговою системою CAMELSO // Рішення Правління Національного банку України : від 01.11.2016 № 393-рш [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123651

92. Принципи ефективного управління ліквідністю у банківських установах: Базельський Комітет з питань Банківського нагляду. Базель. – Лютий 2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36992

93. Принципи управління ризиком процентної ставки: Базельський Комітет з питань Банківського нагляду. Базель. – Вересень 1997 року [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36993

94. Про банки і банківську діяльність: Закон України : від 07.12.2000 із змінами і доповненнями, внесеними : від 23.03.2017

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/2121-14

95. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України : від 14.05.1992 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 23.03.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2343-12

96. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України : від 23 березня 2000 року № 1602-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1602-14

97. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні : Закон України : від 30.10.1996 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 23.03.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80/page

98. Про державний реєстр фінансових установ: Положення Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nfp.gov.ua/content/derzhavniy-reestr.html

99. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України : від 14.10.2014 із змінами і доповненнями, внесеними : від 21.12.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1702-18/page

100. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон Верховної Ради України : від 11.09.2003 № 1160-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1160-15

101. Про затвердження Вимог до організації і функціонування системи управління ризиками у страховика : Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : від 04.02.2014 № 295 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0344-14

102. Про затвердження Ліцензійних умов провадження страхової діяльності : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України : від 28 серпня 2003 року № 40 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG8126.html

103. Про затвердження Методики формування резервів із страхування життя : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України : від 27.01.2004 № 24 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.zakon-i-normativ.info/component/lica/?base=1&menu=296680&p=0&type=1&u=1&view=text

104. Про затвердження напрямів інвестування галузей економіки за рахунок коштів страхових резервів : Постанова Кабінету Міністрів України : від 17.08.2002 № 1211 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/norm_akt/source-%D0%9A%D0%9C%D0%A3/type-%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0/1211-2002-%D0%BF-17.08.2002.htm

105. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України : від 07.02.2013 № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE22868.html

106. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями : Постанова Правління НБУ : від 30.06.2016 № 351 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16

107. Про затвердження Положення про обов'язкові критерії та нормативи достатності, диверсифікованості та якості активів, якими представлені страхові резерви з видів страхування, інших, ніж страхування життя : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України : від 8 жовтня 2009 року № 741 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE17115.html

108. Про затвердження Положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників : Постанова НБУ: від 27.06.2008 № 189 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0845-08

109. Про затвердження Положення про порядок ідентифікації та визнання банківських груп: Постанова НБУ : від 09.04.2012 № 134 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=113304

110. Про затвердження Положення про фінансові нормативи діяльності та критерії якості системи управління кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг : від 16.01.2004 №7 із змінами і доповненнями : від 26.04.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0148-04

111. Про затвердження Правил формування, обліку та розміщення страхових резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України : від 17 грудня 2004 року № 3104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nfp.gov.ua/files/docs/doc-strax/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%BF.%20%D0%

112. Про затвердження Типової форми плану санації боржника у справі про банкрутство, Типової форми мирової угоди у справі про банкрутство та вимог щодо їх розроблення : Наказ Міністерства юстиції України : від 19.06.2013 № 1223/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1064-13

113. Про здійснення банками фінансового моніторингу: Постанова Правління Національного банку України : від 14.05.2003 № 189 [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19007238

114. Про кредитні спілки : Закон України : від 20.12.2001 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 23.12.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2908-14/page2

115. Про Національний банк України : Закон України : від 20.05.1999 зі змінами і доповненнями, внесеними від 06.12.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/679-14

116. Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку : Указ Президента України : від 23.11.2011 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 03.04.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1063/2011

117. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : Указ Президента України : від 23.11.2011 № 1070/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1070/2011/page

118. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України : від 09.07.2003 із змінами і доповненнями, внесеними : від 05.06.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1057-15/page

119. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України : від 26.01.1993 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 23.12.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/2939-12

120. Про основи національної безпеки України : Закон України : від 19.06.2003 № 964-IV (ост. ред. : від 01.01.2015, підстава 35–19) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua//laws/show/964-15

121. Про порядок регулювання діяльності банків в Україні : Постанова НБУ : від 28.08.01 № 368 зі змінами і доповн. : від 20.12.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua

122. Про Раду з фінансової стабільності : Указ Президента України : від 24.03.2015 № 170/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/170/2015

123. Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України : Постанова Національного банку України :

від 30.04.2009 № 259 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0410-09

124. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України : від 23.02.2012 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 15.11.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/4452-17

125. Про страхування : Закон України : від 07.03.1996 із змінами і доповненнями, внесеними : від 20.12.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/85/96-%D0%B2%D1%80

126. Про стратегію національної безпеки України : Указ Президента України : від 26.05.2015 № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015

127. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» // затверджена Указом Президента України : від 12 січня 2015 року № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015

128. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері : Розпорядження Кабінету Міністрів України : від 15.08.2012 № 569-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://document.ua/pro-shvalennja-koncepciyi-zabezpechennja-nacionalnoyi-bezpek-doc109058.html

129. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України : від 12.07.2001 зі змінами і доповненнями, внесеними : від 20.12.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/2664-14

130. Про фінансову реструктуризацію : Закон України : від 14.06.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1414-19/page2

131. Регулятивний потенціал фінансового ринку в умовах глобальних викликів : [монографія] / за заг. ред. д.е.н., професора С. В. Онишко. – Ірпінь : Видавництво Національного університету ДПС України, 2016. – 452 с.

132. Розвиток фінансового сектору України в умовах формування нової фінансової архітектури // С. В. Науменкова, С. В. Міщенко. – К. : УБС, ЦНДНБУ, 2009. – 384 с.

133. Результати діагностики банків станом на 26.04.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=43903211&cat_id=43915442

134. Рекуненко І. І. Особливості інвестиційної діяльності страхових компаній / І. І. Рекуненко, С. В. Чорна // Економіка і суспільство. – 2017. – Випуск № 8. – С. 666–672.

135. Розвиток фінансового сектору України в умовах формування нової фінансової архітектури // С. В. Науменкова, С. В. Міщенко. – К. : УБС, ЦНДНБУ, 2009. – 384 с.

136. Стельмах В. С. Ліквідність банку: окремі аспекти управління та світовий досвід регулювання та нагляду : науково-методичні матеріали / В. С. Стельмах, В. І. Міщенко. – К. : НБУ. ЦНД, 2008. – 286 с.

137. Стратегія реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015–2020 роки : Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : від 19.03.2015 № 499 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nfp.gov.ua/files/sektor/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%202015-2020.pdf

138. Стратегія розвитку банківської системи 2016–2020 : «Синергія розвитку банків та індустріалізації економіки» [Електронний ресурс] // Відкритий громадський проект для широкого експертного обговорення. – Режим доступу : https://ru.scribd.com/doc/309476989/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97-%D0%A1%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B8-2016-2020

139. Сухоруков А. І. Проблеми фінансової безпеки України : монографія / А. І. Сухоруков ; передмова акад. НАН України С. І. Пирожкова. – К. : НІПМБ, 2004. – 117 с.

140. Тимошенко О. В. Економічна безпека національної економіки в умовах глобалізації : монографія / О. В. Тимошенко. – Київ: ТОВ «Наш Формат», 2016. – 384 с.

141. Томпсон А. А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: учебник для вузов / Томпсон А. А., Стрикленд А. Дж. / пер. с англ. под ред. Л. Г. Зайцева, М. И. Соколовой. – М : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.

142. Федина В. В. Гендерні аспекти у сфері пенсійного забезпечення в Україні / В. В. Федина // Глобальні та національні проблеми економіки: електронне наукове фахове видання. – 2017. – Випуск 18. – С. 501–504.

143. Федина В. Особливості пенсійної реформи в Україні на сучасному етапі суспільно-економічного розвитку / В. Федина, О. Рудніцький // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2011. – № 2. – С. 299–307.

144. Федина В. В. Проблемні питання реформування пенсійної системи України / В. В. Федина // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2017. – Випуск 25, Частина 2. – С. 128–131.

145. Федоренко С. М. Інвестиційна діяльність страхових компаній в Україні / С. М. Федоренко // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 9. – С. 21–23.

146. Фомичева Л. П. Антикризисные меры: управление кредитной задолженностью [Електронний ресурс] / Л. Фомичева // Финансовый менеджмент. – 2013 – № 1. – Режим доступу : http://www.finman.ru/annotations/2013/1/

147. Храпкіна В. В. Теоретико-методологічні основи банківського регулювання та нагляду в Україні [Електронний ресурс] / В. В. Храпкіна, В. В. Крутушкіна // Економічний форум. – 2012. – № 2. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua

148. Циганов С. А. Міжнародний досвід удосконалення механізму управління кредитним портфелем банку / С. А. Циганов, К. П. Побоча // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2008. – Вип. 75. – Ч. 2. – С. 40–45.

149. Циганов С. А. Ризик-менеджмент кредитної діяльності банків в умовах інтернаціоналізації фінансових ринків / С. А. Циганов, К. П. Побоча // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2008. – Вип. 76. – Ч. 2. – С. 84–89.

150. Цікановська Н. А. До питання визначення сутності поняття «Фінансова безпека недержавних пенсійних фондів» / Н. А. Цікановська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 1. – С. 59–67.

151. Ціна держави: видатки Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cost.ua/budget/expenditure/pension.

152. Чуб П. Антикризове управління у банківській діяльності // Фінанси, облік і аудит – 2012. – № 20. – С. 203–211.

153. Чуб О. О. Банки в глобальній економіці : монографія / О. О. Чуб; Держ. вищ. навч. закл. КНЕУ ім. Вадима Гетьмана. – К. : КНЕУ, 2009. – 340 с.

154. Шаров О. М. Монетарні та валютні війни як фактор загрози національній економічній безпеці / О. М. Шаров // Стратегічні пріоритети. – № 3. – 2013.

155. Штангрет А. М. Антикризове управління фінансовою безпекою підприємства: теоретичні аспекти [Електронний ресурс] / А. М. Штангрет, М. М. Караїм // Економічний вісник університету. – 2013. – Вип. 20(1). – С. 178–182. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2013_20%281%29__37

156. Юхименко В. М. Ринок страхових послуг: світові тенденції та перспективи розвитку в Україні / В. М. Юхименко // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 3. – С. 44–48.

157. Яковец Ю. В. Циклы. Кризисы. Прогнозы / Ю. В. Яковец. – М. : Наука, 1999. – 448 с.

158. Ященко В. Методи аналізу ймовірності настання банкрутства на підприємстві [Електронний ресурс] / В. Ященко // Науковий блог ВНЗ «Острозька академія». – Режим доступу : http://naub.oa.edu.ua/2015/%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D1%83

159. Basel Committee – Documents concerning Core Principles [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bis.org/list/bcbs/tid_25/index.htm

160. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems – revised version June 2011 [Електронний документ]. – Режим доступу : http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf.

161. Basel III: International framework for liquidity risk measurement, standards and monitoring, BCBS, Dec 2010 [Електронний документ]. – Режим доступу : http://www.bis.org/publ/bcbs165.pdf.

162. Carvajal Ana. The Challenge of Enforcement in Securities Markets: Mission Impossible? / A. Carvajal, J. Elliott // IMF Working Paper. – 2009. – № 168. – 37 p.

163. Cohen D. Fear, Greed and Panic: The Psychology of the Stock Market J. – Wiley & Sons, 2001. – 308 p.

164. Dornbusch R. Public debt management: theory and history / R. Dornbusch, M. Draghi. – Cambridge University Press, 1990 – 354 p.

165. Global Financial Stability Report: Getting the Policy Mix Right. – Washington: IMF, April 6, 2017 http://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2017/03/30/global-financial-stability-report-april-2017

166. Geršl, A. Financial stability indicators: advantages and disadvantages of theiruse in the assessment of financial system stability [Електронний ресурс] / A. Geršl, J. Heřmánek // CNB Financial Stability Report 2006. – Режим доступу : http://ideas.repec.org/h/cnb/ocpubc/fsr06–2.html

167. Hirooka M. Innovation Dynamism and Economic Growth. A Nonlinear Perspective. Cheltenham, UK – Northampton, MA: Edward Elgar, 2006. – 426 p.

168. Oleshko Anna, Investment policy in the context of strengthening the national economic security [Електронний ресурс] // Теоретична та практична концептуалізація розвитку фінансово-кредитних механізмів в умовах в умовах нової соціально-економічної реальності : Матеріали II Міжнар. наук-практ.

інтернет-конф. 27–31 березня 2017 р. – Ірпінь : УДФСУ, 2017. – Режим доступу : http://ndi-fp.asta.edu.ua/thesis/380/

169. Paying Taxes 2016 : The global picture [Електронний ресурс] / Pricewaterhouse Coopers, World Bank Group. – Режим доступу : www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/

170. Kindleberger, Charles P. Manias, Panics, and Crashes: A History of Financial Crises. – Wiley, 2000. – 304 p.

171. Shiller J. Robert. Irrational Exuberance: Revised and Expanded Third Edition. – Princeton University Press, 2015. – 392 p.

172. Shiller J. Robert. How Today's Global Financial Crisis Happened, and What to Do about It. – Princeton University Press, 2008. – 192 p.

173. Soros, George. The Alchemy of Finance. – John Wiley & Sons, 2003. – 391 p.

174. Stern, H. Gary, Feldman J. Ron. Too Big to Fail: The Hazards of Bank Bailouts – Brookings Institution Press, 2004. – 230 p.

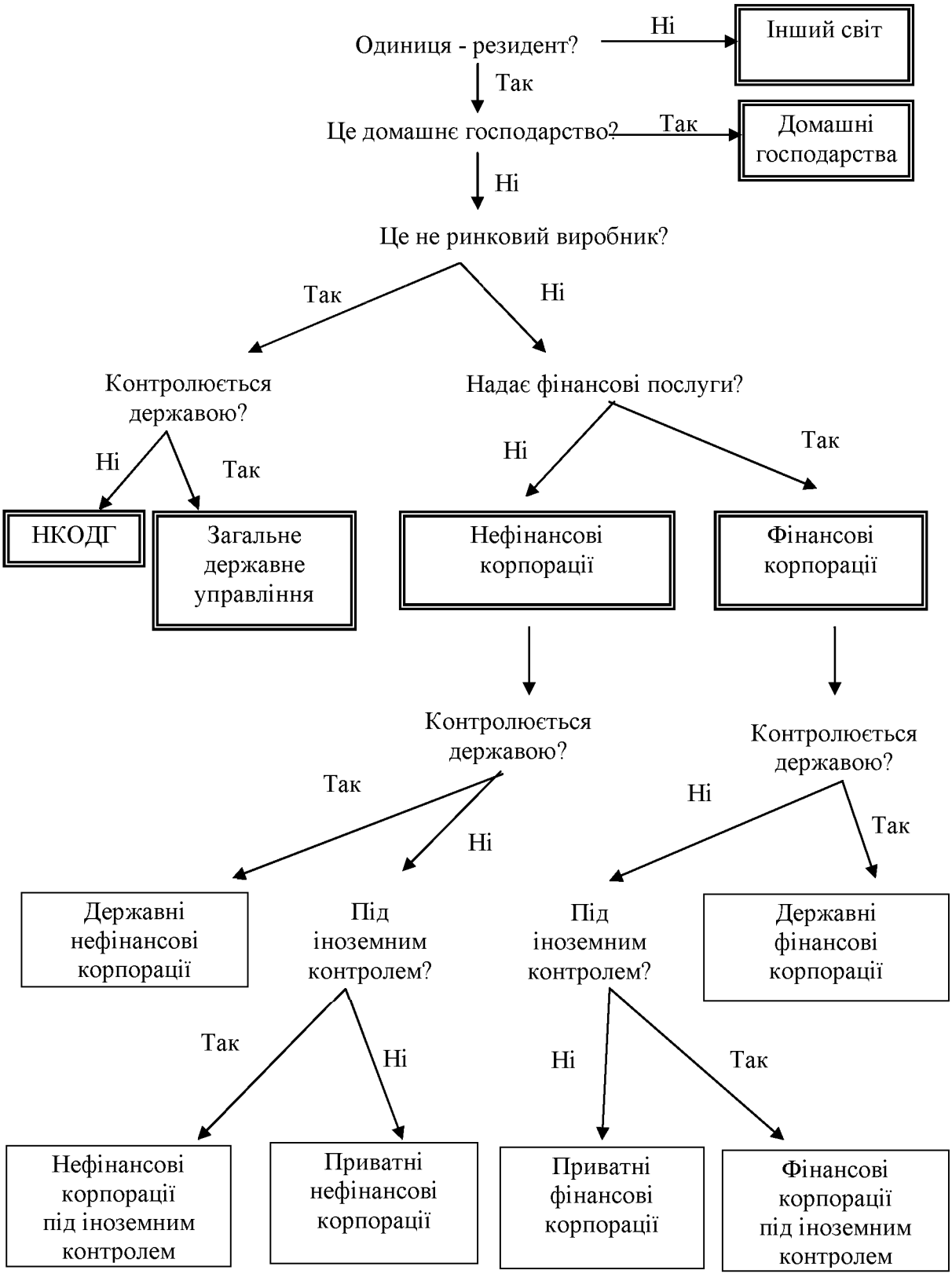
175. Tarullo D. Financial regulation in the wake of the crisis. Speech at the Peterson Institute for International Economics. Washington DC. 8 June 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bic.org/reviev /r090611d.pdf

176. The Financial Crisis and Information Gaps : Progress Report Action Plans and Timetables Progress Report Action Plans and Timetables / Prepared by the IMF Staff and the FSB Secretariat. – 2010. – May. – P. 12.

177. Tucker, P. The debate on financial system resilience: macroprudential instruments deputy governor, fi nancial stability / P. Tucker // Bank of England at Barclays : Annual Lecture. – London, 2009. – 22 October.

Додаток А

Схема віднесення одиниць до відповідного інституційного сектору економіки

Пояснення до схеми:

Сектори економіки окресленні двома лініями.

Якщо залишити осторонь інституційні одиниці-нерезиденти та домашні господарства, то залишаться юридичні особи-резиденти.

Відповіді на три питання є визначальними для класифікації та віднесення інституційних одиниць-резидентів до відповідного сектору.

Питання 1. Чи є одиниця ринковим або неринковим виробником?

Визначається за обсягами продажу продукції за економічно значущими цінами.

Питання 2. Чи контролюється державою неринкове НКО?

Визначальним критерієм є те, що всі неринкові НКО, що є частиною органів державного управління або перебувають під контролем держави, належать до сектору загального державного управління. Інші неринкові НКО складають сектор НКОДГ.

Визначальний критерій – чи є одиниця частиною органів державного управління або контролюється ними.

Питання 3: належить до ринкових одиниць, які всі, включаючи ринкові НКО, належить або до сектору нефінансових корпорацій, або до сектору фінансових корпорацій залежно від того, чи надає корпорація фінансові послуги.

Додаток Б

КЛАСИФІКАЦІЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ (S) (скорочено)

S.1 Економіка в цілому

S.11 Нефінансові корпорації

S.12 Фінансові корпорації

S.121 Національний банк України

S.122 Корпорації, що приймають депозити

S.12201 Державні корпорації, що приймають депозити

S.122011 Державні корпорації, що приймають депозити – ООП

S.122012 Державні корпорації, що приймають депозити – НКО

S.12202 Приватні корпорації, що приймають депозити

S.122021 Приватні корпорації, що приймають депозити – ООП

S.122022 Приватні корпорації, що приймають депозити – НКО

S.12203 Корпорації під іноземним контролем, що приймають депозити

S.122031 Корпорації під іноземним контролем, що приймають депозити – ООП

S.122032 Корпорації під іноземним контролем, що приймають депозити – НКО

S.123 Фонди грошового ринку

S.12301 Державні фонди грошового ринку

S.123011 Державні фонди грошового ринку – ООП

S.123012 Державні фонди грошового ринку – НКО

S.12302 Приватні фонди грошового ринку

S.123021 Приватні фонди грошового ринку – ООП

S.123022 Приватні фонди грошового ринку – НКО

S.12303 Фонди грошового ринку під іноземним контролем

S.123031 Фонди грошового ринку під іноземним контролем – ООП

S.123032 Фонди грошового ринку під іноземним контролем – НКО

S.124 Інвестиційні фонди негрошового ринку

S.12401 Державні інвестиційні фонди негрошового ринку

S.124011 Державні інвестиційні фонди негрошового ринку – ООП

S.124012 Державні інвестиційні фонди негрошового ринку – НКО

S.12402 Приватні інвестиційні фонди негрошового ринку

S.124021 Приватні інвестиційні фонди негрошового ринку – НКО

S.124022 Приватні інвестиційні фонди негрошового ринку – ООП

S.12403 Інвестиційні фонди негрошового ринку під іноземним контролем

S.124031 Інвестиційні фонди негрошового ринку під іноземним контролем – ООП

S.124032 Інвестиційні фонди негрошового ринку під іноземним контролем – НКО

S.125 Інші фінансові посередники, крім страхових корпорацій та пенсійних фондів

S.12501 Інші державні фінансові посередники, крім страхових корпорацій та пенсійних фондів

S.125011 Інші державні фінансові посередники, крім страхових корпорацій та пенсійних фондів, – НКО

S.125012 Інші державні фінансові посередники, крім страхових корпорацій та пенсійних фондів, – ОПП

S.12502 Інші приватні фінансові посередники, крім страхових корпорацій та пенсійних фондів

S.125021 Інші приватні фінансові посередники, крім страхових корпорацій та пенсійних фондів, – НКО

S.125022 Інші приватні фінансові посередники, крім страхових корпорацій та пенсійних фондів, – ООП

S.12503 Інші фінансові посередники під іноземним контролем, крім страхових корпорацій та пенсійних фондів

S.125031 Інші фінансові посередники під іноземним контролем, крім страхових корпорацій та пенсійних фондів, – ООП

S.125032 Інші фінансові посередники під іноземним контролем, крім страхових корпорацій та пенсійних фондів, – НКО

S.126 Допоміжні фінансові корпорації

S.12601 Державні допоміжні фінансові корпорації

S.126011 Державні допоміжні фінансові корпорації – ООП

S.126012 Державні допоміжні фінансові корпорації – НКО

S.12602 Приватні допоміжні фінансові корпорації

S.126021 Приватні допоміжні фінансові корпорації – ООП

S.126022 Приватні допоміжні фінансові корпорації – НКО

S.12603 Допоміжні фінансові корпорації під іноземним контролем

S.126031 Допоміжні фінансові корпорації під іноземним контролем – ООП

S.126032 Допоміжні фінансові корпорації під іноземним контролем – НКО

S.127 Кептивні фінансові корпорації

S.12701 Державні кептивні фінансові корпорації

S.127011 Державні кептивні фінансові корпорації – ООП

S.127012 Державні кептивні фінансові корпорації – НКО

S.12702 Приватні кептивні фінансові корпорації

S.127021 Приватні кептивні фінансові корпорації – ООП

S.127022 Приватні кептивні фінансові корпорації – НКО

S.12703 Кептивні фінансові корпорації під іноземним контролем

S.127031 Кептивні фінансові корпорації під іноземним контролем – ООП

S.127032 Кептивні фінансові корпорації під іноземним контролем – НКО

S.128 Страхові корпорації

S.12801 Державні страхові корпорації

S.128011 Державні страхові корпорації – ООП

S.128012 Державні страхові корпорації – НКО

S.12802 Приватні страхові корпорації

S.128021 Приватні страхові корпорації – ООП

S.128022 Приватні страхові корпорації – НКО

S.12803 Страхові корпорації під іноземним контролем

S.128031 Страхові корпорації під іноземним контролем – ООП

S.128032 Страхові корпорації під іноземним контролем – НКО

S.129 Пенсійні фонди

S.12901 Державні пенсійні фонди

S.129011 Державні пенсійні фонди – ООП

S.129012 Державні пенсійні фонди – НКО

S.12902 Приватні пенсійні фонди

S.129021 Приватні пенсійні фонди – ООП

S.129022 Приватні пенсійні фонди – НКО

S.12903 Пенсійні фонди під іноземним контролем

S.129031 Пенсійні фонди під іноземним контролем – ООП

S.129031 Пенсійні фонди під іноземним контролем – НКО

S.13 Сектор загального державного управління

S.14 Домашні господарства

S.15 Некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства

S.2 Інший світ

Додаток В

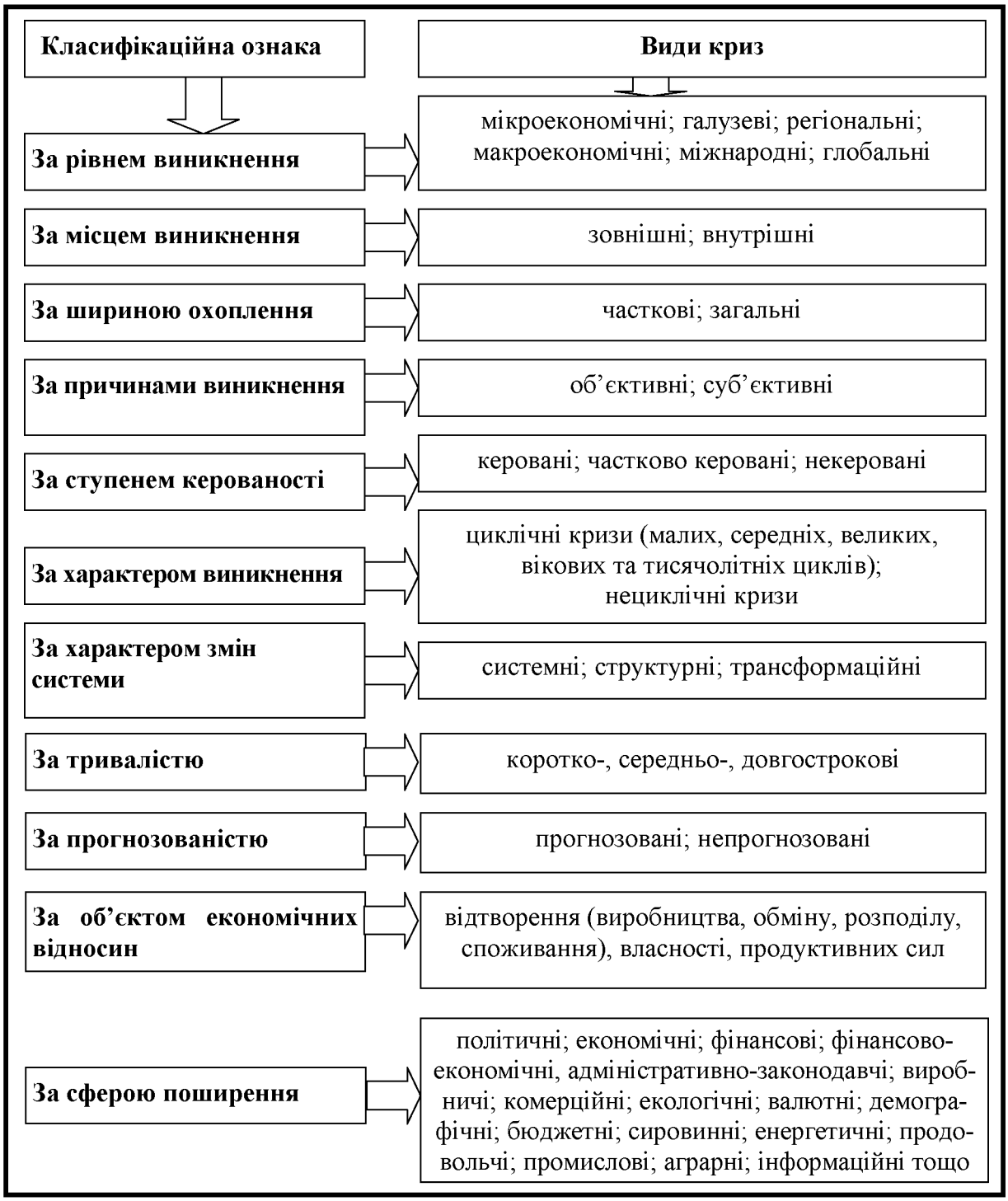
Структура сектору фінансових корпорацій

Підсектори	***Фінансові установи***
1. Національний банк України	
2. Корпорації, що приймають депозити	– комерційні банки; – ощадні банки; – розрахункові банки, що здійснюють операції з перенесення сум з одного рахунку на інший, у тому числі через мережу поштових відділень або електронними засобами; – кредитні спілки; – інші фінансові корпорації, що приймають депозити або випускають близькі аналоги депозитів
3. Фонди грошового ринку	– корпоративні інвестиційні фонди, у тому числі довірчі; – пайові інвестиційні фонди; – інші колективні інвестиційні схеми, акції або паї яких є близькими замінниками депозитів
4. Інвестиційні фонди негрошового ринку	– фонди фінансування будівництва; – фонди операцій з нерухомістю
5. Інші фінансові посередники, крім страхових корпорацій та пенсійних фондів	– фінансові корпорації, які займаються трансформацією активів у цінні папери; – дилери, які займаються цінними паперами та похідними фінансовими активами; – фінансові корпорації, що займаються кредитуванням, включаючи компанії, які несуть відповідальність за фінансовий лізинг і за особисті або комерційні фінанси; – фінансові корпорації, що забезпечують кліринг і врегулювання розрахунків за операціями з цінними паперами та похідними фінансовими інструментами; – спеціалізовані фінансові корпорації, які надають короткострокове фінансування для злиття і поглинань корпорацій, фінансування експорту та імпорту, факторингові послуги, венчурний капітал і капітал для розвитку
6. Допоміжні фінансові корпорації	– страхові брокери, оцінювачі збитків та вимог (незалежні оцінювачі або державні оцінювачі, найняті власником поліса), консультанти з питань страхування та пенсійного забезпечення; – брокери з операцій з позиками та цінними паперами, консультанти з питань інвестування; – корпорації, що розміщують позики, які управляють випуском цінних паперів; – корпорації, основною функцією яких є гарантування шляхом індосаменту векселів або аналогічних інструментів;

	– корпорації, які займаються похідними фінансовими інструментами та інструментами хеджування, такими як свопи, опціони і ф'ючерси (без їхнього випуску); – корпорації, що забезпечують інфраструктуру фінансових ринків; – фондові біржі; – пункти обміну іноземної валюти; – некомерційні організації, що обслуговують фінансові корпорації; – головні офіси фінансових корпорацій, які в основному займаються контролем фінансових корпорацій або груп фінансових корпорацій, але самі не здійснюють операцій фінансових корпорацій
7. Кептивні фінансові корпорації	– кредитні організації, створені фінансово-промисловою групою або приватними особами для обслуговування своїх інтересів, зокрема: – трасти; – холдингові корпорації, які є лише власниками активів (власники контрольного пакета акціонерного капіталу), або групи дочірніх компаній, основною діяльністю яких є володіння групою одиниць без здійснення оперативного управління цими одиницями, надання будь-яких інших послуг підприємствам, що управляють акціонерним капіталом; – одиниці спеціального призначення (ОСП); – корпорації, що надають кредити та позики з коштів, отриманих від спонсора, наприклад, від органу державного управління або некомерційної організації; – ломбарди
8. Страхові корпорації	Страхові корпорації, які надають послуги зі страхування життя, страхування від нещасних випадків, хвороби, пожеж або за будь-якими формами страхування іншим інституційним одиницям чи групам інституційних одиниць, а також послуги з перестрахування іншим страховим корпораціям, у т. ч.: – кептивні страхові корпорації, тобто страхові корпорації, які обслуговують тільки їх власників; – компанії, що надають гарантії зв депозитами; – інші компанії, що надають стандартизовані гарантії, діють як страховики, отримуючи страхові премії, і мають резерви
9. Пенсійні фонди	Пенсійні фонди, крім Пенсійного фонду України, які є юридичними особами і мають статус неприбуткових організацій (непідприємницькі товариства), функціонують та проводять діяльність виключно з метою нагромадження пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснюють пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду

Додаток Г

Класифікація криз у соціально-економічних системах[111]

[111] Олешко А. А. Антикризове регулювання національної економіки: теорія і практика : монографія // Національний університет ДПС України. Ірпінь : Видавництво НУДПСУ, 2012. 350 с.

Додаток Д

Класифікація фінансових криз*

Класифікаційна ознака	*Різновиди*
ступінь поширення	глобальні; міжнародні; регіональні; національні (макроекономічні); місцеві; галузеві; мікроекономічні
країни	у розвинених країнах; у країнах, що розвиваються; у транзитивних країнах
сценарій	імпортовані; спекулятивні; одного із сегментів фінансового ринку, викликані надмірною концентрацією ринкового, кредитного, процентного ризиків, ефектом «доміно»; спричинені падінням експортних цін; обумовлені політичними ризиками
сегментація	грошові; банківські; кредитні; валютні; фондові; бюджетні; платіжні; боргові; інвестиційні; ліквідності; платоспроможності тощо
тривалість	коротко-; середньо-; довгострокові
перебіг	швидкоплинні; затяжні
інтенсивність впливу	уповільнені; інтенсивні; реактивні
повторюваність	разові; перманентні
кумулятивність	одиночні; подвійні
зумовленість	екзогенні; ендогенні
ступінь охоплення фінансових інститутів	локальні; системні
стан	наявні; потенційні; очікувані; неочікувані; непередбачувані; неминучі
форма прояву	внутрішні; зовнішні
одночасність проходження	одиничні; «кризи-близнюки»
первинність	первинні; чергові
реальність	дійсні; уявні
можливість виявлення	явні; латентні
характер	циклічні; структурні; модифіковані; комбіновані; перехідні
етапи	кризи, що зароджуються; кризи, що насуваються; кризи, що розвиваються; згасаючі
імовірність	малоймовірні; високоймовірні
можливість діагностування і прогнозування	діагностовані; недіагностовані; прогнозовані; непрогнозовані

масштаб	повномасштабні; обмежені
ступінь розвитку	гострі; глибокі
переборність	переборні; непереборні
наслідки	руйнівні; такі, що гальмують розвиток
ідентичність	унікальні; аналогові
універсальність	спеціалізовані (банківська, валютна тощо); універсальні
стадія	минулі; сучасні; наступні
можливість трансформації	трансформаційні; нетрансформаційні

**Узагальнено за*[112].

[112] Барановський О. І. Сутність і різновиди фінансових криз // Фінанси України. 2009. № 5. С. 3–20; № 6. С. 3–14; № 8. С. 19–32.

Додаток Е

Показники рівня фінансової безпеки держави

№ з/п	*Показник складової фінансової безпеки*	*Методика розрахунку показника*
1. Банківська безпека		
1.1.	Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %	прострочена заборгованість за кредитами, млн грн / кредити надані, млн грн × 100
1.2.	Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, %	кредити, надані резидентам, млн грн / депозити, залучені депозитними корпораціями від резидентів, млн грн × 100
1.3.	Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, відсотків	
1.4.	Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів, разів	(кредити, надані резидентам строком від 1 до 5 років, млн грн + кредити, надані резидентам строком понад 5 років, млн грн) / (депозити, залучені від резидентів строком від 1 до 5 років, млн грн + депозити, залучені від резидентів строком понад 5 років, млн грн)
1.5.	Рентабельність активів, %	
1.6.	Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов’язань, %	
1.7.	Частка активів п’яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, %	обсяг активів п’яти найбільших банків за розмірами активів, млн грн / активи банків, усього, млн грн
2. Безпека небанківського фінансового ринку		
2.1.	Рівень проникнення страхування (страхові премії до ВВП), %	валові страхові премії, млн грн / ВВП, млн грн × 100
22.2.	Рівень капіталізації лістингових компаній, відсотків ВВП	

22.3.	Рівень волатильності індексу Першої фондової торговельної системи, кількість критичних відхилень (-10 %)	
22.4.	Частка надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (крім страхування життя), відсотків	обсяг надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній (крім страхування життя), млн грн / загальний обсяг надходжень страхових премій, млн грн
3. Боргова безпека		
3.1.	Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, %	обсяг державного та гарантованого боргу, млн грн / ВВП, млн грн × 100
3.2.	Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	обсяг валового зовнішнього боргу, млн дол. США × середній курс грн до дол. США / ВВП, млн грн × 100
3.3.	Середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики (далі – ОВДП) на первинному ринку, %	
3.4.	Індекс EMBI (Emerging Markets Bond Index) + Україна	
3.5.	Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %	обсяг офіційних резервних активів, млн дол. США / обсяг валового зовнішнього боргу, млн дол. США × 100
4. Бюджетна безпека		
4.1.	Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %	дефіцит державного бюджету, млн грн / ВВП, млн грн × 100
4.2.	Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, % до ВВП	(дефіцит сектору загальнодержавного управління, млн грн – дефіцит зведеного бюджету, млн грн) / ВВП × 100
4.3.	Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %	доходи зведеного бюджету, млн грн / ВВП, млн грн × 100

4.4.	Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %	(обслуговування державного боргу, млн грн + погашення державного боргу, млн грн) / доходи державного бюджету, млн грн × 100
5. Валютна безпека		
5.1.	Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, середній за період	офіційний курс гривні до дол. США у поточному періоді, середній за період / офіційний курс грн до дол. США у відповідному періоді попереднього року, середній за період
5.2.	Різниця між форвардним і офіційним курсом гривні, гривень	офіційний курс гривні до долара США, станом на кінець періоду – форвардний курс гривні до дол. США, станом на кінець періоду
5.3.	Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту	
5.4.	Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів, %	кредити, надані резидентам у іноземній валюті, млн грн / кредити, надані резидентам, млн грн × 100
5.5.	Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млрд доларів США	обсяг валюти, проданої населенню, млрд. дол. США – обсяг валюти, купленої банками в населення, млрд дол. США
5.6	Рівень доларизації грошової маси, %	(переказні депозити в іноземній валюті, млн грн + інші депозити в іноземній валюті, млн грн + цінні папери, крім акцій в іноземній валюті, млн грн) / грошова маса (М3) × 100
6. Грошово-кредитна безпека		
6.1.	Питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси (М0/М3), %	готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями (М0), млн грн / грошовий агрегат М3 (грошова маса), млн грн × 100
6.2.	Різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями у звітному періоді, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами (крім Національного банку), відсоткових пунктів	процентні ставки за кредитами, наданими резидентам, відсотків – процентні ставки за депозитами, залученими депозитними корпораціями від резидентів, відсотків

6.3.	Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім Національного банку) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін, відсоткових пунктів	середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім Національного банку) в національній валюті, відсотки – індекс споживчих цін (до відповідного періоду попереднього року)
6.4.	Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам	споживчі кредити, надані домогосподарствам / кредити, надані резидентам × 100
6.5.	Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів (скорегований на курсову різницю), %	кредити, надані в іноземній валюті на термін понад 5 років / офіційний курс гривні до дол. США у поточному періоді, середній за період / офіційний курс гривні до дол. США у відповідному періоді попереднього року, середній за період + кредити, надані в національній валюті / кредити, надані резидентам × 100
6.6.	Загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни, млрд дол. США	

Додаток Ж

Основні показники діяльності банків України в 2016–2017 роках[113]

Назва показника	01.01.2016	01.01.2017	01.09.2017
Кількість діючих банків	117	96	88
з них: з іноземним капіталом	41	38	38
у т.ч. зі 100 % іноземним капіталом	17	17	17
АКТИВИ, млн грн			
Активи	1 254 385	1 256 299	1 250 978
Активи в іноземній валюті	*581 701*	*519 058*	*477 119*
Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями)	1 571 411	1 737 272	1 722 162
Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями) в іноземній валюті	*799 842*	*788 253*	*714663*
Готівкові кошти	34 006	36 201	38 557
Банківські метали	348	312	237
Кошти в Національному банку України	27 392	40 824	45 208
Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках	129 612	121 813	124 731
Строкові вклади в інших банках та кредити, надані іншим банкам	23 498	23 127	23 601
строкові вклади в інших банках та кредити, надані іншим банкам в іноземній валюті	*20 402*	*19 619*	*21 449*
строкові вклади в інших банках та кредити, надані іншим банкам у національній валюті	*3 097*	*3 508*	*2 151*
Кредити, надані клієнтам	1 009 768	1 005 923	974 205
кредити, що надані органам державної влади	3 360	1 427	1 057

[113] Основні показники діяльності банків України. Аналітичні матеріали сайту НБУ. URL : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442

кредити, що надані органам державної влади в національній валюті	*3 360*	*1 427*	*1057*
кредити, що надані суб'єктам господарювання	830 632	847 092	817 383
кредити, що надані суб'єктам господарювання в іноземній валюті	*492 257*	*436 851*	*389 475*
кредити, що надані суб'єктам господарювання в національній валюті	*338 375*	*410 241*	*427 908*
кредити, що надані фізичним особам	175 711	157 385	155 751
кредити, що надані фізичним особам в іноземній валюті	*96 895*	*83 006*	*68 419*
кредити, що надані фізичним особам в національній валюті	*78 817*	*74 378*	*87 333*
кредити, надані небанківським фінансовим установам	65	20	14
кредити, надані небанківським фінансовим установам в національній валюті	*65*	*20*	*14*
Вкладення в цінні папери та довгострокові інвестиції	201 520	332 273	345 889
з них: нерезиденти	*2 443*	*493*	*470*
з них: ОВДП	*176 477*	*312 470*	*292 647*
Резерви за активними операціями банків (з урахуванням резервів за операціями, які обліковуються на позабалансових рахунках)	321 303	484 383	475 565
ПАСИВИ, млн грн			
Пасиви	1 254 385	1 256 299	1 250 978
Капітал	103 713	123 784	167 654
з нього: статутний капітал	*222 170*	*414 668*	*470 743*
Зобов'язання банків	1 150 672	1 132 515	1 083 324
Зобов'язання банків в іноземній валюті	*667 246*	*644 223*	*574 215*
Строкові вклади (депозити) інших банків та кредити, що отримані від інших банків	122 592	73 938	47 189
Кошти суб'єктів господарювання	318 568	369 913	365 592

кошти суб'єктів господарювання в іноземній валюті	*126 651*	*148 733*	*144 647*
кошти суб'єктів господарювання в національній валюті	*191 917*	*221 180*	*220 945*
Кошти фізичних осіб (з ощадними (депозитними) сертифікатами)	402 137	437 152	435 743
кошти фізичних осіб (з ощадними (депозитними) сертифікатами) в іноземній валюті	*214 535*	*238 964*	*220 773*
кошти фізичних осіб (з ощадними (депозитними) сертифікатами) в національній валюті	*187 602*	*198 189*	*214 971*
Кошти небанківських фінансових установ	30 474	42 813	21 054
кошти небанківських фінансових установ в іноземній валюті	*14 661*	*27 814*	*5 625*
кошти небанківських фінансових установ в національній валюті	*15 814*	*14 999*	*15 429*
Рентабельність активів, %	-5,46	-12,60	0,41
Рентабельність капіталу, %	-51,91	-116,74	3,51

Додаток З

Відмінності між Угодами «Базель ІІ» та «Базель ІІІ»

Показники	Базель ІІ	Базель ІІІ
А. Капітал І рівня	Різниця між загальним розміром капіталу на рівні 8 % та вимогою до рівня капіталізації капіталу І рівня може закриватися капіталом 2 рівня	Різниця між загальним розміром капіталу на рівні 8 % та вимогою до рівня капіталізації капіталу І рівня може закриватися капіталом 2 рівня
Адекватність капіталу І рівня	4 %	6 %
Адекватність основного капіталу І рівня	2 %	4,5 % (прості акції після відрахувань); до 2013 р. – 2 %; з 01.01.2013 – 3,5 %; з 01.01.2014 – 4 %; з 01.01.2015 – 4,5 %
Б. Буфер збереження капіталу. Метою є забезпечити капітал, який може бути використаний банками для покриття збитків у періоди фінансової та економічної нестабільності	Буфер збереження капіталу відсутній	Банки зобов'язані запровадити буфер збереження капіталу на рівні додаткових 2,5 %, щоб мати змогу витримувати майбутні періоди нестабільного стану, тим самим підвищуючи рівень акціонерного капіталу, що вимагається до 7 % (у вигляді простих акцій) Капітал збереження буфера на рівні 2,5 % включається до капіталу І рівня, з урахуванням корекції капіталу. Капітал збереження буфера до 2016 р. – 0 %, з 01.01.2016 – 0,625 %; з 01.01.2017 – 1,25 %; з 01.01.2018 – 1,875 %; з 01.01.2019 – 2,5 %

В. Антициклічний буфер капіталу	Антициклічний буфер капіталу відсутній	Антициклічний буфер варіюється у діапазоні від 0 % до 2,5 % від простих акцій або іншого виду капіталу для повного покриття збитків, буде запроваджуватися з урахуванням національних особливостей. Банки, які матимуть співвідношення капіталу до активів менше 2,5 %, будуть зіштовхуватися з обмеженнями на виплати дивідендів, викуп акцій та виплату бонусів. Буфер буде запроваджуватися поетапно у період з січня 2016 р. та повністю вступить в дію у січні 2019 р. Антициклічний буфер капіталу до 2016 р. – 0 %, з 01.01.2017 – 0,625 %; з 01.01.2018 – 1,875 %; з 01.01.2019 – 2,5 %
Г. Капітал тільки для системно значущих банків	Вимога капіталу для системно значущих банків відсутня	Системно значущі банки повинні мати потенціал покриття збитків, виходячи за рамки проголошення стандартів. Продовжується робота з цього питання у Раді фінансової стабільності при Базельському комітеті. Базельський комітет і Рада розробляють комплексний підхід до системно важливих інструментів, який міг би включати комбінації надбавки капіталу, умовного капіталу та страхового кредиту

Додаток К

Результати діагностики банківських установ України станом на 26.04.2017

	1 (перша двадцятка)	2 (друга двадцятка)	3 (третя двадцятка)
Дати проведення діагностики	01.04.2015	01.01.2016	01.04.2016
Кількість банків, що завершили діагностику	20	19	21
Кількість банків, що не потребували докапіталізації	4	7	10
Надали програми докапіталізації/плани реструктуризації	16	12	11
Виконали програми/плани в повному обсязі	8	1	-
Перелік платоспроможних банків	АТ «Райффайзен Банк Аваль»	ПАТ «ВіЕс Банк»	ПАТ «БТА Банк»
	ПАТ «Сбербанк»	ПАТ «Кредобанк»	ПАТ «Банк Форвард»
	ПАТ «ВТБ банк»	АТ «Прокредит Банк»	АБ «Експрес-Банк»
	АТ «ОТП Банк»	АТ «Піреус Банк МКБ»	ПАТ «Перший Інвестиційний Банк»
	АТ «УкрСиббанк»	ПАТ «А-Банк»	ПАТ «СЕБ Корпоративний Банк»
	ПАТ «ПУМБ»	АТ «Таскомбанк»	ПАТ «Дойче Банк ДБУ»
	ПАТ «Альфа-Банк»	ПАТ КБ “Правекс Банк”	ПАТ «Кредит Європа Банк»
	АТ «Ощадбанк»	АТ «Місто Банк»	ПАТ «Полтава-банк»
	АТ «Укрексімбанк»	АБ «Кліринговий дім»	ПАТ »»Банк «Грант»
	ПАТ «Укрсоцбанк»	ПАТ «Діамантбанк»	ПАТ «Кредитвест Банк»

	ПАТ «Промінвестбанк»	ПАТ «Банк Інвестицій та Заощаджень»	ПАТ «Ідея банк»
	АБ «Південний»	ПАТ АКБ «Аркада»	ПАТ «Комінвестбанк»
	ПАТ «Банк Кредит Дніпро»	ПАТ «Мегабанк»	ПАТ «Банк Січ»
	ПАТ КБ «Приватбанк»	ПАТ «МІБ»	ПАТ «Банк Восток»
	АБ «Укргазбанк»	ПАТ «Універсал Банк»	ПАТ «Юнекс Банк»
	ПАТ «ІНГ Банк Україна»	ПАТ «КБ «Глобус»	АКБ «Індустріалбанк»
	ПАТ «Сітібанк»	АТ «БМ Банк»	ПАТ «Марфін Банк»
	ПАТ «Креді Агріколь Банк»		ПАТ АКБ «Львів»
			АКБ «Новий»
			ПАТ «Європромбанк»
			ПАТ «Фінбанк»
Виведені з ринку після завершення діагностики	ПУАТ «Фідобанк»	ПАТ «ПтБ»	«Фінбанк»*
	ПАТ «КБ «Хрещатик»	АТ «Фортунабанк»	

Джерело : Результати діагностики банків станом на 26.04.2017. URL : http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=43903211&cat_id=43915442

Додаток Л

Види обов'язкового та добровільного страхування

Види добровільного страхування	*Види обов'язкового страхування*
– страхування життя; – страхування від нещасних випадків; – медичне страхування (безперервне страхування здоров'я); – страхування здоров'я на випадок хвороби; – страхування наземного, повітряного та водного транспорту (морського внутрішнього та інших видів водного транспорту); – страхування вантажів та багажу (вантажобагажу); – страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ; – страхування майна; – страхування цивільної відповідальності власників наземного транспорту (включаючи відповідальність перевізника); – страхування відповідальності власників повітряного і водного транспорту (включаючи відповідальність перевізника); – страхування відповідальності перед третіми особами; – страхування кредитів (у тому числі відповідальності позичальника за непогашення кредиту);	– медичне; – особисте страхування: а) медичних і фармацевтичних працівників (крім тих, які працюють в установах і організаціях, що фінансуються з Державного бюджету України) на випадок інфікування вірусом імунодефіциту людини при виконанні ними службових обов'язків; б) працівників відомчої (крім тих, які працюють в установах і організаціях, що фінансуються з Державного бюджету України) та сільської пожежної охорони і членів добровільних пожежних дружин (команд); в) від нещасних випадків на транспорті; – спортсменів вищих категорій; – життя і здоров'я спеціалістів ветеринарної медицини; – авіаційне страхування цивільної авіації; – засобів водного транспорту; – працівників (крім тих, які працюють в установах і організаціях, що фінансуються з Державного бюджету України), які беруть участь у наданні психіатричної допомоги, в тому числі здійснюють догляд за особами, які страждають на психічні розлади; – медичних та інших працівників державних і комунальних закладів охорони здоров'я та державних наукових установ (крім тих, які працюють в установах і організаціях, що фінансуються з Державного бюджету України) на випадок захворювання на інфекційні хвороби, пов'язаного з виконанням ними професійних обов'язків в умовах підвищеного ризику зараження збудниками інфекційних хвороб;

– страхування інвестицій; – страхування фінансових ризиків; – страхування судових витрат; – страхування виданих гарантій (порук) та прийнятих гарантій; – страхування медичних витрат; – страхування цивільно-правової відповідальності арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора) за шкоду, яку може бути завдано у зв'язку з виконанням його обов'язків; – страхування життя і здоров'я волонтерів на період надання ними волонтерської допомоги; – страхування сільськогосподарської продукції; – інші види добровільного страхування	– відповідальності: а) морського перевізника та виконавця робіт, пов'язаних із обслуговуванням морського транспорту, щодо відшкодування збитків, завданих пасажирам, багажу, пошті, вантажу, іншим користувачам морського транспорту та третім особам; б) експортера та особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів, щодо відшкодування шкоди, яку може бути заподіяно здоров'ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів; в) щодо ризиків, пов'язаних з підготовкою до запуску космічної техніки на космодромі, запуском та експлуатацією її у космічному просторі; г) суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків при перевезенні небезпечних вантажів; д) власників собак (за переліком порід, визначених Кабінетом Міністрів України) щодо шкоди, яка може бути заподіяна третім особам; е) суб'єктів туристичної діяльності за шкоду, заподіяну життю чи здоров'ю туриста або його майну; є) морського судновласника; ж) виробників (постачальників) продукції тваринного походження, ветеринарних препаратів, субстанцій за шкоду, заподіяну третім особам; – цивільної відповідальності: а) оператора ядерної установки за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту; б) суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру; в) інвестора, в тому числі за шкоду, заподіяну довкіллю, здоров'ю людей, за угодою про розподіл продукції, якщо інше

	не передбачено такою угодою; г) суб'єктів космічної діяльності; д) громадян України, що мають у власності чи іншому законному володінні зброю, за шкоду, яка може бути заподіяна третій особі або її майну внаслідок володіння, зберігання чи використання цієї зброї; е) суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно довкіллю або здоров'ю людей під час зберігання та застосування пестицидів і агрохімікатів; є) суб'єкта господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно третім особам унаслідок проведення вибухових робіт; – цивільно-правової відповідальності: а) власників наземних транспортних засобів; б) приватного нотаріуса; – фінансової відповідальності, життя і здоров'я тимчасового адміністратора, ліквідатора фінансової установи та працівників центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну фінансову політику, які визначені ним для вирішення питань щодо участі держави у капіталізації банку; – професійної відповідальності: а) осіб, діяльність яких може заподіяти шкоду третім особам, за переліком, встановленим Кабінетом Міністрів України; б) призначених органів з оцінки відповідності та визнаних незалежних організацій за шкоду, яку може бути заподіяно третім особам; – майнових ризиків: а) за угодою про розподіл продукції у випадках, передбачених Законом України «Про угоди про розподіл продукції»; б) при промисловій розробці родовищ нафти і газу у випадках, передбачених Законом України «Про нафту і газ»; в) користувача надр під час дослідно-промислового і промислового видобування та використання газу (метану) вугільних родовищ; – майна, переданого у концесію;

	– об’єктів космічної діяльності: а) наземна інфраструктура (перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері космічної діяльності); б) космічна інфраструктура, яка є власністю України – щодо ризиків, пов’язаних з підготовкою до запуску космічної техніки на космодромі, запуском та експлуатацією її у космічному просторі; – тварин (крім тих, що використовуються у цілях сільськогосподарського виробництва) на випадок загибелі, знищення, вимушеного забою, від хвороб, стихійних лих та нещасних випадків у випадках та згідно з переліком тварин, встановленим Кабінетом Міністрів України; – ліній електропередач та перетворюючого обладнання передавачів електроенергії від пошкодження внаслідок впливу стихійних лих або техногенних катастроф та від протиправних дій третіх осіб; – предмета іпотеки від ризиків випадкового знищення, випадкового пошкодження або псування; – ризику невиплати гравцям призів у разі неплатоспроможності та/або банкрутства оператора державних лотерей

Навчальне видання

СЕРІЯ «ПОДАТКОВА ТА МИТНА СПРАВА В УКРАЇНІ»

Олешко Анна Анатоліївна,
Побоча Катерина Павлівна

АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ КОРПОРАЦІЯМИ

Навчальний посібник

Редактор — *М. М. Грабарчук, Н. І. Грицюк, Л. Б. Дьомена*

Форматування та комп'ютерна верстка — *О. В. Лисенко*

Здано до друку 28.12.2017. Формат 60×84/16
Папір офсетний № 1. Гарнітура «Times New Roman».
Друк. арк. 23.4.
Тираж 300 примірників. Замовлення № 664.

Підготовлено до друку Видавничо-поліграфічним центром Університету ДФС України
08200, вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська область, Україна

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 5104 від 20.05.2016